VALENTIN ORGA

MOȚA

Pagini de viață
File de istorie

Argonaut
1999

Valentin Orga

MOȚA

Pagini de viață
File de istorie

Părinților mei

Valentin Orga

MOȚA
Pagini de viață
File de istorie

Editura Argonaut
Cluj-Napoca

Copertă: Victoria OLARU

SERIA:

•DOCUMENTE • ISTORIE • MĂRTURII •

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
ORGA, VALENTIN
Moța : pagini de viață – file de istorie / Valentin Orga-
Cluj-Napoca : Argonaut, 1999

232 p ; 14,85x21 cm
Bibliogr.
Index,
ISBN 973-9350-28-3
1. Moța, I.
94(498.4) Moța, I.
929 Moța, I.

Copyright © ARGONAUT, 1999
Cluj-Napoca, tel./fax: 064-425 626
Consilier editorial atestat: EMIL POP

Prezenta lucrare este rezultatul documentării făcute pe parcursul mai multor ani în vederea reconstituirii vieții și activității ziaristului, preotului și luptătorului pentru libertatea românilor ardeleni, care a fost Ioan Moța. Dificultățile nu au fost puține întrucât, pentru un asemenea subiect sursele sunt destul de sărace iar verificarea, pe mai multe căi, a informațiilor obținute, cu atât mai mult îngreunată.

Datorez această lucrare dascălilor mei, în mod special prof.univ.dr. Nicolae Bocșan și prof.univ.dr. Doru Radosav, cărora le aduc sincere mulțumiri pentru îndrumările bibliografice, coordonarea activității de cercetare și mai ales pentru lectura manuscrisului, pentru sugestiile făcute. De asemenea, mulțumesc domnului dr. Gheorghe Iancu, de la Institutul de Istorie Națională din Cluj, pentru recomandările făcute pe parcursul documentării mele.

Mulțumiri aduc și editorului pentru încrederea pe care a avut-o încă înainte de a încheia această carte, pentru sprijinul pe care mi l-a acordat în permanență pentru publicarea ei.

În toți acești ani am fost încercat de deznădejde, renunțare, elan sau ambiție; peste unele am trecut cu bine iar pe celelalte le-am exploatat eficient. Aceasta s-a datorat și soției mele care a dat dovadă de răbdare și înțelegere.

Cum demersurile mele vor continua, întrucât această lucrare este doar o parte dintr-un proiect mai amplu despre locul și rolul Orăștiei în istoria Transilvaniei, aș fi bucuros pentru orice observație, sugestie, îndrumare sau sprijin, pentru alte informații ori surse documentare (scrisori, fotografii, arhive personale ș.a.), care le pot primi la C.P. 190, Of.P. nr.1, Cluj-Napoca, cod.3400.

Autorul

INTRODUCERE

În condițiile în care investigația istorică era subordonată unor comandamente extraprofesionale ale regimului totalitar, cercetarea regională, monografiile şi mai ales biografiile au fost marginalizate, unele, ce contraveneau cu linia partidului - interzise pur şi simplu, în favoarea unor demersuri aşa-zis "generale", care serveau o istorie oficială. În consecință istoricii au renunțat ori au fost nevoiți să renunțe la realizarea biografiilor unor personalități ale istoriei româneşti. Astfel că, o serie de protagonişti ai scenei politice şi culturale româneşti au rămas de domeniul istoriei "ascunse" sau "tăinuite". Accentul a fost pus tot mai mult pe rolul maselor în derularea istoriei.

Din şirul, atât de lung al personajelor "uitate", ne-am propus să redăm circuitului istoriografic figura preotului-ziarist Ioan Moța din Orăştie şi în parte, ca o necesară completare, o reconstituire a destinului fiului său Ioan I.Moța. Nu dorim în demersul nostru să bruscăm ierarhii stabilite sau să reducem importanța altor personaje, mărind exagerat rolul celor mai sus amintiți. Nu ne-am propus nici să facem o restaurație ci mai degrabă o reevaluare obiectivă, o redare a implicării unui om în evenimentele la care a fost părtaş, în nici un caz unul pasiv.

Motivele "uitării" lui Moța au fost multiple: fusese un preot cu state vechi de serviciu în cadrul comunității orăştiene, ajuns chiar protopop peste un ținut ce însemna zeci de sate; în această calitate a reuşit câteva realizări importante pentru comunitatea căreia îi aparținea, printre care şi ctitorirea impunătoarei catedrale din Orăştie; a fost în slujba concetățenilor săi şi în calitate de ziarist, timp de peste patru decenii; a editat în această calitate mai multe ziare şi reviste, dintre care *Libertatea* a făcut înconjurul întregii Transilvanii, depăşind chiar granițele teritoriilor locuite de români; curajul cu care a folosit această presă în slujba neamului său l-au făcut foarte popular. Peste toate acestea se adăuga faptul că fiul său era unul dintre întemeietorii *Legiunii Arhanghelului Mihail*, iar jertfa acestuia pe frontul din Spania a făcut să-i crească popularitatea, atât formațiunii politice pe care o crease, cât şi a părintelui său. Cum legionarii erau considerați elemente periculoase pentru regimul comunist şi implicit nişte "pete negre" ale istoriei românilor, numele preotului Moța şi a fiului său fuseseră puse

la index. Popularitatea lor era socotită periculoasă chiar şi în condiţiile în care aceştia erau deja morţi.

Demersul nostru îşi propune o dublă reconstituire: pe de-o parte a personalităţii acestora, a modului lor de a înţelege şi a acţiona în condiţiile istorice în care au trăit, iar pe de altă parte a mediului orăştian căruia i-au aparţinut, relevând fapte şi momente din istoria Transilvaniei la care ca individualităţi sau împreună cu grupul din care au făcut parte au participat.

Activitatea lui Ioan Moţa senior debutează într-o perioadă în care naţiunea română din Transilvania reuşise, prin fruntaşii săi politici, să reţină atenţia opiniei publice europene prin "momentul Memorandului", şi se va desfăşura pe parcursul unei epoci pline de evenimente pentru românii ardeleni, ce va culmina cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Punctul culminant al carierei sale, recunoaşterea meritelor pe care le-a avut în lupta pentru Unire, a fost, după opinia noastră, desemnarea sa pentru Misiunea Patriotică Naţională ce a fost trimisă în Statele Unite la sfârşitul primului război mondial, pentru a face propagandă în favoarea cauzei româneşti. Maxima expresie a popularităţii sale a fost însă atinsă cu ocazia alegerilor parlamentare din 1937, când a candidat pe listele electorale ale *Partidului "Totul pentru Ţară"* şi a fost ales deputat în trei circumscripţii (Bucureşti, Hunedoara, Suceava) şi senator în a patra (Arad).

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, când Moţa se afirmă ca un ziarist şi un dârz naţionalist, în Austro-Ungaria se produc schimbări importante, care afectează într-o anumită măsură şi lupta naţională a românilor ardeleni. Anii aceştia se caracterizează prin apariţia unor semne tot mai evidente ale crizei sistemului dualist, ele îmbrăcând haina conflictului din ce în ce mai accentuat între Viena şi Budapesta. Mişcările naţionale ale popoarelor coroanei austriece adâncesc tot mai mult această criză.

Schimbările care au loc sunt nu numai foarte complexe, ci şi variate, producându-se în toate sectoarele sociale şi la toate nivelele societăţii. Dar aceste schimbări sunt influenţate şi de "mozaicul" de popoare ce alcătuia imperiul. Diferenţele etnice şi religioase erau însoţite de diferenţele gradului de dezvoltare economică a diferitelor provincii. De exemplu, raportul agricultură-industrie are valori diferite

pentru Cisleitania faţă de Transilvania.[1] Diferit era şi gradul de aplicare al reformelor economice de la o provincie la alta. În agricultura Transilvaniei - care era preponderentă faţă de industrie - dominantă economic era marea proprietate, care se afla în mâinile aristocraţiei maghiare. Reprezentanţii acesteia, promovaţi în funcţii de conducere prin sistemul dualist, au impus o serie de legi care să slujească conservatorismul aristocraţiei, menţinerea unor stări anacronice.[2] Tot acest sistem economic, bazat pe exploatarea excesivă a pământului, se răsfrângea asupra naţionalităţilor nemaghiare. La sistemul de exploatare se adăuga şi sistemul de moştenire practicat de ţărănimea românească. Aşa se face că a crescut "numărul românilor care nu au nici un fel de avere afară de căscioara care-i adăposteşte".[3] Cu timpul, românii, la fel ca şi celelalte naţionalităţi nemaghiare, încep să achiziţioneze, pe diferite căi tot mai multe proprietăţi, fapt ce le permite posesia unor mari proprietăţi. Se poate vorbi aşadar, la un moment dat şi de o mare proprietate românească (peste 50 ha), dar care reprezenta foarte puţin în comparaţie cu proprietăţile maghiare (doar 5,7% faţă de 85,7%). Doar 24 de familii şi câteva instituţii româneşti vor trece de această cifră, iar opt familii trec chiar de 1.000 ha (Mocioneştii - 13.500 ha, Aurel şi Anuţa Vlad - 3.200 ha, Ioan Mihu - 2.500 ha, Al.Vaida-Voevod - 1.837, familia Mihalyi etc.). La baza acestei politici de acumulare de terenuri agricole s-au aflat băncile, care (sau prin care) se cumpărau proprietăţi ale maghiarilor şi se parcelau, revânzându-se către români. Se poate vorbi de o adevărată ofensivă românească pe acest plan. Fenomenul nu scapă nici politicienilor maghiari care iau atitudine, trăgând semnale de alarmă.[4]

Un alt aspect ce caracteriza această perioadă, sfârşit şi început de secol, l-a constituit emigraţia. Datorită situaţiei materiale precare, mulţi oameni se gândesc să-şi încerce norocul în alte părţi ale lumii, de unde veştile păreau - cel puţin - mai bune. Situaţia de ansamblu din Austro-Ungaria face ca dintre cei ce iau drumul spre America de Nord, 90% să fie supuşi ai Curţii de la Viena. La starea economică precară se adaugă şi cauze de ordin politic şi cultural. După constituirea Partidului

---

[1] L.Maior, *Mişcarea naţională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986, p.20
[2] ibidem, p.22-25
[3] I.Russu-Şirianu, *Românii din regatul ungar*, Arad, 1904. p.297
[4] L.Maior, *Mişcarea naţională...*, p.32

Liberal şi formarea guvernului prezidat de Tisza Colomán, precum şi în urma evenimentelor care au dus la dobândirea independenţei de stat a României, clasele maghiare dominante din Transilvania şi Ungaria, şi-au intensificat politica lor de asuprire naţională. Amintim în acest context legile şcolare (din 1879 şi 1883), înfiinţarea în 1885 a asociaţiei EMKE cu scopul declarat al promovării politicii de maghiarizare, sau legea specială a presei din 1893. La acestea se adaugă lipsa drepturilor electorale, a reprezentării politice, care se circumscriu şi ele în contextul cauzelor emigrării.[5] Bineînţeles că nu trebuie să omitem din context mirajul ce-l oferea spaţiul trans-atlantic. SUA erau, de pildă, în plin avânt al dezvoltării industriale. Statul canadian, care pe atunci când începe fenomenul românesc al emigrării, acordă pământ gratuit pentru a favoriza colonizarea. Necesarul de braţe de muncă determină o intensă activitate a agenţilor de imigrare. Drumul spre "prosperitate" nu costa mai mult de 300 coroane şi nu se cereau alte formalităţi.[6] Este greu de stabilit cu exactitate numărul românilor transilvăneni plecaţi în pribegie. După unele surse, între 1899-1913 au emigrat din Transilvania 95.390 meseriaşi şi ţărani ruinaţi.[7] Conform recensământului din 1920, 39% s-au stabilit la New York; 12,7% în Ohaio; 10,9% în Pensylvania; 6,2% în Michigan; 6,1% în Ilinois, iar restul în alte 45 de state.[8] Cei mai mulţi dintre cei plecaţi şi-au păstrat legăturile cu locurile natale, intenţia lor fiind de a se întoarce acasă după dobândirea unui venit mai consistent.

Am prezentat aceste date şi pentru a face o legătură cu ecoul pe care activitatea Misiunii Patriotice a desfăşurat-o în SUA, misiune din care va face parte şi preotul Ioan Moţa, alături de Vasile Lucaciu şi Vasile Stoica.

Revenind la încercarea de a contura un tablou al situaţiei economice şi sociale din Transilvania, menţionăm dezvoltarea unei tot mai numeroase pături mijlocii. Acesteia îi va reveni în perioada următoare un rol important atât din punct de vedere economic, cât mai ales politic. Ea cuprinde burghezia sătească, beneficiară a politicii de achiziţionare de suprafeţe agricole, de care am vorbit mai sus,

[5] Stelian Popescu, *Emigraţia română din America de Nord*, în Apulum, XV, 1977, p.482
[6] Ibidem, p.483
[7] L.Maior, *Mişacrea naţională...*, p.26
[8] St.Popescu, *op.cit.*, p.487

funcţionarii de bancă, juriştii şi alte categorii profesionale. Cei mai mulţi dintre aceştia devin acţionari ai băncilor, cooperativelor de credit, societăţilor de asigurare sau diferitelor reuniuni economice.

Băncile devin instrumente eficiente pentru realizarea de către români a creşterii economice a naţiunii, dar şi un sprijin consistent al progresului cultural. Iată cum vedea ziarul orăştian *Activitatea*, în 1902, rolul acestor instituţii într-un articol intitulat "*Chemarea băncilor*": "să se îngrijească a acuira moşii mai mari şi să le împartă celor lipsiţi de pământ prin parcelare".[9]

Numărul lor creşte de la an la an. Dacă în 1892 erau 40 de bănci, în 1901 vor fi 83,[10] pentru ca în 1910 să fiinţeze 145.[11] Creşte implicit şi numărul funcţionarilor, care ajunge în primii ani ai secolului XX la 581.[12]

Pe lângă activitatea depusă pe tărâm economic, băncile sprijină şi cultura şi învăţământul. Astfel banca "*Albina*" a alocat în perioada 1872-1918 suma de 684.540 cor în acest scop,[13] în timp ce "*Ardeleana*" a disponibilizat numai pentru învăţământ, în perioada 1885-1918 aproximativ 23.000 cor.[14]

Fruntaşii politici ai românilor au înţeles că au nevoie de sprijinul maselor de români din satele şi comunele ardelene. Pentru ca acestea să-şi conştientizeze cât mai bine rolul politic aveau nevoie de învăţătură. Rolul la sate îi revenea şcolii. Dar povara întreţinerii acesteia era pentru multe comunităţi prea grea. Sprijinul băncilor devenea cu atât mai necesar cu cât se accentuase politica de maghiarizare dusă de Budapesta. Pericolul era deosebit, dat fiind faptul că nu exista un învăţământ în limba română, corespunzător, proporţional măcar, numărului populaţiei româneşti. În ceea ce priveşte starea de lucruri de până la 1906 (înainte de legea lui Apponyi), în Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş românii aveau pentru învăţământul primar de stat 1.213 şcoli (reprezentând 21,6% din totalul acestor şcoli), pentru cel comunal 297 (5,3%), iar pentru cel confesional 4.101 (73,1% din şcolile de acest gen). Din totalul şcolilor

[9] Activitatea, II, 1902, nr.25
[10] I.Enescu, op.cit., p.141
[11] ibidem, 139
[12] L.Maior, Mişcarea naţională..., p.36
[13] ibidem
[14] V.Orga, *Asociaţionism românesc în Orăştie până la Unire*, mss., p.32

confesionale existente în aceste ținuturi, românii care le frecventau reprezentau 41,76%, germanii 5,42%, sârbii şi croaţii 2,46%.[15] Totodată, erau înregistraţi doar 3.102 învăţători români în şcolile confesionale. Lor li se adăugau 3.858 preoţi.[16] Cei mai mulţi dintre aceştia îşi trag originea din ţărănime, fiind prima sau a doua generaţie desprinsă din mijlocul acesteia. În unele cazuri exista o tradiţie de familie, mai cu seamă în cazul preoţilor. Situaţia materială, atât a preoţilor, cât şi a învăţătorilor depindea de mărimea şi bogăţia satului în care îşi desfăşurau activitatea.

După demonstraţia de solidaritate făcută în timpul mişcării memorandiste. cercurile de la Budapesta considerau că trebuie să-şi facă mai eficientă politica de maghiarizare. Principalele obiective vizate sunt şcoala şi biserica, care din lipsa banilor puteau deveni vulnerabile.

Cea mai activă categorie profesională - deşi redusă numericeşte - în frământările vremii o reprezentau juriştii. Numărul lor nu trece pe la 1905, de 290.[17] Din rândul lor se recrutează nucleul conducerii mişcării naţionale. Poziţia lor de independenţă faţă de stat şi de organismele lui, profesiunea de jurist, fiind o profesiune liberă, le va permite să se angajeze în lupta naţională. Duelul dus în permanenţă cu o legislaţie îndreptată împotriva naţionalităţilor asuprite, le conferă acestora o imagine, de eroi, în faţa poporului. Mai mult, prezenţa lor în mişcarea naţională conferea acesteia un caracter de drept.

Sub aspect politic, mişcarea naţională, după momentul culminant al *Memorandului* şi Congresul naţionalităţilor nemaghiare ce a avut loc în 1895 la Budapesta, a intrat într-un con de umbră datorat măsurilor luate împotriva Partidului Naţional, a crizei izbucnite în sânul conducerii sale. Situaţii identice înregistrate la nivelul celorlalte mişcări naţionale au făcut inoperante alianţele stabilite între naţionalităţile nemaghiare din Ungaria.

O consecinţă a crizelor înregistrate la nivelul doctrinar şi al conducerilor o constituie intensificarea asupririi naţionalităţilor prin măsurile luate de guvernele ce s-au perindat la acest sfârşit de secol. Măsurile au fost luate şi ca urmare a solidarităţii manifestate de naţionalităţi cu ocazia procesului Memorandului sau a Congresului.

[15] I.Enescu, *op.cit.*, p.78
[16] L.Maior, Mişcarea naţională..., p.35
[17] Ibidem, p.36

Accentul este pus pe "deznaţionalizarea" popoarelor nemaghiare, pentru transformarea Ungariei "istorice" multinaţionale, într-un "stat naţional unitar".[18] Reacţia autorităţilor este una de teamă, de salvare de la eşec, căci criza dualismului era evidentă. Ea îmbrăcase haina conflictului dintre Viena şi Budapesta. Se impunea deci o "nivelare" etnică pentru întreaga Transleitanie, adică o maghiarizare rapidă.

Măsurile de represiune la adresa naţionalităţilor nu întârzie să apară. Astfel, încă în lunile imediat următoare procesului de la Cluj, guvernul Wekerle a întărit efectivele agenţilor siguranţei publice la oraşe şi pe cele ale jandarmeriei la sate, declanşând o urmărire a celor care au luat parte la manifestaţiile prilejuite de proces sau şi-au manifestat solidaritatea cu împrocesuaţii.[19]

Guvernul de la Budapesta a scontat că va da o lovitură de graţie mişcării naţionale desfiinţând şi interzicând activitatea Partidului Naţional Român. Motivul ordinului 321 al ministrului de interne a fost acela că existenţa şi activitatea acestuia nu avea bază legală.[20]

Noul guvern Banffy, instalat la începutul anului 1895, se face ecoul cercurilor reacţionare maghiare supunând Parlamentului spre discuţie mai multe petiţii prin care se cereau: înăsprirea codului penal în sensul transformării lui într-o armă eficace în mâinile judecătorilor, pentru apărarea "statului unitar maghiar"; schimbarea legii presei astfel încât nimeni să nu se mai poată substitui şi să nu mai scape de răspundere; revizuirea legii electorale în defavoarea naţionalităţilor; modificarea legii naţionalităţilor astfel încât limba maghiară să devină obligatorie în toate domeniile; restrângerea comunicaţiilor poştale cu România, pentru a se îngreuna pătrunderea cărţilor şi ziarelor româneşti în Transilvania; înlăturarea caracterului naţional al celor două biserici - ortodoxă şi greco-catolică; controlul mai sever asupra şcolilor confesionale ale naţionalităţilor şi instituirea obligativităţii pentru învăţătorii nemaghiari să obţină diplome de calificare numai de la instituţii de stat; absolvenţii de şcoli nemaghiare să susţină bacalaureatul la comisii numite de guvern ş.a.[21] De menţionat că

[18] L.Botezan, *Contribuţii la studiul vieţii politice a Transilvaniei. din anii 1895-1898.* în AIIA-Cluj, 1970, p.214
[19] T.V.Păcăţianu, *Cartea de aur*, VII, p.727
[20] Pe larg la L.Botezan, *Contribuţii...1895-1898*, p.214
[21] T.V.Păcăţianu, *op.cit.*, p.759

guvernul nu s-a mulţumit doar să le supună discuţiei, ci le va pune în aplicare pas cu pas.

Începând cu anul 1896 s-a pornit o adevărată ofensivă împotriva şcolilor confesionale româneşti.[22] Direcţia a dat-o Denes Pazmani, cel care a cerut în Parlament în 1894, să fie puse sub control şcolile româneşti, căci ele ar educa "numai duşmani pe seama statului".[23]

La rândul ei, biserica, prin rolul său de bastion al luptei naţionale nu putea să nu intre în vederile politicii maghiare. Banffy continuă politica inaugurată de aşa zisele legi politice bisericeşti ale guvernului Wekerle. S-a încercat subordonarea bisericii greco-catolice cu ocazia conferinţei de la Cluj din 1897. Reuşita acestei încercări ar fi făcut din românii acestei confesiuni "membrii bisericii catolice istorice ungureşti", cum scria Francisc Hoss-Longin.[24] În 1898 a fost votată legea pentru întregirea veniturilor preoţeşti, asemănătoare cu aceea de salarizare a învăţătorilor, care prevedea creşterea salariului după o anumită perioadă petrecută în aceeaşi parohie, iar statul îşi aroga dreptul de a contribui la completarea salariului. Împărţiţi în două categorii, după numărul de clase absolvite, preoţii ortodocşi erau dezavantajaţi. Dar ce era mai grav, ajutorul nu era primit prin diecezele episcopale sau protopopiate ci, direct de la stat. Erau vizaţi în acest fel, preoţii "infideli" autorităţilor.[25]

Intenţii de desfiinţare sau de amestec în treburile interne au existat şi în cazul *Astrei*. De pildă s-au făcut presiuni de modificare a numelui acesteia, ameninţată fiind chiar cu interzicerea activităţii ei până la modificarea dorită de autorităţi.[26]

Presa, care devenise o armă redutabilă în mâna naţionaliştilor români, era şi ea supusă hărţuielilor. Ziarele - cum constata cu mulţumire George Barițiu - apărau "cu devotament interesele naţiunii româneşti; toţi redactorii şi colaboratorii lor îşi sacrifică timpul, sănătatea şi liniştea sufletească pentru acele interese".[27] Tot Barițiu spunea că "un redactor român trebuia să scrie având în faţă codul penal

---

[22] L.Botezan, *Contribuţii...1895-1898*, p.215
[23] T.V.Păcăţianu, *op.cit.*, p.715
[24] L.Botezan, *Contribuţii...1895-1898*, p.214
[25] Ibidem, p.218
[26] Ibidem, p.219
[27] Observatorul, 1885, nr.46

şi ştiind că la spate, îi stă jandarmul".[28] Numeroasele procese de presă nu i-a înspăimântat pe ziarişti, deşi loviturile, una după alta, erau tot mai greu de suportat. Cel mai concludent exemplu este cel al *Tribunei* din Sibiu, care în intervalul 1893-1903 a plătit în urma proceselor 40.656 cor, redactorii săi fiind condamnaţi la 17 ani temniţă.[29] În marea majoritate a cazurilor temniţa îl privea pe autorul articolului sau pe responsabilul "om de paie"[30]. Amenda impusă ziarului, leafa celor întemniţaţi şi a familiei lor, a redactorilor care îi înlocuiau, cădeau în seama administraţiei.[31] Vasile Lucaciu, la una din ieşirile sale din temniţă, a sintetizat situaţia existentă printr-o frază memorabilă: "puterea adversarilor noştri a fost temniţa şi tăria noastră este temniţa".[32]

Ziaristica este expresia stării de spirit a unei societăţi într-o anumită epocă. Înainte de unire, societatea intelectuală ardeleană era o societate de idealişti - scria în 1926 Ion Agârbiceanu - lupta naţională concentra toate forţele naţiunii într-o singură tabără; abonarea ziarului românesc, ca şi colaborarea la el, era socotită de cei mai mulţi ca o datorie naţională. Ziarele noastre de pe vremuri nu se redactau, în cea mai mare parte în redacţie: colaborările externe erau abundente. Chestiunile de ordin naţional, cultural, economic, preocupau pe toată lumea şi articolele nu le cunoşteai dacă sunt scrise în redacţie sau venite de la colaboratori externi. Sufletul naţional neprihănit anima toate manifestările de viaţă ale unui popor oprimat. Presa era oglinda frământărilor şi preocupărilor unui popor care decenii întregi nu a avut altă posibilitate de a se exprima public.[33] Ziarele erau scrise - cum consemna G.Tulbure - cu credinţa preotului când slujeşte la altar şi se citeau cu evlavia creştinului când se apropie de cuminecătură.[34]

---

[28] Al.Vaida-Voevod, *Cum e fapta şi răsplata*, în Anuarul Presei Române, 1926
[29] I.Lupaş, *Epocele istorice ale ziaristicei româneşti transilvănene*, în Studii istorice, vol.V, Sibiu-Cluj, 1945-1946, p.326
[30] "Omul de paie" era redactorul care îşi asuma responsabilitatea pentru anumite articole în cazul sesizării autorităţilor, pentru a salva redactorii valoroşi, ferindu-i de închisoare.
[31] Al.Vaida-Voevod, *Cum e fapta...*, p.78
[32] I.Lupaş, op.cit., p.326
[33] I.Agârbiceanu, *Greutăţile presei româneşti din Ardeal*, în Almanahul Presei Române, 1926
[34] Ge.Tulbure, *A murit o presă*, loc.cit., p.90

Eficacitatea măsurilor luate de cercurile maghiare în scopul realizării politicii de nivelare etnică şi lingvistică a fost înlesnită şi de criza produsă în sânul Partidului Naţional după întemniţarea memorandiştilor. Această criză avea să se întindă pe o perioadă de timp relativ mare şi avea să îmbrace diverse forme, de la nesupunere în faţa autorităţii preşedintelui, acceptarea ingerinţelor în problemele de partid a formaţiunilor politice rivale din Regat, conflicte doctrinare, atacuri în presă ş.a. Defecţiunile apar la nivelul conducerii, membrii comitetului executiv încercând să-şi impună autoritatea sau să influenţeze anumite decizii sau orientări.

În octombrie 1893, sub pericolul de a fi condamnat la ani mulţi de temniţă pentru delict de presă Eugen Brote, vicepreşedintele Partidului naţional, trece în România, urmat fiind la scurt timp de A.C.Popovici. De altfel, întreaga conducere a partidului, ameninţată de proces a fost sfătuită de unele cercuri politice din Regat, să treacă munţii. D.A.Sturdza, considera că statul român, emigraţia transilvăneană şi opinia publică europeană ar putea face mari presiuni asupra guvernului maghiar.[35] Plecarea lui Brote, întemniţarea lui Septimiu Albini şi a lui Russu-Şirianu în septembrie 1893, aduce *Tribuna* în dublu pericol: destrămarea redacţiei şi intrarea ei sub controlul absolut al preşedintelui PNR, Ioan Raţiu. Acesta din urmă îl aduce în redacţie pe Valeriu Branişte, pentru a-i suplini pe cei plecaţi. Mişcarea îl nemulţumeşte pe Brote, care spera să poată controla redacţia ziarului şi din exil. Mai mult, plecarea lui Brote nu a fost văzută cu ochi buni de ceilalţi lideri ai partidului. Situaţia se agravează atunci când acesta demisionează din Comitetul executiv, fapt ce înseamnă scoaterea totală a ziarului de sub influenţa celorlalţi conducători, căci Brote era proprietarul Institutului tipografic, editorul *Tribunei*. Acesta devenea o persoană particulară, proprietara unei tipografii şi a unui ziar ce era în fapt organul partidului. Raţiu îi refuză demisia şi-l sacrifică pe Branişte. În cele din urmă Brote este nevoit să vândă Institutul către comitet, căci altfel l-ar fi pierdut, conform legislaţiei în vigoare.[36]

Dacă apropierea procesului memorandiştilor atenuează asperităţile din sânul conducerii, întemniţarea conducerii va crea

[35] L.Boia, *Criza PNR şi trecerea la activism (1893-1905)*, în Studii, Revistă de istorie, T.24, 1971, nr.5, p.964
[36] L.Boia, *Criza PNR...*, p.964-965

premisele adâncirii neînţelegerilor. În perioada detenţiei liderilor partidului, *Tribuna*, redactată de I.Russu-Şirianu, T.L.Albini, Gh.Bogdan-Duică ş.a., se implică, influenţată fiind de E.Brote şi Ioan Slavici, în luptele pentru putere din România. Sub influenţa celor doi se afla şi Vasile Mangra, desemnat preşedintele comitetului substitut, constituit cu scopul de a coordona activitatea partidului cât timp conducerea oficială se afla închisă.[37] Această implicare nu era pe placul celor întemniţaţi. Astfel că imediat după graţierea din septembrie 1895 se declanşează "oficial" criza. Tribuniştii credeau că Raţiu şi ceilalţi nu vor lua măsuri împotriva lor. Aşteptau chiar ca unii să se retragă într-un plan secund, lăsând locul altora mai tineri. Ei erau hotărâţi să-şi păstreze poziţiile pe care se aflau în acel moment.[38] Spre surprinderea lor, dr.Raţiu ia măsuri autoritare - pe alocuri exagerate - pentru restabilirea ordinii în partid. La şedinţa comitetului din noiembrie 1895, 17 din cei 19 membri prezenţi votează pentru trecerea Institutului tipografic în proprietatea unui consorţiu, înlăturându-l pe T.L.Albini, aflat în acel moment proprietarul acestei instituţii. După înlăturarea acestuia, urmează îndepărtarea pe rând a lui Bogdan-Duică, iar apoi cea a lui Russu-Şirianu. În acelaşi timp, Brote, inspiratorul opoziţiei dr.Raţiu este pus într-o situaţie delicată de manevrele tactice ale liberalului D.A.Sturdza, ajuns prim-ministru. Să o rupă cu liberalii ar fi însemnat să rămână fără sprijin la Bucureşti, să continue cu aceştia ar fi însemnat să-i dezamăgească pe partizanii săi din Ardeal.[39] Considerându-i neîndreptăţiţi de preşedintele PNR, de partea celor trei redactori înlăturaţi trec Brote, Slavici, S.Albini, A.C.Popovici şi D.A.Sturdza. Ei încearcă să convingă şi să atragă de partea lor o serie de fruntaşi locali ai mişcării naţionale: V.Mangra, V.Lucaciu, Aurel Popovici-Bărceanu, Nicolae Păcurariu, Aurel Danciu ş.a. Ce-i drept măsurile autoritare ale dr.Raţiu au fost în măsură să-i pună pe gânduri pe mulţi dintre aceştia.[40] Aceasta cu atât mai mult cu cât noua redacţie de la *Tribuna*, instalată de preşedintele partidului, a deschis un atac dur atât la adresa celor trei ex-tribunişti, dar şi a susţinătorilor lor de la Bucureşti.

[37] L.Botezan, *Contribuţii...1895-1898*, p.221-223; L.Boia, *Criza PNR...* p.966
[38] L.Boia, *Criza PNR...*, p.966
[39] L.Boia, *Criza PNR...*, p.967-968
[40] L.Botezan, *Contribuţii...1895-1898*, p.223

Convocată la 10 ianuarie 1896, şedinţa Comitetului executiv a dezvăluit clar existenţa a două grupări rivale la acest nivel. Poziţiile celor două tabere au ieşit în evidenţă încă de la început când s-a discutat pe marginea raportului prezentat de preşedintele Raţiu. Dintr-o grupare făceau parte Raţiu, Iuliu Coroianu, G.Pop de Băseşti, Teodor Mihali, Rubin Patiţa, în opoziţie situându-se Dimitrie Popovici-Bărceanu, Vasile Fodor, Demetriu Comşa, spre care înclinau Vasile Lucaciu şi G. Tripon.[41] După această şedinţă, opozanţii vor înainta un protest, iar unii dintre ei (Popovic-Bărceanu, D.Comşa şi N.Cristea) îşi vor depune demisiile.[42] Nici următoarele întâlniri dintre cele două grupări nu vor duce la un consens. Mai mult, neînţelegerile îşi vor găsi ecou şi în presă, unde cele două tabere se atacă reciproc, reproşându-şi situaţia din sânul mişcării naţionale.

Treptat acest conflict devine în fapt un conflict între generaţii. Perioada cât au fost închişi memorandiştii, în primele rânduri ale partidului au fost promovate elemente mai tinere. Aceştia din urmă, la ieşirea din temniţele maghiare a conducerii, aşteptau să fie cooptaţi în comitet, recunoscându-li-se meritele şi reuşitele din aceea perioadă. Dar ei sunt nevoiţi, în urma măsurilor autoritare ale dr.Raţiu, să treacă în planul secund al luptei.

Toate aceste disensiuni pot fi puse şi pe seama inactivităţii partidului. Pasivismul a fost ani de zile tactica oficială a românilor din Transilvania. Adoptată parţial încă din 1867, a fost reafirmată la Conferinţa din 1881 şi a devenit tactica generală a PNR după Conferinţa din 1887.[43] Vicenţiu Babeş motiva această hotărâre: "părăsind noi lupta electorală acolo, unde ea imposibilă ni s-a făcut, nu vrem să lăsăm puterile noastre retrase de pe teren în neactivitate, ci dorim şi ne vom sili a le îndrepta toate cu atât mai mult spre organizarea, conservarea şi perfecţionarea noastră internă, pentru scopul de a ne fortifica intelectualminte, moralminte şi materialminte."[44] Tactica pasivităţii nu a fost, aşadar, pasivitate exclusivă şi generală, ci o pasivitate privind numai domeniul electoral. În rest se preconiza o activitate susţinută şi complexă pe linia

[41] L.Botezan, *Contribuţii...1895-1898*, p.224
[42] L.Boia, *Criza PNR...*, p.969
[43] I.I.Şerban, *Contribuţia presei din Orăştie la lupta pentru reluarea activismului politic (1901-1905)*, în Apulum, XII, 1974, p.448
[44] T.V.Păcăţianu, *op.cit.*, vol.VIII, p.339

intereselor vitale ale naţiunii române, de ridicare a sa la nivelul necesar confruntării politice la momentul potrivit. De altfel, adepţii pasivismului doreau să ferească partidul de a-şi măcina forţele într-o confruntare politică inegală. Pasivismul nu a fost totuşi o tactică uniformă, nici în conţinut şi nici în sfera de cuprindere a maselor. Au existat organizaţii locale ale PNR care se opuneau tacticii oficiale sau existau zone în care partidul era aproape inexistent.[45]

Pătrunderea în lumea capitalului, prin înfiinţarea de bănci, achiziţionarea unor mari suprafeţe agricole, orientarea spre ocupaţii care să-i asigure independenţa faţă de statul maghiar, a făcut din elita naţionalităţilor o forţă politică competitivă politic. Receptivă la idei novatoare, ea simte nevoia să se afirme activ în viaţa parlamentară. Revizuirea orientării politice a partidului şi rezolvarea crizei avea de trecut peste o opoziţie care miza înainte de toate pe tradiţie şi evoca momentele adesea eroice ale luptei naţionale, a căror valoare nu putea fi contestată Mai mult, pasiviştii acuzau pe novatori că vor să spargă unitatea şi disciplina de partid, abătându-se de la hotărârile Conferinţei din 1887. Şi aceasta pentru că acceptarea activismului presupunea renunţarea la punctele 1 şi 9[46] din programul partidului, considerate ca fiind irealizabile în acele condiţii. Principalul argument al noului curent, transformat în acuzaţie, a fost acela potrivit căruia pasivismul politic şi-a atins scopul, dar a cauzat un mare rău luptei naţionale lăsând populaţia românească din Ardeal, insuficient sau de loc instruită politic, la discreţia demagogiei şi corupţiei electorale. Dată fiind dorinţa maselor de a participa la viaţa politică în speranţa îmbunătăţirii situaţiei, activiştii cereau desemnarea de candidaturi din partea partidului pentru fiecare cerc electoral românesc.[47]

Lupta dintre cele două orientări se duce şi pe tărâmul presei, uneori cu argumente ce ar fi mâhnit pe înaintaşii lor. Gruparea opoziţionistă avea nevoie de un organ de presă propriu. Concentraţi la Arad, vechii tribunişti, sprijiniţi de fruntaşii locali, dar mai ales de

[45] I.I.Şerban, *Contribuţia...*, p.448-449
[46] În programul Partidului Naţional se stabilise încă din 1881, întărindu-se cu ocazia celorlalte Conferinţe naţionale, printre altele: redobândirea autonomiei Transilvaniei (pct.1.) şi nerecunoaşterea dualismului (pct.9). De aici şi abţinerea de a lua parte la viaţa politică. (B.Surdu, *Conferinţa de constituire a Partidului Naţional Român din Ungaria (1881)*, AIIA-Cluj, 1968, p.322
[47] I.I.Şerban, *Contribuţia...*, p.450

liberalii din România prin intermediul lui Brote şi Slavici, vor edita aici *Tribuna Poporului*, începând cu 6 ianuarie 1897. În jurul acestui ziar se vor grupa I.Russu-Şirianu, Gh.Bogdan-Duică, Gustav Augustini, Mihai Veliciu, Roman Ciorogariu, Vasile Mangra, Nicolae Oncu, Petru Truţia, Ioan Suciu, Şt.Cicio-Pop, Vasile Goldiş ş.a.[48] Încă din primul an, influenţa ziarului a crescut, dovadă fiind repartizarea pe judeţe a abonaţilor săi: Arad-207; Timiş-Torontal-93; Caraş-Severni-91; Hunedoara-72, Sibiu-55; Bihor-51; Braşov-50 ş.a. Pe lângă abonamentele din Transilvania, ziarul mai avea 87 subscripţii din România. În 1898 numărul abonamentelor a ajuns la 4.000.[49]

Criza din partid, devenită în fapt o dispută între pasivişti şi activişti se va tranşa oficial abia în 1905, la Conferinţa PNR. Balanţa a fost înclinată de conturarea unui nou grup activist, pe lângă cel de la Arad, la Orăştie, dar şi de pătrunderea în Comitetul executiv a unor tineri: Iuliu Maniu, Al.Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Nicolae Comşa ş.a. Din acest moment conducerea partidului intră pe mâna unor noi generaţii, mai tinere, mai dinamice. Sunt generaţiile care vor contribui decisiv la realizarea Unirii de la 1918.

Oraşul Orăştie a jucat un rol important începând cu ultimele două decenii ale veacului trecut şi până la unirea din 1918. Aici ia fiinţă în 1885, din iniţiativa avocatului dr.Ioan Mihu, banca "*Ardeleana*", în jurul căreia se va centra întreaga activitate economică, culturală şi chiar politică şi care va deveni un instrument eficient pentru fruntaşii orăştieni în eforturile lor de ridicare economică, de emancipare culturală şi politică a românilor din ţinut.

Dr.Mihu, stabilit în Orăştie în 1883, ca avocat se va bucura de sprijinul mai vârstnicilor jurişti Samoil Pop şi dr.Avram Tincu în iniţiativa sa. Treptat se conturează în jurul său un grup de intelectuali sau de reprezentanţi ai localităţilor din ţinut, care se implică în activităţile şi intreprinderile economice, culturale şi politice la nivel local, iar uneori chiar la nivelul conducerii mişcării naţionale. Printre aceştia s-au numărat: Ioan Mihaiu, mare proprietar, fost notar cercual, Laurean Bărcean, fost notar cercual, dr.Aurel Muntean şi dr.Silviu Moldovan, avocaţi în Orăştie, dr.Ştefan Erdelyi, medic, Iosif de Orbonaş, Daniil David, Aurel Popovici-Bărcean funcţionar la consiliul

[48] L.Boia, *Criza PNR...*, p.974
[49] L.Maior, *Mişcarea naţională...*, p.54

orăşenesc şi contabil la bancă, Simion Corvin (tată şi fiu), comercianţi, Vasile Domşa, protopop în Orăştie, Elie Popovici în Sebişel ş.a. Numeric, grupul va cunoaşte o creştere în timp, ceea ce presupune o dezvoltare a clasei mijlocii, o prosperitate în sânul comunităţii orăştiene. Acestora li se vor adăuga tinerii întorşi de la şcoli: Ioan Moţa, dr.Aurel Vlad, dr.Romulus Dobo, dr.Romul Boca, dr.Cornel David, Ioan I.Vulcu. Venirea lor a adus un suflu nou în activitatea grupului datorită relaţiilor cu tinerii din alte centre urbane şi a mobilităţii mari de care dau dovadă, precum şi datorită unui nou mod de abordare a problemelor naţionale şi a curentului novator ce se făcea simţit la nivelul mişcării naţionale.

Iată, aşadar în mare, tabloul istoric al condiţiilor în care Ioan Moţa şi-a început şi şi-a desfăşurat activitatea până la Unire.

După 1918, treptat rolul Orăştiei în viaţa politică, culturală şi economică a Ardealului scade. Unele dintre personalităţile sale devin doar simple nume din provincie, cu recunoaştere locală, puţini fiind cei care vor reuşi să se menţină în sferele înalte ale vieţii sociale din România Mare. Moţa, în eforturile sale de a nu pierde popularitatea şi prestigiul de care se bucura, poziţia sa, încearcă mai multe soluţii politice. După ce părăseşte Partidul Naţional Român, la fel ca alţi ardeleni, se orientează şi mai mult spre dreapta încadrându-se în Liga Apărării Naţional Creştine, condusă de antisemitul A.C.Cuza, din care va pleca la scurt timp, nemulţumit de lipsa de comunicare a liderului formaţiunii cu restul conducerii. Va accepta să candideze pe listele Uniunii Naţionale în alegerile organizate de guvernul Iorga, fiind ales senator. Dar şi acest mariaj a durat doar cât a durat guvernul căci Moţa era atras mai degrabă de manifestările tinerei generaţii. Fără a-şi găsi locul dorit în jungla politică din Regat, fără a mai putea face faţă concurenţei din presă, bătrânul preot acordă o mai mare atenţie problemelor bisericii şi enoriaşilor săi.

Am considerat că o lucrare dedicată lui Ioan Moţa nu ar fi completă dacă nu am vorbi şi despre fiul său Ionel I.Moţa. Şi aceasta cel puţin din motivul că cei doi şi-au infuenţat reciproc destinul politic: fiul datorează formaţia sa politică educaţiei primite, îndeosebi de la tatăl său şi prin exemplul acestuia, în spiritul luptei naţionale, fiind pregătit, la fel ca şi alţi tineri ardeleni să devină o nouă generaţie de luptători pentru dreptate socială şi naţională într-un Ardeal înrobit; la

rândul său preotul-ziarist se lasă atras de luptele tinerei generații, fiind câştigat pentru "cuzism", iar mai apoi, în special după moartea fiului său se va înregimenta în mişcarea legionară.

Situația complexă în care se afla societatea românească după primul război mondial, criza generală ce o cuprinsese, mizeria materială ce persista, teama clasei politice de a nu pierde ceea ce războiul a oferit: câştiguri teritoriale, angoasa pe care imigrările evreilor, destul de consistente, şi presiunilor exercitate de marile puteri au creat-o, sunt aspecte pe care oamenii politici, partide, categorii sociale au încercat să le exploateze sub diferite forme şi în diverse scopuri. Atitudinile unora, mai ales din tânăra generație, din acele momente tulburi, au fost transformate cu timpul în acte istorice de către doctrinarii sau biografii de mai târziu.

Reacțiile tinerei generații, concretizate prin grevele studențeşti din anii 1922-1924 au fost justificate tot de asemenea stări de lucruri. Exploatate la rândul lor de către partidele politice, aceste explozii sociale au evoluat spre imaginea unui conflict al tinerei generații cu statul, cu sistemul şubrezit de corupție şi indiferență. În noul tablou, statul duce o luptă împotriva tineretului, marginallizându-l. Viitorul națiunii părea, astfel în pericol. Întreaga propagandă prindea pe fondul social în care într-adevăr tinerii erau cei mai afectați din punct de vedere material şi psihologic de criza economică ce caracteriza evoluția economiei româneşti.

Dar nu trebuie uitat şi un alt aspect, să admitem subiectiv, ce privea tânăra generație: problema idealului. Realizarea marelui edificiu - România întregită - a dat sensuri noi şi mult diferite celor două generații. Se produce o "ruptură", datorată în primul rând lipsei de ideal. Fiecare erau în căutarea propriului drum. Împlinirea idealului național îi aduce şi pe cei care l-au înfăptuit într-un "sens giratoriu", punând în cumpănă propria lor cale. Prin urmare întreaga atmosferă se modifică. Nichifor Crainic avea să scrie despre generația idealului național: "după realizarea lui, a rămas o generație fără ideal. Eroii războiului, obosiți, s-au apucat nu de organizarea victoriei, ci de exploatarea ei, socotită ca un drept, ce ar decurge din sacrificiu, din datoria împlinită."[50] Goga, unul dintre activii luptători pentru unitate avea să scrie la rândul său: "Poate nu greşesc când afirm că după jertfa

[50] N.Crainic, *Zile albe, zile negre.Memorii* (I), Bucureşti, 1991, p.148

mare, resursele de energie creatoare scăzând, mersul ascendent al acestui crez (ideea națională-n.n.) s-a oprit şi o linie de oboseală a intervenit în rândurile noastre. S-ar părea că după tensiunea tranşeelor, nervii discordați cer odihnă şi că pe urma vărsării de sânge, noi ce am câştigat în suprafață am pierdut în adâncime." În concepția sa, "poetul pătimirii noastre" considera că "ideea națională, reazimul de căpetenie al vieții de stat, trebuie adaptată împrejurărilor schimbate", căci dacă "privind în jur şi spunând adevărul întreg, trebuie să recunoaştem că viata publică în opera ei constructivă nu are nici tăria, nici inițiativa pe care le cere noua alcătuire de stat", care alcătuire este măcinată de "fenomene de desagregare", iar "resorturile morale ale societății au pierdut din vigoare."[51]

Analizând mişcarea studențească, Iuliu Hațieganu scria despre o anume stare de lucruri, acuzată de înşişi studenții: "după unirea tuturor provinciilor se impunea colaborarea tuturor bărbaților de seamă ai vieții noastre politice. Trebuiau concesii reciproce pentru asigurarea unei grabnice consolidări. Urmează însă guvernarea singuraticelor partide politice, care privesc problemele vitale ale neamului prin ochelarii strâmți ai intereselor de partid. (...) În mijlocul acestor lupte politice detestabile se iveşte o colectivitate de oameni (...) cari ascunşi sub masca politicianismului îşi creează situații cu scop unic de a se îmbogăți."[52]

La corupția şi venalitatea oamenilor politici se mai adaugă şi fenomenul imigrării masive a evreilor în România, care fenomen culminează cu îmbogățirea peste noapte a unora dintre ei sau cu implicarea altora în activitatea mişcării comuniste. Infiltrarea lor rapidă în sistemul socio-economic al țării şi tendințele de influențare a celui politic, presiunile făcute de marile puteri asupra României în problema evreiască, fac din evrei un punct de referință pentru nemulțumirea unor categorii sociale.

De aici începe "ruptura" de generațiile anterioare, acum începe "rătăcirea" unei generații atât de controversate şi mai ales pentru acestea toate (şi chiar mai multe) tânăra generație şi-a căutat propriul drum. Un drum alunecos, spre a-şi găsi locul în istorie. Acest loc nu putea şi nu trebuia să fie mai prejos decât al altor generații. De aici

[51] O.Goga, *Mustul care fierbe*, Bucureşti 1992, p.42
[52] Acțiunea Românească, I, 1924, nr.1

teama de a nu se risipi. În acţiunile lor apare şi se impune ca o notă specifică teribilismul, curajul de a lua "viaţa în piept". Vor ajunge să facă pasul de la *a vrea să fie* o generaţie teribilă, la *a se crede* o generaţie teribilă. În zelul lor, alunecarea în extreme a însemnat de fapt soluţia - bănuită - de a-i propulsa undeva sus, în istorie. Se crease în rândurile acestei generaţii o "atmosferă de euforie, încredere şi tembelism"[53] care se va concretiza în planul cultural şi cel politic.

Această generaţie, pornită pe calea instruirii sale trebuia să treacă, cum scria Goga, printr-un "întreg cortegiu de mizerii, neagră sărăcie". Drumul tinerilor "din umbra satelor şi până la licenţa universitară trece printr-un coridor sinistru de lipsuri şi umilinţi. (...) Dezgustul şi stoicismul, ura şi revolta cresc în ungherele dosnice unde învaţă carte băieţii noştri. Şi cine să se mire, dacă din aceste patimi care s-au dospit în tăcere s-aude uneori protestarea şi pumnii se strâng cu infrigurare în faţa celor copleşiţi de bunătăţi şi de urcuşul pripit pe scara norocului?".[54]

Când au pornit la drum, ei erau conştienţi de criza în care intrase lumea întreagă şi care făcea ca ideologia generaţiei războiului să nu fie valabilă. "Noi, *generaţia tânără* - scria Eliade - trebuia să găsim rosturile noastre. Dar, spre deosebire de înaintaşii noştri, care se născuseră şi trăiseră cu idealul reîntregirii neamului, noi nu mai aveam un ideal de-a gata la îndemână. Eram liberi, disponibili pentru tot felul de *experienţe*. (...) Ele ni se impuneau printr-o fatalitate istorică. Eram *prima generaţie* necondiţionată în prealabil de un obiectiv istoric de realizat."[55] Dar ei nu doreau să piardă ocazia de a intra în istorie. Hotărâţi, au afirmat încă de la începuturi că "nu ne intimidează nici sarcasmul suficient al bătrânilor inteligenţi, nici mustrările maturilor, nici glumele imbecililor de ambele sexe, nici nepăsarea celor din jur care se pretind a fi astăzi îndrumătorii noştri spirituali, nici seaca indiferenţă a universitarilor. Vom arăta că ne cunoaştem îndestul forţele ca să cutezăm cu frunţile răsturnate, să-i privim în ochi şi să le cumpănim loviturile. Iar cum ştim că vom întâlni împotriviri, nu aşteptăm, ci lovim *noi întâi*. Voim să biruiască (...) valorile pure, spirituale, absurd de spirituale. Valorile creştinismului."[56]

---

[53] M.Eliade, *Profetism românesc*, Bucureşti, 1990
[54] O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.56
[55] M.Eliade, *Jurnal*, vol.I, Bucureşti, 1993, p.145
[56] idem, *Profetism românesc*, vol.I, p.21-22

Tânăra generaţie îşi caută propria luptă şi pentru ea un ideal, căci aşa cum zicea Iorga, "soarele răsare nu ca să apună, ci ca să lumineze până apune".[57] Lupta pe care ei o vor duce va trebui să aibă şi rezultate, iar această generaţie trebuie să lase în urma ei semne valorice ale trecerii ei prin timp. Goga oferise un răspuns pentru această situaţie: "ce-ar putea fi suprema dogmă în mijlocul vârtejului ameţitor al zilelor noastre, dacă nu exaltarea ideii naţionale, singurul articol de credinţă, care poate însemna mântuirea?"[58] Mirajul unei lupte naţionaliste îi atrage îndeosebi pe studenţi, nemulţumiţi fiind şi de numeroasele tare sociale, căci "după schimbarea de hartă, sângele nostru proaspăt zvâcneşte în organismul descătuşat." Sufletul "tinerilor de azi, copii furtunilor de ieri, desfăcut de zgura trecutului tresare pătimaş, dornic de o nouă religie. Românismul după triumful de pe câmpul de luptă îşi croieşte astăzi morala adecvată."[59] Cruciaţii acestei noi morale va fi tocmai studenţimea, care, cum scria I.Haţieganu, "reacţionând la timp a pus în vibraţie mişcarea latentă naţională."[60] Ba mai mult lupta studenţilor se va întinde dincolo de naţionalism, căci "studenţimea a fost şi rămâne, prin sensibilitatea vârstei sale, seismograful mai simţitor al zguduirilor sociale."[61]

Momentul coborârii lor în arenă l-a constituit grevele studenţeşti din 1922-1923. Acum, mai hotărâţi ca oricând "tinerii năpăstuiţi îşi cer dreptatea lor - cum bine înţelegea Goga - împletită din greşeli şi sfânt adevăr."[62]

Nu putem trece cu vederea un alt aspect ce a influenţat noua generaţie: lipsa unui conducător, a unui port-drapel ori a unui Învăţător. Port-drapelul luptei naţionale a ars pentru un neam întreg. El avea să rămână pentru restul perioadei un monument al culturii româneşti: Nicolae Iorga. Crainic spunea că în persoana lui Iorga "clocoteau mistuitoare puteri profetice."[63] El a dominat prin spiritul său providenţial generaţii, a subordonat toate energiile unui neam întreg credinţei întru unitate, neadmiţând altceva. Dar a devenit profetul care

---

[57] Dacia Nouă, 1923, nr.3
[58] O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.61
[59] ibidem
[60] Acţiunea Română, 1924, nr.1
[61] Calendarul, II,1933, nr.269
[62] O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.56
[63] N.Crainic, *op.cit.*, p.148

și-a pus inima la ghiață", spre deznădejdea unei generații ce aștepta să fie suficient de matură pentru a-i deveni "turmă", el "dascăl și părinte". Și aceasta pentru că - așa cum aprecia același Crainic, "în anul 1924, N.Iorga era sorbonizat complet (...) odată cu această onoare, convingerile sale naționaliste se îndoiau cu apă umanitaristă. (...) El a pierdut cu totul influența extraordinară pe care o avusese odinioară asupra tineretului. Pentru îndrumarea acestui tineret și pentru lunga și dureroasa lui dramă, ce avea să urmeze, sorbonizarea lui a însemnat o mare pierdere."[64] Marele nostru istoric se rezumă la a analiza situația creată de răzvrătirea studenților, considerând că a devenit o masă de manevră pentru politicieni. Aceștia, în opinia lui Iorga, profită de pe urma "voinței de a face ceva, de a se distinge în vreun chip, de a-și însemna numele printr-o operă - calități care pot da unei societăți forțe necontenit noi pentru cel mai mare folos ale ei. (...) Ei (politicienii-n.n.) s-au aruncat asupra sufletului tânăr doritor de acțiune, pentru a crea o mare armată a dezordinii azi, care mâine va putea fi o sacră legiune a propagandei electorale."[65]

Prin urmare tineretul își caută alți îndrumători. Astfel s-a apropiat în diferite perioade de profesorii A.C.Cuza, Nichifor Crainnic sau Nae Ionescu. Iată cum explica Crainic apropierea studențimii de A.C.Cuza și Nicolae Paulescu: "De ce tineretul s-a simțit atras de un Paulescu sau un Cuza? Fiindcă aceștia, peste compromisurile celorlalți, au știut singuri să trăiască în absolut. A.C.Cuza în absolutul eminescian, Paulescu în absolutul creștin. Doctrina lor nu cunoaște corupție. Viața lor e ca doctrina lor. Ei ancorează în puritatea rasei și în puritatea credinței. Tinerețea are afinități organice pentru ceea ce este pur și se simte atrasă către ceea ce este absolut. Excesele ei, violențele ei sunt reacțiuni împotriva a tot ce pângărește puritatea rasei sau puritatea credinței, care sunt valori absolute ale vieții acestui popor. Căci o tinerime care crede în dogma purității rasei și proclamă absolutul credinței religioase, nu rătăcește."[66]

Cu timpul o parte a tinerilor implicați în mișcările studențești își vor căuta un drum pe care să meargă singuri, alegându-și dintre ei un lider. Cum nici un partid nu-și punea problema regenerării vieții naționale, o regenerare morală, tinerii și-au creat propria lor

[64] N.Crainic, *op.cit*, p.188
[65] N.Iorga, art.*Seducerea tineretului*, în Neamul Românesc, 1923, nr.230
[66] N.Crainic, *op.cit*., p.239

organizație. Legiunea Arhanghelului Mihail a fost prima manifestare organizatorică din punct de vedere politic a tinerei generații. Prin constituirea acesteia ei devin, mai mult sau mai puțin, echidistanți fața de partidele politice, ridicându-se chiar împotriva politicianismului. Fără a avea ceva din agresivitatea rea, la care va fi împinsă cu timpul, Legiunea devenise treptat un loc de educație, un laborator de formare de noi caractere. Spre ea vor veni numeroși intelectuali ce se iveau din rândurile generației tinere.

Tânăra generație și-a ales și liderul. "La bătălie și căprarul poate lua steagul când nu mai sunt grade. Ne-om face căprarul General! - scria *Pământ Strămoșesc*. Și va avea fiecare de răspuns pentru faptele sale."[67] Dar nu și-au făcut căprarul general ci numai Căpitan: "acest supranume haiducesc exercita o seducție irezistibilă, asociind aventura de codru cu sugestia idolatriei musoliniene și hitleriste."[68] Ideea a prins și în mediile intelectuale. Nu puțini erau tinerii cu carte care mărturiseau: "Nu vreau să știu ce spune, idei am și eu. Vreau numai să-l văd și să cred în el!"[69] Dacă Hitler și Mussolini au creat o stare de psihoză, Codreanu a fost el o creație a acestei stări.

Iată că tânăra generație și-a dobândit liderul, și-a creat un ideal bine conturat sprijinit pe două fundamente: românismul și ortodoxia și o organizație proprie: Legiunea. Mulți au început să vină și mai mulți se interesau de mișcare, privindu-o cu simpatie. Perspectivele în plan politic i-a făcut pe mulți oameni politici să-și apropie acest tineret, alții au început să se teamă și au urzit comploturi.

[67] Pământ Strămoșesc, I, 1927, nr.1, p.9
[68] N.Crainic, *op.cit*., p.296
[69] Ibidem., p.297

CAPITOLUL I

SFÂRŞIT DE VEAC ÎN ORĂŞTIE

1. Orăştie - centru al luptei pentru libertate a românilor

La sfârşitul veacului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, oraşul Orăştie a devenit un important centru de concentrare a eforturilor românilor transilvăneni în lupta lor de eliberarea naţională. O parte însemnată a populaţiei oraşului era românească[1], în timp ce satele învecinate erau dominate de o populaţie formată dintr-o clasă ţărănească română[2] "conştientă, harnică, râvnitoare de progres", după cele scrise de Silviu Dragomir.[3]

În ultimele decenii ale secolului trecut, intelectualitatea românească din ţinut[4] s-a manifestat cu tot mai multă vigoare pe planul luptei naţionale, cu diversele ei aspecte, aducându-şi o contribuţie importantă la dezvoltarea conştiinţei naţionale a populaţiei româneşti şi creând "o vie atmosferă românească",[5] ce se ridica la nivelul celorlalte centre importante ale mişcării naţionale: Sibiu, Arad, Braşov, Blaj etc.

---

[1] Conform recensământului din 1850 oraşul Orăştie avea o populaţie de 3.961 locuitori, din care 1.904 erau români, 1.026 erau saşi, 823 maghiari, 191 ţigani, restul evrei şi armeni. La recensământul din 1910 din cei 7.642 locuitori, românii erau în număr de 3.821, maghiarii crescuseră la 2.145, iar saşii însumau 1.294. În 1920 din cei 7.144 de locuitori, 4.107 erau români, 1.492 maghiari,1.170 germani.

[2] Conform datelor statistice pentru 9 comune (Beriu cu 5 sate, Geoagiu cu 11, Mărtineşti cu 7, Orăştioara cu 5, Rapoltu Mare cu 5, Romos cu 4, Turdaş cu 4, Şibot cu 4, Cugir cu 3) asupra cărora Orăştie avea înrâurire, în 1850 populaţia rurală era de 35.157 locuitori, din care 31.814 erau români, 316 maghiari, 616 saşi şi 1.212 ţigani. La recensământul din 1910 în cele 34 de localităţi rurale aparţinătoare cercului politico-administrativ Orăştie trăia o populaţie de 28.936 locuitori, distribuită etnic astfel: români - 26.071; maghiari 1.817; saşi - 699; alţii - 349.

[3] I. Mihu, *Spicuiri din gândurile mele politice, culturale, economice*, studiu introductiv de Silviu Dragomir, Sibiu, 1938, p.VI.

[4] Termenul de "ţinut" în acest context, nu desemnează o unitate administrativă ci un spaţiu ce într-un fel sau altul gravitează în jurul oraşului Orăştie şi este mai degrabă determinat de împărţirea administrativ-bisericească. Acest teritoriu este acoperit de protopopiatele Orăştie şi Geoagiu, ultimul fiind "înghiţit" de celălalt.

[5] I.Mihu, *Spicuiri...*, p.VI

Cu toate piedicile care stăteau în calea afirmării sale, la sfârşitul veacului al XIX-lea s-a dezvoltat şi o burghezie română în ţinutul Orăştiei. Aflată în permanentă concurenţă cu burghezia maghiară şi săsească, ea a ajuns la reale şi uriaşe progrese. Oraşul era unul din cele 4 localităţi cu consiliu organizat din judeţul Hunedoara, alături de Deva, Haţeg şi Hunedoara.[6] Iar ţinutul Orăştiei era organizat potrivit legii din 1876 ca plasă subordonată, firesc, prefecturii judeţului Hunedoara. Organizarea aceasta va dura până în 1918.[7]

Orăştie, -Szászváros - "oraş al saşilor"[8], era un oraş cu o structură multietnică, în timp ce ţinutul aparţinător era în cea mai mare parte românesc. Poziţia sa geografică îi permitea o largă comunicare cu celelalte zone importante ale românismului. Drumul ce leagă Banatul de Sibiu, Braşov sau Blaj trecea şi prin Orăştie. Manifestarea solidarităţii saşilor, menţinea oraşul în legătură cu celelalte centre populate de aceştia.

Românii şi aici, la fel ca în întreaga Transilvanie, îndepărtaţi din viaţa politică, asupriţi naţional, lipsiţi de sprijin şi împiedicaţi în dezvoltarea culturală şi a învăţământului, se orientează cu mai multă energie spre făurirea unei vieţi economice naţionale, socotită ca mijloc al revitalizării şi dimensionării întregii mişcări politice naţionale, mobilizându-şi în această direcţie forţele, stabilind planuri chibzuite şi realist alcătuite.[9]

Fruntaşii românilor transilvăneni sunt conştienţi că îmbunătăţirea stării propriului popor, stimulează şi contribuie decisiv la propăşirea vieţii culturale, creează o bază mai solidă şi mai largă mişcării naţionale, asigură condiţii propice pentru o viaţă spirituală temeinică şi bogată, oferă mult mai multe posibilităţi de reuşită politicii naţionale, de afirmare a drepturilor naţiunii române. Împlinirea obiectivelor economice, deşi e suspectată şi uneori împiedicată, rămâne, totuşi, anevoie de controlat pentru autorităţi.[10]

---

[6] I. Enescu şi I. Enescu - *op. cit.*, p.96.

[7] I. Frăţilă, *Prefectura judeţului Hunedoara*, în Sargeţia, VIII, 1971, p.244.

[8] Orăştie era numele românesc al oraşului, Bross cel german, iar Szászváros era cel maghiar

[9] K. Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1970, p.99.

[10] V. Dobrescu, *Faurirea unei vieţi economice naţionale*, în Apulum, 1980, p.423.

Porniţi pe calea luptei pentru emancipare şi afirmare în toate domeniile de activitate, intelectualii, îndeosebi, din Orăştie şi împrejurimi s-au grupat în jurul băncii "*Ardeleana*" şi a dr.Ioan Mihu. Acesta era autoritatea morală marcantă, recunoscută atât de cei din Orăştie, cât şi de către conducerea mişcării naţionale. Deşi nu a ieşit în prim-planul luptei politice, activitatea lui a fost amplă şi deosebit de complexă. Unul dintre cei mai mari proprietari, el a condus spre succes banca "*Ardeleana*", a iniţiat o serie de acţiuni culturale sau economice de educare a poporenilor, fiind în acea perioadă mentorul grupului de intelectualilor din jurul său.

În apelul lansat pentru subscripţia de acţiuni la "*Ardeleana*", I.Mihu apare, întâia dată ca făuritor de program economic în sens naţionalist. El porneşte de la două adevăruri spre a fixa caracterul naţional şi românesc al tuturor aşezămintelor noastre economice: nici un popor şi nici o ţară nu e în stare a face paşi serioşi spre civilizaţie, dacă nu-şi va dura înainte de toate temelia solidă a progresului său economic; în al doilea rând, cel mai însemnat factor al progresului economic îl constituie capitalul ieftin şi accesibil tuturor. Aceste idei le imprimă întregului grup şi vor fi reflectate în articolele ce vor apărea în ziarele orăştiene, dar mai ales în activitatea desfăşurată de aceştia în Orăştie.[11]

Activitatea grupului condus de dr.I.Mihu, oricât de intensă ar fi fost ea nu ar fi putut da rezultate care să depăşească aria ţinutului. Pentru a face cunoscute acţiunile lor, ideile politice, economice sau culturale care stăteau la baza acestora, pentru a se face ei înşişi cunoscuţi, au considerat că este necesar să editeze o gazetă. Momentul era cu atât mai potrivit cu cât criza din sânul Partidului Naţional se acutiza. Grupul avea nevoie de o posibilitate de exprimare clară a poziţiei în acest conflict, poziţie pe care trebuia să o cunoască cei în mijlocul cărora gruparea în fruntea căreia se afla dr.I.Mihu, îşi desfăşura activitatea. După consultări şi, probabil, după stabilirea surselor de finanţare, încă din anul 1894, la începutul anului 1895, va apărea primul număr al *Revistei Orăştiei*.[12] Direcţiunea Institutului tipografic "*Minerva*" şi-a asumat înfiinţarea acestui "organ de publicitate, care deocamdată să apară odată pe săptămână, cu scopul de a apăra interesele economice şi culturale ale poporului român".[13] Era primul periodic românesc din comitatul Hunedoarei, făcând parte din "marele val" cunoscut în presa naţională în deceniul al zecela al secolului trecut, în

---

[11] I. Mihu - *op. cit.*, p.VI.

[12] Apare la 1/13 ianuarie 1895.

[13] Revista Orăştiei, an I, 1895, nr.1 din 1/13 ian. (mai departe R.O.)

condiţiile politice create de momentul cu multiple implicaţii al mişcării memorandiste.[14]

Pe frontispicul foii apărea ca editor-director Aurel Popovici Bărcianu, iar ca propietar Institutul tipografic "*Minerva*". Responsabili pentru redacţie au fost pe rând, dr.Silviu Moldovan, Ioan M.Corvin, Ioachim Munteanu şi P.P.Bariţiu.[15] Acesta din urmă a fost pentru întreaga perioadă a apariţiei şi responsabil pentru tipar. Dar, potrivit însărcinării Adunării generale a acţionarilor "*Minervei*", *Revista Orăştiei* stă sub conducerea direcţiunii întregi a Institutului, "dintre membrii cărei direcţiuni are a o subscrie unul ca director-editor, iar altul ca redactor răspunzător."[16] Direcţiunea era formată când a apărut primul număr, din A.P.Bărcianu, dr.Ştefan Erdely, Laurian Bercianu, Nicolae Ivan, dr.Silviu Moldovan.[17]

În vederea realizării unei gazete cât mai interesante şi mai accesibile, a fost chemat de la Sibiu şi tânărul **Ioan Moţa**. Alegerea nu este deloc întâmplătoare. Acesta se ocupa de redactarea *Foii Poporului* de doi ani,[18] experienţa lui fiind necesară grupului de la Orăştie. Mai mult, I.Moţa era născut la Nojag, protopopiatul Devei, la 31 decembrie 1868, în familia preotului Ioan Moţa, care timp de 47 de ani şi-a păstorit părinteşte, pe calea credinţei greco-orientale, consătenii,[19] ceea ce însemna pentru tânărul ziarist o întoarcere acasă.

2. Anii de studiu. Primii paşi în presă.

Ne vom opri în rândurile ce urmează asupra unor date biografice din tinereţea lui Ioan Moţa, moment ce a însemnat nu numai intrarea sa în presă ci şi în rândurile mişcării naţionale româneşti.

---

[14] I.I.Şerban, H.Rotche,*Consideraţii privind rolul presei româneşti din Orăştie în lupta pentru eliberarea naţională (1895-1918)*, în Apulum, XXII, 1985, p.254.
[15] S.Moldovan a fost responsabil pentru nr.1-46/1895; I.M.Corvin: 47/1895 - 52/1896; I. Munteanu: 1-27/1897; P.P. Bariţiu 34/1897 - 52/1899.
[16] R.O., I, 1895, nr.43 din 21 oct./2 nov.
[17] Ibidem, nr.37 din 9/21 sept.
[18] Ibidem, IV, 1898, nr.2 din 10/22 ian.; Foaia Poporului, III, 1895; vezi şi I. Moţa, *42 de ani de gazetărie, contribuţii la istoria gazetăriei poporale din Ardeal şi Banat*, Orăştie, 1935, p.15
[19] Libertatea, VIII, 1909, nr.25 din 26 iun./9 iul.

Primii ani de şcoală i-a urmat în satul natal - Nojag, după care se va înscrie şi va urma gimnaziul din Beiuş. Aici este coleg cu George Maior şi Ioan Nistor. În clasa a VII-a (1885/86), pentru care avem date, obţine calificativul "bun" la: purtare morală, religie, limba română, germană, fizică şi "suficient" la: limba maghiară, istorie, matematică, gimnastică, limba greacă, iar la limba latină obţine "nesatisfăcător".[20] În clasa a VIII-a din 13 notări, este apreciat doar la 8. Obţine un "eminent" la limba română, unde îl are profesor pe Ioan Clitoncu.[21] Îşi încheie studiile gimnaziale la Brad, dovadă creaţiile literare semnate în acel timp, publicate în *Tribuna*, precum şi informaţia ce o avem din necrologul publicat de ziarul *Universul*, la moartea sa.[22]

În anul 1887, îl aflăm student la Sibiu, la secţiunea teologică a Institutului pedagogico-teologic al archidiecezei orotodoxe române din Transilvania. Aici era coleg printre alţii cu Elie Cristea.[23] După absolvirea anului II, în 1888/1889, Ioan Moţa întrerupe studiile pînă în anul 1893, cînd se înscrie în anul III. Acum îl are coleg pe Ilarie Chendi[24] cu care, probabil, de atunci leagă o strânsă prietenie. În perioada cât a întrerupt studiile a lucrat în cancelaria avocatului Francisc Hossu-Longin din Deva[25], liderul românilor din Congregaţia comitatensă.

Dintre dascălii care funcţionau în acea perioadă la Institutul teologic şi care i-au îndrumat paşii, i-am reţinut pe: dr.Petru Şpan, Ioan Hannia, Iosif Ghibu, Demeteriu Cunţanu, Demetriu Comşa, D.Popovici-Bărcian sau George Dima.[26]

Încă din anii studenţiei Ioan Moţa a desfăşurat o intensă activitate publicistică. A colaborat la revista manuscrisă *Musa* a "*Societăţii de lectură Andrei Şaguna*", atât cu material folcloric, adunat din zona de baştină, cât mai ales cu creaţii proprii. De altfel, în ultimul an al studenţiei

---

[20] *Raportu despre gimnasiu superior gr-cat. de Beiuşiu, editat de P. Mihuţiu*, Beiuş, 1886 p.41.
[21] Ibidem, Beiuş, 1887, p.41.
[22] Universul, LVII, 1940, p.322.
[23] *Anuarul institutului pedagogico-teologic al archidiecezei ortodoxe romane din Transilvania, în Sibiu, pentru anul scolastic 1887/8*, Sibiu, T-fia archidiecezană, 1888, p.58.
[24] Ibidem, pe anul scolastic 1893/94, Sibiu, T-fia archidiecezana, 1894, p.41.
[25] Fr.Hossu-Longin, Amintiri din viaţa mea, Cluj-Napoca, p.162
[26] Din Anuarele Institutului din cei trei ani când Moţa a studiat la Sibiu.

este ales vice-preşedinte al Societăţii, preşedinte fiind profesorul P.Şpan.[27] La împlinirea a 25 ani de la înfiinţarea societăţii, comitetul de conducere îşi propune să editeze un "*Almanach*", ca suvenir. Adresa oficială prin care este anunţată această hotărâre era semnată alături de prof. P.Şpan şi de studenţii I.Moţa şi Mihail Candrea.[28]

Activitatea de colaborator la *Tribuna* a început-o încă din vremea când era la Beiuş, de unde trimitea ştiri, articolaşe şi mai ales materiale literare. Dintre acestea din urmă i-au fost publicate: *Doi copii* (scrisă în mai 1886, *Osuţ cântător* (iunie 1886), *Dina mărgărelelor* (decembrie 1886), *Baba iadului* (ianuarie 1887), *Croitorul şi trei feciori*, toate poveşti în versuri după Ferdinand Schmidt.[29] Seria va fi completată de "*Albuşina*", scrisă în Brad, în luna iulie 1887.[30] Într-un studiu, profesorul universitar Dumitru Pop situa aceste creaţii la capitolul: proza populară a altor popoare.[31] Seria este întregită de alte poveşti în versuri: *Frăţior şi surioară* (oct.1887), *Fraga*[32] şi *Bujorel*[33]. Calitatea literară a versurilor i-a făcut pe cei ce răspundeau de *Biblioteca Poporală a Tribunei*, să publice în broşuri, o parte dintre acestea.[34] Nu ne vom opri să analizăm valoarea literară a acestor creaţii, mai ales că, paginile *Foii Poporului* şi *Tribunei* găzduiesc numeroase poezii originale ale aceluiaşi autor. Ilarie Chendi îl încadrează sub influenţa lui Coşbuc alături de Maria Cunţan, Maria Cioban, Zaharia Bârsan ş.a. Criticul ardelean observa legătura strânsă a literaturii ardelene culte cu cea populară, dezvoltarea ei în cadrele basmului cult. El exemplifică în acest sens cu numele scriitorilor: Slavici, Coşbuc, Petre Dulfu, I.Popovici-Bănăţanu, Ioan Moţa.[35]

---

[27] Foaia Poporului, I, 1893, nr.44 din 31 oct.//12 nov.

[28] Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" - Cluj-Napoca, Colecţii speciale, Fond Societatea "Petru Maior", dos. Acte intrate (1893-1894) [mai departe B.C.U. ...]

[29] Tribuna, IV, 1887, nr. 25-28 din 1/13-6/18 febr.; nr. 57-61 din 12/24-17/29 mart.; nr.70; nr.105-110 din 10/22-17/29 mai.

[30] Ibidem, nr.244-249.

[31] D. Pop - *Folclorul literar al Tribunei, în* Studii de istorie literara şi folclor. Ed. Academiei, Filiala Cluj, 1964, p.155.

[32] Tribuna, IV, 1887, nr.273-277 din 2/14-6/18 dec.; respectiv XI, 1894, nr.10-11 din 18/30-19/31 ian.

[33] Foaia Poporului, II, 1894, nr.25-26 din 3/15-10/22 iul.

[34] *Biblioteca poporală a Tribunei*", în Universul Literar, 1927, nr.3, p.47.

[35] M.Popa, *Ilarie Chendi*, Bucureştie, 1973, p.221

Atmosfera existentă în Sibiu în anii în care îşi desăvârşea studiile, contactul cu cei din jurul *Tribunei* sau cu diferiţi fruntaşi ai mişcării naţionale, îşi vor pune amprenta adânc pe personalitatea lui Moţa, contribuind la conturarea ambiţiilor şi planurilor personale, determinându-i chiar formaţia intelectuală şi politică.

Colaborarea la *Tribuna* şi *Foaia Poporului*, contactul cu unii lideri ai mişcării naţionale româneşti, printre care Demetriu Comşa şi D.Popovici-Bărcian, cărora Ioan Moţa le era student, putea însemna o răsplată care îl onora, dar în acelaşi timp îl supunea unei grele încercări. Datorită proceselor de presă în care era implicată *Tribuna*, condamnărilor pronunţate la adresa unora dintre redactori, au slăbit forţele din jurul celor două ziare. Comitetul naţional întăreşte aceste forţe cheamând la *Tribuna* pe Cornel Pop-Păcurar,[36] Cornel Scurtu şi pe studentul Ioan Doleanu, iar la *Foaia Poporului*, pe Ioan Moţa, încredinţându-i redactarea ei. El îşi ia misiunea în primire la 1 noiembrie 1893.[37] Acesta colabora încă de la primul număr la *Foaia Poporului*, considerând că a "intrat în gazetărie deodată cu apariţia acestei prime foi poporale în Ardeal".[38] Rememorând acei ani, în cartea autobiografică "*42 de ani de gazetărie*", I.Moţa consideră ca început al gazetăriei poporale, momentul apariţiei *Foii Poporului*, tipărită cu scopul de a chema poporul "ţăran la luptă cot la cot cu cărturarii săi".[39] Tot atunci începe şi *Gazeta Transilvaniei* să tipărească numărul său de duminică, prin care se adresa poporului.

În redacţiile *Tribunei* şi *Foii Poporului* a trăit - cum îşi amintea în 1935 - "anii cei mai înălţători ai luptei naţionale prin gazetărie. Căci, în curând, în anul 1894, avu loc Marele Proces al Memorandului cu splendida manifestaţie a poporului românesc. *Tribuna* - scria Moţa - fulgera zilnic în articli ca de foc, pe volnicii nebuni ai puterii de stat, iar eu le *tâlcuiam* şi încă mai mult uleiu pe foc puneam, prin *Foaia Poporului*, - ca să ardă tot poporul."[40]

---

[36] Acesta a fost impus de Eugen Brote, căruia îi transmitea periodic informări asupra activităţii din redacţie şi de la care primea directive asupra atitudinilor de urmat (L.Boia, *Eugen Brote*, p.108-109)

[37] I. Moţa - op. cit., p.15 şi Foaia Poporului, III, 1895, nr.40

[38] Ibidem, p.10

[39] Ibidem, p.8.

[40] Ibidem, p.16.

Pe toată durata procesului, *Foaia* s-a făcut ecoul desfăşurării lui, dar şi a manifestaţiilor prilejuite de acesta. Multe articole, ale sale sau ale altora, chiar dacă îndeamnă la linişte şi demnitate, rămân în fond mobilizatoare. Consideră evenimentele o "probă despre vrednicia" poporului, din care "trebuie să fim cei biruitori". Chemând poporul să fie alături de martirii neamului, să demonstreze că acţiunea lor nu e a unor singuratici, ci a naţiunii întregi, Moţa conchidea: "Trăim vremuri grele, dar vremuri mari!"[41] Va scrie un articol elogios despre Vasile Lucaciu, închis şi el în temniţele maghiare,[42] precum şi unul plin de recunoştinţă şi de patos la adresa memorandiştilor, la eliberarea lor. Se considera punerea lor în libertate ca pe o victorie, căci guvernul a fost "făcut să dee un pas înapoi" în faţa luptei.[43]

Urmărind articolele semnate, mai ales după noiembrie 1893, putem remarca tonul mobilizator de adresare poporului, sau tonul acuzator, incisiv, atunci când demască nedreptăţile săvârşite românilor la toate nivelele administraţiei, de la cea locală, până la guvernul maghiar. Nu de puţine ori foloseşte un limbaj dur, cu diferite adrese: "foile ungureşti cu guri nespălate", "oameni nebuni, sforţări nebune" (politica de maghiarizare), "bucurie nebună şi socoteală proastă" (la aceiaşi politică), ş.a.

Problemele abordate în articole sunt foarte variate, în funcţie de evenimentele la zi. În nenumărate rânduri atacă politica de maghiarizare, semnalând românilor eforturile autorităţilor de la Budapesta, atenţionând asupra pericolului. Elemente ale acestei politici sunt considerate, legea căsătoriei civile şi legea "matriculii civile" a naşterilor. Este pornită o puternică campanie pentru a-i determina pe oamenii simpli să nu le dea notă sărbătorească. Merge până acolo încât propune o listă cu nume româneşti sau latine, greu sau imposibil de maghiarizat, considerându-i pe legiuitorii ce cred că astfel îi vor maghiariza pe români "Proşti! căci altfel cum să le zici."[44] Enumerăm doar cîteva articole pentru această problematică: "Căsătoria civilă", "Sforţări nebune", "Nume naţionale şi străbune", ş.a.

[41] Foaia Poporului II, 1894, nr.15 din 24 apr./6 mai
[42] Ibidem, III, 1895, nr.23 4/16 iul.
[43] Ibidem, nr.38 din 17/29 sept.
[44] Foaia Poporului, I, 1893, nr.46 din 14/26 nov.

Pe de altă parte cere ca primarii să redacteze actele în limba română, şi-i îndeamnă pe ţărani să nu primească şi să nu dea curs nici unei scrisori sau citaţii "dacă aceasta nu este scrisă în româneşte", căci "astfel ni se cuvine să luptăm cu toţii pentru sfântul drept al limbii române!"[45]

În acelaşi timp se ridică împotriva legii colonizărilor, scrie despre încercările de amestec în problemele şcolare ale românilor, demască marile cheltuieli făcute de maghiari cu "Kultur-egylet", etc. De asemenea, inaugurează o rubrică "*Din trecutul nostru*" în care răsfoieşte paginile glorioase ale trecutului poporului român de pe ambele versante ale Carpaţilor, pentru a fi cunoscute şi a folosi drept pildă.

Printre preocupările sale, sunt şi cele economice. Moţa este convins că viitorul românilor ardeleni depinde şi de practicarea meseriilor şi negoţului, întrucât aceste două domenii atât de neglijate, oferă mai multă siguranţă şi beneficiu mai mare. Îmbrăţişarea lor de către români ar implica şi o populare a oraşelor, care "înrâuresc asupra împregiurimii în chip foarte simţit."[46] Interesantă pare a fi şi prezentarea în versuri, a "12 porunci" pentru "cultivatorii de pomi", atât prin conţinut cât şi prin calitatea artistică.[47]

În acest răstimp, I.Moţa şi-a continuat şi activitatea literară. Paginile ziarului i-au găzduit un număr de poezii originale. Preocupat de activitatea literară semnează şi "dări de seamă" la apariţia de cărţi sau la diferite activităţi. Împreună cu I.Russu-Şirianu, Victor Tordăşian şi alţii, Ioan Moţa iniţiază concursuri literare pentru comitatele Sibiu şi Cojocna (1894),[48] Hunedoara, Cluj şi Maramureş (1895), oferind premii în bani.[49] Ca urmare a acestei iniţiative la redacţia *Foaia Poporului* au fost trimise, de pildă, numai până la sfârşitul anului 1894, monografii ale comunelor Nocrichiu, Orlat, Topârcea, Ludoşul Mare, Gura Râului.[50]

Activitatea desfăşurată de I.Moţa la *Foaia Poporului* a fost deosebit de rodnică. În această perioadă numărul abonaţilor ziarului a

[45] Ibidem, II, 1894, nr.21 din 5/17 iun.
[46] Ibidem, nr.3 din 15/27 ian.
[47] Ibidem, I, 1893, nr.42 din 17/29 oct.
[48] Tribuna, IX, 1894, nr.273 din 22 dec. 1894/3 ian. 1895
[49] Foaia Poporului, III, 1895, nr. 29 din 16/28 iul.
[50] Tribuna, IX, 1894, nr.273 din 22 dec.1894/3 ian.1895

crescut de la 2.500 la 7.000 -7.500, ceea ce i-a mulțumit pe membrii Comitetului național.[51]

3. *Revista Orăştiei* - primul ziar românesc din Comitatul Hunedoara

Ioan Moța acceptă în toamna anului 1895, invitația fondatorilor *Revistei Orăștiei*, primind, așadar, redactarea foii.[52] El va pleca din Sibiu în 12 octombrie 1895.[53] Opțiunea lui nu este întâmplătoare din cel puțin trei motive. Venirea la Orăștie, însemna o întoarcere pe meleagurile natale. Cei ce girau moral și material *Revista* erau prinși în diverse activități economice sau profesioanale publice sau private. Prin urmare timpul afectat realizării tehnice a ziarului era restrâns. Moța avea astfel posibilitatea de a exersa din plin ceea ce a învățat timp de peste doi ani la *Foaia Poporului*. Plecarea sa din Sibiu ar putea fi pusă și în legătură cu acutizarea "*crizei Tribunei*". În septembrie 1895 memorandiștii sunt eliberați. Ioan Rațiu, președintele Partidului național, ieșit din închisoare ia primele măsuri autoritare de restabilire a disciplinei în partid și implicit în mișcarea națională. Conflictul dintre cei mari ar fi putut să-i strivească pe cei tineri. Oricum, venind la Orăștie dobândea o poziție de sine stătătoare și, în plus, se afla la adăpost în gruparea moderatului Ioan Mihu.

Dornic de a se afirma, de a pătrunde în elita ținutului, devine un element deosebit de activ, fiind mereu în apropierea dr.Ioan Mihu și a lui Ioan Mihaiu.

La venirea lui I.Moța, *Revista Orăștiei* avea deja 10 luni de apariție. Dar în aceste luni, politicul a fost un element secundar în cuprinsul ei. Fondatorii considerau "politica o marfă care ușor se desface"[54]; socoteau mai necesar să se ocupe de "alte terene ale vieții publice" care "sunt destul de înțelenite, (...) Instrucțiunea poporului în

[51] I. Moța - op. cit., p.16; vezi și scrisoarea lui I.Russu-Șirianu către Ge.Moroianu datată 1 febr.1895, în care acesta îl anunța că a crescut tirajul Foii Poporului la 7.500 ex./număr, în *Corespondența lui George Moroianu*, Cluj Napoca, p.143
[52] I.Moța, *op.cit*, p.17
[53] R.O., IV, 1898, nr.2 din 10/22 ian.
[54] Ibidem, I, 1895, nr.1 din 1/13 ian.

fașie, colea economia purtată după un sistem ruginit, dincolea viața comunală și municipală înglodată în păcate sunt tot atâtea terene unde ne vom încerca norocul, ca să croim stări normale."[55] Pentru aceasta însă e nevoie de ajutorul întregii intelectualități românești, preoți și dascăli, toți având "datorința de a contribui la luminarea și deșteptarea poporului."[56] *Revista Orăștiei* se va preocupa de îndrumarea maselor românești din zonă, îndeosebi a țărănimii pe calea emancipării economice și culturale, fiind o deschizătoare de drum. Ea va fi continuată de celelalte publicații ce vor apărea în Orăștie în anii următori: *Activitatea, Libertatea, Eunul Econom* ș.a.[51]

Aceasta era însă numai "partea vizibilă" a activității ziarului. Fiind singura publicație națională din comitatul Hunedoara, atitudinea pe care o afișează față de unele probleme este în fapt o atitudine politică, un protest la o stare de lucruri nedreaptă.

Încă din primul număr putem surprinde vehemența luptei împotriva așezării sociale nedrepte, potrivit căreia "o minoritate ridicolă domină astăzi în țara noastră și poporul nostru. (...) Prea mulți au abuzat de bunătatea poporului nostru, (...) ca să nu fi sosit timpul de a-l emancipa de sub influența celor ce cu prisosință au profitat de slăbiciunile lui făcându-l slugă plecată."[57] Cei de la *Revista* consideră însă că pentru starea aceasta vina ar trebui căutată și în sânul națiunii, căci "slăbiciunea înaintașilor noștri a condus pe cei mai tari la subjugarea românilor."[58] Grupul din jurul foii este hotârât să pună "interesele neamului mai presus de interesele singuraticilor."[59]

Câte orașe și orășele din Ardeal, sunt bătute de Dumnezeu, unde neînțelegerea face imposibilă orice apropiere și grupare a oamenilor, unde nu e nici loc de convenire, fără să amintim de alte reuniuni de interes public.[60] Criticând această situație, *Revista* face apel la înțelegere și unire; "Trebuie să simțim odată și noi că numai strânși la un loc cu toții putem

[55] Ibidem
[56] Ibidem
[57] I.I. Șerban, H. Rotche - *op. cit.* (I), p.254
[58] R.O., an I, 1895, nr.1 din 1/13 ian.
[59] Ibidem
[60] Ibidem

să însemnăm ceva şi că numai încrezându-ne unii în alţii putem să rămânem la un loc."[61]

Pronunţate accente politice se întâlnesc inclusiv în prezentarea stării şi tendinţelor economice şi culturale, deoarece ar fi fost într-adevăr incomplet şi neconvingător să se vorbească despre situaţia precară a poporului român fără a se pomeni cauzele ei, sau despre necesitatea înaintării acestuia spre progres fără a lăsa să se înţeleagă că scopurile emancipării economice şi culturale a neamului este pregătirea lui în vederea luptei pentru eliberare naţională.[62]

Pentru susţinerea întregii lucrări întru emanciparea naţională, exista convingerea necesităţii formării unei clase de mijloc, ce lipsea. Această "clasă de oameni independenţi, cari au să prindă rădăcini", îşi va folosi averea "spre scopuri bune". Realizarea acestei clase se poate materializa prin recucerirea comerţului aflat în mâinile străinilor, prin îmbrăţişarea industriei şi sprijinirea meseriilor.[63] Poporul trebuie îndemnat spre agoniseală şi economisire materială, pentru a-l feri de datorii, care i-ar periclita proprietatea şi independenţa. În sfătuirea poporenilor este "necesară existenţa foilor cu caracter local, ca astfel să se lăţească şi generalizeze cât mai tare curentul naţional" (...).[64] Dar rolul principal revine preoţilor şi dascălilor care vor arăta calea dreaptă de urmat şi înlăturarea relelor ce stau în faţa sătenilor "prin cuvântări ocasionale".[65] Poporul trebuie convins de realitatea lozincii "a cui e pământul, a acelui e viitorul"[66] şi de pericolul ce îl pândeşte pierzându-l.

Nu de puţine ori, în articole apărute în primul an se trage un semnal de alarmă asupra pericolului ce-l reprezentau evreii - "filoxera neamului creştinesc".[67] Aceştia profitând de patima băuturii ce s-a întins asupra a numeroase sate sau corupându-i pe preoţi reuşesc să intre în posesia unor întinse suprafeţe de pământ sau pădure. Comitatul

[61] Ibidem, nr.9 din 25 febr./9 mart.
[62] Ibidem, nr.25 din 17/29 iun.
[63] I. I. Şerban, H. Rotche - *op. cit.*, p. 254.
[64] R.O., I, 1895, nr.2 din 7/19 ian.
[65] Ibidem, nr.4 din 21 ian./2 febr.
[66] Ibidem, nr.3 14/26 ian.
[67] Ibidem, nr.4 din 21 ia./2 febr.

Hunedoara "e plin şi el de jidanii, care mai ales cu crâşmăritul fac mare treabă."[68]

Revista Oraştiei consideră că pentru a înlătura posibilitatea corupţiei preoţilor şi dascălilor sau a conflictului dintre aceştia şi comunitatea sătească, este necesară reconsiderarea poziţiei lor în această comunitate. În satul românesc "preotul e silit în interesul familiei sale a lucra în rând cu ceilalţi ţărani, ca să-şi câştige pânea de toate zilele",[69] iar învăţătorul care "e legat 9 ori 10 luni de sala şcoalei, nu poate fi nici plugar, nici arândător, nici comerciant şi nici chiar ajutor de scriitor" în cancelarii.[70] Soarta şcolii şi bisericii "e legată - cum se sublinia într-un articol - de poziţia ce vom şti asigura învăţătorului şi preotului român şi de jertfele ce vom aduce în scopul acesta."[71]

Pornind de la aceste stări de lucruri, de la greutăţile materiale ce stau în calea răspândirii culturii la sate, cu durere se reproşează celor din România liberă uşurinţa cu care cheltuiesc banii pentru luxul propriu şi indiferenţa faţă de ceea ce se întîmplă peste munţi, în Transilvania.[72]

Dar neavând cauţiunea depusă, *Revista Oraştiei* "nu poate da cetitorilor săi şi ştiri politice şi nu poate intra în discuţia chestiilor naţionale cu care publicul din patria noastră e atât de deprins încât nu să poate lipsi de ele, şi o foaie ce nu ia parte şi la aceste discuţii, nu mai mulţumeşte pe cetitorii săi."[73] Pentru a evita pierderea cititorilor, dar şi pentru a putea intra în schimbul de idei şi pentru a putea deveni o publicaţie militantă a politicii naţionale româneşti, la cererea Direcţiunii, Adunarea generală (a 5-a) a acţionarilor Institutului tipografic "*Minerva*", ce are loc la 30 noiembrie 1895, se admite depunerea cauţiunii. În cadrul aceleiaşi adunări este aleasă şi noua Direcţiune pe 6 ani, în care alături de dr.Stefan Erdely, dr.S.Moldovan, Nicolae Ivan, A.Popovici-Bărcianu, intră şi Ioan Moţa, ca secretar al Institutului.[74]

Astfel că, începând cu nr.45 (din 4/16 nov. 1895) *Revista Oraştiei* apare cu cauţiune, şi se va angaja deschis în dezbateri de natură

[68] Ibidem
[69] Ibidem, nr.39 din 23 sept./5 oct.
[70] Ibidem, nr.3 14/26 ian.
[71] Ibidem, nr.6 din 4/16 febr.
[72] Ibidem; a se vedea şi articolul "*O rugăminte*" din R.O., nr.20 din 13/25 mai
[73] Ibidem, nr.9 din 25 febr./9 mart.
[74] Ibidem, nr.43 din 21 oct./2 nov.

politică. Iată ce scria cu această ocazie: "Aceea ce am ținut zăvorât în inima noastră: durerea pentru nedreptățile ce vedem că zilnic ni se fac, nu vom mai ținea de azi înainte: *Revista Orăştiei* va arăta fără teamă asupra oricărei nedreptăți și încălcări ce se va face Românilor noştri." Tot atunci se subliniază că publicația "nu are un program politic deosebit, ci se va ținea și ea în marginile programului marelui și singurul partid pe care îl formează toți românii din țările coroanei ungare."[75]

Din 1896 periodicul orăştian va apare cu subtitlul "*Foaie politică comitatensă*". Tot de acum intră în polemică cu *Tribuna* de la Sibiu, situându-se pe poziția grupării Lucaciu, Brote și a celorlalți, criticând direct stările de lucruri din mișcarea națională.

Deși foaie politică, *Revista Orăştiei* continuă să se ocupe insistent de problemele emancipării social-economice, culturale și școlare a românilor, vizând însă consecvent și de pe aceste poziții, fie și sub forme voalate, emanciparea politică a națiunii.

Anul 1896 oferă gazetei suficiente prilejuri de a-și demonstra poziția și de a-și atinge menirea. Criza din Partidul Național se acutizează și devine oficială în urma ședințelor din 10 ianuarie și 1-2 februarie 1896. Conturarea definitivă a celor două tabere determină o împărțire și a organelor de presă din Transilvania, din punct de vedere al atitudinilor față de acest conflict, după cum vom vedea mai departe.

În același an se sărbătorea "*Mileniul*", cei 1000 de ani de când maghiarii au venit în Europa. Dată fiind criza din partid, dar și din celelalte mișcări naționale a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, atitudinea față de tot "tam-tam"-ul oficialităților și presei maghiare a rămas ceva izolat, la inițiativa locală sau ocazională a unor lideri ai acestor mișcări. Guvernul de la Budapesta își continuă politica de deznaționalizare vis-á-vis de popoarele asuprite. În acest an este pusă în aplicare, între altele, legea de maghiarizare a numelor de localități.

Revista Orăştiei va deveni, în același timp, ecoul discuțiilor din Adunarea comitatului sau din forurile naționale, ținându-și cititorii la curent cu activitatea reprezentanților săi, cu noile hotărâri și motivația sau posibilul efect ale acestora.

Având în vederea că în Congregație s-au votat de-a lungul vremii legi și regulamente, care multe au rămas necunoscute poporului român

[75] Ibidem

fiind în limba maghiară, se hotărăşte publicarea lor în ziar "în limba ușoară poporală, de orice plugar înțeleasă." Aceasta pentru a feri omul de rând să greșească din neștiință.[76]

Putem pune oare în legătură această schimbare de ton și cu venirea tânărului redactor Ioan Moța? Este greu să oferim un răspuns cert în această problemă.

4. Ioan Moța - redactor la *Revista Orăştiei.*

După cum menționam, Ioan Moța și-a început activitatea gazetărească la *Foaia Poporului*, sub îndrumarea lui I.Russu-Șirianu, unde i-a cunoscut și pe E.Brote, G.Bogdan-Duică, Gustav Augustini, pe T.L.Albini și Septimiu Albini. Firește că pe unii i-a admirat, iar de alții îl lega la plecare o bună prietenie. Pe toți aceştia îi regăsim în tabăra ce-i făcea opoziție președintelui Ioan Rațiu. Plecarea lui Moța din Sibiu se produce la scurt timp după grațierea memorandiștilor. E foarte clar că nu venirea lui Moța a dat orientarea gazetei. Grupul din jurul lui Ioan Mihu își avea propria atitudine față de stările de lucruri din Transilvania și din mișcarea națională. După relatările privind primul an de apariție și după cele ce le vom analiza, vom înțelege că Moța a găsit aici un teren favorabil propriilor convingeri.

Nu putem omite din analiza noastră nici faptul că dr.Ioan Mihu s-a retras din rândurile Comitetului executiv, după conferința națională din 1892. El s-a ataşat părerilor lui Aurel Mureşianu, directorul *Gazetei Transilvaniei*, fiind influențat în gestul său de intervenția lui Alexandru Mocioni și de discuțiile aprinse ce au avut loc la această conferință. Mihu rămâne însă în rândurile Partidului Național, solidar cu conducerea acestuia, mulțumindu-se cu un rol mai modest, în cadrul "cercului electoral" din Orăştie.[77]

Revista Orăştiei considera ca necesară adaptarea tacticii politice a PNR, la noile condiții, pentru transformarea partidului într-un instrument mai eficient al mișcării naționale. "Spre înaintarea noastră nu avem să aşteptăm ajutor de la nimeni - se scria în paginile ei - ci noi, frați de un

[76] Ibidem, nr.45 din 4/16 nov.
[77] Ibidem, II, !896, nr.5 din 27 ian./3 febr.

sânge, să punem umăr la umăr, întru întruparea dorului nostru".[78] Acesta era un apel şi la conciliere între cele două părţi rivale din conducerea PNR. Ea se face ecoul evenimentelor de care "cu multă părere de rău, trebue să vorbim despre ele" - cum se sublinia după întâlnirea din ianuarie 1896 de la Sibiu.[79] Această idee se înscrie pe linia propovăduită cu insistenţă de Mihu, cu mult timp înainte. "Sunt convins - spunea el cu ocazia unei adunări a Reuniunii femeilor române - că dacă noi cu toţii vom fi gata a da mâna pe toate terenele vieţii româneşti, se va dovedi că noi, chiar şi în situaţia dificilă în care ne aflăm, dispunem de atâtea forţe, încât nu este putere lumească să ne poată opri în sborul nostru îndreptat spre realizarea nobilelor ideale, ce fiecare român cultivat le păstrează în pieptul său".[80]

Dată fiind poziţia de preşedinte a lui Ioan Raţiu, marile ziare româneşti din Ardeal, fie din ascultare, fie din respect au închis paginile lor pentru opozanţii acestuia. *Revista Orăştiei,* având în vedere poziţia oarecum independentă a grupului de fondatori, îşi pune paginile sale la dispoziţia grupului Vasile Lucaciu, Alexandru Fodor, D.Popovici-Bărcianu, George Tripon, Nicolae Cristea, Demetriu Comşa. Ei publică la Orăştie *scrisoarea-protest* după întrunirea din 10-11 ianuarie a Comitetului naţional. În acelaşi număr 2, din 1896 este publicată şi o scrisoare a lui I.Russu-Şirianu, care împreună cu G.Bogdan-Duică şi T.L.Albini au tăcut până la acea adunare, apelând acum la "imparţialitatea" *Revistei* "într-o afacere, care nu mai este a mea personală, - scria cel dintâi - ci priveşte întreaga noastră politică."[81] În această scrisoare I.Russu-Şirianu rememorează începutul crizei de la *Tribuna* şi măsurile autoritare ale preşedintelui, propunând într-un fel publicului cititor să tragă concluziile, cumpănind şi faptele relatate de el nu doar după "cele ce i se spun în *Tribuna,* pe care dl.Raţiu o scoate acum în contradicţie cu toţi întemeietorii şi redactorii vechi ai acestui ziar."[82]

Redacţia îşi permite să tragă concluzia că "aşa numitul *conventicul din Braşov* iniţiat de *rebeli* n-a fost şi nu e deloc o faptă ce să slujească spre ruşine celor ce au luat parte, (...) ci tocmai le face cinste,

[78] I.Mihu, *op.cit.*, p.X.
[79] R.O., III, 1897, nr.39 din 20 sept./ 2 oct.
[80] Ibidem, I, 1895, nr.48 din 25 nov./7 dec.
[81] Ibidem, II, 1896, nr.2 din 6/18 ian.
[82] Ibidem

arătându-i ca pe oameni cu adevărată durere de inimă pentru mersul treburilor naţionale, împedecate în timpul din urmă."[83] La Braşov, în 10/22 decembrie 1895, au participat la conferinţa confidenţială: Vasile Mangra (Arad), dr.Nicolae Maieru (Sălişte), dr.Silviu Moldovan, Aurel Popovici-Bărcian, Ioan Moţa (Orăştie), dr.Eugen Lemenyi, dr.D.Pop, dr.Iosif Blaga şi Vasile Goldiş (Braşov), I.Russu-Şirianu, Gh.Bogdan-Duică şi T.L.Albini (Sibiu), Iuliu Vlăduţ (Turda), dr.Ioan Radu (Brad), Isidor Blaga (Lancrăm) şi alţii.[84] Sunt adoptate cu această ocazie patru rezoluţii: prima prevedea susţinerea şi mai departe a programului PNR (respingându-se ca neoportună o propunere care cerea reorganizarea partidului pe baze noi); a doua îi cerea lui I.Raţiu să renunţe la acţiunea intreprinsă la Institutul Tipografic, iar "pe viitor să evite orice acţiune care poate avea efect, voluntar sau involuntar, o sciziune între conducători şi în partidul însuşi"; a treia reclama independenţa de redactare a celor două ziare, *Tribuna* şi *Foaia Poporului*, iar a patra arată că se vor mai ţine, pentru clarificare, adunări asemănătoare în Sibiu, Braşov, Turda, Orăştie şi alte oraşe.[85]

În 24 ianuarie 1896 are loc un nou "conventicul" la Orăştie, unde au fost convocate vreo 70 de persoane. Critica *Tribunei* se îndreaptă mai ales spre A.Popovici-Bărcian, pe care îl arăta de rudă cu Brote. La această întâlnire participă şi V.Mangra.[86] Cu această ocazie avându-se în vedere că era zi de târg s-au tipărit pentru a fi împrăştiate şi "fluturaşi", în care scria: "*Cetăţeni! Voi, cari vă inspiraţi din cercurile largi ale poporului, voi, care pricepeţi lupta pentru idealele naţionale, pe care bătrânii nu o mai înţeleg, la voi apelăm* (...)"[87] De altfel la scurt timp va apare broşura lui G.Bogdan-Duică "*Partea mea de vină în criza Tribunei*" sau I.Slavici *Tribuna şi "tribuniştii"*, tipărite nu întîmplător la Institutul tipografic "*Minerva*" din Orăştie. Odată ruptă tăcerea I.Russu-Şirianu devine foarte agresiv, anunţând public după compromisul din 1-2 februarie când s-a

[83] Ibidem
[84] Ibidem
[85] L.Boia, *Eugen Brote 1850-1912*, Bucureşti, 1974, p.121
[86] Vezi procesul verbal în Tribuna, XIII, 1896, nr.2 din 4/16 ian.
[87] Ibidem, nr.14 din 19/31 ian.

hotărât rechemarea lui "la foile de unde dl. dr.Rațiu m-o scos cu poliția, unde - scria el - însă eu n-am să mai reintru !"[88]

Tot la *Revista Orăștiei* își va găsi și E.Brote loc pentru a răspunde acuzațiilor ce i se aduc, căci *Tribuna* îi respinge publicarea scrisorilor sale. În nr.4, din 1896, *Revista Orăștiei* sunt publicate două scrisori ale acestuia, una preluată după *Voința Națională* din București. În aceasta din urmă îl acuză pe dr.Rațiu, că s-a apropiat prea mult de conservatorii din Regat, exemplificând cu bunele relații întreținute cu Take Ionescu și cu articolele din presa conservatoare atât de favorabile, deși "este un adevăr recunoscut de toți că criza, provocată de d-sa, paralizează pentru moment partidul național-român."[89] Brote răspunde astfel acuzațiilor aduse lui despre cârdășia sa cu Partidul Național Liberal din Regat.

Același număr al gazetei are și un *Adaus,* ce cuprinde "*Lămuriri privitor la neînțelegerile din Sibiu".* Sub semnătura lui Vasile Mangra este publicat un articol lămuritor la problema Institutului tipografic și a celor două ziare editate de Institut. În *Adaus* mai sunt publicate două scrisori ale lui Vasile Lucaciu - una către președintele Rațiu, cea de-a doua către redacția *Tribunei,* care îl atacase sistematic pe Lucaciu și care îi refuzase dreptul la replică. *Revista Orăștiei* își motivează gestul astfel: "o facem, căci prea e batjocură ce *Tribuna* cea nouă face cu bărbați ca d-nii dr.Lucaciu, E.Brote și alții, respingându-le mereu scrisorile ce le trimit, numai pentru că sub propria iscălitură, spun adevăruri ce celor de la *Tribuna* nu le plac."[90]

În scrisoarea sa către Ioan Rațiu, Lucaciu face distincție între "chestia curat materială a Institutului tipografic, și cea care e "șirul de isprăvuri de natură politică, ce le-ai făcut și continuezi a le face On.D-ta, în cauza politicei partidului nostru național, mai ales în chestiunea capitală a redacției ziarelor Comitetului național." În prima problemă Lucaciu nu are obiecție, considerând că rezolvarea aparține Comitetului, dar în cea de a doua chestiune contestă modul autoritar în care a luat măsuriele, fără a consulta Comitetul. El îi cere lui Rațiu să convoace de urgență membrii Comitetului în ședință publică. Ceea ce se și întâmplă la

[88] Ibidem, nr.9. 13/25 ian.
[89] R.O., II, 1896, nr.6 din 3/15 febr.
[90] Ibidem, nr.4 din 20 ian./1 febr

1-2 februarie 1896.[91] Vor mai apărea pe parcursul anului și alte numere însoțite de *Adaus* (nr.6, nr.11).

Această atitudine a *Revistei Orăștiei* nu avea cum să-i fie pe plac redacției de la *Tribuna*. Astfel, că cele două publicații intră în polemică. Publicația orăștiană este mai temperată. În articolul *Necuviincioasa* din nr.8/1896, îi răspunde ziarului sibian care "de-acum scrie în așa chip, că-ți roșește obrazul vazând că într-adevăr e foaie românește scrisă aceea pe care o ai înaintea ochilor". Cititorul ar trebui să fie surprins că "articli atât de aspri, necruțători și nedrepți despre unguri" nu au scris, cum au scris "despre întemeietorii ei, despre propriul său trecut (...) și despre noi cei de la *Revista Orăștiei* fiindcă ținem încă la aceia cari pe ea au fondat-o și au înălțat-o așa de sus precum era mai până ieri!"[92] Evitând violența de limbaj în acastă polemică *Revista* consideră ieșirile *Tribunei* "isbucniri neputincioase și ordinare cărora se stă de vorbă și cari se publică numai dintr-o foaie ce nu se mai cinstește nici pe sine nici pe cetitorii săi."[93]

Deși intrați de acum în opoziție cu grupul Rațiu, totuși orăștienii protestează împotriva pedepsirii de către autorități a celor 7 semnatari ai Manifestului din februarie 1896, considerând aceasta "o nouă șicană ce se face unor cetățeni, frați ai noștri", văzând în ea "o nedreptate făcută unui popor".[94]

Atunci când începe atacul grupării Rațiu, după dezvăluirile lui A.C.Popovici,[95] împotriva lui E.Brote, *Revista Orăștiei* îi dă acestuia din urmă posibilitatea să răspundă acuzelor; singura care face acest gest[96] lăsându-i "putința de a zice și D-sa un cuvânt în chestia ce atât de aproape îl privește rămânând, firește, autorului ei toată răspunderea pentru dânsa".[97] *Tribuna* nu iartă însă acest lucru, atacând-o pentru faptul că ar fi

[91] Ibidem, nr.6 din 3/15 febr.
[92] Ibidem, nr.4 20 ian./1 febr.
[93] Ibidem, nr.8 din 17/29 febr.
[94] Ibidem
[95] L.Boia, *Eugen Brote (1850-1812)*, București, 1974, p.124-125; A.C.Popovici într-o serie de articole face dezvăluiri asupra unor intenții, mai mult sau mai puțin reale, ale lui Brote și partizanilor săi, de a edita un ziar și, printre altele că împreună cu Mangra ar dori să înființeze un partid pro-guvernamental ș.a.
[96] R.O., II, 1896, nr.9 din 24 febr./7 mart.
[97] Ibidem; L.Boia, *Eugen Brote.*, p.128

dorit să-l "*spele*" pe Brote,[98] şi îi include în şirul "trădătorilor de neam" pe cei de la *Revista,* "slujitoare a trădătorilor".[99]

Totuşi, *Revista* nu împărtăşeşte părerile lui E.Brote, situându-se pe alte poziţii care însemnau - cum scria în nr.16, (28 martie 1896). "întoarcerea noastră de către dl.Brote şi nefacerea mai departe a socotelilor cu dânsul la un loc."[100]

Deşi jigniţi şi redactorii orăştieni, alături de Mangra şi Lucaciu, ei nu vor apela la atacuri violente, "de dragul păcii, de care avem atâta lipsă, înăduşim încă în noi isbucnirea la care am fi îndreptăţiţi, în urma acestui atac păcătos asupra numelui nostru bun şi al domnilor înşiraţi mai sus (întreaga grupare opozantă - peste 20), cu cari noi am mers în crisă."

Paginile gazetei vor găzdui printre altele şi o dare de seamă a lui V.Mangra, cel ce a condus "*comitetul substitut*", intitulată "*Partidul naţional de la întemniţarea până la graţierea Comitetului.*" Rândurile lui Mangra, care nu avea "pretenţia de a fi socotit între conducătorii politici", erau considerate de redacţie "ca un răspuns şi lămurire celor ce îl atacă şi clevetesc şi pe Sfinţia Sa", scrise "obiectiv şi calm".[101]

Publicând o scrisoare de răspuns a lui V.Lucaciu, acuzat de participare la serbările "mileniului maghiar", *Revista Orăştiei* îşi începe atacul împotriva lui Ioan Raţiu, publicând un articol apărut în *Gazeta* din Bucureşti. Potrivit acestui articol vina cea mare în criză revine lui Raţiu, care s-a lăsat influenţat de anturaj.[102]

Urmărind numerele din *Revistă*, lesne se poate surprinde că aceasta îl susţine din toate punctele de vedere pe dr.V.Lucaciu. Mai mult, putem afirma că publicând în mai multe numere scrisori de adeziune, dezmînţiri, încurajări semnate de un număr mare de poporeni, în frunte cu intelectualitatea satelor, redacţia doreşte construirea imaginii de personalitate cu mare popularitate, în opoziţie cu preşedintele PNR - Ioan Raţiu.

Totuşi lecturând scrisorile deschise sau articolele semnate de Lucaciu, V.Mangra sau de ceilalţi, putem observa că în general ele sunt

[98] Adaus la R.O., nr.11/1896 din 9/21 mart.
[99] Vezi Tribuna pentru această perioadă.
[100] R.O., II, 1896, nr.12 din 16/28 mart.
[101] Ibidem
[102] Ibidem, nr.14 din 30 mart./11 apr.

încercări de disculpare în cazul "*crizei Tribunei*". Din cele scrise de Lucaciu, se surprinde consecvenţa dorinţei sale de împăciuire, recurgându-se chiar la compromis, acuzând însă *Tribuna* pentru atitudinea ei ce împiedică aceasta. Se poate constata că aşa numita criză a devenit un conflict între generaţii, ziarul sibian acreditând ideea că Lucaciu ar dori să-i ia locul bătrânului preşedinte.

Tribuna încearcă o dublă lovitură, atât asupra opoziţiei, cât şi a *Revistei Orăştiei*, printr-un articol-interogaţie în problema fondului adunat pentru ridicarea unei statui a lui Avram Iancu. Acest fond, deschis la iniţiativa lui N.Lăzărescu economist în Şiria,[103] a fost administrat de T.L.Albini, iar pe perioada cât acesta a fost închis, locul său a fost ţinut de Ioan Moţa, unul dintre stâlpii redacţiei orăştiene. Problema, în felul în care a fost pusă de *Tribuna,* lăsa un semn de întrebare asupra celor doi. Autorităţile maghiare, urmărind confiscarea acestui fond, i-a anchetat în repetate rânduri pe cei doi. Ei au fost şi condamnaţi, Moţa la 3 zile, Albini la 5 zile închisoare. În proces au fost apăraţi de Amos Frâncu.[104] Ioan Moţa a fost anchetat şi după ce se mutase la Orăştie. Acuzaţi direct sau mai subtil de *Tribuna* în câteva rânduri de "rătăcirea", fondului se încearcă discreditarea celor doi, şi prin Ioan Moţa, era atacată *Revista Orăştiei*. Redactorul ziarului orăştian oferă în repetate rânduri lămuriri publice în paginile acestuia.[105] Totuşi, preluând informaţiile *Tribunei*, unele ziare îi dau acestei chestiuni o altă înţelegere, voit sau involuntar. Aşa de exemplu a fost cazul ziarelor *Vulturul* (Oradea Mare), *Kolozsvar* (Cluj), - articolul din Kolozsvar este semnat de renegatul Gergely Moldovan[106] - şi *Szaszvaros* (Orăştie), care îl acuză pe Ioan Moţa şi T.L.Albini că au "mâncat" fondul.[107]

Soarta fondului va fi lămurită, însă, de o scrisoare, publicată şi în *Revista Orăştiei,* datată 25 decembrie 1897 - prin care se făcea cunoscut opiniei publice că banii fuseseră depuşi de Ioan Slavici la I.Pr.Dimitrescu senator şi I.G.Bibicescu directorul Băncii Naţionale a României.[108]

[103] Ibidem, nr.32 din 3/15 aug.
[104] Foaia Poporului, II, 1894, nr.11 8 apr./27 mart.
[105] Ibidem, III, 1895, nr.29 din 16/28 iul.
[106] R.O., II, 1896, nr.36 din 31 aug./12 sept.; III, 1897, nr.12 din 15/27 mart.
[107] Kolosvar, 1897, nr.60
[108] R.O., III, 1897, nr.12 15/27 mart

Odată cu apariţia *Tribunei Poporului*, la Arad, rolul *Revistei Orăştiei* în conflictul dintre cele două grupări scade. Ziarul arădean devine de acum arma de luptă a grupării tinere. La naşterea acestui nou ziar, orăştienii îşi aduc o importantă contribuţie. Primele numere au fost tipărite la Orăştie, în tipografia "*Minerva*", pentru ca apoi, de aici, să fie achiziţionată prima maşină din tipografia de la Arad, prin intermediul lui A.Popovici-Bărcian.[109]

Noua gazetă creează probleme nu doar *Tribunei* din Sibiu, ci şi *Dreptăţii*,[110] căreia îi ameninţă atât baza economică, cât şi cea socială, prin atragerea abonaţilor ei tradiţionali din Banat şi comitatele vestice. Gazeta sibiană abordează pe parcursul primului an teme referitoare la: izbucnirea crizei şi antecedentele ei; necesitatea reorganizării partidului; imperativul refacerii rândurilor şi unităţii PNR; etc.[111]

Fără a forţa nota, încheiată fiind polemica cu *Tribuna*, gruparea din jurul gazetei orăştiene mai punctează doar abaterile de la conduita naţională a unuia sau altuia dintre personajele politice importante sau mai puţin importante ori a intelectualilor din zonă. Totuşi, redactorii orăştieni continuă să nu fie de acord cu modul în care Ioan Raţiu îşi exercită prerogativele funcţiei sale. Astfel, când în toamna anului 1896 se pregăteau alegeri dietale, preşedintele partidului convoacă la o "consfătuire confidenţială în afaceri electorale" o serie de fruntaşi. Articolul "Distrugerea P.N.R.", apărut în *Revista,* sancţionează prompt selecţia făcută de Raţiu: "invitaţii s-au emis vreo 50, căci atâţi fruntaşi crede dl.Raţiu că există între români." Datorită faptului că au fost omişi cei care se grupaseră la Arad în jurul *Tribunei Poporului*, semnatarul acestor rânduri îl acuză pe bătrânul conducător, că tocmai el, în calitate de preşedinte al partidului "a călcat în picioare spiritul de care au fost conduse conferinţele naţionale cari tocmai în afaceri electorale au instituit

[109] R.O., IV, 1898, nr.1 din 1/13 ian.
[110] *Dreptatea* apărea la Lugoj şi era organul de presă al grupării moderate din partidul naţional. Între redactorii ziarului se afla şi Valeriu Branişte.
[111] R.Ciorogaru, *Din trecutul revistelor şi ziarelor de la noi "Speranţia" (1869), "Lumina" (1872), "Biserica şi şcoala" (1887), "Tribuna" (1884- 1912),* p.43

presidentul său".[112] Se hotărăşte convocarea unei conferinţe electorale care are loc, dar rămâne fără rezultate.

Un alt eveniment care a reţinut insistent atenţia *Revistei Orăştiei* asupra sa au fost serbările *Mileniului*. În condiţiile în care, datorită crizei ce imobiliza activitatea PNR, nu exista o linie de conduită generală, la nivelul întregii mişcări naţionale faţă de aceste serbări, atitudinea românească a îmbrăcat diverse forme, înregistrând diferite intensităţi, de la un nivel la altul al societăţii româneşti din Ardeal, sau de la o regiune la alta.

Revista Orăştiei a fost una dintre publicaţiile cele mai vehemente care s-au ridicat împotriva "*Milleniului*". Campania declanşată urmărea în primul rând demonstrarea inexistenţei legăturii poporului român cu această aniversare; de asemenea se urmărea convingerea populaţiei româneşti de a nu participa în nici un fel la manifestările organizate cu această ocazie. Prin articole repetate se încerca evidenţierea tabloului real, atât de sumbru al sărăciei, în contrast cu fastul în care urmau să se desfăşoare aceste festivităţi. Nu de puţine ori sunt citate sau reproduse articole întregi din ziare maghiare, care condamnă iniţiativa guvernanţilor de la Budapesta sau atitudini ale unor persoane ori comunităţi maghiare din Ardeal împotriva acestui eveniment.

Sub titlul "Album de milleniu!", redacţia solicită ajutor pentru materializarea unei iniţiative, venite din România, pentru întocmirea unui album cu "câte procese de presă ori pentru ataţare s-au petrecut, câţi osândiţi au fost, cine şi la câtă vreme? Ce şcoale ori societăţi de ale noastre şi cum au fost prigonite ori desfiinţate? Şi tot felul de nedreptăţi mai însemnate naţionale."[113] Aceste date, pe care *Revista Orăştiei* le solicită, pentru întocmirea unei lucrări, urmau să fie publicate şi în paginile celorlalte gazete româneşti.

În paginile gazetei au fost denunţate presiunile făcute asupra funcţionarilor de stat ori comitatensi români "să se declare mulţumiţi cu stările de lucruri de azi, să se alăture la serbările de milleniu, să protesteze contra celor ce-şi ridică vocea împotriva acestor serbări, şi să ieie

[112] L.Botezan, N.Cordoş - *Din frământările Partidului Naţional Român transilvănean în anul 1897*, în AIIA-Cj, XV, 1972, p.296. (mai departe L.Botezan, N.Cordoş în AIIA-Cj, 1972)
[113] R.O, II, 1896, nr.41 din 5/17 oct.

hotărârea de a folosi toată înrâurirea lor pentru a împiedica pe Români de la lucrările contra milleniului!"[114] Cel ce va fi slab de înger şi va ceda în faţa acestor presiuni nu este demn "să mai poarte numele falnic de român; acela e un vânzător al cinstei noastre a tuturor, acela de huiduire (...) e vrednic!"[115]

Pentru a da pildă fruntaşilor din diversele localităţi româneşti, din Ardeal, *Revista Orăştiei* îşi informează cititorii despre atitudinea reprezentanţilor săi în congregaţia comitatensă, faţă de aceste serbări. Aşa a fost cazul lui Francisc Hossu-Longin care se opune ţinerii unei şedinţe festive la Congregaţie, dat fiind faptul că partea covârşitoare a acestui comitat îl formează românii, că "nici chiar maghiarii de aici şi din alte părţi ale ţării nu se însufleţesc toţi din aceste serbări". El afirmă că "e fapt afară de toată îndoiala, că serbările milenare nu sunt decât înscenări maghiare, de care noi românii pentru foarte multe cuvinte nu ne putem însufleţi".[116]

Redacţia orăştiană publică o serie de corespondenţe despre iniţiative anti-milleniu, ale românilor de peste Carpaţi, care prin acţiunile lor de protest, vor să fie alături de românii ardeleni, cerându-le "să nu mai participe în nici o formă la sărbătoarea milleniului maghiar."[117] Sunt publicate, de asemenea, începând cu nr.14, din 30 martie/1 aprilei 1896, o suită de proteste din 23 de localităţi ale judeţului Hunedoara. Tonul îl dau localităţile: Vinerea (unde îşi avea reşedinţa dr.I. Mihu) şi Orăştie. Cele mai multe proteste sunt reproduse cu lista semnatarilor acestora.

Fruntaşii din jurul acestei foi, la fel ca şi celelalte gazete din Ardeal (*Tribuna* şi *Gazeta Transilvaniei*), cere românilor să nu participe la slujba bisericească din 10 mai şi să nu-şi lase copii la şcoală în 17 mai, date la care guvernul a ordonat "slujbe dumnezeieşti de mulţămită pentru împlinirea unei mii de ani de când ei, Ungurii, au descălicat aici...". Poporul este îndemnat să se abţină în acele zile de a merge la biserică, căci "învăţătorul şi preotul e silit să asculte poruncile primite".[118] În numerele următoare, va fi ilustrat din plin modul în care acest apel a fost

[114] Ibidem, nr.14 din 30 mart./11 apr.
[115] Ibidem, nr.15 6/18 apr.
[116] Ibidem
[117] Ibidem, nr.12 din 16/28 mart.
[118] Adunarea Ligii culturale la Iaşi, în R.O., II, 1896, nr.16 din 13/25 apr.

însuşit de poporeni. Cel dintâi număr apărut după duminica, de 10 mai, cuprinde numeroase corespondenţe din diferite puncte ale judeţului.[119] Redactorii se vor dovedi neiertători cu cei ce s-au lăsat seduşi de *"cântecul de sirenă"* al oficialilor, participând la serbările organizate în localităţi, trădarea acestora fiind asemuită pe alocuri cu trădarea lui Isus de către Iuda. Cuvintele cu care sunt catalogaţi cei picaţi în ispită sunt foarte dure.

Atitudinea clubului politic român din Orăştie a fost în acele zile tranşantă. În răspunsul dat clubului maghiar referitor la serbările organizate în Orăştie, îşi motivează atitudinea în cinci puncte: reprezentanţa comunală nu este bine să se amestece în lucruri şi discuţii politice; programul stabilit de guvern nu implică decât municipiile comitatense; prin urmare comunele şi oraşele nu aranjează asemenea serbări; iar sarcinile ce şi le-ar asuma pentru acest eveniment ar fi greu de suportat; propunerea făcută vine în contradicţie cu legea şi cu posibilităţile materiale. Semnatarii acestui răspuns au fost dr. I.Mihu, în calitate de preşedinte al clubului şi Laurian Bercianu, secretar.[120] Totuşi reprezentanţa oraşului se va întruni în şedinţă festivă, cu două discursuri *"patetice"* unul în limba maghiară şi altul în germană. Reprezentanţii românilor s-au abţinut de la participarea la această şedinţă.[121]

Concomitent cu acestea, în campania sa împotriva *Mileniului*, redacţia orăştiană dezvăluie valoarea mare a cheltuielilor pe care le-a făcut guvernul maghiar, arătând că toate acestea se răsfrâng asupra cetăţenilor nemaghiari. Consideră sărbătoarea - pentru care guvernul făcuse un împrumut de 300 milioane florini - ca fiind o "rispă descreerată".[122] Reproducând articole din ziarele opoziţiei politice maghiare, redacţia încearcă să demonstreze opiniei publice, că cei ce vor avea de câştigat de pe urma serbărilor aranjate, vor fi numai comercianţii şi proprietarii jidani, care "vor băga întreg folosul din ea in buzunarul lor", în timp ce "omul cinstit se tăvăleşte strâns de foame, ghemuit de frig în zdrenţe de cerşitori".[123]

[119] Ibidem, nr.17 din 20 apr./2 mai
[120] Ibidem, nr.19 din 4/16 mai
[121] Ibidem
[122] Ibidem, nr.22 din 25 mai/6 iun.
[123] Ibidem, nr.2 din 6/18 ian.

Atât prin articole, cât şi prin intervenţia directă, redactorii gazetei - în primul rând I.Moţa - determină pe tinerii români din ţinut să nu participe la serbările organizate la Budapesta, unde fuseseră invitaţi cu frumosul joc al *căluşerilor*.[124]

Prin campania sa, *Revista Orăştiei* şi-a îndeplinit misiunea ce revenea oricărei publicaţii cu adevărat româneşti din Ardeal - în absenţa unor măsuri de coordonare sau iniţiative ale conducerii PNR - reducând din "importanţa serbărilor, scoţând la iveală mai mult umbrele şi scăderile firești ale fieştecărei zile, decât măreţia fudulă a diferitelor manifestaţii".[125]

Dar problemele ce se ivesc în faţa naţionalităţilor sunt tot mai numeroase. Legea din 1893, prin care se încerca deschiderea posibilităţii de amestec a statului în politica şcolară a naţionalităţilor, începe a-şi înmulţi roadele, după cinci ani de la intrarea ei în vigoare. Acum devenea operantă o prevedere a acesteia, potrivit căreia la împlinirea a cinci ani de stagiu la aceeaşi şcoală, salariul dascălului - 300 florini - şi aşa greu de suportat de către comunităţile săteşti, urma să crească cu 50 fl. De aici se nasc o serie de conflicte între comunităţi şi învăţători. Paginile ziarului se fac ecoul ambelor părţi, încercând însă să-i convingă că neînţelegerile nu fac altceva decât să dea satisfacţie guvernanţilor. Dorinţa "veche, tăinuită şi nu prea şi scârbos de lacomă a miniştrilor maghiari" este aceea de "a pune mâna pe şcoalele noastre, luându-le de la noi, vârând în ele dascăli maghiari ori maghiaroni spre a învenina cu limba de viperă sufletele fragede ale fiilor noştri, spre a-i ungurisa cu încetul". Foaia face apel ca ambele părţi - şi sătenii şi dascălii - să deie dovezi de mărire, de mândrie şi iubire pentru şcoala şi naţiunea" română.[126]

Mare nemulţumire au produs în rândurile populaţiei româneşti două hotărâri ale Congregaţiei comitatului Hunedoara: 1) comunele să îngrijească de repararea şcolilor de stat, (deşi legea şcolară, § 42, prescrie că autorităţile locale în cazul acesta se ocupă doar de şcolile comunale) şi 2) decizia alăturării comitatului la cererea comitatului Zempelén, pentru înfiinţarea unei episcopii greco-catolice cu limbă maghiară. Fruntaşii românilor din comitat lansează un apel la toate localităţile hunedorene să

[124] Ibidem, nr.14 30 mart./11 apr.
[125] I. Moţa - *op. cit.*, p.18
[126] Elie Daianu - *I.N. Roman*, în Almanahul presei, p.127.

protesteze pe toate căile la cele două hotărâri. Protestele puteau fi trimise şi redacţiei pentru a fi publicate. În acest apel se arată, că la această situaţie gravă pentru un comitat, cu o populaţie în proporţie de 94% românească, s-a ajuns datorită "pe de-o parte nepriceperii şi slugărniciei poporului, ici-colea slăbiciunea conducătorilor săi, de altă parte gendermeriei, siluirea dregătorilor unguri şi vinarsul unguresc".[127]

Nu cu mult timp înainte aceiaşi fruntaşi ai românilor înaintaseră o *Apelaţie-Protest* la guvern, în urma hotărârii Congregaţiei de a face un împrumut de 180.000 fl. pentru şcolile de stat maghiare, care "nu au de scop lăţirea culturii, ci maghiarisarea, adecă tendenţa de a ne falsifica copiii". Într-un comitat populat în aşa măsură de români, faptul că din şcolile de stat "eschisă-i cu totul limba românească şi propunerea religiunii este cu totul neîngrijită" înseamnă că statul "calcă în picioare propria-i lege şi nesocotind principiile pedagogiei zădărniceşte chiar şi răspândirea culturii". Erau încălcate §.58, art. XXXVIII/1868 şi §.17, art. XLIV/1868.[128]

În paginile *Revistei* îşi vor găsi loc dezbaterile din Congresul naţional bisericesc (greco-ortodox) sau atitudinile diferitelor personalităţi, comunităţi sau gazete în problema *ajutoarelor de stat pentru preoţi*, considerat "calul troian, prin care inamicii încearcă să intre în cetate, în neatârnarea bisericii, prin chiar oamenii noştri".[129]

Mult succes a avut şi campania deschisă de *Revista Orăştiei*, împotriva căsătoriei civile, a cărei introducere a fost înţeleasă ca o nouă verigă în lanţul maghiarizării naţionalităţilor din Ungaria. Ea îndeamnă poporul "să nu dee acestei înfăţişări nici o formă de sărbătoare, ci să meargă îmbrăcaţi simplu, lipsiţi de orice podoabe şi fără nici un alaiu" atunci când încheie *contractul căsătoriei*".[130] Mare vâlvă a făcut articolul "*Fără podoabe fără alai*", scris de I.Moţa şi preluat de mai multe foi din Ardeal.[131]

Atitudinea redactorilor foii era deosebit de agresivă, făcând nu de puţine ori dintr-un incident, o mare problemă, angajându-i de multe ori şi

[127] R.O., III, 1897, nr.20 din 10/22 mai
[128] Ibidem, nr.14 din 29 mart./10 apr.
[129] Ibidem, nr.4 din 18/30 ian.
[130] Ibidem, nr.43 din 18/30 oct.
[131] Ibidem, I, 1895, nr.47 din 18/30 nov.

pe reprezentanții românilor în Congregație să ia atitudine. Așa a fost cazul de la Leșnic, când jandarmii au confiscat românilor, în zi de sărbătoare, panglicile și cocardele tricolore, sau cel privind pătrunderea primarului și notarului, cu jandarmii în Sinodul protopresbiterial greco-ortodox din Hondol unde se discutau problemele școlare ale comunității.

Numeroase sunt articolele prin care *Revista Orăștiei* încearcă să convingă populația românească, cât de folositoare sunt băncile românești și cât de benefice pot fi împrumuturile de la acestea, pentru ambele părți. Este subliniat rolul nefast al băncilor maghiare. Este citat chiar un articol din ziarul *Kolosvár*, care conținea un îndemn pentru populația maghiară. Se scria printre altele că "un mijloc de întrebuințat în folosul maghiarismului printre români ar fi acela, ca, cu bani ieftini să-i *ajutăm* [s.a.] în lipsele lor economice. În scopul acesta locuitorii maghiari ai fiecărui ținut, să întemeieze după putință *Casse de păstrare* ori însoțiri de împrumut". Scopul urmărit era acela de a-i scoate pe români de sub înrâurirea băncilor românești.[132]

Spre deosebire de băncile străine care urmăresc a "robi materialiceşte" poporul, cele românești atunci când "le rămân prisosuri frumoase" împart bani școlilor, instituțiilor sau societăților românești.[133] Mai mult, băncile românești: adună și statornicesc în orașe un număr din zi în zi mai frumos de tineri români, cărora le dau putința a întemeia și creşte familii române, (...) scurt ele întăresc românismul în orașe, un lucru de care atât de mare lipsă avem".[134]

Băncile românești trebuie să ferească poporul de datorii, de pe urma cărora "sărăcește și pierde de ce are mai mare lipsă pentru a putea fi neatârnător, *averea* (s.a.)".[135]

De altfel grija pentru progresul economic al conaționalilor nu se limitează la atât. Paginile gazetei cuprind sfaturi, îndemnuri sau ample materiale despre diverse ocupații ce ar putea fi îmbrățișate de români. Pe întinsul a trei numere, sub titlul "*Isvoare de venit pentru învățători*", le

[132] Ibidem, nr.31 din 29 iul./10 aug.
[133] Ibidem, III, 1897, nr.8 din 15/27 febr.
[134] Ibidem, II, 1896, nr.26 din 22 iun./4 iul.
[135] Ibidem

propune acestora practicarea pomiculturii, motivând-o și completând-o cu sfaturi practice.[136]

Se pare că ceea ce se considera cel mai eficient pentru români, era practicarea negoțului. Cel care se dovedește cel mai convins în această direcție este Ioan Moța. El prezintă în cadrul unei adunări susținută la Cugir de *Despărțământul IX al Astrei,* un mateial în acest sens, publicat mai apoi și în ziar: "*Îmbrățișați negoțul*". Acesta aprecia că deși negoțul reprezenta "cel mai mănos" domeniu, este "atât de puțin îmbrățișat de poporul nostru, că trebuie să ne cuprindă mâchnirea".[137] Autorul face, pentru a fi mai convingător o paralelă între venitul ce-l dă agricultura și avantajele negoțului. Beneficiul este mai mare de câteva ori în cazul comerțului, socotind la același capital. În cazul agricultorilor, o parte din venit se cheltuie pe produse de negoț.[138] De altfel ideea superiorității practicării negoțului reapare și într-un alt articol "*Ce cariere ne stau nouă deschise?*". Autorul - îl bănuim tot pe Moța, după stil - consideră că cel puțin pentru momentul respectiv slujbele de la poștă, la căile ferate, cele de notar, solgăbirău, silvicultor, ș.a., pentru români sunt mai degrabă "niște locuri de osândă, în care sunt umiliți, înjosiți și disprețuiți".[139]

Un alt moment important în activitatea *Revistei Orăștiei* și, implicit, în viața grupării de intelectuali din jurul său, l-a reprezentat campania declanșată împotriva legii de maghiarizare a numelor de localități. Această campanie, purtată nu doar în presă ci și în Congregație sau prin adunări publice, prin proteste ale comunităților sătești ori comunale, a fost declanșată încă din momentul apariției proiectului de lege, de care toți erau convinși că va fi votat de Parlamentul maghiar. Un rol principal l-a jucat, în această campanie, Ioan Moța.

În numărul său din 1/13 noiembrie 1897, *Revista Orăștiei* deschide atacul, considerând măsura ca fiind o "nouă gâtuire a limbilor nemaghiare, (...) o declarație de război în numele *statului* și sub scutul *legilor*".[140] Autorul acestor rânduri este de părere că "în fața unui atentat cum e acesta, de care ferire nu mai avem, noi ar trebui să ne facem

[136] Ibidem, nr.24 din 8/20 iun.
[137] Ibidem, III, 1897, nr.43-45 din 18/30 oct. - 1/13 nov.
[138] Ibidem, II, 1896, nr.42-43 din 12/24 oct. - 19/31 oct.
[139] Ibidem
[140] Ibidem, IV, 1898, nr.28 din 11/23 iul.

socoata, să trecem lupta noastră pe terenul pe care ar trebui să fie demult trecută, răspunzând brutalității și obrăzniciei așa cum i se cuvine...".[141]

Ne putem pune întrebarea, care ar fi acel tărâm pe care trebuie dusă lupta? Răspunsul s-ar contura din aprecierile pe care le face I.Moța intr-o scrisoare către Francisc Hossu-Longin, cel care îi ceruse încă din 1896 dr.Mihu să intre în lupta activă zilnică.[142] Tânărul și activul Moța, îi scrie fruntașului devean de nemulțumirea ce s-a născut din "cele ce *se fac* în politica noastră", fiind de părere că acțiunile sașilor - atât ale *circumspecților*, cât și ale moderaților - în această problemă trebuie să servească de exemplul *"intransigenților"* români.[143] Ce se intâmplase? Sașii au ținut o adunare în problema maghiarizării numelor de localități la Sibiu. Arădenii au inițiat și ei una, dar conducerea de la Sibiu le-a cerut să aștepte pentru organizarea acestei acțiuni la nivelul întregii mișcări naționale.[144] Problema se complică însă și mai mult și eforturile de împăcare devin zadarnice. Arădenii doreau ca după Arad, o a doua adunare să se țină la Sibiu, apoi în Sălaj, la Deva, în Sătmar, urmând ca o astfel de suită de adunări să-i arate împreună, uniți pe moderați, gazetiști, arădeni, comitet.[145] Timpul trecea și exemplul sașilor rămânea unul izolat. Moța considerând că și "cei de prin provință" au drepturile, "ba chiar datorințele" lor în cercurile de influență, îi propune un plan de acțiune lui Hossu-Longin, oferindu-și totodată întregul concurs. El propunea contactarea în taină a mai multor români din Congregație, și nu numai, pentru semnarea unui apel pe care își asumă sarcina să-l redacteze și să-l multiplice. Acest apel ar urma să ceară guvernului, prin Congregație, să renunțe la planul de maghiarizare a numelor de localități. El trebuia să fie energic și să surprindă, urmând a fi însoțit de protestul comunelor hunedorene. Apelul se dorea a fi în același timp un recurs la primul ministru ungar.[146]

Se pare că propunerea lui Moța a avut ecou, întrucât la 1 decembrie 1897, mai mulți fruntași români din comitat "năcăjiți că, în

---

[141] Ibidem, III, 1897, nr.45 din 1/13 nov.
[142] Iidem
[143] B.C.U. - Cluj, Fond Hossu-Longhin, ms.4119, VII, f.215
[144] Ibidem, f.244-247
[145] L.Botezan, N.Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p.307-308; 317.
[146] B.C.U. - Cluj, Fond George Pop de Băsești, II, fl.71-72

mare nu văd nici o porneală (...) s-au întrunit aici într-o mică conferință", hotărând ce s-ar putea face pentru a protesta mai eficient în prima adunare a Congregației. Această acțiune o devansează pe aceea inițiată de președintele PNR, dr.Rațiu, din 14 decembrie[147] și pe cea a arădenilor din 23 aceeași lună.[148] Aceasta din urmă s-a bucurat de mai mult succes, fiind mult mai bine organizată. Apelul prin care alegătorii erau invitați să se adune pentru a discuta situația creată poporului român în ultimele decenii și pentru a protesta contra proiectului de lege privind maghiarizarea numelor de localități, era semnat de 166 intelectuali, printre care și reprezentanți ai orăștienilor: A.Popovici-Bărcian, dr.S.Moldovan, I.Moța și alții.[149] *Revista Orăștiei* salută ambele inițiative, precum și atitudinea celorlalte ziare românești în această problemă. Cu toate că între factiunile din PNR nu s-a ajuns la un acord clar, polemica din ziare a încetat temporar. Se poate observa chiar o sprijinire reciprocă în organizarea mitingurilor.[150]

Din primul număr, ce apare după adunarea Congregației din 13 decembrie 1897, aflăm atitudinea avută de reprezentații românilor. Modul în care aceștia și-au susținut cauza i-a făcut pe unii deputați maghiari să cadă pe gânduri. Deputatul Barcsay a spus "chiar și pe ei în clubul guvernamental i-au cuprins griji serioase față de proiect". Această afirmație îl face pe autorul articolului să concluzioneze că "atât de nebun a fost acest plan de lege, că și pe fruntașii șoviniști i-a izbit șovinismul lui".[151] De partea intervenției românilor s-a situat chiar și primarul Orăștiei, sasul Frederich Acker.[152]

Această acțiune poate fi considerată o contribuție importantă, ce poate fi alăturată poziției adoptată de conducătorii bisericii românești sau a celei adusă de adunarea de la Arad, amplu prezentate și în paginiile gazetei orăștiene. Este publicată și telegrama pe care organizatorii adunării de la Arad o trimit Împăratului, la Viena.[153]

---

[147] Loc.cit.- Fond Hossu-Longin, f.cit.
[148] R.O., III, 1897, nr.49 din 29 nov./11 dec.; L.Botezan, N.Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p.319.
[149] L.Botezan, N.Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p.319-321.
[150] Tribuna Poporului, I, 1897, nr.232 din 6/18 dec.
[151] L.Botezan, N.Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p.320
[152] R.O.III, 1897, nr.50 din 6/18 dec.
[153] Ibidem

La scurt timp va fi făcut public şi "Protestul popoarelor nemaghiare din Ungaria în contra maghiarizării", semnat de Comitetul executiv al Congresului naţionalităţilor. În luna ianuarie 1898, avusese loc la Budapesta, consfătuirea comitetului executiv al celor trei naţionalităţi. În condiţiile favorabile create de reuşita mitingului de la Arad, participanţii au adoptat protestul comun contra maghiarizării numelor de localităţi, şi în general, împotriva politicii şovine de oprimare a popoarelor nemaghiare. E.Brote considera însă că protestul adoptat era prea slav şi îndemna mai nou la o reorientare a românilor spre o alianţă cu saşii.[154]

Revista Orăştiei publică apoi o serie de articole ce pledează pentru binefacerile colaborării naţiunilor nemaghiare din Ungaria. În faţa tendinţelor de apropiere a saşilor şi românilor, autorităţile au încercat să semene discordie, mai ales prin intermediul presei. Apariţia în ziarul *Szászváros* a unui articol prin care se afirma că românii s-au lăsat traşi pe sfoară de saşi, l-a făcut pe Ioan Mihu să semneze un articol, intitulat "*Treburi orăşeneşti*". Modul tranşant în care lămureşte problemele legate de activitatea românilor în congregaţie, a stârnit o reacţie în lanţ a gazetelor româneşti, toate apreciind pozitiv atitudinea fruntaşului orăştian. El afirma "la orice conlucrare menită a înainta binele oraşului şi binele obştesc, ne vom afla alături şi maghiarii şi saşii".[155] Mihu, însă, va merge mai departe şi anunţa că "în viitor ne vom afirma tot mai bine în Orăştie, ori vom avea funcţionari români, ori ba!".[156] De asemenea, *Tribuna Poporului* salută faptul că o discuţie locală a adus de la fruntaşii Orăştiei "nişte declaraţii foarte categorice şi îmbucurătoare, privitor la ţinuta lor ca români în acest oraş".[157]

Nu au lipsit nici vocile din public, fie proteste singulare, fie ale comunităţiilor întregi, care s-au ridicat împotriva autorităţilor ce vor a "vârâ limba ungurească în întreg sigiliul, apoi în întreg atestatul, apoi în întreaga carte, şi atunci eată-ne ajunşi la capătul dorinţei, dorinţelor lor

[154] Ibidem, nr.51-52.
[155] L.Botezan, N.Cordoş - AIIA Cj., XV (1972), p.321
[156] R.O., IV. 1898, nr.4 din 24 ian./5 febr.
[157] Ibidem

..."[158] Unele corespondenţe consideră că este necesar a protesta "cel puţin aşa zgomotos, cum au făcut-o contra căsătoriei civile".[159]

Atât în corespondenţe, cât şi în articolele redacţiei, apare cu insistenţă nemulţumirea faţă de "conducerea naţională care nici în faţa alor astfel de atentate grele asupra noastră, nu dă semne de viaţă!".[160]

Nu puţine dintre articolele publicate în *Revista Orăştiei* au un ton pamfletar. Aşa de pildă articolul "*Unguri şi din pietri*". Pornind de la îndemnul unui om de stat maghiar "scoateţi unguri şi din pietri", autorul articolului scria printre altele că văzând cum nu le merge, cu maghiarizarea naţionalităţilor, "acum se apucă de piept cu... stâncile mute şi moarte, cu dealurile, cu văile şi cu cărţile funduare, maghiarizându-le cel puţin pe acelea".[161]

Treptat, însă, interesul *Revistei* se orientează şi spre alte probleme importante ale vieţii ardelene. O atenţie deosebită acordă *Revista Orăştiei* evenimentelor de politică externă, ce au ca problemă centrală pe maghiari sau problema naţionalităţilor, dar şi cele ce sunt în legătură cu România.

În cazurile în care un anumit eveniment de politică externă favorabil maghiarilor, devine un subiect de laudă al presei maghiare, Revista ca şi alte ziare româneşti încearcă să-l minimalizeze, găsind argumente deosebit de convingătoare, de a-i arăta părţile negative pentru maghiari.

Aşa a fost cazul în care Împăratul Germaniei, aflat în vizită în Austro-Ungaria, face aprecieri deosebit de măgulitoare la adresa maghiarilor. Într-un articol "*Numai... noroc*!", redacţia analizând situaţia internaţională creată de alianţa încheiată între Franţa şi Rusia, consideră că Împăratul german se teme "ori-cât s-ar crede de tare". Prin urmare atitudinea lui faţă de unguri este una "interesată". El încearcă să-i atragă de partea Germaniei, folosindu-i cum aprecia autorul articolului "numai ca proaptă gardurilor or zidurilor mari de a căror adăpost au lipsă cei ce-i măgulesc". Şi aceasta pentru că doar "atunci când vrei să te slugăreşti de cineva, îl plăteşti bucuros cu vorbe bune". Concluzia impusă era aceea că, românii nu trebuie să-i pizmuiască pe maghiari căci norocul pe care-l au e

[158] Ibidem, nr.6 din 7/19 febr.
[159] Ibidem, III, 1897, nr.46 din 8/20 nov.
[160] Ibidem
[161] Ibidem, nr.47 din 15/27 nov.

trecător, "azi e la mine, mâne la tine". Folosindu-se de părerea unui alt ziar german *Deutsche Tagerzeitung*, *Revista Orăştiei* arată cât de primejdioasă este pentru Tripla Alianță atitudinea maghiarilor față de naționalități. Ungaria nu poate înfrunta viitorul decât numai dacă va face deplină dreptate popoarelor sale. "Cum să aibă - scria ziarul german - românii, sârbii, bulgarii încredere într-un stat în a cărui jumătate ungurească românii şi slavii sunt ținuți în sclavie politică.[162]

Nu este omisă nici imaginea pe care şi-a creat-o tânărul regat român. Cu ocazia vizitei lui Carol I al României, la Pesta, *Revista* scria că "de mare folos le e să ştie pe România la hotarele răsăritene, pe partea lor, şi mare le-ar fi primejdia şi neliniştea de ar şti-o contra...".[163] Vizita monarhului român, este o întoarcere a vizitei pe care Împăratul de la Viena a făcut-o în România. La Pesta l-au primit pe "regele micii Românii, ca şi pe împăratul puternicei Germanii!".[164] Totuşi, cercurile guvernamentale şi ziarele româneşti au fost nemulțumite că primirea s-a făcut la Pesta, fapt remarcat şi de *Revistă*.[165] Cu toate acestea este foarte clar că, aşa cum scria un ziar austriac citat de *Revistă*, pentru a nu o afirma direct, în timpul acestor vizite "în Pesta şi în Bucureşti s-a simțit cu durere, că politica maghiară față cu naționalitățile, şi agitația română pricinuită de dânsa, au săpat între cele două popoare o prăpastie adâncă (...) Maghiarii ar trebui să ştie deja, că maghiarizarea cu sila a Românilor e un lucru cu neputință (...) Românii din Ungaria se înmulțesc cu 8% pe an. În Transilvania comune întregi maghiare, de secui s-au românizat. Maghiarii şi secuii vorbesc în Transilvania româneşte. Unde nu punem că românii transilvăneni au la spatele lor un regat românesc bogat, puternic şi în plină dezvoltare, cu mare însemnătate geografică şi politică!".[166]

Dovadă a rolului crescut de care se bucura România erau vizitele făcute în Austro-Ungaria şi Germania de către Carol I sau de vizitele lui Fr.Iosif, a regelui Serbiei sau principelui Bulgariei la Bucureşti. La acestea se adaugă vizita suveranului român la Petersburg. "Mica Românie atât de necunoscută altădată (...) a ajuns astăzi un factor important

[162] Ibidem, IV, 1898, nr.11 din 14/26 mart.
[163] Ibidem, III, 1897, nr.39 din 20 sept./2 oct.
[164] Ibidem, II, 1896, nr.51 din14/26 dec.
[165] Ibidem, III, 1897, nr.39 din 20 sept./ 2 oct.
[166] Ibidem

internațional, un regat prosper, bogat, puternic..."[167] Dar totuşi problemele politice interne cer mai multă aplecare, pentru a fi lămurite poporului.

Dar apariția la Arad a *Tribunei Poporului*, grupul tinerilor naționaliști, care au găsit găzduire în paginile *Revistei Orăştiei*, purced la o luptă prin intermediul celei dintâi. În gazeta arădeană, Brote îşi va publica ideile programului său într-o suită de 7 articole sub genericul *Puncte de orientare*, arătând că noile cadre în care se desfăşoară evenimentele sunt diferite, că programul de la 1881 nu mai este compatibil cu realitățile.[168] Primul articol programatic mai important, intitulat *Acțiune* apare încă de la 15\27 ianuarie 1897.

Este greu de stabilit începutul campaniei proactiviste, mai ales în cazul Orăştiei.[169] Dr.I. Mihu îi răspundea lui Hossu Longin în iunie 1896, după ce acesta l-a solicitat să intre în "lupta activă zilnică", că a aflat mai potrivit "a rămânea în rezerva, - scria cel dintâi - ce mi-am impus şi până acuma deoarece lipsesc absolut condițiile recerute pentru o astfel de luptă". După părerea fruntaşului de la Vinerea, ceea ce se impunea era o rezistență pasivă, dar care nu înseamnă "a nu face nimica, ci o rezistență conscie şi cu demnitate, care mereu să arate neîndestulirea noastră cu stările de astăzi şi aspirațiile ce le avem".[170] Poziția pe care a avut-o în criza din sânul PNR, gruparea din jurul *Revistei Orăştiei*, până la apariția *Tribunei Poporului*, era centrată pe ideea necesității unei noi orientări a partidului, pentru a-l transforma într-un instrument de luptă eficient.[171] Era tot mai insistent afirmată părerea că partidul trebuie să se indentifice, în mai mare măsură, cu poporul, pentru a face ca "toate lucrările noastre (...) să fie sprijinite de masa poporului, de țăranii noştrii".[172]

Totuşi, în aceşti ani mişcarea activistă era departe de a fi unitară. Existau divergențe mai ales în ce priveşte proiectatele tratative cu guvernul maghiar, alianța naționalităților, raporturile cu gruparea Rațiu, ş.a.[173]

[167] Ibidem
[168] L.Boia, *Criza PNR*...., p.975
[169] I.I. Şerban - *Contribuția*..., p.453
[170] B.C.U. - Cluj-Napoca, Fond Hossu-Longin, ms.4119, VII, f.215.
[171] I.I. Şerban - *Contributii*...., p.453
[172] R.O., II, 1897, nr.39 din 20 sept./2 oct.
[173] L. Boia - *Criza PNR*..., p.975; I.I.Şerban - *Contribuții*...., p.454

Pentru *Revista Orăştiei* putem puncta câteva aspecte ce pot veni în favoarea plasării ei pe direcţia grupării activiste, fără însă a o încadra tranşant, total în acest curent. În primul rând era o foaie independentă, cum o afirmase şi *Telegraful Român.*[174] Ea a găzduit în paginile sale articolele şi scrisorile grupului "răzvrătiţilor", continuând după apariţia ziarului din Arad al acestora, să semnaleze orice acţiune sau atitudine a lor, cu multă simpatie, punându-le mereu în opoziţie cu imobilitatea celor de la Sibiu. Nu în puţine rânduri, făcându-se ecoul regretelor că partidul este divizat, cererea de conciliere se îndreaptă spre preşedintele Raţiu şi nu către arădeni. După ce apăruse articolul "*Acţiune!*", în *Tribuna Poporului,* cei de la Orăştie vor publica un articol în care, folosindu-se de comparaţia cu un izvor de munte ce-şi aruncă cu furie apele la vale, cheamă la luptă, la acţiune. Şi aceasta mai ales că "voci mai tinereşti, mai îmbărbătate, încep de câteva săptămâni să răsune peste plaiuri româneşti, prin rostirea ziarelor noastre naţionale. Ele cer de la Arad, de la Sibiu, Braşov, Blaj, Timişoara *acţiune*!, strângere de rânduri, pornirea unei lucrări eroice...".[175] În această "ieşire", *Revista Orăştiei* se va mulţumi doar cu criticarea stărilor de lucruri din mişcarea naţională. Numeroasele măsuri luate de guvernanţii maghiari pentru eficientizarea politicii de maghiarizare, accentuează nemulţumirea celor din provincie faţă de conducerea mişcării naţionale.

Într-un articol, publicat sub semnătura lui I.Russu-Şirianu în octombrie 1898, se face un apel la curmarea polemicii şi se propunea un armistiţiu în presa românească din Transilvania.[176] *Tribuna Poporului* a repetat propunerea de sistare a polemicii dintre ziarele româneşti şi în luna următoare, păstrând în general un ton reţinut. Ea a fost susţinută cu consecvenţă de *Revista Orăştiei*. În ultima au apărut analize lucide asupra situaţiei politice în care au ajuns românii transilvăneni. Firește, redactorii de la cele două foi, menţinând până în noiembrie un ton moderat şi propunând sistarea polemicii, au încercat să vină în ajutorul lui D.A.Sturdza[177]. Prin sistarea polemicii, s-ar fi pus capăt atacurilor din

[174] Telegraful Român, XLVI, 1898, p.343
[175] R.O., III, 1897, nr.5 din 25 ian./ 6 febr.
[176] Tribuna Poporului, I, 1897, nr.183
[177] D.A.Sturdza era în această perioadă şeful PNL din Regat şi a reuşit prin ardelenii refugiaţi la Bucureşti să atragă implicarea unora dintre fruntaşii

celelalte organe de presă transilvănene îndreptate contra acestuia, pe care opoziţia conservatoare din România le folosea cu succes în lupta ei parlamentară şi extra-parlamentară pentru putere.[178]

În numărul său din 7/19 noiembrie 1898, *Revista* publică un articol "Să reluăm lupta", care o înscrie clar pe linia *Tribunei Poporului.* "Fosta timpul - scriau orăştienii - când românii din Ţara Ungurească aveau reprezentanţii lor în Parlamentul Ţării, care îşi ridicau glasurile lor pentru egala îndreptăţire a tuturor popoarelor ce locuesc această ţară". Strâns uniţi într-un singur trup şi-un suflet - se scria în articol - "să reîncepem lupta de la firul de la care a fost întreruptă, căci acum mai mult decât oricând se impune aceasta". Articolul se încheie cu îndemnul "la o parte cu şovăitorii!".[179]

Anul 1898 a însemnat, deci, continuarea şi mai ales adâncirea disensiunilor interne din mişcarea naţională. Faţă de anii anteriori, criza a atins treapta cea mai de jos.

Poziţiile diferite ale vechilor şi noilor "tribunişti"[180], devenite aparent ireconciliabile în 1898, se explică între altele, prin deosebirile dintre concepţiile lor privitoare la tactica şi strategia ce trebuiau adoptate în lupta naţională. Deosebirile dintre concepţiile grupurilor sau curentelor din mişcarea naţională, au rădăcini încă din-nainte de *Memorand.*[181] Prin urmare rezolvarea lor era o condiţie esenţială pentru refacerea unităţii partidului, împărţit în prea multe curente şi grupuri, incapabil să mai funcţioneze.

mişcării naţionale şi a unor ziare transilvănene într-o campanie de răsturnare a Partidului Conservator de la putere.
[178] L.Botezan, N.Cordoş - *Frământările din Partidul Naţional Român transilvănean în anul 1898*, în AIIA-Cluj, XVI, 1973, p.245. [mai departe L.Botezan, N.Cordoş, în AIIA-Cj, XVI (1973)]
[179] R.O., IV, 1898, nr.48 din 28 nov./10 dec.
[180] În mişcarea naţională se conturaseră mai multe curente de opinie reprezentate de "vechii tribunişti" sau fondatorii *Tribunei* (I.Russu-Şirianul, Ge.Bogadan-Duică, T.L.Albini, S.Albini ş.a. aflaţi sub influenţa lui Slavici şi Brote), care se aflau în opoziţie cu preşedintele PNR, "noii tribunişti" cum erau numiţi noii redactori aduşi de dr.Raţiu la *Tribuna*, moderaţii care erau reprezentaţi de bănăţeni în mod secial (lider de opnie era Al.Mocioni) şi "gazetiştii" (A.Frâncu, Fr.Hossu-Longin ş.a.) concentraţi în jurul *Gazetei Transilvaniei* condusă de A.A.Mureşianu.
[181] L.Botezan, N.Cordoş - AIIa-Cj, XVI(1973), p.248-249.

În pragul alegerilor pentru congregație, *Revista*, cheamă alegătorii români "de-a stoarce respectul stăpânitorilor ce ne disprețuesc, câștigându-se prin noi înșine loc în sfatul comitatului". Poporenii vor trebui să voteze după cum le arată învățătorul sau preotul, "conducătorii naturali ai poporului", care însă se supun dezideratelor naționale.[182]

Anul 1899, ultimul de apariție a *Revistei Orăștiei* aduce cu sine două modificări de situație în ce privește gazeta. Redactorul revistei, Ioan Moța, un intim al lui I.Mihu, se retrage.[183] În urma unor divergențe ce au apărut după Adunarea generală a "*Ardelenei*" pe 1898, între dr. Aurel Munteanu și direcțiune, se iscă un mic conflict. Poziția *Revistei* se pare că este de partea lui A. Munteanu, publicându-i articolele adresate "cazului Ardeleana". De altfel, acesta influențează atitudinea *Revistei* în general. Balanța este înclinată definitiv în favoarea liniei activiste, conturate clar la grupul de la Arad. Dovadă articolele publicate: "*Dor de înviere*", "*Ce vom face* ?", "*Organizația noastră politică*", ș.a. Sunt atacate stările de lucruri din PNR, acum într-un mod deosebit de dur, învinuindu-i pe Rațiu și "restul de comitet", că nu și-au depus mandatul, deși expirase din 1896.[184] Nu este iertată nici *Tribuna* din Sibiu, care a lovit în fondatorii ei.[185] După părerea *Revistei* este necesar să li se spună celor ce stau în calea limpezirii situației, "sunteți neputincioși, dați-vă la o parte!".[186] Reproducând articole sau doar idei ale grupului de la Arad, în numeroase ocazii, *Revista Orăștiei* afirmă că "de un lucru suntem pe deplin convinși că bunele intenții ale arădenilor nu pot fi trase la îndoială și că persoanele care stau aproape de *Tribuna Poporului* sunt perfecte garanții, că binele poporului nu va suferi știrbire în cele naționale.[187]

Să fie oare această schimbare de ton rezultatul influenței lui Aurel Munteanu, mult mai radical decât rezervatul I.Mihu, și mai dornic de afirmare politică? Cel dinâti va înființa la Orăștie ziarul *Activitatea*, și va fi primul care va păși în lupta electorală, candidând la alegerile parlamentare din 1901.

---

[182] R.O., IV, 1898, nr.51 din 19/31 dec.
[183] Ibidem, nr.30 din 25 iul./6 aug.
[184] Ibidem, V, 1899, nr.20 din 15/27 mai
[185] Ibidem, nr.22 din 29 mai/ 10 iun.; nr.24 din 12/24 iun.
[186] Ibidem, nr.36 din 4/16 sept.
[187] Ibidem

Nu trebuie să omitem, firește, succesul de care se bucura în cel de-al III-lea an de apariție *Tribuna Poporului*, cu ideile sale; nu pot fi scăpate din vedere contactele româno-maghiare, realizate cu ocazia instalării episcopului de Arad, Iosif Goldiș, dar nici eșuarea conferinței de la Brașov organizată la propunerea unui grup de tineri: Amos Frâncu, N.Comșa, Aurel Vlad, Iuliu Maniu.[188]

Să nu uităm, de asemenea, faptul că, rândul activiștilor se completa mereu. Tonul lor lăsa să se vadă clar că nu sunt impresionați de personalitatea "bătrânilor" din conducerea partidului. Ei doreau schimbări și realizarea lor nu o vedeau decât prin renunțarea la unele percepte intrate în rutină, pe care practica a dovedit că nu au adus și nu vor aduce vre-un câștig real mișcării naționale.[189]

Revista Orăștiei își va înceta apariția după nr.52, al anului 1899, al V- lea de apariție. Motivul principal al sistării editării acesteia a fost hotărârea *Reuniunii economice* de a întemeia o foaie proprie. Existența în Orăștie a două ziare era imposibil de a fi susținută. Considerând că o foaie a *Reuniunii* este necesară "atât pentru cuvântul că azi noi românii din Transilvania și Ungaria nu avem nici o foaie de acest fel, cât și pentru aceea, că avându-și foaia sa și *Reuniunea* își va putea mai bine slugi scopurile și promova interesele", *Revista Orăștiei* își ia rămas bun de la cititorii săi.[190] A fost așa cum și-a propus: o "paznică credincioasă a românilor de peste tot".[191]

În spatele acestei hotărâri considerăm că stau și alte motive. Nemulțumit de noua poziție a ziarului - controlat de A.Munteanu - față de bancă, de limbajul articolelor îndreptate împotriva comitetului de la Sibiu, I.Mihu cere, probabil, conducerii Institutului *Minerva*, proprietarul foii, să-i suspende apariția și înlocuirea lui cu un ziar de factură economică. Pe de altă parte trebuie să avem în vedere și popularitatea de care se bucura de câțiva ani *Tribuna Poporului*. Aria foii arădene era mult mai largă decât a *Revistei*. În plus la Arad s-au concentrat câțiva dintre cei mai buni ziariști care au făcut parte din redacția *Tribunei* din Sibiu, sau i-au fost corespondenți. Prin urmare era o gazetă mult mai bine scrisă. Având în

---

[188] L. Boia - *Criza PNR...*, p.976.
[189] I.I. Șerban - *Contribuția....*, p.454
[190] R.O., V, 1899, nr.52 din 25 dec./6 ian.
[191] Ibidem, II, 1896, nr.51din 14/26 dec.

vedere relaţiile mai vechi, dar şi conţinutul de idei mai apropiat, era de prisos o concurenţă între cele două. Era mai util ca orăştieni să editeze un ziar economic, mai ales că *Reuniunea economică* se bucura de un real succes.

Această sistare ar putea veni şi în sprijinul teoriei că *Revista Orăştiei* a fost susţinută financiar şi de către liberalii din România. Ziarul, apărut la Arad, făcea acum politica grupării apropiate de liberalii din Regat şi nu mai era nevoie de un alt organ. Distanţarea de "*Ardeleana*" în urma scandalului, absenţa unui alt sprijin material, imposibilitatea unui ziar de a trăi din abonamente ar fi putut fi motivul sistării foii orăştiene. Pe de altă parte, este cert că *Tribuna* sibiană a pierdut foarte mult în competiţia cu cea de la Arad, ajungând să coboare tirajul sub 1000 de exemplare în anul 1898,[192] fapt ce, alăturat încetării finanţării din Regat, amenzile mari ce le-a plătit în urma proceselor de presă, va determina încetarea apariţiei sale.

În cei cinci ani de activitate, gazeta şi-a făcut deplin datoria, realizând şi un public cititor în rândul românilor, care va permite lansarea şi susţinerea pe viitor şi a altor iniţiative de acest fel. Putem spune că numărul cititorilor a fost totuşi mare, căci după primul an preţul abonamentului a scăzut, la fel şi preţul spaţiului pentru reclamă. Condiţiile grafice în care a apărut, erau un argument al calităţii lucrărilor tipografice executate la "*Minerva*", care nu dezminte medalia de aur câştigată în anul1894 la Bucureşti, la expoziţia organizată în capitala României.

Ziarul a reuşit să-şi formeze nu numai un public cititor propriu, ci şi să-şi atragă un număr mare de colaboratori. Dintre aceştia îi enumerăm pe T.D. Speranţia, Matilda Poni, G.Coşbuc, Al.Vlahuţă, R.D.Rosetti, I.N.Roman, Il.Chendi (Fidelio), Duiliu Zamfirescu, N. Rădulescu-Niger, C.Demetrescu-Mugur, Carol Scrob, Şt.O. Iosif, If. Vulcan, D.Teleor, G.Murnu, Axente Sever, N. Iorga, I.L. Caragiale, Elena din Ardeal, I.Gorun, A.Stavri. Acestora li se mai adaugă o serie de autori care semnează cu pseudonime. Relativ numeroase sunt traducerile din operele unor personalităţi ale lumii literare: P. Nansen, G. Bonamour, E.Zolla, A.Durliac, Robert Castel, ş.a. Numărul colaboratorilor este mult mai mare dacă avem în vedere şi culegerile de material folcloric trimise din diferite

[192] L.Botezan, N.Cordoş, în AIIA-Cj,XVI (1973), p.239

localităţi hunedorene şi chiar din întreaga Transilvanie.[193] Căci *Revista Orăştiei* s-a aplecat cu largheţe asupra a tot ceea ce înseamnă tezaurul culturii populare.[194]

I.Moţa oferă cititorilor foii orăştiene un adaus literar în mai multe numere, sugestiv intitulat *Foiţe Alese*, care "merită să fie citite pentru limba cea bună în care sunt scrise".[195]

Profitând că *Revista Orăştiei* era proprietatea tipografiei "*Minerva*", se hotărăşte premierea abonaţilor, fiind prima foaie politică ce face acest lucru. Redacţia îşi propune ca, la jumătatea şi la sfârşitul anului să ofere câte un tablou a lui Avram Iancu şi respectiv a lui Horea.[196]

Fondatorii săi nu s-au mulţumit doar cu activitatea de redactare a ziarului. Preocupările lor au fost multiple, după cum vom observa în continuare.

5. Promotor al asociaţionismului economic şi cultural.

Conştienţi de necesitatea realizării unor cadre, care să permită susţinerea materială a intreprinzătorilor români sau activitatea culturală naţională, intelectualii din ţinut depun mari eforturi pentru materializarea ideilor asociative ce dominau gândirea economică ardeleană.

În această campanie s-a implicat, cu toată vigoarea tinerească, dornic de afirmare Ioan Moţa. Stâlpul principal al redacţiei, el a pus în practică experienţa dobândită în vremea cât a răspuns de redactarea *Foii Poporului* (nov. 1893 - oct. 1895).[197] Având în vedere că, articolele de fond în cea mai mare parte erau nesemnate, nu-i putem stabili cu exactitate activitatea jurnalistică. Cunoscând însă ce a scris la ziarul sibian şi urmărind articolele din *Revista*, putem afirma că preocupările şi

[193] D.Pavel, *Folclorul poetic în Revista Orăştiei (1895-1899)*, în Sargeţia, XIV, 1979, p.453-464.

[194] M.Basarab, *Consemnări etnografice hunedorene în revistele transilvănene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sargeţia, XV, 1981, p.493-498

[195] Telegraful Român, XLVI, 1898, din 9/21 apr., p.151

[196] R.O., II, 1896, nr.51 din 14/26 dec.

[197] Vezi Cl.Bonaciu, *Reuniunea economică din Orăştie (1899-1914)*, în Studia UBB, seria Historia, 1995, fasc.1-2, p.47-54; V.Orga, *Asociaţionism economic în Orăştie până la primul război mondial*, în Bănci şi asociaţii economice în Ardeal, Satu Mare, 1999 (sub tipar)

convingerile intelectualității orăştiene erau conforme cu ale sale. Tânăr fiind, a fost atras cu siguranță de personalitatea dr.I. Mihu, care a ştiut să-i cultive calitățile, să-i stimuleze ambițiile şi dorința de afirmare. Moța era nepotul lui Ioan Mihaiu, mare proprietar din Batiz şi prieten foarte bun a lui Mihu. Mereu în preajma acestora, îl găsim implicat în toate activitățile grupului.

Una dintre cele mai frumoase realizări ale orăştienilor a fost înființarea *Reuniunii economice din Orăştie şi jur*".[198] Inițiativa îi aparține dr. Mihu, care invită la o întrunire, intelectualii din Vinerea, Romos, Balomir, Căstău, Sibişel, Vaidei, Turdaş, "ba chiar şi din mai îndepărtatul Săcărâmb".[199] Răspund invitației, pe 11 martie 1897, 35 de persoane. Ideea reuniunii este "o dorință veche a inteligenței de aici, ca să facem şi noi ceva pentru poporul nostru, - se spunea în ziar - pentru economii, industriaşii şi, ce se poate pentru neguțătorii noştri, să le venim noi inteligența şi unora şi altora într-ajutor".[200] Pezentându-se statutele în proiect cu acea ocazie, participanții subscriu ideilor lui Mihu. Acesta îşi asumă sarcina obținerii aprobării lor de către autorități. Titlul acceptat era cel de *Reuniunea românească de economie pentru Orăştie şi jur.*

După un an statutele au fost trimise de la Ministerul de interne cu observația că "reuniuni economice cu caracter național nu se admit în țară".[201] Deşi erau deja create precedente: *Reuniunea românească de agricultură* (Sibiu), *Reuniunea română de înmormântare*, *Reuniunea română de cântări, Societatea de lectură a inteligenței române*, toate din Orăştie. Fondatorii Reuniunii erau sfătuiți să renunțe la cuvântul "*română*". Prin urmare, *Reuniunea economică pentru Orăştie şi jur* îşi poate începe activitatea oficial, doar în toamna anului 1899. În 4 noiembrie acelaşi an, este ales comitetul de conducere, având în frunte pe dr.Mihu, vice-preşedinți pe protopopul Vasile Domşa şi A.P. Bărcianu. Alături de aceştia au mai fost aleşi: dr.Silviu Moldovan, dr.Aurel Muntean, Ioan Mihaiu şi Ioan Moța.[202] De acuma, *Reuniunea* poate să-şi înceapă activitatea cu cele două secții ale sale - agricultură şi cea de

[198] Foaia Poporului, III, 1895, nr.40 din 30 sept./12 oct.
[199] Telegraful Român, XLVI, 1898, p.127 din 17/29 nov.
[200] R.O., III, 1897, nr.43 din 18/30 oct.
[201] Telegraful Român, XLVI, 1898, din 17/29 nov., nr.127.
[202] R.O., V, 1899, nr.44 din 30 oct./11 nov.

industrie şi comerț. O parte dintre fondatori îşi aleg domeniile din care vor ține prelegeri publice sau vor scrie. Moța, de pildă, îşi asumă sarcina de a convinge populația satelor românești despre însemnătatea tovărăşiilor agricole şi a altor însoțiri.[203] Tânărul ziarist este deosebit de activ şi pe acest tărâm, al asociaționismului. El participă la "adunările poporale" organizate de Reuniune prezentând prelegeri pe diferite teme ("*Despre însemnătatea întovărăşirilor economice*"; "*Despre însemnătatea maşinilor agricole în economie*" - a se citi agricultură, n.n.; "*Despre comasare*"; "*Despre nutrețurile ierboase, cositurile, prepararea fânului, şi păşunile*"; "*Economia porcilor, oilor, caprelor*"; "*Sămânța plantelor agricole şi semănatul lor*"; "*Îmbrățişați români meseriile şi negoțul*". Ultimele patru prelegeri au fost tipărite în broşuri şi răspândite gratuit de conducerea Reuniunii. La acestea s-a mai adăugat şi articolul "*Fără podoabe, fără alai*".[204]

Moța, la fel ca şi ceilalți fruntaşi ai mişcării naționale din ținut, pe lângă îndemnurile făcute prin paginile ziarului sau în adunările publice, îşi aduce contribuția la opera practică de înaintare economică a românilor din comitat. Propovăduind cumpătarea şi cruțarea averii, îndemnând poporenii la asociere sau la folosirea ajutorului băncilor românești, este convins că numai aşa românii îşi pot păstra neatârnarea. Proprietari şi intelectuali, pun mână de la mână, pentru înființarea de bănci şi institute de credit în multe din comunele județului, pentru a-i feri pe țăranii români de datorii la străini. Nu de puține ori cei ce luau astfel de inițiative erau acționari ai băncii *Ardeleana*. Prin intermediul acestora, banca orăştiană încerca să controleze operațiunile din ținut. Aşa a fost cazul băncii *Hațegana* unde dr.S.Moldovan avea un rol substanțial sau al băncii *Hondoleana*,[205] din Hondol, unde printre acționari şi membrii comitetului era şi Moța. Ambii erau acționari ai *Ardelenei*.

Tot în scopul ajutării familiilor modeste de români, ferindu-i să facă împrumuturi atunci când evenimente neprevăzute aduc necazul în casele acestora, a fost înființată *Însoțirea de înmormântare*. Timp de patru săptămâni, I.Branga şi I.Moța "au adunat poporul de la biserică la şcoală

[203] V.Orga, *Asociaționism românesc în Orăştie înainte de Unire*, lucrare în manuscris, p.39
[204] R.O., V, 1899, nr.46 din 13/25 nov.
[205] Ibidem, IV, 1898, nr.7 din 14/26 febr.

și i-au tălmăcit foloasele unei astfel de reuniuni". *Revista Orăștiei* la rândul său a susținut această campanie, venind cu exemplificarea modului de operare al acesteia. Astfel erau ajutați la cruțare cei rămași de pe urma mortului și se putea face o înmormântare "în chip cuvincios". Într-un interval de două săptămâni au fost adunate cele 300 de adeziuni necesare. La 17\ 30 noiembrie 1896 s-a constituit oficial această reuniune, al cărui director a fost ales dr.I. Mihu, iar ca secretar Moța. Din comitet printre alții mai făceau parte dr.Moldovan, Laurian Bercean și A.Popovici-Bărcianu.[206]

În aceași perioadă se mai constituie la Orăștie, în anul 1897 o corporație industrială,[207] iar în anul 1899 se încearcă înființarea *Reuniunii meseriașilor.*[208] Deosebit de activă era în acea perioadă *Reuniunea femeilor de la Orăștie,*care se bucura de atenția și sprijinul întregii intelectualități orăștiene.[209] În anul 1868 fusese constituită în oraș *Casina română,* care însă nu avea să dureze decât trei ani. Ea se va reorganiza în 1883 sub numele de *Societatea de lectură a inteligenței române din Orăștie și jur* și va avea aceleași obiective, de promovare a culturii și de a contribui la realizarea unei atmosfere propice colaborării în sânul comunității. În presă și în conștiința oamenilor ea rămâne tot *Casina română* și va avea la desființare o vârstă de aproape 80 de ani.[210] În anul 1897, când *Societatea pentru fond de teatru* își ține adunarea la Orăștie, se insistă să devină membră a acesteia.[211] În anii 1897 și 1898 în timpul președinției dr.Mihu la *Casină,* Moța îndeplinea funcția de bibliotecar și secretar al acesteia.

În planul activității de culturalizare a poporului, deosebit de activ era Despărțământul IX al *Astrei.* Acesta, alături de cel de la Brașov sunt cele mai active. Cele două despărțăminte, iau inițiativa încă din toamna anului 1895, de a organiza în teritoriul aferent agenturi, "cărora să se adreseze și care să-i stea la ducerea în deplinire a lucrărilor ce comitetul

[206] Ibidem, II, 1896, nr.48 din 23 nov./5 dec.
[207] I. Iliescu, T.Istrate - *Orăștie 750*, p.147.
[208] R.O., V, 1899, nr.24 din 12/24 iun.
[209] Pe larg în *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei 1886-1911*, Orăștie, 1912, 95 p.
[210] I.Iliescu, T.Istrate, *Orăștie 750*, p.141
[211] Ibidem, p.142

despărțământului a hotărât a intreprinde..."[212]

Pe teritoriul Despărțământului IX - Orăștie, activau la început patru agenturi Geoagiu, Rapoltu Mare, Romos și Vinerea, organizate în urma circularei 9/1895 din 26 iulie 1895 și semnată de dr.Mihu. Fiecare era dotată și cu biblioteci, a câte 107 volume; 40 volume; 20 volume; respectiv 31 de volume.[213]

În cadrul adunărilor pe care acest despărțământ le organizează în localitățile din ținut, temele alese pentru conferințele populare sunt foarte variate: agricultură, pomicultură, meserii, despre, negoț, medicină și igienă, precum și despre multe altele. Din însărcinarea comitetului, Moța ține, de pildă, o conferință despre avantajele practicării negoțului de către poporul român. Materialul va fi publicat și în paginile *Revistei Orăștie*, la care am făcut referire la momentul potrivit. Mai menționăm aici, doar că a fost premiat. Valoarea premiului a fost cheltuită pe tipărirea acestei conferințe în broșură (200 ex.) pentru a fi împărțită gratuit.[214] De altfel trebuie reținut faptul că Moța colabora cu Despărțământul, încă din perioada când se afla la Sibiu, prezentând în câteva rânduri *Însemnătatea meseriilor la români.*[215] El este prezent în perioada 1896-1898 la toate manifestările organizate de despărțământ. În anul 1897, Moța a fost ales în comitetul de conducere al Despărțământului, alături de dr.Mihu (director), I.Mihaiu, dr.A. Munteanu, dr.S. Moldovan, A.P. Bărcianu, ș.a.[216]

Pentru anul 1897, *Societatea pentru fond de teatru român,* hotărăște ținerea adunării sale la Orăștie. Interesați în a fi gazde bune, orăștienii își aleg un comitet "care să îngrijească de aranjarea celor de lipsă pentru adunare". Acesta îi avea în frunte pe Mihu, A.Muntean și S.Moldovan. I.Moța este ales secretarul acestui comitet.[217]

Serbările prilejuite de această adunare, aduc la Orăștie pe lângă un numeros public și o serie de personalități din mișcarea națională.

[212] R.O., I, 1895, nr.42 din 14.26 oct.
[213] Rodica Andruș - *Din activitatea bibliotecilor înființate de ASTRA în județul Hunedoara*, în Sargeția, XX, 1986-1987, p.391.
[214] R.O., II, 1896, nr.42-43 din 12/24 oct. - 19/31 oct.
[215] Ibidem, I, 1895, nr.2 din 7/19 ian.
[216] Ibidem, III, 1897, nr.39 din 20 sept./2 oct.
[217] Ibidem, nr.8 din 15/27 febr.

Întâlnirea lor de aici, considerăm că nu s-a limitat doar la problemele culturale ale românilor.

În programul serbărilor au figurat şi două piese de teatru: *La Turnu Măgurele*, de Vasile Alecsandri şi *Trei doctori*, de V.A. Vlaicu. În aceasta din urmă joacă şi Ioan Moţa.[218] Făcând o analiză a pieselor jucate cu această ocazie, *Anuarul I al Societăţii pentru fond de teatru,* (semnează Gil), scria: "dl. Moţa ca Iancu, agronom, s-a remarcat prin jocul său foarte natural, - natural în gesturi, în mişcări, în dicţiune".[219] De altfel, preocuparea acestuia pentru teatru este mult mai veche, încă din perioada sibiană. În 1895 îl găsim în rândul diletanţilor din Sibiu, jucând piesa *Bustul*, alături de Lenţi Cunţanu, Ermil Borcea, Lucreţia Popescu, Letiţia Roşca, ş.a. Piesa fusese bine primită de public, după cum relata *Tribuna*.[220] Va juca în acelaşi an, 1895, la Deva, în comedia *Confuzii* (Zăpăciţii) de Kotzebue, alături de P.P. Bariţiu şi Miţi Baciu[221] sau în *Leac pentru soacre* cu ocazia unei întruniri pentru ajutorarea *Reuniunii femeilor române*[222]. De altfel, Moţa se va mai produce public şi recitând poezii patriotice cu ocazia sărbătoririi zilei de 3\ 15 mai[223] sau cu alte prilejuri.

Doar după un an şi jumătate petrecut în Orăştie, Moţa se bucură de o bună preţuire a celor din din jurul său. În anul 1897 ia parte la Sinodul arhidiecezan de la Sibiu (sfârşitul lunii aprilie), în calitate de deputat mirean.[224] Tânărul orăştian nu se mulţumeşte doar cu rolul de secretar ce i se incredinţează. El ia parte activă la discuţii, subliniind starea existentă în sânul bisericii, atrăgând atenţia asupra necesităţii întăririi părţii morale. Susţine propunerea lui Partenie Cosma de a se numi un *catehet*, numai pentru tinerii ortodocşi aflaţi la şcoli străine. Mai mult, consideră că acesta s-ar putea ocupa şi de întocmirea predicilor

[218] Ibidem, nr.22 din 24 mai/5 iun.
[219] *Anuarul I al Societăţii pentru crearea unui fond de teatru românesc pe anul 1897-98*, Braşov, T-fia A.Mureşianu, p.98.
[220] A. Radu - *Cultura franceza la românii din Transilvania până la Unire*, Ed. Dacia, 1892, Cluj-Napoca, p.206.
[221] R.O., I, 1895, nr.48 din 25 nov./7 dec.
[222] Ibidem, nr.51 din 16/28 dec
[223] Ibidem, V, 1899, nr.18 din 1/13 mai
[224] Ibidem, III, 1897, nr.18 din 26apr./8 mai

bisericeşti. Moţa era de părere că predica a fost dată uitării, ea putând fi un mijloc de atragere şi povăţuire a credincioşilor.[225]

În anul 1898 pătrunde şi în reprezentanţa oraşului Orăştie. Îl întâlnim luând atitudine împotriva încercărilor de creştere a impozitelor comunale. Se opune, argumentând că măsura este abuzivă din moment ce socotelile oraşului nu s-au încheiat încă în deficit.[226]

Activitatea depusă i-a adus lui Moţa, aşa cum am arătat mai sus, aprecierea atât a fruntaşilor orăştieni, cât şi a obştii. Adversarii însă îl considerau a fi un extremist. Atunci când *Revista* anunţă retragerea sa din redacţie, gazeta de limbă maghiară *Szaszvaros*, adversara celei dintâi jubilează. Nu cunoaştem motivul retragerii sale, dar redactorii maghiari considerau că "retragerea dânsului de la *Revistă* va fi în favorul acesteia, căci cultivarea acelei direcţiuni ultra-maghiarofagă pe care dânsul o representa acolo, nu credem că i-ar sta în interes în întâia linie nici însuşi românismului". Cum scria *Telegraful Român* această apreciere "nu e un rău atestat" pentru un redactor român.[227] După retragerea din iunie 1898, de la *Revista Orăştiei,* Moţa pleacă la Sibiu în redacţia *Telegrafului Român*.[228] Intrarea sa în redacţia sibiană se datorează poate şi faptului că în acel moment de ziar răspundea în calitatea sa de secretar consistorial Elie Cristea, fostul său coleg din anii de studii de la Institut. Tot atunci se pare că Moţa este hirotonisit preot.

În timpul absenţei lui I.Moţa, în urma Adunării generale pe anul 1899 a băncii *Ardelena*, nemulţumit de poziţia marginală avută, dr.A. Munteanu, atacă în paginile ziarului orăştian direcţiunea acesteia, numind-o "clic de sateliţi", "unelte supuse" ale directorului Mihu.[229] Deşi atacul apare la rubrica *Din public,* pentru care autorii articolelor îşi asumă răspunderea, se ajunge la limita conflictului dintre *Ardeleana* şi *Minerva*. Acum apare şi seria de articole "pro-activiste", mai dure cu adresă la politica greşită a conducerii PNR de la Sibiu. Probabil dr.Mihu se retrage sau pierde influenţa la ziar. Dr.Aurel Munteanu va polemiza în special cu Iosif de Orbonaş şi Ioan I.Vulcu, acuzându-i de practicarea cultulu

[225] Ibidem, nr.20 din 10/22 mai
[226] Ibidem, IV, 1898, nr.16 din 18/30 apr.
[227] Telegraful Român, XLVI, 1898, p.343 din 8/20 aug.
[228] I. Moţa - *op. cit.*, p.17
[229] R.O., V, 1898, nr.11 din 14/26 mart.

personalității,[230] provocându-l chiar pe Mihu să-i tempereze pe cei doi altfel consideră că se identifică cu ei.[231]

Divergențele între cele două părți reapar cu ocazia concursului pentru postul de paroh II în Orăștie, ce are loc în 20 martie\1 aprilie 1899. Din cei trei candidați Moța întrunește 125 de voturi, I.Budoiu - 30 și I.Dobre - 1 vot, deși acesta din urmă era cel mai calificat - după părerea *Revistei*. Acel singur vot i-l dăduse A.Munteanu.[232] Discuțiile nu s-au oprit însă aici, ele au urmat, făcându-și loc și în paginile ziarului local. Muntean atacă modul în care s-a făcut concursul "cu ignorarea protopopului Domșa" și fără să se fixeze leafa pentru noul paroh. Mai mult - scrie acesta în gazetă - "partizanii lui nu se sfiesc a declara în public că acest post s-a creat apriori pentru dl.I.Moța". Își argumentează opțiunea, încercând totodată să-l descrediteze pe Moța, prin faptul că acesta ar fi spart *Casina română* din localitate, luând 50- 60 fl., potrivit declarațiilor a doi martori.[233]

Treptat, *Revista* nu se mai implică în conflict sau, poate, neînțelegerile s-au atenuat. Atunci când își sistează apariția se poate constata atmosfera de liniște, de bună înțelegere. A.Muntean va mai fi prezent în comitetul *Reuniunii economice* alături de ceilalți. Putem spune că tot atunci s-a încheiat o etapă în evoluția și activitatea grupului de la Orăștie.

[230] Ibidem, nr.12 din 21 mart./2 apr.
[231] Ibidem, nr.14 din 4/16 apr.
[232] Ibidem, nr.12 din 21 mart./2 apr.
[233] Ibidem, nr.22 din 30 mai/11 iun.

CAPITOLUL II

DOI ANI FĂRĂ POLITICĂ - REDACTOR LA *"BUNUL ECONOM"*

Așa după cum am văzut, în capitolul anterior, Ioan Moța a părăsit în vara anului 1898, redacția *Revista Orăștiei*, și, la scurt timp, orașul. Solicitat fiind în redacția *Telegrafului Român*, el se stabilește în Sibiu.[1] Pentru această perioadă informațiile sunt foarte puține. Articolele din ziarul arhidiecezan sunt în marea lor majoritate nesemnate, ceea ce ne împiedică să-i urmărim activitatea publicistică. Nu am putut stabili nici motivele plecării sale din Orăștie, dar nici considerentele care au stat la baza solicitării sale la Sibiu. Cert este că, în acea perioadă, de *Telegraful Român* răspundea Elie Cristea, fostul său coleg din anii I-II de la Institutul teologic, care la acea dată, avea calitatea de secretar arhidiecezan, în cadrul Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului,[2] iar din anul 1898 a devenit director al ziarului.[3]

În ziarul *Universul* se scria la moartea lui Moța, că în perioada cât a stat la Sibiu, acesta a fost hirotonisit preot,[4] lucru posibil căci el era căsătorit încă din vara anului 1897[5] și, astfel, se explică posibilitatea sa de a se prezenta la concursul de paroh II în Orăștie, în primăvara anului 1899. Postul de paroh secund pentru Orăștie a fost aprobat la insistențele dr.Ioan Mihu. Acesta îi scria încă în 1897 lui Miron Cristea, secretar consistorial, în problema alegerii de protopop din Orăștie, exprimându-și părerea în legătură cu eventualele persoane ce ar putea ocupa respectivul post. El încheia punând problema instalării lui Moța ca preot în oraș: "Aș dori foarte mult să putem face pe Moța sau preot, sau capelan în Orăștie, pentru că sunt de cea mai bună credință că ne-ar face cele mai bune servicii, mai ales dacă viitorul protopop ar fi mai de a doua mână. Te rog deci stăruie și D-ta din tot adinsul pentru a face posibilă aplicarea lui cât mai grabnică."[6]

[1] I.Moța, *42 de ani de presă...*, p.18
[2] Il.Șandru, V.Borda, *Un nume pentru istorie - Patriarhul Elie Miron Cristea*, Tg.Mureș, 1998, p.58-60
[3] Ibidem, p.63
[4] Universul, an 57, 1940, nr.322
[5] R.O., III, 1897, nr.27 din 28 iunie/10 iulie se anunță căsătoria sa cu Maria Dămian din Balșa
[6] Scrisoarea dr.Ioan Mihu către Miron Cristea, Vinerea, 18.07. 1897 în A.Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist Austro-Ungar (1867-1918) - după documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, p.313;

Moța se prezintă și câștigă concursul, fiind instalat începând cu 12 septembrie 1899, ca al doilea paroh în Orăștie.[7]

Așadar, la mai puțin de un an el se întoarce în oraș. Aici însă nu mai găsește aceeași armonie și bună conlucrare în rândul fruntașilor din ținut. Neînțelegerile apărute mai ales în urma Adunării generale a acționarilor "*Ardelenei*" au săpat prăpastie între grupul dr.Mihu și dizidența condusă de avocatul Aurel Munteanu.[8] Pentru o bună bucată de vreme, doar unele dintre intreprinderile naționale pornite împreună îi mai reunea pe aceștia la un loc: "*Ardeleana*", "*Minerva*" și în special *Reuniunea economică*. Așa cum am mai arătat, dr.A.Munteanu dobândește o influență mai mare la *Revista Orăștiei*, folosind paginile acesteia pentru a-i ataca pe foștii camarazi, dar și pentru a-și face publice propriile idei și convingeri de politică națională, care erau mai radicale decât ale dr.Mihu. Acesta din urmă, văzând "morbul" neînțelegerii pătruns în gruparea care realizase atâtea lucruri frumoase și utile pentru ținutul întreg, s-a retras nemulțumit, demisionând de la direcția băncii, de la președinția *Casinei* și a Despărțământului *Astrei*. Ultimele două vor intra sub controlul grupării lui Munteanu.

De partea dr.Aurel Munteanu au trecut: protopopul Vasile Domșa, Laurean Bercean, Ioan Mihaiu, Nicolae Opincariu, Ilie Buzdugan, Simion Corvin - tatăl și fiul, George Baciu, Artemiu Corvin ș.a. Aceștia au înființat în Orăștie (1901) banca "*Dacia*", făcând astfel concurență "*Ardelenei*". Ei vor edita și un organ de presă propriu, intitulat *Activitatea*.

După ce neînțelegerile s-au adâncit în urma concursului pentru parohia a II-a Orăștie, atacurile dizidenților se îndreaptă mai ales spre Ioan Moța. Între acesta și protopop va exista în permanență o stare încordată; V.Domșa urmărindu-i greșelile, îl raportează, frecvent superiorilor din Sibiu.

O consecință a conflictului dintre cele două grupări, a fost - considerăm noi- încetarea apariției *Revistei Orăștiei*. Mai influent, grupul dr.Mihu ar fi putut hotărî aceasta. Faptul că, încă din 3 decembrie 1899 se discuta în cadrul *Reuniunii economice*, despre editarea unei noi foi sub autoritatea acesteia[9] și rapiditatea cu care proiectul a fost pus în aplicare, ne conduce spre concluzia că s-a premeditat acest schimb de gazete. Mai mult, în programul *Bunului Econom* se sublinia clar, excluderea totală a politicii și promovării personalităților politice în paginile acesteia.[10]

Existența a două gazete românești în Orăștie era aproape imposibilă mai ales din punct de vedere financiar. Așa s-a întâmplat că

[7] A.P.O., anii 1899/1901, pachet III, doc. nr.443/1900
[8] O descriere a conflictului în I.I.Lapedatu, *Monografia Institutului de credit și de economii "Ardeleana". 1885-1910*, Sibiu, 1912, p.51-52
[9] B.E., I, 1900, nr.1 din 25 dec.1899/ 6 ian.1900
[10] Ibidem

în 1900 în locul *Revistei Orăștiei*, a apărut *Bunul Econom*, organ al *Reuniunii economice*. În plus, considerăm necesar să luăm în calcul și faptul că *Tribuna Poporului* din Arad, situată în opoziție cu imobilismul politic al conducerii naționale de la Sibiu și mai ales cu *Tribuna*, era în același timp și purtătoarea de cuvânt a noii generații. Prin conținutul său, prin ideile promovate de grupul din jurul acesteia, gazeta arădeană avea o arie de răspândire mult mai mare. Cercul cititorilor săi devine tot mai numeros. Adresându-se tuturor ardelenilor, ea depășește caracterul local (cel mult județean) al *Revistei*. Prin urmare, Aurel Popovici Bărcianu, în calitatea sa de director al Institutului tipografic "*Minerva*" - proprietara gazetei - și care se afla în legătură cu liberalii din România, ar fi putut fi de acord cu sistarea apariției *Revistei Orăștiei*, făcând loc astfel, pătrunderii masive a *Tribunei Poporului* și implicit a noilor idei promovate de arădeni.

Apariția *Bunului Econom* a fost una dintre primele mari realizări ale comitetului *Reuniunii economice*. Dacă în ședința din 3 decembrie 1899 s-a discutat posibilitatea editării unui organ de presă cu caracter economic, peste 5 zile se ia hotărârea definitivă și se stabilesc condițiile de apariție. Noua foaie urma să fie proprietatea *Reuniunii*. Răspunderea în fața legii trebuia să și-o asume ca proprietar-editor unul dintre membrii comitetului, și tot din rândul acestora, unul era numit redactor responsabil.[11] Proprietar-editor a fost ales Ioan Mihaiu, iar ca redactor-responsabil: Ioan Moța. A fost ales un comitet de redacție, care avea în componența sa pe: dr.I.Mihu (președinte), dr.Șt. Erdelyi, Daniil David și Constantin Baicu.

Bunul Econom a apărut ca un rezultat al amplelor acțiuni pornite la nivelul întregii societăți românești din Ardeal, care vizau în primul rând popularizarea cunoștințelor economice, avansând idei ce sugerau soluții și mijloace dintre cele mai practice și mai potrivite pentru propulsarea vieții economice naționale la nivelul celorlalte popoare din monarhia dualistă, în consonanță cu principiile și inițiativele cele mai recente ale epocii. Scopurile concrete ale literaturii economice românești din Transilvania țintea, mai întâi, în ridicarea nivelului cunoștințelor de economie elementară în rândul populației, luminarea acesteia față de realizările și descoperirile cele mai noi ale economiei moderne. În al doilea rând, se urmărea, îndeaproape, punerea bazelor unei organizări economice cât mai temeinice la sate, prin răspândirea și întruparea ideilor de asociere. Promovarea mișcării cooperatiste corespundea ideilor unui adevărat curent economic european, prezent la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al

[11] Ibidem

XX-lea, cu implicații mai largi în domeniul agrar în țările din sud-estul Europei.[12]

Noul ziar orăștian a fost bine primit de presa ardeleană de limbă română. Cele mai importante gazete: *Revista Economică, Tribuna Poporului, Tribuna, Gazeta Transilvaniei,* salutau inițiativa celor din Orăștie, urând noii foi "Bun sosit și isbândă grabnică".

În articolul programatic, fondatorii foii pun problema locului ocupat de românii ardeleni în societatea transilvăneană, subliniind că aceasta se datorează faptului că "mașterele vremuri trecute nu i-au dat răgaz să-și agonisească și el temeiul neapărat trebuincios, pe care celelalte popoare îl au, temeiul buneistări materiale". Bunăstarea materială este -în opinia fondatorilor- calea prin care se ajunge la "prețuire sau chiar la stăpânire în lumea aceasta."[13]

Fără a împinge poporul spre un primejdios materialism, îndepărtându-l de la idealurile de viitor, gazeta va "scoate pilde din viața acestor oameni (englezi, francezi, germani), spre a sluji de oglinde și oamenilor noștri." Era necesar a încerca să răspândească - considerau redactorii acesteia - "și la poporul nostru idei economice mai înaintate, mai moderne."[14] *Bunul Econom* va urmări pentru aceasta și "foaie de foaie descoperirile științei, și potrivindu-le înțelesului tuturor, le va duce cu drag cărturarilor și poporului."[15]

Așa cum a încercat să facă și prin intermediul *Revistei Orăștiei*, gruparea din jurul dr.Mihu se va strădui "să sădească și să cultive în inimi simțământul (...) cruțării, al iubirii de muncă, al feririi de risipe netrebnice."[16] Ritmul de înaintare spre aceste ținte este lent la români, el trebuind să fie grăbit în perspectivă.

Fondatorii noii gazete își asigură o serie de colaboratori de seamă din viața culturală și economică ardeleană: Vasile C. Osvadă, Demetriu Comșa (președintele Reuniunii agricole din Sibiu), D.A. Mosora, Iosif Blaga, Vasile Lucaciu, precum și dintre intelectualii și intreprinzătorii particulari din ținut. Colaboratorii la *Foiță* (cum era numită rubrica literară) sunt mai puțini decât la predecesoarea sa. Întâlnim totuși scrieri literare de valoare semnate de Il.Chendi, G.Coșbuc, I.L.Caragiale, Al.Vlahuță, Șt.O.Iosif, I.Gorun, P.Dulfu, I.A.Basarabescu, Th.B.Speranția ș.a. La acestea se adaugă traduceri din Sienkiewicz, Turgheniev etc.

Preocupat de literatură, Ioan Moța își asumă redactarea și editarea unui supliment de profil. Astfel, începând cu data de 30 iunie/

[12] V.Dobrescu, I.Kovács, *Presa românească despre cooperație la începutul sec.XX*, în AIIA-Cluj, 1974, p.305
[13] B.E., I, 1900, nr.1 25 dec.1899/6 ian. 1900
[14] Ibidem, nr.27 din 1/14 iul.
[15] Ibidem, 1900, nr.1 25 dec./6 ian.
[16] Ibidem

13 iulie 1900 vor apare până la sfârșitul anului 28 de numere din *Spicuiri Literare*. Vor fi publicate aici, creații ce purtau semnătura multora dintre cei enumerați mai sus, la care s-au adăugat și altele: Artur Stavri, Brătescu Voinești, Artur Gorovei, Fl.I.Becescu, I.N.Roman, I.Creangă, Carmen Sylva etc.

Paginile *Bunului Econom* sunt oglinda fidelă a întregii activități a Reuniunii, a fondatorilor acesteia, precum și a măsurii în care intelectualitatea ținutului s-a angajat în efortul de dezvoltare economică a românilor, ca primă etapă în procesul de emancipare națională. În coloanele sale ziarul a făcut cu predilecție, o intensă propagandă practicării unei agriculturi de randament mai înalt, prin introducerea unor metode agrotehnice eficiente, care să determine expolatarea intensivă a pământurilor, dezvoltarea ramurilor complementare ale agriculturii mari (pomicultură, viticultură, legumicultură), folosirea semințelor selecționate, soiurilor superioare, îngrășămintelor și mașinilor agricole, eficientizarea creșterii animalelor prin utilizarea unor rase superioare sau prin ameliorarea celor tradiționale. Publicația milita cu consecvență pentru modificarea opticii țăranului român față de necesitatea și avantajele cultivării plantelor tehnice, pentru introducerea și dezvoltarea sericiculturii, pentru impulsionarea industriei casnice și a tehnicii populare. Insistând asupra necesității randamentului gospodăriei țărănești, urmărea în fapt să-i convingă pe țărani că astfel va crește și standardul lor de viață.[17]

Activitatea lui Moța este deosebit de intensă. Proaspăt paroh în Orăștie, el a continuat să se implice la fel de mult și în viața comunității românești, precum o făcea în perioada când era redactor la *Revista Orăștiei*. Pe lângă răspunderea slujbei ce o deține, acesta se îngrijește de redactarea gazetei economice. Începând din luna mai 1901, din însărcinarea *Reuniunii*, își asumă și sarcina de editor pe lângă aceea de redactor responsabil.[18] El va publica numeroase articole din diferite ramuri de activitate economică. O parte dintre acestea au fost prezentate de autorul lor în adunările poporale organizate de *Reuniuniea economică* în ținut. Prin cele scrise, tânărul ziarist îndemna la "cruțare", la asociere, la îmbrățișarea anumitor meserii sau a comerțului. Cu argumente de cunoscător a prezentat avantajul folosirii mașinilor agricole, pe care *Reuniunea* le oferea în condiții avantajoase agricultorilor români (15-20% reducere); îndemna în aceeași măsură la utilizarea semințelor și altoiurilor selectate, puse de asemenea la dispoziția agricultorilor de către *Reuniune*.

Semnificativ ni se pare, pentru a reda atmosfera existentă în Orăștie, toastul lui Moța la banchetul organizat de conducerea

[17] I.I.Șerban, H.Rotche, *Considerații....(II)*, p.503
[18] B.E., II, 1901, nr.19 din 5/18 mai

"*Ardelenei*", în toamna anului 1900, publicat şi în paginile gazetei. El remarca, cu acea ocazie, că în mişcarea naţională sunt două tabere, "de o parte idealiştii însufleţiţi, cu inimi învăpăiate, avântate, ear de alta stau materialiştii, reci, grei de pornit." Sub steagul celor dintâi sunt cei mai mulţi tineri, recunoscând că şi el atunci când a venit la Orăştie s-a aruncat în rândurile acestora. A rămas însă surprins întrucât cu tot zgomotul făcut, rândurile lor erau mai reduse decât ale bătrânilor materialişti, iar ei s-au lovit mai des de "peatra grea a lipsei materiale." Oamenii fiind mai săraci, nu îi puteau urma în lupta lor însufleţită doar în ideal. După acea perioadă el s-a convins că poporul trebuia ridicat din starea de înnapoiere economică pentru a-l face să urmeze cu succes lupta dezrobitoare. Exemplul pe care îl dau bătrânii temperaţi, care prin lucrarea făcută în jurul băncii "Ardeleana" nu au adunat "grămezi sclipitoare de argint pentru binele propriu", ci pentru a putea susţine aşezăminte precum *Casina română*, locul de convenire al inteligenţei româneşti, o *Reuniune economică,* ca instituţie de ridicare materială a poporului său pentru a ajuta şcoala şi biserica. Toate acestea dovedesc că efortul lor nu este al unor materialişti, ci al unor "materialişti-idealişti cari în urma urmelor acelaşi scop urmăresc ca şi noi." Din trunchiul material al "*Ardelenei*" "răsar însă atâtea aşezăminte ideale, ajutoare ale poporului."[19]

Printre ocupaţiile lui Moţa este şi aceea de agent de asigurări, practicată încă din 1900, când lucra pentru Societatea *"Transilvania"* din Sibiu.[20] *Activitatea* îl atacă pentru această îndeletnicire, considerată ca fiind incompatibilă cu statutul său de preot. Făcând polemică pe această temă, cel acuzat nu pierde ocazia de a sublinia valoarea acestei lucrări prin care îndeamnă la cruţare, explicând ce înseamnă de fapt asigurările şi care este rostul lor.[21]

Începând, însă, cu partea a doua a anului 1901, mulţi colaboratori obişnuiţi ai *Bunului Econom* îşi reduc contribuţia, până la a retragerea totală. Printre aceştia, chiar şi dr.Mihu. În ultimul număr al anului 1901, se anunţau o serie de măsuri menite să revigoreze apariţia revistei, ajunsă în pericol de a-şi înceta apariţia. Astfel, aceasta va fi trecută în proprietatea lui A.Popovici Bărceanu, continuând, totuşi să rămână organ al *Reuniunii economice*. Noua redacţie îşi propune să-i diversifice conţinutul, înfiinţând noi rubrici de interes general: "medicul casei", "avocatul poporului", despre creşterea animalelor, despre agricultură şi grădinărit ş.a.[22]

[19] B.E., I, 1900, nr.48 25 nov./8 dec.
[20] Activitatea, III, 1903, nr.8 din 5 mart.
[21] B.E., II, 1901, nr.31 din 27 iul./10 aug.
[22] B.E., II, 1901, nr.52 din 22 dec. 1901/4 ian. 1902

Încă de la cel dintâi număr din anul 1902, se modifică şi titlul, devenind: *Bunul Econom - revistă pentru agricultură, industrie şi comerciu, organ al Reuniunii economice din Orăştie şi Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului.* Tot de la primele numere apărute după schimbările survenite, A.P.Băcian are ca prim colaborator pe fratele său, Constantin Popovici Bărcian, profesor de agricultură, iar redactor responsabil pe învăţătorul Ioan Fleşeriu. În noua formulă, articolele sunt tot mai rar semnate, iar colaborările la *Foiţă* poartă tot mai rar semnături ale autorilor consacraţi. Mai mult, revista îi va pierde pe rând pe I.Fleşeriu şi C.P.Bărcian (ultimul decedat). În iulie 1904 moare şi A.P.Bărcian, proprietarul acesteia. Prin învoire cu urmaşii săi, *Bunul Econom* trece în posesia direcţiunii Institutului tipografic "Minerva".[23] De la nr.27/1904, redactor responsabil devine George Suciu. Dar problemele financiare ale tipografiei, determină adunarea generală a acţionarilor să decidă dizolvarea societăţii.[24] De la începutul anului 1905 protopopul Vasile Domşa devine proprietarul tipografiei şi al ziarului, în urma adjudecării licitaţiei acestora. Acesta modifică formatul foii şi îi creşte totodată preţul (la 5 cor/an), pentru prima dată de la apariţie.

Revenind la acţiunile *Reuniunii economice*, merită amintită aici şi organizarea "primei fabrici ardelene pentru valorificarea şi prelucrarea de poame şi legume." Aceasta îşi avea sediul la Deva şi purta numele de "Tansylvania", fiind rodul eforturilor depuse de dr.Mihu, dr.A.Munteanu, V.Domşa, dr.S.Moldovan, I.Mihaiu, Iosif de Orbonaş (Orăştie), fraţii George şi Augustin Nicoară, şi I.Ardelean (Deva).[25] Aceasta urma să achiziţioneze materia primă necesară de la ţăranii români, oferindu-le produsul finit la un preţ mai mic decât pe piaţă.

Şi în această nouă perioadă a activităţii lui Moţa în Orăştie, el se implică foarte mult în eforturile pe care le făcea Reuniunea pentru a-şi atinge scopurile. După revenirea în localitate, el este reales secretar al *Reuniunii,* secondându-l în această calitate pe dr.Mihu, până la demisia acestuia din funcţia de preşedinte (1906). *Reuniunea* cunoaşte în primii ani ai secolului o dezvoltare deosebită. În anul 1902, stimulaţi de avântul ce-l ia aceasta locuitorii Dobrei solicită organizarea unei filiale şi în localitatea lor. În urma acestui fapt, dat fiind şi numărul mare de membrii, a unei activităţi intense, se instituie încă o funcţie de vicepreşedinte.[26]

[23] Ibidem, V, 1904, nr.27 din 17 iul.
[24] Ibidem, nr.51-52 din 26 dec/8 ian 1905
[25] Ibidem, I, 1900, nr.15 din 8/21 apr.
[26] B.E., III, 1902, nr.2 din 19 ian.

Ca un exemplu al preocupărilor *Reuniunii* amintim aici faptul că în primăvara anului 1901 se achiziționează trei mașini agricole: o semănătoare în 11 rânduri, o grapă cu lanț și un gilău de fânațe, toate în valoare de 592,97 cor., la care se adaugă și un plug.[27] Semănătoarea costase 450 cor (20% rabat), fiind produsă de cunoscuta firmă *Hoffer & Schranz*.[28] Ultimele două piese au fost cumpărate și în ideea de a folosi de model țăranilor pentru a-și confecționa și ei. Toate aceste utilaje urmau să fie împrumutate.[29] La toate acestea se adaugă eforturile de a asigura membrilor săi altoi de bună calitate din cele mai bune soiuri de meri, peri, cireși, pruni ș.a. sau soiuri bune de animale.[30]

Reuniunea economică își propusese să înființeze "*Biblioteca Bunului Econom*", care la prețuri mici să ofere "lucruri mai mari și mai vrednice".[31]

Un rol important îl joacă Ioan Moța în convingerea meseriașilor din Orăștie să intre ca secție distinctă în rândurile reuniunii. Aceștia, după încercări repetate de a-și înființa propria lor asociație, sunt refuzați în 1899 de autorități, care nu aprobau statutele. Soluția le-a fost oferită de dr.Mihu care-i invită să intre *in corpore* în *Reuniunea economică* în a cărei statut era prevăzută și o secție industrială și comercială. Hotărârea acestora este luată după insistențele lui Moța, în numele reuniunii, de a intra "ca societate distinctă, să vă folosiți de scutul ce vi-l oferă *Reuniunea economică*. În cadrul acestei reuniuni, dumneavostră, ca secțiune deosebită de cea a agricultorilor, aveți deplin lărgământ și independență a vă urmări scopurile de desvoltare culturală și de breaslă." Năzuind la dezvoltare egală cu sașii și maghiarii, "secțiunea industrială va putea câștiga însă și mijloace, va putea cere ajutoare, ca pe cutare tânăr care dovedește isteține în meseria sa, să-l ajute a sta, după sfârșitul învățăturii, ba după câțiva ani de calfă, să meargă în un atelier de întâiul rang în orașe mari, ca întorcându-se de acolo și așezându-se ca mâne în mijlocul d-voastre, el prin lucru superior, să vă aducă strălucirea breslei, onoarea d-voastre și nouă tuturor! Cei ce în direcția aceasta vă îndrumă și vă ajută, aceia vă sunt adevărați binevoitori. Aceasta îmi închipui eu că ar fi una dintre țintele pe care secțiunea d-voastre industrială ar trebui să o aibă mereu în vedere și să o urmărească din răsputeri, atât prin ajutorare de tineri buni la studii superioare de meserie, cât și prin încercări de a vă lumina împreună, unul pe altul, (...) prin disertații specialiste...".[32]

---

[27] Ibidem, II, 1901, nr.23 din 2/15 iun.
[28] Ibidem, I, 1900, nr.39 din 23 sept./6 oct.
[29] Ibidem, III, 1902, nr.8 din 2 mart.
[30] V.Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie până la Unire*, (mss.), p.39-43
[31] B.E., I, 1900, nr.15 din 8/21 apr.
[32] B.E., II, 1901, nr.11 din 10/23 mart.

În cele din urmă meseriașii își aleg reprezentanții și se constituie în secție distinctă în cadrul *Reuniunii economice*, cu drept de a participa la organele de conducere.[33]

O altă formă asociativă, la a cărei înființare Moța și-a adus o contribuție substanțială, după cum am văzut, și pentru a cărei dezvoltare a militat în permanență, a fost *Reuniune pentru înmormântare*. Eforturile sale și ale învățătorului I.Branga au contribuit la creșterea numărului de membri ai acesteia. *Reuniunea* funcționa cu două despărțăminte a câte (cel puțin) 360 membri fiecare.[34] În intervalul scurs de la înființare și până la sfârșitul anului 1902 s-au plătit ajutoare în valoare totală de 5.000 cor.[35]

Eforturile lor nu se limitează doar la activitatea *Reuniunii* din Orăștie. Exemplul orăștienilor este luat și de comunele învecinate. Prin urmare, în vara anului 1900, la Mada, cu participarea sătenilor din Ardeiu și Balșa ș.a., la îndemnurile și sub îndrumarea lui Moța, ia ființă o reuniune identică.[36] La scurtă vreme, în 7 octombrie 1900 sunt puse bazele unei asociații similare în Căstău, cu participarea locuitorilor din Sibișel. Inițiativa i-a aparținut preotului Nicolae Andrei, care a fost susținut de I.Moța și I.Branga.[37] O a treia se înființează la Vinerea din inițiativa dr.Mihu, iar la scurt timp se constituie o alta la Șibot, cu participarea balomirenilor, unde preotul Secărea este sprijinit în demersul său de aceiași Moța și Branga.[38]

Orăștienilor, datorită propagandei pe care o fac acestei forme de asigurare socială - mai ales prin ziarele lor *Revista Orăștiei* și *Bunul Econom* - le sunt solicitate statutele, dar și îndrumări din Hondol, Mahala (Bucovina), Cugir, Hațeg, Brad, Sâmbăta de Sus, Romos, Romoșel, Bozeș, Râncheț ș.a.[39]

Încetarea misiunii lui Ioan Moța în redacția ziarului *Bunul Econom* nu este deloc întâmplătoare. El era părtaș la preparativele ce vor da naștere unei noi gazete în Orăștie - *Libertatea*.

---

[33] V.Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie până la unire*, mss., p.44
[34] B.E., II, 1901, nr.40 din 29 sept./12 oct.
[35] Libertatea, II, 1903, nr.6 din 8/21 febr.
[36] B.E., I, 1900, nr.31 din 29 iul./11 aug.
[37] Ibidem, nr.40 din 30 sept./13 oct.
[38] Ibidem, nr.42 din 14/27 oct.
[39] Ibidem și II, 1901, nr.24 din 9/22 iun.

CAPITOLUL III

GRUPUL NEOACTIVIST DE LA ORĂȘTIE

Trecerea în noul veac, a găsit mişcarea naţională a românilor în acelaşi impas determinat de criza existentă în sânul conducerii sale. Principalele schimbări sunt creşterile sau scăderile numărului de aderenţi în jurul uneia sau alteia dintre cele două grupări, influenţate de organele de presă situate de partea uneia sau alteia dintre cele două tabere.

Ziarul arădenilor, *Tribuna Poporului*, scris cu meşteşug de Ioan Russu-Şirianu, Roman Ciorogaru, Ştefan Cicio-Pop, Nicolae Oncu, Petru Truţia sau Vasile Lucaciu şi Vasile Mangra, dobândeşte tot mai mulţi cititori, lărgind astfel aria de răspândire a ideilor activiste. În paralel, ei au purces la organizarea clubului politic local, impunându-se în cercurile electorale din judeţul Arad.[1]

Mobilitatea de care dau dovadă, ideile pe care le împărtăşesc, aduc arădenilor aderenţi şi susţinători chiar şi din Braşov, unde *Gazeta Transilvaniei* se dovedea suportera intransigentă a pasivismului.

După 1900, ideile programatice ale grupului din Arad au fost expuse cu mai multă claritate, deşi încercări fuseseră făcute şi mai înainte. O va face mai cu seamă V.Goldiş, care prezintă noile concepţii referitoare la programul naţional şi tactica activistă. Principiul autonomiei nu mai trebuia legat doar de o provincie istorică, de argumente istorice, el trebuie să cuprindă pe toţi românii din monarhie. Deşi considera necesară lupta electorală, se aprecia că masele româneşti nu sunt suficient de pregătite pentru a o susţine. Activismul era considerat calea spre refacere a partidului.[2] În general, se dorea schimbare la nivelul partidului, a întregii mişcări naţionale.

În anul 1901 urma să se desfăşoare alegeri parlamentare în Ungaria. Acest eveniment va produce inevitabil un scurt-circuit între cele două grupări. După întâlnirile de la Timişoara şi Cluj, *Tribuna* din Sibiu publică un apel, prin care cheamă la pasivitate. Deşi în timpul celor două întâlniri, arădenii s-au situat pe poziţii opuse, ei nu au avut curajul să părăsească linia oficială. Mangra motivează această poziţie prin dorinţa de

---

[1] L.Maior, *Mişcarea naţională...*, p.52
[2] Ibidem., p.54

a nu sparge solidaritatea, poziție ce reprezintă și teama de un eventual eșec în alegeri, care le-ar fi dat o grea lovitură.[3]

1. Criza grupului de la Orăștie. Primii pași spre activism.

Nu în același fel a gândit și a acționat dr.Aurel Munteanu din Orăștie. Acesta, desprins din mai multe motive din grupul închegat în jurul "*Ardelenei*" și a dr.Mihu, împreună cu câțiva partizani și-a înființat propriul ziar, sugestiv intitulat *Activitatea*. Ca redactor-responsabil îl avea pe Laurian Berceanu. În plus, alături de aceștia doi se afla și protopopul Vasile Domșa. Primul număr va apare în 5 ianuarie 1901, ca *"foaie politică, economică, socială și literară"*. Această dată ar putea fi considerată punctul de pornire a campaniei pro-activiste în Orăștie. De altfel principala preocupare a gazetei a fost lupta acerbă pentru adoptarea activismului parlamentar, ca tactică oficială a PNR.[4]

În editorialul primului număr, intitulat "*Somnul cel de moarte*" se scria: "trebuie să părăsim terenul nelucrării, e ora supremă să ne deșteptăm din somnul cel de moarte, (...) și pășind cu toată resoluția în luptă, acolo să ne validăm, în parlament, unde zi de zi se aude deviza guvernului: lege, drept, dreptate! și noi tocmai cu această deviză în mână să pretindem și pentru poporul nostru lege, drept și dreptate!"[5] Reluarea activității presupunea revizuirea programului de la 1881, prin renunțarea la punctele 1 și 9. În ceea ce privește autonomia Transilvaniei, era considerată un punct idealist, insuficient.[6]

Apariția *Activității* este salutată de *Tribuna Poporului* și *Telegraful Român*, fiind, în schimb, atacată de *Tribuna*, *Gazeta Transilvaniei* și *Drapelul*. În paginile primelor numere sunt înserate scrisori de adeziune, sosite din diferite colțuri ale județului Hunedoara.

Merită menționată aici aprecierea făcută de ziarul arădean la apariția *Activității*, care consideră că e bun activismul, dar crede că e necesară o înțelegere asupra sa într-o conferință. Așa cum era susținut de ziarul orăștian, nu poate să o accepte "pentru că vine în afara partidului".[7] De altfel *Gazeta*, *Tribuna* și *Drapelul* îi acuză pe activiștii orăștieni mai

[3] L.Boia, *Criza PNR...*, p.977
[4] I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.* (I), p.256
[5] Activitatea, I, 1901, nr.1 din 5 ian.
[6] I.I.Șerban, *Contribuții....*, p.454
[7] Activitatea, I, 1901, nr.2 din 17 ian.

ales pentru că acționează împotriva solidarității naționale. Acestea condamnă tonul dur al foii din Orăștie și modul tranșant de a prezenta situația politică, extrem de complexă cu care se confruntau românii din monarhia austro-ungară.[8]

Activitatea acuză frecvent, că pasivismul împiedică participarea maselor românești la viața politică. Pasivismul însuși nefiind o tactică unitară și generală, românii au participat totuși la alegeri, însă în lipsa unor candidați cu program național i-a derutat, făcându-le să cadă pradă demagogiei politice a unor candidați străini de interesele lor. "Nu este aceasta o procedură demoralizatoare pentru părăsitul nostru popor? Unde găsim în această groaznică procedură, școală politică pentru iubitul nostru popor, care să-i deschidă ochii, să-i arate interesele, drepturile lui, să-l lumineze, că cei care îi cerșesc voturile, care îi cumpără încrederea cu bani, nu reprezintă interesele lui, nu reprezintă justele noastre pretenții...?"[9]

Poziția ziarului nemulțumește și gruparea din care s-a desprins, pentru că a părăsit tactica impusă de dr.Mihu. Neputând însă să lovească în convingerile liderului orăștian, atacă pe cei din jurul acestuia. Astfel, se menține o stare de încordare în Orăștie, ce seamănă confuzie în rândul populației românești.

În mare măsură este atacat preotul Moța și preocupările sale. Tensiunea se transmite și la nivelul bisericii, căci V.Domșa, partizan al dr.A.Muntean și al politicii promovate de *Activitatea*, urmărea și reclama autorităților bisericești pe subalternul său. "ținta activității mele a fost și este ca să susțin echilibrul păcii și bunei înțelegeri dintre partidele și spiritele agitate ale inteligenței noastre din Orăștie. Aștept ca și colegul meu, părintele Moța să conlucreze (...). Dar cum se vede însă (...), nu numai că nu mă sprijinesce ci încă mă atacă" - scria protopopul către Consistoriul de la Sibiu.[10] Astfel se ajunge ca enoriașii să se împartă între părerile celor doi, existând și acțiuni ale acestora de a reclama, la rândul-le, orice abatere de la normele obișnuite ale comunității. Așa se întâmplă, de pildă, când Domșa trimite Consistoriului, plângerea lui Lang Ianos împotriva lui Moța, deși problema era de competența forurilor locale.[11]

Ziarul orăștian și-a manifestat cu deosebită vigoare opiniile, în 1901, când, exasperați de opoziția "bătrânilor din conducerea PNR, față

[8] I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.* (I), p.257
[9] Activitatea, I, 1901, nr.2 din 17 ian.
[10] APO, 1901, pachet III, doc.nr.682
[11] APO, 1901, pach.II, doc.nr.484

de abandonarea pasivității", activiștii din acest oraș au decis ca reprezentantul lor, dr.Aurel Muntean, să participe la alegerile parlamentare, candidând în cercul Orăștie. Într-un apel către alegători, ziarul arăta că se ivea acum prilejul "să alegem în acest cerc un deputat care cu trup și suflet să lupte pentru drepturile și pretențiunile noastre naționale".[12] Ei au păşit pe această cale, convinşi că pasivitatea "nu împiedică activitatea parlamentului ungar, ba dimpotrivă îi oblește calea".[13]

Ocupându-se de campania electorală a proprietarului ei, *Activitatea* a publicat pe larg informații despre modul de desfăşurare al alegerilor, despre dreptul de a alege, despre posibilitatea abuzurilor și a falsurilor electorale, făcând totodată o intensă propagandă succeselor obținute în alegeri de sârbi și slovaci, care abandonaseră oficial tactica pasivismului, pentru aceste alegeri.[14]

Acuzațiile, în general, dintre activişti şi pasivişti se înmulțesc. Aşa cum am mai arătat, cel mai adesea era invocat motivul solidarității. Orăștienii răspund acestei acuze, că nu poate fi vorba de solidaritate într-un "organism mort care nu poate funcționa, (...) care n-are dreptul întrunirii libere și căruia nu-i este cu putință de a aduce concluse noi și de a abroga altele vechi".[15] Astfel înțeleasă solidaritatea, pentru ei nu avea nici o valoare.[16] Se ajunge chiar până acolo încât, convinşi că au dreptatea de partea lor, activiștii neagă și aspectele pozitive ale etapei anterioare din mişcarea națională, făcând afirmații nu întotdeauna obiective și atrăgându-şi dezaprobarea celor mai lucizi fruntaşi ai românilor, chiar și din rândurile activiștilor.[17]

Datorită faptului că se hotărâse pasivitate pe mai departe, după întâlnirile de la Timişoara şi Cluj, cercul local al PNR a cerut tuturor românilor din ținutul Orăștiei să nu participe la vot. Prin urmare, populația românească s-a prezentat în număr redus, ceea ce a făcut ca voturile obținute de dr.Muntean să fie mai puține decât ale candidatului guvernamental.

Eşecul a dovedit inoportunitatea pasului făcut de A.Muntean, momentul ales fiind nefavorabil, neexistând un program național nou,

[12] Activitatea, I, 1901, nr.37 din 19 sept.
[13] Activitatea, I, 1901, nr.19 din
[14] I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.257 şi I.I.Şerban, *Contribuții...*, p.457
[15] Activitatea, I, 1901, nr.36 din 12 sept.
[16] I.I.Şerban, *Contribuții...*, p.456
[17] Ibidem, p.455

adaptat noilor condiții. S-a mai dovedit, de asemenea, și influența de care se bucura PNR și grupul dr.I.Mihu în ținutul Orăștiei. Totuși experiența va fi exploatată mai târziu, mai ales că se crease deja un precedent prin participarea slovacilor la alegeri, care au trimis 4 deputați (din 13 candidați) în Parlamentul de la Budapesta.

Cei din jurul *Activității* nu s-au lăsat descurajați de eşec. Ei considerau că alegerile au constituit totuşi un pas important spre adoptarea activității.[18] Încă de la începutul anului 1902, ziarul nota tot mai insistent și cu satisfacție întărirea curentului activist, arătând că după o perioadă de puternică opoziție a presei naționale, adeptă a tacticii pasiviste, s-a început a se discuta despre o eventuală modificare de tactică.[19]

2. Constituirea grupului neoactivist. Apariția ziarului *Libertatea.*

Campania *Activității* şi candidatura dr.Muntean, au produs câteva mutații în sistemul politic orăștian. Astfel, dr.Ioan Mihu se retrage de la direcția băncii, devenind preşedintele Consiliului de conducere. El şi-a căutat un vrednic urmaş, dat fiind faptul că acel post reprezenta un instrument important, pentru mişcarea națională și mai ales pentru motivul că banca nu trebuia să ajungă pe mâinile opozanților săi, care ar fi putut să o folosească într-un mod neadecvat. Persoana aleasă era un tânăr avocat, absolvent al Universității din Budapesta, dar care s-a născut la Orăștie: dr.Aurel Vlad. Fiu al lui Claudiu Al.Vlad, senator la magistratura orașului, și nepot după mamă al lui George Barițiu, acesta s-a făcut reamarcat încă din timpul studenției, când s-a implicat alături de Al.Vaida-Voevod, I.Maniu, Elie Dăianu ş.a. în evenimentele ocazionate de procesul *Memorandului*, de *Congresul naționalităților* etc.[20] După absolvire, îşi face stagiul la Hațeg, în cancelaria avocațială a unchiului său, avocatul Mihai Bontescu,[21] moment în care pătrunde, ca deputat ales, în Adunarea comitatensă. Aici se alătură lui Francisc Hossu Longin şi celorlalți fruntaşi ai românilor. Odată încheiat stagiul de practicant, îşi va deschide, pentru o scurtă perioadă, birou avocațial la Deva. Energic și înzestrat cu o temeinică pregătire era o soluție foarte bună pentru postul

[18] I.I.Şerban, H.Rotche *op.cit.* (I), p.257
[19] Ibidem, p.258
[20] V.Orga, *Aurel Vlad - student la Eudapesta,* în Sargeția, 1998
[21] D.Demşea, *Dr.Aurel Vlad - note biografice,* în Corvineana, I, 1995, p.198

de director executiv al băncii. Calităţile tânărului Vlad conving acţionarii de viabilitatea soluţiei, fiind ales cu unanimitate.[22] Dinamic şi cu spirit novator, acesta se impune repede şi în clubul politic local, şi apoi, reţinând atenţia Comitetului naţional al PNR, în urma acţiunii de completare a acestuia este cooptat ca membru.

Ambiţionat de campania dr.Muntean şi a *Activităţii*, în toamna anului 1901, Aurel Vlad, cu concursul lui Ioan Moţa, trimite fruntaşilor din ţinut, şi la "vreo 30 de amici şi cunoscuţi (...) pe care îi ştia de pe la Universitate, cu inimi româneşti curate", proiectul unui program de acţiune şi propunerea editării unui nou ziar.[23] Iată ce-i răspundea Ilarie Chendi lui Moţa: "Vestea ce mi-ai trimis m-a umplut de bucurie. Concentrarea forţelor tinere, în felul cum mi-ai comunicat, era de dorit şi are teren frumos de muncă.

Bineînţeles că mă înscriu cu trup şi suflet printre colegii mei de şcoală şi aştept cu neastâmpăr scrisoarea amicului Vlad, de la care, se vede, a emanat ideia (...)

Vlad într'adevăr e indicat să înjghebeze ceva bun. (...) la gazetă o să vă sacrific cu plăcere restul din timpul meu liber. Dar în problema asta o să ne înţelegem pe larg amândoi, căci cred că me vei ţine la curent cu toate."[24] Cei doi reuşesc să obţină sprijinul mai multor personalităţi, dar mai ales a numeroşi tineri şi astfel la 1 ianuarie 1902, la Orăştie apare un nou ziar, *Libertatea*.

Ziarul, tipărit la "*Minerva*", îl are ca editor pe Ioan Moţa, care până la nr.36 este şi redactor-responsabil. De la acest număr, responsabilitatea în faţa legii şi-o asumă tipograful Ioachim Munteanu.

La programul ziarului şi, implicit, al grupului de fondatori au subscris iniţial 22 de persoane, la care, pe parcurs, se mai adaugă şi alţii. Dintre cei mai cunoscuţi îi enumerăm pe dr.Victor Bontescu[25], dr.Nicolae Comşa,[26] dr.Aurel Cosma,[27] Il.Chendi,[28] dr.Tit Mălaiu,[29] dr.Valer

[22] Bunul Econom, II, 1901, nr.32 din 4/17 aug.; III, 1902, nr.9 din 8 mart.
[23] Libertatea, XI, 1903, nr.1 din 1/14 ian.
[24] Scrisoarea lui Ilarie Chendi către I.Moţa (21 nov.1901), pusă la dispoziţie de ing.Mircea Vlad
[25] Născut în Hunedoara, stabilit în Haţeg, este văr cu A.Vlad (mamele erau surori, fiind fiicele lui G.Bariţiu). Cei doi au fost timp de un an şi colegi de studii la Budapesta. Vlad a făcut stagiatura în cabinetul avocaţial al lui Mihai Bontescu, în timp ce Victor a fost stagiar la Deva în cabinetul lui Fr.Hossu-Longin în aceeaşi perioadă în care Vlad îşi deschisese şi el cancelarie.
[26] Născut în Sălişte, urmează medicina la Viena, după care se stabileşte în Răşinari. Membru al Societăţii studenţeşti "România Jună", se implică alături de Maniu, Vaida,

Moldovan,[30] dr.Victor Onişor,[31] dr.Justin Pop,[32] dr.Al Vaida Voevod[33] şi firește, Vlad şi Moţa. Dintre semnatari, doar trei nu aveau titlul de doctor. Am subliniat acest amănunt, pentru că la acea vreme, respectivul titlu făcea impresie asupra cercului de cititori, îndeosebi asupra oamenilor simpli.

Apariţia foii, care a avut menirea să întărească frontul activist, a fost bine primită de *Tribuna Poporului*, *Activitatea* sau *Telegraful Român*.

Libertatea, spre deosebire de concitadina sa, *Activitatea*, care cerea cu îndârjire renunţarea imediată şi necondiţionată la vechea tactică şi intrarea în activitate, ceea ce nu era în măsură să soluţioneze conflictul, mergea pe linia *Tribunei Poporului*, susţinând necesitatea convocării grabnice a unei Conferinţe naţionale a PNR, care să hotărască oficial abandonarea pasivităţii şi revizuirea programului de la 1881.[34] Ea milita, aşadar, pentru păstrarea neştirbită a solidarităţii naţionale.

În primul editorial, "*Cuvântul nostru program*", se face o analiză amănunţită a situaţiei create în mişcarea naţională în perioada crizei PNR şi subliniază necesitatea modificării tacticii partidului. Recunoscând - spre deosebire de *Activitatea* - foloasele aduse de lupta naţională din momentele de glorie şi înţelepciune, noul ziar nu neagă adevărul că, "înăsprirea situaţiunii noastre politice este de a se atribui nu numai

Vlad ş.a. în evenimentele prilejuite de procesul Memorandului. Va intra alături de cei trei în Comitetul executiv al partidului cu ocazia completării acestuia.
[27] Avocat, stabilit în Timişoara, se implică alături de Vlad, Vaida ş.a. în rezolvarea crizei din partid
[28] Absolvent al Institutului Teologic de la Sibiu, perioadă în care a fost coleg şi cu Moţa, urmează apoi filosofia la Budapesta. În aceşti ani activează în cadrul Societăţii studenţeşti "Petru Maior", alături de Maniu şi Vlad.
[29] Născut în Leş (Năsăud), urmează teologia şi pentru o perioadă dreptul la Budapesta şi Viena. Se stabileşte în Timişoara, perioadă în care se apropie foarte mult de A.Cosma şi prin acesta de Vlad.
[30] Absolvent al gimnaziului din Blaj şi participant la greva elevilor de aici din 1893, va urma din 1894 dreptul la Budapesta, Cluj, după care se stabileşte în Turda. Prieten din anii studenţiei cu Moţa, Chendi şi Vlad, acesta împărtăşeşte vederile lor în problema activităţii politice.
[31] Născut în Zagra (Bistriţa-Năsăud), urmează dreptul la Budapesta în aceeaşi perioadă cu Vlad, alături de care activează în societatea studenţească de aici.
[32] Născut în Petrind (Turda Arieş), urmează dreptul la Cluj (1894-1898), după care se stabileşte la Deva, timp în care păstrează o relaţie apropiată cu Vlad.
[33] Vezi pentru această perioadă AL.Vaida-Voevod, *Memorii*, vol.I, Cluj-Napoca, 1993
[34] I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.* (I), p.258

cauzelor externe, ci, poate în măsură mare unor cauze interne provenite din greşeli de tactică".[35]

Libertatea îşi face cunoscută intenţia de a merge pe linia căutării "modalităţilor cu ajutorul cărora să vedem din nou pus în funcţionare partidul naţional român".[36] Dacă *Activitatea*, prin manifestarea dorinţei intrării cu orice preţ în activitatea politică, chiar cu riscul spargerii solidarităţii, şi-a atras dezaprobări, chiar şi din rândurile activiştilor,[37] gazeta editată de Moţa şi Vlad, a afirmat de la început că va fi aprigă propagatoare în popor "a principiului de activitate viuă", dar că va sta "pe baza comună a singurului program naţional, şi pe basa hotărârilor conferenţelor naţionale, câtă vreme acelea nu se vor modifica."[38]

Grupul din jurul *Libertăţii* pune problema reorganizării mişcării naţionale, astfel încât ea să poată sprijini activitatea pe viitor a PNR.

Cei care au semnat acest program şi-au asumat şi susţinerea materială şi logistică a foii. Astfel, încă din primele numere vor apare articole semnate de aceştia, fie cu numele întreg, fie folosindu-se de pseudonime (Il.Chendi= Fidelio, I.Moţa= Iancu etc) Chendi va avea încă din primul număr o rubrică proprie *"Cronica mea"*, în care atinge o gamă largă de probleme, de la critică literară la politică.

Cel mai activ se dovedeşte a fi Aurel Vlad. Articolele sale sunt centrate pe ideea activismului politic şi pe reorganizarea partidului, lansând lozinca *"la oameni noi, arme noi"*. El scria că, în condiţiile în care însăşi existenţa naţională este periclitată, tot românul, indiferent de e tânăr sau bătrân, moderat sau radical, trebuie să lupte pentru "a asigura existenţa şi viitorul naţionalităţii noastre. (...) Partidul nostru naţional - considera acesta - pentru servirea acestui măreţ scop are drept de existenţă, ear programul lui astfel trebuie întocmit, încât pe lângă promovarea scopului final, să fie pe de o parte realisabil, ear pe de altă parte să fie accesibilă concentrarea tuturor elementelor cinstite".[39] Prin urmare el viza prin aceasta punctele 1 şi 9 din programul naţional, sugerând că asemenea deziderate puteau fi foarte greu de realizat.

În condiţiile în care nu se recunoştea existenţa PNR, acţiunile tinerilor de la *Libertatea*, articolele care aduceau mereu în discuţie partidul, veneau să anuleze toate speculaţiile vehiculate, mai ales în presă,

[35] Libertatea, I, 1902, nr.1 din 1 ian.
[36] Ibidem
[37] I.I.Şerban, *Contribuţii...*, p.458
[38] Libertatea, I, 1902, nr.1 din 1 ian.
[39] Ibidem, nr.3 din 15/28 ian.

nerecunoscând nici o hotărâre de interzicere a forului politic al românilor. Interesantă ni se pare în acest sens afirmaţia lui Vlad, în Congregaţia comitatului, că toţi membrii români congregaţionali sunt în acelaşi timp şi membrii ai partidului naţional.[40] La rândul său, Moţa, scria într-un articol că, există partidul, căci "existăm noi miile de membrii ai lui, cari am fost şi suntem, ne-am mărturisit şi ne mărturisim de membrii ai lui, şi toţi fii naţiunei române din aceste ţări sunt şi membrii ai acestui partid!" Chiar dacă a suferit "miserii" interne, a stat amorţit, acesta "nu a încetat de a fii..."[41]

După salutul şi îmbărbătarea venită din partea lui V.Goldiş, va fi publicat un articol intitulat *"Lămuriri"* şi semnat de A.Vlad. Acesta afirma că "esenţa programului, adecă basa naţională, nici un român cinstit nu o poate părăsi, fără a deveni trădătorul neamului său."[42] Deci, ceea ce ei scriu şi fac nu trebuie considerată o abatere de la program sau un îndemn la dezbinare, căci "partid nou politic nu ne-a trecut prin minte să formăm, dorim însă ca partidul naţional (...) să caute şi să afle modalitatea, prin care adunându-şi din nou forţele răsleţite, să înceapă o nouă şi mai folositoare activitate."[43]

Într-un articol sugestiv intitulat *"Chestiunea carului înglodat"*, dr.Mihu reclama un partid naţional politic cu revizuirea programului său, dar în afara cadrelor vechi; se solicita, la fel, descoperirea unor căi potrivite de validare a aspiraţiilor cu un caracter social-economic şi cultural-politic.[44]

Un ecou deosebit a avut atât printre orăştieni, cât mai ales printre ceilalţi activişti, scrisoarea dr.Ioan Mihu, adresată unui fondator al *Libertăţii*,[45] publicată în numărul din 8 martie 1902. Exprimându-şi poziţia faţă de situaţia existentă în PNR şi faţă de modalitatea soluţionării crizei, acesta considera că era necesară revizuirea programului din 1881, în primul rând prin eliminarea punctelor 1 şi 9, "având a ne pune întru toate pe basa legilor existente. Căci aceste postulate pot fi foarte frumoase, pot fi foarte bune, ele însă sunt şi vor rămâne dorinţe ideale, a

[40] Libertatea, I, 1902, nr.2 din 8/21 ian.
[41] Ibidem
[42] Ibidem, nr.6 din 5/18 febr.
[43] Ibidem
[44] St.Mândruţ, *Mişcarea naţională şi activitatea parlamentară a deputaţilor români*., Oradea, 1995, p.45
[45] Moţa ar fi cerut fruntaşului orăştian o contribuţie, fapt pe care, potrivit spuselor ing.Mircea Vlad, camaradul său şi conducătorul grupului nu l-ar fi împărtăşit pe de-a-ntregul.

căror realisare trece peste puterile de cari noi dispunem...".[46] Situându-se în afara preocupărilor politice, dr.Mihu se fereşte a se pronunţa pentru activitate sau pentru pasivitate, cerând numai "să ne facem sama cu exigenţele unei politici mai realiste, care ne promite mai bune rezultate efective. Căci dacă autorităţile nu vor respecta legea ori care din cele două căi vor da tot un rezultat nul, dar nu trebuie nici să se facă planuri pe baza ajutorului vreunei puteri străine, căci ar însemna naivitate."[47]

Modificarea programului de la 1881, în concepţia liderului de la Orăştie, trebuie să implice şi o completare a lui cu "postulate social-politice, agrare şi economice, (...) chemate a asigura bună-starea şi prosperarea existenţelor mici..." Programul ar trebui să pretindă scutirea unui minim de avere de sub contribuţie, de sub execuţie şi vindere; reducerea serviciului militar la doi ani; contribuţie progresivă; ajutorarea lucrătorilor. Mihu era de părere că acestea ar prinde uşor la popor, "ar trezi în el interes faţă de causă şi i-am întări conştiinţa sa naţională." El consideră mai departe, că din program nu pot lipsi revendicări privind biserica şi şcolile confesionale, toate celelalte instituţii culturale, precum şi cele economice, presa românească, precum şi viaţa socială în ansamblul ei.[48]

La câteva zile de la publicarea scrisorii lui Mihu, *Tribuna*, *Gazeta Transilvaniei*, *Drapelul*, au declanşat o puternică acţiune împotriva acestuia şi a ideilor sale. Arădenii au primit cu satisfacţie aceste propuneri.[49]

Deşi *Activitatea* se asociază părerilor exprimate de dr.Mihu în scrisoarea sa, grupul din jurul ei se află în evident regres de popularitate. De altfel, aceştia se situează în permanenţă, după apariţia *Libertăţii* pe o poziţie de frondă. Neputând să atace direct grupul, din care s-a desprins cândva, sau pe Mihu -liderul de opinie-, cei din jurul dr.A.Muntean, lovesc în cei mai activi membrii ai acestuia: A.Vlad şi I.Moţa, care puteau fi consideraţi, fără teamă de a greşi, stâlpii noii acţiuni, prin ceea ce făceau sau scriau.

Un moment de criză mai accentuată a relaţiilor dintre cele două grupări, a fost campania pentru alegerea deputatului sinodal (mirean) al protopopiatului Geoagiu, din toamna anului 1902. Această alegere îi aduce faţă în faţă pe A.Muntean şi A.Vlad, ultimul având câştig de

[46] Libertatea, I, 1902, nr.11 din 12/25 febr.
[47] Ibidem
[48] Ibidem
[49] L.Maior, *Mişcarea naţională*...., p.62

cauză. Înfrânt, Munteanu declanşează un atac împotriva lui Moţa, care, în opinia sa, ar fi cutreierat comunele protopopiatului, îndemnând alegătorii să voteze pentru Vlad.[50] Redactorul *Libertăţii* este acuzat chiar de şantaj şi trafic de influenţă pe seama băncii "*Ardeleana*". Prin această campanie este vizat indirect şi Vlad, director al băncii şi beneficiarul campaniei electorale. În plus, Moţa este atacat şi pentru articolul scris, în termeni laudativi, în *Tribuna Poporului*, despre învingătorul de la Geoagiu.[51] Se pare însă, că protopopul Domşa a făcut la rândul său uz de influenţa sa, pentru a-l susţine pe Muntean.[52]

Acesta este cel de-al treilea insucces al dr.A.Muntean, după înfrângerea în alegerile parlamentare din 1901, din cercul Orăştie şi 1902, de la Ighiu (comitatul Alba Inferioară). Acest şir de insuccese are ca rezultat diminuarea creditului grupului pe care îl reprezenta. Pierzând teren, el declanşează noi atacuri împotriva lui Moţa şi Vlad, începând cu nr.7/1903 al *Activităţii*, folosindu-se de acuzele şi declaraţiile fostului redactor-responsabil de la *Libertatea*, Ioachim Munteanu.

Aşa după cum am mai arătat, pe de altă parte superiorul său bisericesc, protopopul Domşa, continuă să se plângă ierarhilor de la Sibiu despre atitudinea avută de Moţa, care "considerând acum poziţia sa de sine stătătoare aici în Orăştie ca jurnalist, agent de asigurare, membru în comitetul parochial, dar totodată preot carele încă prin purtările sale nu şi-a câştigat încrederea protopopului său."[53] Domşa se plânge de refuzul acestuia de a sluji în biserică şi în alte zile decât cele care îi revin după programare.[54] Ca răspuns, probabil, la aceste şicane la care este supus, Moţa, împreună cu o parte a comitetului parohial se opun completării de salar solicitate de superiorul său. Domşa se plânge la Consistoriu că aceştia "aţâţă spiritele oamenilor neorientaţi asupra protopopului şi o face ca neînţelegerile să crească pe calea aceasta, pentru ca ei să poată lucra în linişte pe calea ce le convine."[55] Problemele ce se nasc în sânul bisericii ortodoxe, ca urmare a neînţelegerilor dintre cei doi, vor ajunge în paginile ziarelor orăştiene.[56]

[50] Activitatea, II, 1902, nr.42 din 30 oct.
[51] Ibidem, nr.45 din 20 nov.
[52] APO, 1902, doc.nr.103
[53] APO, 1901, pach.I, doc.nr.9
[54] Ibidem
[55] Loc.cit., 1900, pach.III, doc.nr.615
[56] Loc.cit., 1902, pach.I, doc.nr.388

Succesul *Libertății*, noul suflu adus de tânărul dr.Aurel Vlad în gruparea de la Orăștie, îl face pe dr.Mihu să-şi reia locul în rândul intelectualilor orăştieni. El este ales, din nou, director al *Casinei române*. Noul comitet, format din aderenții celor doi, printre care şi Moța, în calitate de bibliotecar, a scos acest aşezământ de sub direcția şi influența lui Muntean şi Domşa.

3. Triumful de la Dobra.

Momentul decisiv al "concurenței" dintre cele două grupări, care a marcat destinul viitor al amândurora, a fost alegerea pentru deputat din cercul Dobra, rămas vacant după decesul titularului, dr.Lázár Árpád.

Moartea dr.Ioan Rațiu, preşedintele PNR şi liderul grupării pasiviste, în decembrie 1902, a înlăturat o piedică din calea activiştilor, deschizându-le posibilitatea de a se impune. Organizația partidului național din comitatul Arad, proclamă în martie 1903, ca tactică oficială activitatea.[57] Măsura a fost bine primită la toate nivelele mişcării naționale. Totuşi, comitetul executiv nu se învoieşte a decreta abandonarea tacticii vechi. Partizanii acestei orientări mai primesc o lovitură: *Tribuna*(Sibiu) este nevoită să-şi înceteze apariția în aprilie 1903. Ca urmare, la scurt timp, *Tribuna Poporului* îşi ia numele de *Tribuna*.[58]

În aceste condiții, Aurel Vlad, el însuşi membru al comitetului executiv al partidului, exasperat de refuzul conservatorilor din comitet, de a-şi da acceptul pentru activitatea politică a partidului, îşi depune candidatura pentru mandatul rămas vacant din cercul electoral Dobra. Surprinzător, alături de candidatul guvernamental, dr.Farkas, Vlad îl are contracandidat şi pe A.Muntean. Situația părea foarte delicată, Munteanu, prin candidaturile sale la celelalte două alegeri, devenise foarte cunoscut. El miza pe faptul că, cerându-se, în numele partidului, participarea la vot a tuturor românilor, şansele sale ar putea creşte, având în față pe mai tânărul Aurel Vlad. Pasul făcut de acesta a fost aspru criticat de către ambele tabere, atât de activişti cât şi de pasivişti.

Dacă pasiviştii din conducerea PNR au condamnat hotărârea ambilor candidați români, acuzându-i că au trădat partidul şi programul național, atitudinea presei a fost diferită. *Tribuna Poporului* (devenită

[57] I.IŞerban, *Contribuții*..., p.460 şi L.Boia, *Criza PNR*.., p.981
[58] L.Boia, *Criza PNR*.., p.980

Tribuna) din Arad şi-a pus la dispoziție toate posibilitățile de ajutor pentru Vlad. Prin I.Russu Şirianu, Ciorogaru şi Mangra, i se face acestuia o largă publicitate. La adunarea electorală ținută la Dobra, în care candidatul naționalist şi-a prezentat programul, au participat alături de cei peste 1000 de țărani şi fruntaşii grupului activist din Arad. Candidatura tânărului orăştian, posibilitatea victoriei, trebuia să demonstreze adepților activismului forța cauzei pentru care ei luptau, precum şi stadiul la care ajunsese neoactivismul.[59]

Trebuie făcută sublinierea că, A.Vlad participa la alegeri pe program național. El declarase că renunță la punctele 1 şi 9 din programul partidului.[60] Acest lucru nu scapă *Drapelului* (Lugoj), care scria că "dr.Muntean a rupt-o şi cu partidul şi cu programul național, păşind de candidat la invitația unui grup de alegători fără deosebire de naționalitate." Ziarul, de "orientare" pasivistă, aprecia ca pozitiv faptul că dr.Vlad, "deşi s-a rupt de partid, nu a părăsit programul național!".[61]

Într-un articol justificativ, *"Alea jacta est"*, Vlad "sincer convins" scria că va milita din toate puterile pentru triumful activismului, nutrind că îi va convinge şi pe cei "lați la frunte şi la spate, şi pe cei ceva mai copți la cap, -decât suntem noi tinerii- că aceasta e unica cale pentru a ieşi din impas. Dintre două rele am ales pe cel mai mic. Incontestabil, frângerea solidarității este un rău, dar zace un rău şi mai mare în aceea dacă dormim şi stăm cu toții în nepăsare!"[62] El afirmă că atunci când s-a decis să candideze cu program național, s-a consultat cu mai mulți "soți de principii şi fondatori ai *Libertății*, cari cu toți au aprobat şi consimțit la aceasta."[63]

Libertatea face o zgomotoasă campanie electorală publicând articole semnate de fruntaşi politici români, favorabile inițiativei lui Vlad. Ziarul încearcă să facă o paralelă între ceea ce înseamnă pasivism şi activism: "pasivist înseamnă să şezi comod, iubeşte-ți pielea proprie, scuteşte-ți-o, dă din când în când câte un articol în cutare gazetă, şi bate-te în piept, între de-ai noştri că eşti naționalist şi pace. Activist însă: îndrăsneşte să te prinzi de coarne cu o întreagă administrație încrezută, stricată, necunoscătoare de granițe în apărarea hegemoniei celor ce au creat-o, osteneşte-te, aleargă, expune-te, cheltuieşte bani şi nervi, dă suflet

[59] L.Maior, *Mişcarea națională*..., p.63
[60] L.Boia, *Criza PNR*.., p.981
[61] După Libertatea, II, 1903, nr.21 din 24 iun./7 iulie
[62] Libertatea,II, 1903, nr.20 din 17/30 iun.
[63] Ibidem, nr.21 din 24 iun./7 iul.

din sufletul tău poporului şi nu te speria de nici un pericol!...".[64] I.Moţa scria, apărându-l pe Vlad, că "solidaritatea noastră în nelucrare, e o nenorocire naţională şi cei ce vor sparge-o păşind independenţi pentru a forma un partid de acţiune şi de viaţă, vor fi adevăraţii mântuitori ai poporului nostru din amorţirea acuşi laşă, în care zacem! Căci aşa cum suntem, nu mai facem trei parale."[65]

Deznodământul acestei încercări l-a umplut pe dr.Aurel Vlad de succes. El a reuşit să-i învingă pe cei doi contracandidaţi. Succesul va dezlănţui un imens entuziasm în rândurile activiştilor. Această reuşită este materializarea unei afirmaţii făcute cu ceva timp înainte: "politician în sensul adevărat al cuvântului, poate fi numai acela care între împrejurările date şi ţinând cont de forţele disponibile, află cea mai potrivită modalitate să câştige cât mai mult, promovând astfel realizarea scopului final."[66]

Libertatea scria după aflarea rezultatului că această victorie e "biruinţa adevărului că poporul nostru a ajuns deja la atâta conştiinţă de sine, ca să poţi porni cu el la luptă..."[67] În momentul victoriei, Vlad a fost dus "în triumf, pe umerii mulţimii, în piaţă, unde i s-au făcut ovaţiuni colosale. Erau beţi de însufleţire peste 2000 de români, care umpleau piaţa şi stradele, cu crengi verzi de stejar în mâini."[68] Această manifestare a bucuriei, nu era altceva decât expresia perceperii de către poporul de rând a importanţei acestei victorii.

Încurajaţi de această reuşită, activiştii văd, cu toate defectele legii electorale, posibilitatea de a trimite la primele alegeri parlamentare 10-15 deputaţi la Budapesta. Se pune la cale organizarea unei Conferinţe naţionale care să proclame activitatea pe toată linia.[69]

Foaia orăştiană îşi continuă campania de convingere a opiniei publice că dr.Vlad nu este un spărgător al solidarităţii partidului sau un trădător al programului naţional. Continuând să publice articolele sale, ziarul face şi ample relatări despre activitatea acestuia în Parlament, reproducând cuvântările sau declaraţiile sale. Toate acestea erau necesare pentru a dezminţii acuzaţiile pe care continuau să i le aducă pasiviştii, potrivit cărora "activiştii vor să întemeieze un partid guvernamental, sau că vor să dezarmeze în faţa guvernului Tisza...".[70] Era necesar ca masele româneşti să fie convinse că atât gruparea din jurul *Libertăţii*, cât şi

[64] Ibidem
[65] Ibidem, nr.37 din 12/26 sept.
[66] Ibidem, I, 1902, nr.6 din 5/19 febr.
[67] Ibidem, II, 1903, nr.31 din 2/15 aug.
[68] Ibidem, nr.21 din 24 iun./7 iul.
[69] L.Boia, *Criza PNR*..., p.981
[70] Libertatea, III, 1904, nr.2 din 10/24 ian.

întreaga tabără activistă considera că "o conlucrare sau sprijinire a partidului guvernamental, ar fi nu numai în contra demnnităţii naţionale, dar ar fi egală cu trădarea tuturor intereselor vitale ale neamului."[71] Lămuritoare a fost şi declaraţia lui Vlad din discursul inaugural, rostit în Parlament, la 8 iulie 1903, când a spus că este singurul deputat al PNR, dar că după primele alegeri vor fi 18-20.[72]

4.Contribuţia orăştienilor la reorganizarea PNR.

Înteţindu-şi campania proactivistă, gazeta orăştiană este considerată de autorităţi ca fiind un factor de creştere a agitaţiei ce i-a cuprins pe români după reuşita lui Vlad.[73] Această efervescenţă s-a prelungit şi în anul 1904, când s-a lansat practic acţiunea de organizare a circumscripţiilor electorale. După Adunarea generală a *Astrei*, din septembrie 1904, ce a avut loc la Timişoara, când Vlad a lansat sugestia de participare la viitoarele alegeri, acesta face un turneu electoral prin judeţul Caraş Severin. El depune eforturi pentru a-i convinge pe românii de aici, să abandoneze pasivismul. A făcut totodată şi critici la adresa politicii guvernului faţă de naţionalităţi.[74]

Presa activistă insistă în răspândirea ideii necesităţii rezolvării urgente a crizei PNR şi pentru schimbarea "metodelor de lucru învechite". Pentru aceasta era necesară convocarea forului suprem al mişcării naţionale, care să discute, cum se exprima dr.Mihu, încă din 1902, "în bună înţelegere şi dragoste frăţească măsurile ce ar fi a se lua pentru a porni odată într-o direcţiune oarecare carul înglodat al partidului naţional."[75]

În anul 1904, I.Mihu şi A.Vlad se deplasează tot mai des la Arad, cu diferite ocazii, strângând legăturile cu gruparea arădeană. Neoactiviştii orăştieni ajung, după aceste evenimente în fruntea noului curent.[76] Organizarea unei Conferinţe naţionale era inevitabilă. În 29 decembrie 1904, activiştii lansează convocarea acesteia, pentru data de 10 ianuarie 1905. Momentul era potrivit şi pentru faptul că în acea perioadă fusese

[71] Ibidem, nr.1 din 3/17 ian.
[72] L.Maior, *Mişcarea naţională*....,, p.65
[73] Ibidem, p.64
[74] Ibidem, p.65
[75] I.Mihu, *Spicuiri*..., p.XXVI
[76] L.Maior, *Mişcarea naţională*..., p.66

decretată campanie electorală pentru alegeri parlamentare, şi astfel puteau avea loc adunări şi întruniri cu caracter politic.[77]

În aceste condiţii, *Libertatea* lasă să se întrevadă prin articolele publicate, pe de o parte satisfacţia faţă de apropiata izbândă a noii orientări politice, iar pe de altă parte mulţumirea de a fi contribuit la această victorie, şi prin aceasta, la canalizarea mişcării naţionale pe noul făgaş, pe care întreaga naţiune o dorea mai eficientă şi mai potrivită scopurilor şi intereselor sale.[78] *Libertatea* prin articolele publicate a scos mereu în evidenţă gravele implicaţii ce decurgeau din starea de criză a partidului, în condiţiile intensificării oprimării sociale şi naţionale. PNR prin pasivitatea sa ar fi putut ajunge în situaţia de a rămâne în afara problemelor complexe ale acelei epoci, ceea ce implicit ducea la îndepărtarea sa de cerinţele concrete ale luptei naţionale.[79]

În vederea unei acţiuni mai ample se preconizase înfiinţarea unui mare ziar românesc "de zi" (cotidian), "un ziar de gust, care va mulţumi toate aşteptările", la Orăştie. Acesta urma să fie înfiinţat pe baze largi şi tari, "în serviciul luptelor activiste". Iniţiativa îi aparţinea lui A.Vlad şi îi avea în vedere pentru a intra în redacţie pe Teodor Păcăţianu, Il.Chendi, O.Goga, Em.Novacovici, Vasile E.Moldovan, I.Moţa, Valer Moldovan. Au fost contactaţi pentru corespondenţe Al.Ciura (Simin), I.Lupaş, Tăslăuan ş.a. Planurile erau mari, căci se intenţiona susţinerea unor tineri (Goga, V.E.Moldovan) la studii de jurnalistică la Berna sau Paris.[80]

Campaniei declanşate în decembrie 1904 de *Libertatea*, în vederea pregătirii Conferinţei, i s-a alăturat şi concitadina sa *Activitatea*. Totuşi, aceasta din urmă nu a putut recupera terenul pierdut în urma eşecurilor liderului de opinie a grupului din jurul ei. Atitudinea pe care cei din mişcarea naţională au adoptat-o faţă de gestul de a-l concura pe Vlad la Dobra, nu a putut fi schimbat de declaraţiile ulterioare alegerilor. În 5 ianuarie 1905, grupul lui A.Munteanu hotărăşte încetarea apariţiei ziarului, motivându-şi gestul astfel: "Acum, după ce chiar cei chemaţi încă se mişcă pentru inaugurarea vădită pe faţă a unei ere noi, profesată de noi în răstimp de 4 ani şi acum, după ce chiar aici s-a înfiinţat o foaie cu numele *Libertatea*, care pe faţă propagă pe mai departe şi intensiv

[77] St.Mândruţ, *op.cit.*, p.69
[78] I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.* (I), p.260
[79] I.I.Şerban, *Contribuţii...*, p.462
[80] Scrisoarea lui Vasile E.Moldovan către O.Goga, (Cluj, 19 aug.1904), cf. *Octavian Goga în corespondenţă*, vol.II, ediţie îngrijită de M.Bordeianu şi Şt.Lemny, Bucureşti, 1983, p.328

vederile noastre (...) am aflat cu cale a sista edarea foii noastre cu acest număr."[81]

Libertatea, a publicat un amplu articol semnat de T.Mihali, A.Vlad şi Al.Vaida-Voevod, în numărul său din 25 decembrie (7 ianuarie) 1904. În acest articol erau analizate ideile programatice care urmau a fi propuse spre dezbatere Conferinţei, din partea activiştilor.[82] Este semnificativ, atât pentru grupul neoactivist de la Orăştie, cât şi pentru tânăra generaţie în ansamblul ei faptul că I.Maniu, A.Vlad, Al.Vaida şi N.Comşa au fost însărcinaţi de către comitetul executiv cu elaborarea programului şi statutului de reorganizare a PNR.

Imobilitatea formulei în care exista partidul, dar şi greutăţile create de autorităţi a împiedicat buna desfăşurare a alegerilor pentru reprezentanţii la Conferinţă. Aceste alegeri s-au făcut în cercuri restrânse şi doar în parte din cercurile electorale. Dovadă şi participarea redusă: 97 reprezentanţi, faţă de 300 de delegaţi, câţi au fost la ultima Conferinţă a partidului în iulie 1893.[83]

Dintre cei 97 de reprezentanţi prezenţi la Sibiu, în 10 ianuarie, Hunedoara avea 11, mai puţin decât comitatul Sibiu (16) şi Arad (13), dar mai mult decât celelalte comitate.[84]

Situaţia era clară pentru toată lumea, în Comitetul executiv marea majoritate opta pentru noua orientare, iar dintre ceilalţi doar câţiva se menţineau pe vechile poziţii.[85] De altfel votul a fost foarte clar, (79-12) în favoarea activismului politic. În ceea ce priveşte programul, s-a hotărât menţinerea celui din 1881, cu precizarea că era necesară întregirea lui, în sensul dezvoltării în scopul asigurării existenţei şi libertăţii naţionale.[86]

În realitate, programul a pierdut punctele 1 şi 9, o dată cu acceptarea activismului. Se ştergeau astfel şi diferenţele între Transilvania propriu-zisă şi celelalte provincii locuite de români: Banat, Crişana, Maramureş.[87]

În acelaşi timp se pune accent pe votul universal şi secret, care însemna o posibilitate de schimbare a evoluţiei politice. Se crea, de asemenea, reglementarea prin lege a dreptului de întrunire şi asociere. Pe lângă acestea se punea problema reformei impozitelor, stabilirea impozitului progresiv, împroprietărirea ţăranilor prin vinderea în condiţii

[81] Activitatea, IV, 1904, nr.52 din 6 ian. 1905 (n.)
[82] I.I.Şerban, *Contribuţii...*, p.463
[83] L.Boia, *Criza PNR...*, p.982
[84] L.Maior, *Mişcarea naţională...*, p.71
[85] T.V.Păcăţianu, *Cartea de aur*, vol.VII, p.165
[86] L.Maior, *Mişcarea naţională...*, p.71 şi T.V.Păcăţianu, op.cit., p.165
[87] L.Boia, *Criza PNR...*, p.982

favorabile a moşiilor statului, asigurări sociale pentru muncitori. Erau păstrate vechile puncte referitoare la biserică, limbă şi învăţământ.[88]

Actul final al Conferinţei naţionale de la Sibiu a fost marcat de alegerea unui comitet executiv electoral, compus din 16 membri, într-o compoziţie socială definitorie pentru avansul partizanilor activismului: 9 avocaţi, 4 proprietari funciari, un medic (N.Comşa), un preot (V.Lucaciu), un protopop (V.Damian). În şedinţa de lucru din 11 ian 1905 a fost desemnată comisia permanentă, cu sediul la Orăştie, însărcinată cu redactarea apelului către electoratul român şi cu desemnarea celor 28-30 de candidaţi oficiali ai partidului, pentru cercurile electorale desemnate în comitate: Alba-2; Arad-6; Făgăraş-2; Hunedoara-5; Caraş Severin-2; Timiş-2; Turda Arieş-1; Sibiu-3; Solnoc Dobâca-3; Sălaj-1; Sătmar-2.

Preambulul apelului lansat către alegătorii români, redactat de Victor Bontescu, Vasile Lucaciu şi Al.Vaida-Voevod, motiva contextul intern existent drept favorabil pentru desfăşurarea acţiunilor parlamentare şi atrăgea atenţia asupra atitudinii populaţiei şi candidaţilor în campania electorală. Dr.Aurel Vlad devenise un personaj cheie în aceste momente.[89]

A fost stabilită lista celor 27 de candidaţi ai partidului şi au fost nominalizate cele 34-35 de cercuri care puteau oferi candidaţilor şanse de victorie. Numărul acestora a suferit mai multe modificări până în final. Redăm aici doar candidaturile membrilor grupului neoactivist de la Orăştie: dr.A.Vlad (Radna - unde îl înlocuia pe V.Lucaciu, Dobra, Deva, Orăştie), dr.Al. Vaida Voevod (Ighiu), dr.Gavril Suciu (Haţeg), dr.V.Bontescu (Orăştie/ la alegere cu dr.Mihu), dr.Zosim Chirtop (Trascău - înlocuindu-l pe V.Fodor), N.Comşa (Cristian), G.Adam (Bicicherecul Mic), Aurel Olteanu (Moraviţa), A.Cosma (Ocna Sibiului), O.Vasu (Arpaş) şi I.Maniu (Vinţ).

Din totalul de candidaţi propuşi doar 8 au ieşit învingători (V.Damian la Baia de Criş, T.Mihalyi la Ileanda Mare, A.Vlad la Orăştie, Ioan Suciu la Boroşineu, Ioan Russu Şirianu la Chişineu, Şt.Cicio Pop la Şiria, A.Novacu la Sasca Montană, N.Comşa la Cristian) Dar numărul românilor prezenţi în Parlamentul de la Budapesta era dublu, căci alţi 8 au intrat pe listele partidului condus de Tisza István.

Criza internă din Ungaria, acutizată deja în preajma alegerilor, fusese continuată de coaliţie împotriva regimului Tisza şi a Vienei în legătură cu problemele considerate nerezolvate, dar stringente totuşi

[88] Ibidem şi L.Maior, *Mişcarea naţională*..., p.72
[89] St.Mândruţ, *op.cit.*, p.74

pentru preluarea puterii: bancă naţională, teritoriu vamal independent, limba maghiară în comanda armatei comune. Conexate seriei de tratative tergiversate în timp, dintre Împărat şi reprezentanţii coaliţiei, pachetul de chestiuni în discuţie obligase pe deputaţii naţionalităţilor să-şi exprime punctul de vedere. Într-un atare context îşi vor desfăşura activitatea cei 8 deputaţi naţionali, alături de care vor veni şi unul sârb (Ljubomir Pavlovici şi slovacul Milan Hodza. Ei vor pune bazele Clubului parlamentar al naţionalităţilor, care va fi prezidat de T.Mihalyi.[90]

Criza internă ungară, disputele cu Viena, nesoluţionarea "problemei nationale", situaţia externă a Austro-Ungariei conduc la o nouă criză guvernamentală care îşi găseşte soluţia în noi alegeri parlamentare. Fixate pentru perioada 25 aprilie - 8 mai 1906, campania electorală a avut ca rezultat victoria în alegeri a unui număr de 14 deputaţi naţionali ai românilor (V.Lucaciu va fi ales pe un loc vacant în 1907).

Mandatele câştigate urmau să acopere ciclul parlamentar 1906-1910. În aceste condiţii A.Vlad devenea cel mai vechi parlamentar român. Nu ne vom opri însă asupra activităţii acestora.

Ca şi până acum, *Libertatea* nu a fost doar o tribună a afirmării unei credinţe sau strategii politice, ea şi-a îndreptat atenţia şi spre problemele economice şi mai ales sociale ale mişcării naţionale. Urmărind activitatea din Parlamentul maghiar a deputaţilor români, foaia orăştiană face ample relatări şi de la întâlnirile şi adunările aleşilor românilor sau ale altor fruntaşi, în diferite locuri ale Transilvaniei cu populaţia românească.

La fel ca şi celelalte ziare româneşti, şi acesta se ridică împotriva legilor de maghiarizare a învăţământului, a intenţiei de înfiinţare abuzivă a episcopiei catolice de Hajdudorog şi anexarea la aceasta a peste 100 de sate româneşti, sau ia atitudine la intervenţia brutală a autorităţilor împotriva greviştilor de la căile ferate din Ungaria şi Transilvania ori împotriva manifestaţiei de la Aleşd.[91] Ziarul reia mai vechea temă, devenită nu doar actuală ci şi o problemă stringentă - maghiarizarea numelor de localităţi: "ţeara se află în cea mai grozavă criză economică, o mare parte a ţăranilor nu are ce mânca, vitele pier de foame şi minunatul nostru ministru (Tisza István-n.n.) se ocupă ca comunele româneşti, nemţeşti, adică peste tot cele nemaghiare, să capete cât mai iute numiri ungureşti".[92]

[90] Ibidem, p.84
[91] I.I.Şerban, *Contribuţii*..., p.462
[92] Libertatea, III, 1904, nr.35 din 29 aug./10 sept.

Erau abordate, într-o măsură identică, nu doar dezbaterile Parlamentului, ci şi ale Congregaţiei comitatului sau a reprezentanţei oraşului Orăştie.

Deşi până în 1906 *Bunul Econom* încă mai apare, *Libertatea* nu este lipsită de informaţii despre activitatea *Reuniunii economice*, despre adunările pe care aceasta le organizează sau despre ofertele materiale pe care le face agronomilor români. De asemenea, nu lipsesc informaţiile şi relatările despre viaţa culturală, nu doar a Orăştiei, ci a întregului comitat şi chiar din comitatele vecine.

Un loc aparte îl ocupă ştirile, relatările cu privire la evenimentele din România, ori cele în care sunt implicate dinastia sau statul român. Nu este scăpată nici o ocazie de a arăta rolul şi locul ocupat în noile condiţii de Regatul român, atenţia pe care marile puteri sau micile state vecine o acordă înfloritorului stat.

Cu ocazia Expoziţiei organizate la Bucureşti în 1906, redacţia orăştiană acordă un larg spaţiu manifestaţiilor prilejuite de acest eveniment, ca "o sărbătoare uriaşă a unui neam întreg" şi ca un fericit prilej pentru "vizita fraţilor mai mici la fratele mai mare."[93] Numărul mare al românilor, din provinciile înstrăinate, care au luat drumul Bucureştilor, cu această ocazie, a prilejuit o manifestare indirectă a dorinţei tuturor românilor de a fi împreună. *Libertatea* scria cu îndrăzneală, că s-a vorbit în acele zile de clipa apropiată când "hotarele nu vor mai despărţi ramurile naţiunii române, realizându-se idealul naţional", România fiind văzută ca "patria tuturor românilor deopotrivă", al căror ţel suprem era "înfăptuirea naţiunii române mari".[94]

Treptat, rândurile din jurul *Libertăţii* încep să se rărească, invers proporţional cu creşterea numărului cititorilor. Victoria liniei activiste în partid, face ca ideile pe care le propagau doar 2-3 ziare înainte, să fie îmbrăţişate de toate, ca politică oficială. Fondatorii ziarului îşi găsesc locul de activitate şi de exprimare la diferite nivele ale mişcării naţionale. Succesul obţinut după 1905 în alegeri, i-a dus pe o parte dintre ei departe de locul unde s-a zămislit planurile de viitor ale mişcării naţionale. Astfel a ajuns *Libertatea* părăsită de cei care au creat-o şi pe care i-a slujit, ajutându-i să ajungă în vâltoarea luptei naţionale. Anul 1908 va fi un an de hotar pentru aceasta, după cum vom vedea mai departe.

[93] Ibidem, V, 1906, nr.37 din 2/15 sept.
[94] După I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.*, p.261

CAPITOLUL IV

IOAN MOŢA ŞI PRESA POPORALĂ

1. Proprietar şi editor al *Libertăţii*.

Am putea stabili pentru *Libertatea*, trei etape distincte în existenţa sa. O primă etapă ar fi încadrată între anii 1902-1908. Această perioadă se caracterizează prin mai multe aspecte: sarcina editării ei îi aparţine lui Moţa, care a fondat-o împreună cu dr.Aurel Vlad, cel care a avut iniţiativa acestei "cu putinţă, ba de trebuinţă" intreprindere politică.[1] Cei care au subscris public programului, dar şi alţii care l-au aprobat într-un fel sau altul, au susţinut orientarea activistă a *Libertăţii*. După cum am văzut, nu puţine au fost atitudinile contra acestei porniri. Foaia a fost însă de un mare folos celor care s-au grupat în jurul său, pentru a impune în mişcarea naţională linia activismului politic. Pentru început, gazeta era scoasă pe cheltuiala unora dintre fondatorii ei, fiind chiar mai ieftină decât concitadina sa, *Activitatea*, care apărea deja de un an. Din primele numere s-au răspândit exemplare gratuit, la preoţi şi învăţători.[2] Cei care semnau în paginile *Libertăţii,* o făceau fără pretenţii materiale. Mai mult redactarea şi administraţia au stat în sarcina unui singur om, Ioan Moţa, care era plătit cu 60 cor./lună, în timp ce alte ziare plăteau pentru aceleaşi funcţii în total 200-500 cor./lună.[3]

Pentru a uşura cheltuielile cu tipărirea foii şi datorită unor neînţelegeri cu *"Minerva"*, patru dintre fondatori (Moţa, Vlad, Romul Dobo şi I.I.Vulcu[4]), pun pe picioare o tipografie proprie - *"Tipografia Nouă"*. Aceasta permitea tipărirea cu jumătate de preţ a ziarului şi în plus dădea posibilitatea realizării unor venituri suplimentare din tipărirea diverselor materiale solicitate de public.

Totuşi, în primii ani abonamentele au fost extrem de puţine. Dacă în 1902 acestea atingeau 700, în anul următor ele au crescut la 800. Evenimentele în care a fost implicată, în cel de-al doilea an al existenţei sale (alegerile de la Dobra; procesul de presă al lui Moţa) au atras atenţia publicului cititor, astfel că în 1904 a ajuns la 1.100 exemplare tiraj. Deşi

[1] Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)
[2] L.Maior, *Mişcarea naţională...*, p.63
[3] Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)
[4] Conf. ing.M.Vlad, convorbirea din oct.1997

nu-şi crease o situaţie financiară solidă, mergând chiar în pierdere, Moţa scoate pe riscul său un adaus literar-ilustrat: *Foaie Interesantă*, "dând-o abonaţilor *Libertăţii*, cu numai 1 cor./an." Împreună cele două foi puteau fi abonate cu 5 cor./an.[5]

După ce PNR a reuşit să trimită un număr de 14 deputaţi, cu ocazia alegerilor din 1906, şi cei mai mulţi ditre fondatorii *Libertăţii* au fost angrenaţi în diferite acţiuni politice sau organizatorice, sarcina de editare şi redactare a ziarului a rămas în întregime pe seama lui Moţa. Acesta începe să o transforme într-o foaie poporală, fără a părăsi vechea linie de conduită politică. *Libertatea* va scrie despre aceleaşi probleme însă într-o "limbă uşoară poporală făcând-o prin aceasta să străbată în cercuri cât mai largi în masele ţărăneşti!"[6] În al VI-lea an de apariţie, ziarul avea 4.000 de abonaţi, la care se mai adăugau încă 1.000 de exemplare vândute "cu numărul".[7] Astfel a contribuit ziarul orăştian la "trezirea poporului la ştiinţa de sine şi la mândrie naţională, lucru de care avem, pentru viitorul mers al trebilor naţionale, lipsa cea mai mare".[8]

Începând cu anul 1908 putem considera trecerea ziarului într-o nouă perioadă a existenţei sale, care durează, apreciem noi, până la Unire. Cea de-a treia etapă urmând să se întindă pe toată perioada interbelică, având să capete alte caracteristici, pe care vom încerca să le arătăm la timpul potrivit.

Pentru prima etapă, cel mai important proces a fost cel intentat lui Ioan Moţa pentru articolul "*A murit Matya şi cu el dreptatea*", scris în preajma dezvelirii statuii marelui rege la Cluj (1902). Procesul a avut loc însă pe data de 3/16 mai 1903, zi cu importantă semnificaţie istorică pentru mişcarea naţională, şi s-a desfăşurat la Cluj, acolo unde cu aproape un deceniu în urmă a răsunat şi verdictul în procesul *Memorandului*. În acest proces Moţa a fost apărat de dr.A.Vlad, comportarea amândorora fiind la înălţimea sarcinilor ce şi le-au asumat când au pornit la drum în 1902. În timpul procesului, inculpatul a cerut "tălmaci", deşi cunoştea limba maghiară, refuzând să o vorbească. Ziarul *Ujság*, scria referitor la această atitudine: "în purtarea lui s-a manifestat acea aroganţă fără pereche, pe care în timpul din urmă o vedem adeseori la agitatorii români. Atacă fără cruţare unitatea noastră de acţiune şi de neam, tăbăreşte asupra

[5] I.Moţa, *op.cit.*, p.33
[6] Ibidem., p.30
[7] Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)
[8] Ibidem

legilor noastre. E un adevărat tip de agitator român de rea credinţă."[9] La un moment dat Moţa, nemulţumit de traducerea făcută de translator îl corectează, ceea ce îl face pe judecător să îl întrebe de ce nu foloseşte limba maghiară dacă o cunoaşte aşa bine. Acesta va răspunde că, "voesc să mă folosesc de dreptul limbii materne, dar nici nu ştiu atâta ungureşte cât să mă pot exprima..."[10] Deşi Moţa neagă intenţia de a agita împotriva naţiunii maghiare, dovadă că nu exista nici un paragraf incriminator, el recunoaşte că a criticat stările de lucruri existente comparându-le cu idealul dreptăţii lui Mátyás, "atingând pe duşmanii dreptăţii". Verdictul a însemnat un an temniţă, 1000 coroane amendă şi plata speselor de judecată, pentru agitaţie şi preamărirea celor condamnaţi în procesul *Memorandului*.[11] Astfel s-au împlinit cele spuse de dr.Amos Frâncu înainte de proces: "Frate, nu te aştepta la puţin! Dumneata vei fi aspru pedepsit, căci asupra Dumneatale au venit la Cluj rapoarte cari te-au presentat teribil de periculos...".[12] Ziarele maghiare, *Elenzék* şi *Kolozsvár friss Ujság*, salută aspra sentinţă, constantând totodată numărul mare de români veniţi la proces.[13]

Libertatea, prin redactorul responsabil din acea perioadă, Ioan V.Ioanovici, a mai fost implicată în alte patru procese: nov. 1903 - unul pentru articolul *"Sus inimile"* - soldat cu 5 luni temniţă pentru redactor şi amendă pentru ziar (3000), pentru agitaţie şi laudă pentru persoane şi fapte osândite;[14] în 1904, I.V. Ioanovici e osândit la 3 luni temniţă pentru o scrisoare contra unor jandarmi;[15] în 16 februarie 1905 - pentru publicarea poeziei *"Roata de la Bălgrad"*, semnată de V.E. Moldovan - pentru care este pedepsit tot I.V. Ioanovici, cu un an temniţă de stat, iar foaia cu 1.000 cor şi spese de judecată;[16] în cel de-al patrulea proces, cel din februarie 1908, când Ioanovici a primit 18 luni de "temniţă ordinară, ca mai cu samă pentru un omor" -fiind în cauză articolele *"Calea de înviere peste Golgota duce!"*, *"Pe piatra aceasta"*, *"De prin foi"* (în ajunul alegerii de la Beiuş), *"O corespondenţă"*. La pedeapsa primită de

[9] După Libertatea, II, 1903, nr.19 din 10/23 mai
[10] Libertatea, II,1903,nr.19 din 10/23 mai
[11] Ibidem, nr.17 din 26 apr./9 mai
[12] Ibidem, nr.19 din 10/23 mai
[13] Ibidem
[14] Ibidem, nr.25 din 21 iun./4 iul., nr.44 din 1/14 nov.; S.Bornemisa, *Gazete poporale din Transilvania şi Banat*, în Fraţilor Alexandru şi Ioan I.Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani, Bucureşti, 1936, p.136
[15] S.Bornemisa, *Gazetele poporale...*, p.137
[16] Libertatea, IV, 1905, nr.8 din 5/18 febr.

redactor, în acest ultim proces, s-au mai adăugat cheltuielile de judecată, amenda, onorariul pentru avocaţii apărării, totalul ajungând aproape de 4000 cor.[17]

Au mai fost pe lângă acestea şi procesul lui V.E.Moldovan, din septembrie 1906, pentru articolul "Alegerea de la Ceh" şi cel al lui Şt.Pop, care în 16 septembrie acelaşi an, este osândit la 3 luni arest de stat şi 800 cor. amendă, pentru articolul *"N-auziţi români"*. La acestea se adaugă procesul din 12 nov.1909, în care I.M.Ciufudean e osândit la 4 luni temniţă şi 300 cor. amendă, pentru articolul despre atentatul contra "Pietrii Libertăţii" şi a Crucii lui Iancu de la Blaj.[18]

Până în 1908 la *Libertatea* au funcţionat ca redactori-responsabili şi editori: I.Moţa (de la nr.1 până la nr.37/1902 şi 46/1902-3/1903), Ioachim Munteanu (38-45/1902), Iuliu V.Ioanovici (4-25/1903; 12-48/1907), Nicolae Oprişiu (26-38/1903), Ştefan Pop (39/1903-19-1906), Savu Roman (20/1906-11/1907) şi Al.Iozon (49/1907-38/1909).

Cea de-a doua perioadă, se caracterizează în primul rând prin transformarea ziarului într-o foaie poporală. I.Moţa a înţeles şi a aplicat ceea ce dr.I.Mihu postulase mai demult: "să nu uităm că în cele din urmă viitorul neamului nu se ţese în alt loc, decât în casele umile ale satelor româneşti."[19] El era conştient că ziarul nu trebuia să fie "o morişcă suflată în vânt politic", căci era crezut şi luat în seamă de către cititori. Dar, în acelaşi timp, publicului îi trebuia oferit un conţinut foarte deversificat, cu rubrici uşoare, distractive, care să atragă lumea la citit. Moţa se convinsese că un ziar nu se ţine doar prin exploatarea funcţiei politice a presei, ci şi prin expolatarea laturii educative şi distractive. Prin urmare, se explică desele îndemnuri la lectură şi la scris pe care acesta le face către conaţionalii săi. Accentul care îl pune pe rolul culturalizator se poate vedea şi din politica aplicată pentru creşterea numărului de abonaţi. Încă din primul an, constituise -după modelul *Tribunei* din Sibiu- *"Biblioteca literară a ziarului Libertatea"*. Ceea ce urma să fie tipărit în colecţia ziarului, era destinat nu spre vânzare, ci pentru a fi dată "ca premii abonaţilor" astfel socotind ca fiecărui abonat să-i rămână pe masă, pe lângă foaie şi câte trei cărticele literare în care să afle oricând, frumoase lucruri de cetit şi să le poată păstra ca început de bibliotecă."[20] Din păcate acest plan pe care dorea să-l pună în aplicare, era greu de realizat,

[17] Ibidem, VII, 1908, nr.7 din 2/15 febr.
[18] S.Bornemisa, *Gazete poporale...*, p.137
[19] I.Mihu, *Spicuiri...*, p.XV
[20] Libertatea, I, 1902, nr.28 din. 22 iun./5 iul.

rămânând în cele din urmă doar un deziderat. Poate acesta a fost unul dintre motivele care îl va determina să editeze *Foaia Interesantă*. Tot în aceeaşi ordine de idei, în 1911, când din punct financiar situaţia era mult mai bună, Moţa oferă ca premii ale ziarului, cinci biblioteci poporale, în valoare de 4000 cor. Acestea urmau să fie atribuite, prin tragere la sorţi dintre acele comune în care ajung cel puţin 20 de exemplare ale foii sale. "Fiind noi pătrunşi de simţământul, că pentru viitorul nostru ca neam, în această patrie, înălţarea cât mai repede a poporului nostru spre lumina ştiinţei, e azi cea mai arzătoare credinţă a vremii şi că spre asta trebuie să năzuim cu toate mijloacele şi toate căile pe câte mai putem." Moţa considera că organizând în fiecare sat biblioteci, în condiţiile în care şcolile erau "tot mai primejduite, limba românească în ele tot mai strâmtorată", acestea ar putea "să ţină în sat locul dascălului ce lipseşte cu totul."[21] Aceste biblioteci aveau câte 70 de cărţi (religie, istorie, scrieri povăţuitoare, descrieri de pe alte popoare etc.) şi urmau să fie date în administraţia biserici greco-ortodoxe sau greco-catolice din localitate, care avea mai mulţi credincioşi.[22]

Începând în 1906 apariţia *Bunului Econom*, organul *Reuniunii economice* şi mergând bine vânzarea ziarului său, Moţa îi propune lui Vasile C.Osvadă să editeze la Orăştie foaia sa, *Tovărăşia*, pe care începuse să o tipărească la Hunedoara. Osvadă, directorul băncii "*Agricola*" din Hunedoara, era un adept al *tovărăşiilor economice*, considerându-le necesare românilor în efortul lor de emancipare economică şi naţională. El milita pentru realizarea, chiar a unei *centrale a tovărăşiilor*, proiect ce va începe peste câtva timp să-l materializeze. Pentru a-şi putea împărtăşi ideile - deşi avea la dispoziţie paginile oricărui ziar ardelean, fiind foarte apreciat - acesta începe editarea unui ziar propriu, sugestiv intitulat, *Tovărăşia*. Dar această iniţiativă nu putea fi susţinută financiar astfel încât să aibă o apariţie regulată şi, după câteva luni, periodicitatea ei ajunge să sufere, pentru ca mai apoi să-şi suspende apariţia pentru o perioadă. În septembrie 1906, are loc înţelegerea dintre proprietarul *Libertăţii* şi cel al *Tovărăşiei*, de pe urma căreia foaia politică a lui Moţa va mai dobândi un adaus, de această dată cu caracter economic. Lui Osvadă îi revenea sarcina să elaboreze materialele, lăsând în seama noului proprietar grijile materiale.[23] Succesul a fost mare,

[21] Ibidem, X, 1911, nr.39 din 15/29 sept.
[22] Ibidem
[23] V.Orga, *Câteva apecte ale colaborării dintre I.Moţa şi V.Osvadă*, în Corvineana, I, 1995, p.210

abonaţii aveau de acum, nu 2-3 coloane de sfaturi economice, ci o foaie întreagă, adică 4 pagini. Interesantă şi eficace a fost şi metoda abonamentului propus: *Libertatea*, împreună cu *Foaia Interesantă* şi *Tovărăşia*, puteau fi abonate cu doar 5 cor./an de către ţărani.

Astfel, în momentul în care fondatorii ziarului politic îşi retrag în totalitate sprijinul material şi moral,[24] Moţa avea în grijă 3 foi, dar şi o datorie de 3.000 cor., sumă ce reprezenta în mare parte amenzile şi cheltuielile proceselor de presă.

În ciuda acestei situaţii, Moţa preia în administraţia sa totală cele trei ziare şi le supune unor transformări. Acum, *Libertatea* se defineşte, dobândeşte acele trăsături care au caracterizat-o şi au impus-o în peisajul presei româneşti din Ardeal.

Moţa, cu regretul că fruntaşii mişcării naţionale nu au promovat ziarul ca organ de partid, la sfatul foştilor camarazi, el îl oferă "partidului naţional spre preluare, iar dacă nu ar primi-o partidul, atunci administratorul de până aici al ei. (...) să iee asupra sa toată grija şi răspunderea pentru ea, făcând ce va afla de bine...".[25] Conducerea PNR neputând să-şi asume şi întreţinerea acestei foi îl îndeamnă pe preotul Moţa să facă "tot ce poate pentru a mântui foile (...) că ar fi mare pierdere naţională încetarea lor", oferindu-i ajutor pentru acoperirea deficitelor.[26] Ca urmare a acestor demersuri, Moţa îşi asumă această sarcină, cumpărând de la ceilalţi acţionari şi tipografia, care devine *"Tipografia Nouă - Ioan Moţa"*. Activitatea tipografică desfăşurată aici va fi extrem de bogată, dar mereu în slujba idealului naţional.

De acum şi până în 1914, deşi proprietar al *Libertăţii*, el nu îşi pune numele pe ziar. Ziarul are de acum subtitlul *"Foaie naţională politică"*.

Punându-şi în practică noua concepţie despre presa populară, dobândită în urma activităţii sale la *Foaia Poporului* sau de contactele atât de dese cu poporul, prin intermediul *Reuniunii economice*, el va face din *Libertatea*, un mijloc de înţelegere cu "aceşti fraţi asupra cărora cultura străină, prin şcoală streină, a făcut un asalt ca să ni-i smulgă din lumea noastră sufletească".[27]

[24] Fruntaşii naţionali înfiinţează la Budapesta, încă de la începutul anului 1906, "Societatea română de editură" cu scopul de a edita ziare şi cărţi. Printre acţionari se aflau dr.Vlad, Pop de Băseşti, Mihalyi, I.Suciu, Goldiş, Lucaciu

[25] Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)

[26] Ibidem

[27] Ibidem

El se dovedeşte a fi un bun cunoscător al interesului pentru citit la omul simplu: "ziarul îngrijit îşi avea rubricile sale distractive: foiletonul, în cap cu o poezie, urmată de o schiţă sau o nuvelă; îşi avea şi rubrica romanului, original sau traducere (...); avea rubrică *Fel de fel*, variată şi interesantă. Cetitorii dintr-o familie, femeile şi cei tineri, de aici încep cetirea ziarului: de la literatura frumoasă, purtătoare prin lumi de vis, (...) apoi trec la ştirile zilei, cari în ziarul bine îngrijit, sunt şi ele foarte interesante, alese."[28] Prin aceasta el se dovedeşte a fi dotat cu un extraordinar simţ pentru psihologia plugarilor, cu un talent remarcabil în ale scrisului şi cu o destoinicie rară în chestiuni de organizare şi de administraţie.[29]

De altfel, Moţa era hotărât să uzeze cât mai mult de rolul educativ şi culturalizator al presei, având în vedere situaţia creată de legislaţia şcolară, care punea în pericol existenţa a mii de şcoli româneşti. Era presa poporală, în opinia preotului-ziarist, o cale de apropiere "de sufletul poporului, îndeosebi de sufletul tineretului, chiar şi acolo. ori mai ales acolo, unde n-am avea şcoală românească! Asta vom putea-o face numai prin foiţe poporale ieftine şi atrăgătorare. Să-i dai tineretului o foiţă care să-l atragă prin chipurile interesante, prin nişte versuri poporale dragi feciorilor şi fetelor, prin snoave şi poveşti şi peste astea câte o pilduire din viaţa celor buni ai noştri, ca să fie îndemn (...) şi o pagină istorică întăritoare de suflet."[30]

Prin efortul făcut cu *Libertatea* şi prin celelalte iniţiative culturale, Ioan Moţa poate fi încadrat între acei fii ai neamului, despre care el scria, că precum unor "îngeri păzitori ai lui, punându-se şi unindu-se să răstoarne piatra de pe mormântul poporului lor: anume piatra negrei neştiinţe şi a tristei nepăsări şi silindu-se a face ca acest popor drag al lor, să se ridice din mormânt, învăluit în lumină mare şi purtând în mâini făclie departe luminătoare..."[31] El vedea învierea poporului român prin cultură, asemeni cu Sfânta Înviere a Mântuitorului.

Aşa după cum am mai arătat, el şi-a completat conţinutul *Libertăţii* cu două "adausuri" *Foaia Interesantă* şi *Tovărăşia*, iar din decembrie 1910 cu un al treilea, *Bobârnaci*, "pentru a da cititorilor săi câte o clipă de veselie, de haz."[32]

[28] I.Moţa, *op.cit.*, p.31

[29] S.Bornemisa, *Gazete poporale...*, 1936, p.138

[30] Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)

[31] Ibidem, X, 1911, nr.16 din 20 apr.

[32] Ibidem, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)

2. Un "trust de presă" în slujba poporului.

Grupul de gazete ce-şi luau drumul din "Tipografia Nouă-Ioan Moţa", au fost în ansamblul lor un adevărat educator şi îndrumător politic. Aria de răspândire era însă mult mai largă decât cea reprezentată de comitatul Hunedoara. Sebastian Bornemisa, cel ce a învăţat ziaristica la "şcoala lui Moţa" - şi care avea să-i devină ginere - scria că "şcoala politică creată de *Libertatea* a dat hrana sufletească cea mai remarcabilă cu care a intrat poporul nostru din Ardeal şi Banat în marele război european şi care i-a fluturat tot timpul războiului pe dinaintea ochilor şi viziunea clară a unităţii noastre naţionale."[33]

Libertatea în această formulă s-a impus nu doar publicului cititor, ci şi celorlalte gazete. Iată ce scria *Luceafărul*, în ale cărei pagini semnau O.Tăslăuanu, O.Goga, Il.Chendi, O.Ghibu, S.Dragomir, I.Lupaş ş.a.: "*Libertatea* cu glasul ei plin de energie românească, cu accentele ei pline de vigoare şi îndrăsneală a pătruns azi până în cele mai ascunse colţuri ale românimii noastre, răspândite alături de dragostea pentru cetit şi credinţa viitorului neamului! *Libertatea* a fost şi este cel mai bun organ poporal de luptă."[34] Revista sibiană aprecia că "scrisă mai mult pentru masele mari ale poporului, într-o limbă pe alocuri voit pocită, pentru a fi mai bine înţeleasă - *Libertatea* - a fost şi este dascălul harnic, care îşi pune toată truda să-i înveţe pe şcolari să scrie şi să citească..."[35] Referitor la limbajul folosit, însuşi Moţa scria că, de multe ori citea şi răscitea scrierile lui Sadoveanu şi Creangă, pentru a găsi termeni potriviţi, pe înţelesul poporului. Dar foarte adesea apela la enciclopedie pentru a-şi lămuri sieşi diferite probleme sau cuvinte şi astfel să poată da o explicaţie accesibilă ţăranului, omului simplu.[36] Aceloraşi exigenţe i se supunea *Foaia Interesantă* şi *Tovărăşia*.

Foaia Interesantă, pentru petrecere şi învăţătură, a fost după *Foiţe Alese* şi *Spicuiri Literare*, o nouă intreprindere personală a lui Moţa. Ea a apărut, după cum am mai arătat, începând cu anul 1905, "în toată dumineca", ca adaus al ziarului politic. În conceperea acesteia, Moţa a pornit de la nelipsitul foileton al ziarelor româneşti din Ardeal. El se hotăreşte să înlocuiască rubrica de "sub linie" cu o poezie sau o schiţă, pe o foaie întreagă care să cuprindă 2-3 poezii, o schiţă, o poveste, o rubrică

[33] S.Bornemisa, *Gazetele poporale...*, p.139
[34] După Libertatea, XIII, 1914, nr.3 din 2/15 ian.
[35] Ibidem
[36] I.Moţa, *op.cit.*, p.34

de "poporale" - poezii din popor, "cari se aud la horă, la seceră. la şezătoare", o rubrică de haz, "şi peste toate, foiţa să fie ilustrată".[37]

De la primul număr al acestui "adaus", Moţa arăta clar intenţia sa cu noua publicaţie. Pe prima pagină a pus chipul "senin şi dulce al lui Avram Iancu, în haină albă de moţ, cu mâna dreaptă pe tun (...) Era acest chip un simbol, era *programul* care spunea că în ce duh se va scrie această foiţă..."[38]

Având o paginaţie deosebit de curată, cu multe şi frumoase ilustraţii, foaia era deosebit de atrăgătoare. Multe dintre clişee le procura de la *Revista Armatei* din Bucureşti.[39] Numeroase sunt fotografiile despre România, şi mai ales cu membrii familiei regale. Dorind să prezinte casele regale din Europa, începe tocmai cu familia lui Carol I, regele românilor. Bogat ilustrate cu fotografii de bună calitate, sunt şi diversele ştiri şi articole din întreaga lume.

Dat fiind succesul de care se bucurau foile, părintele Moţa va tipări în culori, după 1911, numerele de Crăciun şi de Paşte ale *Foii Interesante*.

Izbucnirea războiului modifică şi conţinutul acestei foi. Cei rămaşi acasă, începură a-şi vărsa jalea în versuri mişcătoare -scria Moţa- aşteptând veşti de la cei plecaţi pe front." Foaia era mai bine de jumătate plină de versuri de război, multe cu adevărat mişcătoare.[40]

Din anul 1907, va fi redactat şi tipărit şi un *Calendar naţional al Foii Interesante*, care va apărea în fiecare an, până în 1915, fiind reluat apoi şi după Unire. Pe coperta primului număr din acest calendar a fost reprodusă imaginea *Craiului moţilor*, urmând apoi o imagine intitulată *"Trei generaţii în familia regală română"*, care îi reprezenta pe Carol I, Ferdinand şi Carol -"nădejdea viitorului". În numerele următoare au fost prezentate pe prima pagină: 1908-"marii noştrii protopărinţi", Traian şi Decebal; 1909-prezentarea steagului turcesc capturat la Grivita, în faţa lui Carol I; 1910-monumentul de la Şibot, care cinsteşte vitejia lui Paul Chinezu în bătălia de pe *"Câmpul pâinii"*; 1912-intrarea lui Mihai Viteazu în Alba Iulia; 1913-o pagină din Evanghelia transcrisă de regina românilor, Elisabeta, dăruită Mănăstirii Argeş, 1914-harta României şi a ţinuturilor locuite de români; 1915-este dedicat morţii regelui Carol I,

[37] Ibidem., p.31-32
[38] Ibidem, p.32
[39] Ibidem, p.34
[40] Ibidem,op.cit.,p.47

prezentat în chenar negru, iar în restul paginilor sunt reproduse numeroase fotografii de la înmormântarea acestuia.

Într-o listă de "întâmplări însemnate", care cuprinde întemeierea Romei, naşterea lui Hristos şi altele de acest fel, cea mai mare parte sunt date de referinţă ale istoriei românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor. Prezentând ţările europene şi conducătorii acestora, lista începe cu Regatul român şi cu familia domnitoare de la Bucureşti. Sunt prezentaţi în calendarul pe 1907, toţi deputaţii români din Parlamentul de la Budapesta, cu rezultatele alegerilor. Şi în cazul calendarului se poate remarca bogăţia imaginilor.

Tovărăşia, suplimentul economic al *Libertăţii*, a început să apară la Hunedoara şi avea subtitlul: *"Foaie povăţuitoare la formarea şi conducerea însoţirilor economice, cum şi pentru agricultură, meserii, negoţ, etc."* Prin urmare, acesta îşi propunea să contribuie la progresul economic al românilor din monarhia austro-ungară, prin promovarea ideilor asociaţioniste. Năzuia, asemenea primei reviste economice transilvănene româneşti - *Bunul Econom*, să îmbrăţişeze toate ramurile economiei naţionale şi, ceea ce e demn de reţinut, să le impulsioneze dezvoltarea prin "însoţiri economice".[41]

Vasile Osvadă, considera ca esenţial factorul economic în istoria şi evoluţia unui popor, dorind să impună în viaţa naţională a românilor ardeleni, această idee. El susţine că, dezvoltându-se din punct de vedere economic, aceştia îşi asigură succesul manifestărilor naţionale, garanţie în acelaşi timp, pentru o largă şi intensă acţiune politică independentă. "Avem neclintita convingere - scria Osvadă - că apropiatul viitor este al vieţii economice. Năzuinţa spre libertate şi egalitate faptică împinge lumea în lupta crâncenă a acţiunii reale, ce-şi află cea mai puternică exprimare în lupta pe terenul economic. În această luptă nu mai sunt îndestulitoare numai armele inteligenţei naturale, a iubirii aproapelui şi a dragostei faţă de neam şi patrie -aici mai trebuiesc forţe de muncă şi capital, iscusinţe probate şi un larg cerc de cunoştinţe speciale.

Acţiunile economice sunt cele mai potrivite mijloace pentru a ajunge la o bună existenţă şi la afirmare ca factor a omului, a cetăţenilor şi a naţiunilor."[42]

---

[41] P.Belciug, V.Dobrescu, *Contribuţii teoretice şi prxiologice ale economistului Vasile C.Osvadă la evoluţia structurilor social-agrare din Transilvania*, în Marisia, IX, 1979, p.321

[42] Tovărăşia, I, 1906, nr.1 din 1 ian.

În paginile *Tovărăşiei* vor fi prezente în mare parte, sfaturi şi orientări asupra evoluţiei ramurilor îmbrăţişate sau care ar trebui îmbrăţişate de românii ardeleni. Dar pentru a reuşi să reziste concurenţei sau pentru a anula lipsa capitalului necesar susţinerii unei afaceri, Osvadă propunea intreprinzătorilor să opteze pentru înfiinţarea de "însoţiri economice". Prin urmare el scria: "Urmărind dezvoltarea vieţii economice, tot mai mult ne convingem, că singuraticul nu poate ţinea piept cu năprăsnicia acţiunii economice, prea slab şi prea neajutorat în vârtejul luptei. D-aceea, de voie de nevoie îşi caută tovarăşi de interese pentru munca de apoi şi ca mâne vom vedea şi noi, că însoţirile vor avea rolul conducător în viaţa economică.

De aceea mijlocul cel mai de frunte care vom nizui să atingem ţinta de-a contribui la progresul economiei noastre naţionale - este sprijinirea înfiinţării, înmulţirii şi dezvoltării tovărăşiilor economice.

Vom lupta ca să convingem răslețele noastre forţe economice, despre însemnătatea, puterea şi foloasele tovărăşiilor";[43] care tovărăşii erau considerate "armele cele mai bune şi mai puternice".[44]

După problemele pe care le are cu editarea ziarului la Hunedoara, Osvadă acceptă, după cum arătam, propunerea lui Moţa de a tipări *Tovărăşia* la Orăştie, ca adaus la *Libertatea* şi pe cheltuiala acestuia. Cei doi colaboraseră şi la redactarea *Bunului Econom*. Osvadă îşi asuma redactarea conţinutului. Ca urmare a perfectării înţelegerii, cel de-al 18-lea număr va apare în *"Tipografia Nouă"* a lui Moţa, însă cu subtitlu schimbat: *"Foaie economică, povăţuitoare la formarea şi conducerea de însoţiri economice, având poveţe pentru agricultură, meserii, negoţ şi pentru valorizarea productelor economice"*. Aceasta urma să apară din 10 în 10 zile (1, 10 şi 20 ale fiecărei luni), iar redacţia anunţa că vechii abonaţi ai *Tovărăşiei* "vor primi de acum foaia (...) până la espirarea abonamentului lor împreună cu *Libertatea* şi cu *Foaia Interesantă* - pentru acelaşi preţ, pe care l-au plătit deja...".[45] Avantajul acestei colaborări este reciproc, paginile ziarului politic se vor elibera de articolele economice, de acum mai numeroase în adausul de profil, iar Moţa a câştigat un colaborator preţios pentru "trustul" său de presă.

Conţinutul *Tovărăşiei* nu suferă modificări. Pe lângă articolele ce susţin în mod repetat ideile subliniate mai sus, putem aminti apariţia sistematică a unor articole înscrise sub generice ca: *"Mişcarea*

---

[43] Ibidem

[44] Ibidem, nr.2 din 7/20 ian.

[45] Tovărăşia, I, 1906, nr.18 din 14/24 nov.

tovărăşiilor în România sau *"Noi şi ceilalţi"*. Acestea ofereau totodată prilejul dezvăluirii unor forme sau modalităţi noi de întemeiere practică a tovărăşiilor sau reuniunilor.

În paginile sale sunt prezente articole sau rubrici care îşi propun prezentarea şi explicarea legilor statului dualist, încercând prin aceasta să reducă riscurile în activitatea intreprinzătorilor şi a proprietarilor. Tot în aceeaşi idee, de a-i proteja şi de a-i sprijini pe cei ce pornesc pe calea "însoţirii economice", sunt publicate proiecte de statute, dintre cele mai simple şi mai apropiate prin natura lor de situaţia economică specifică ţărănimii transilvănene. De asemenea, se fac apeluri către băncile româneşti să-şi îndrepte activitatea de întemeiere de "întovărăşiri", salutând şi susţinând totodată intenţiile *"Solidarităţii"*, din anul 1909, sau demersurile băncii *"Albina"*.[46]

3. Aspecte ale unei colaborări: I.Moţa - Vasile C.Osvadă.

Colaborarea dintre Moţa şi Osvadă a avut şi un aspect practic, eforturile lor de a oferi exemplul personal au fost încununate de succes. Ei înfiinţează o *Reuniune a proprietarilor de vite din Orăştie* (1909).[47] Încă din ultimii ani ai secolului trecut, printre preocupările de organizare a vieţii economice, sociale şi culturale ale românilor orăştieni, dr.Mihu era interesat de materializarea unui plan de creare a unei societăţi de asigurare a animalelor. Astfel că, acesta a încercat să atragă sprijinul crescătorilor de animale din ţinut. Liderul grupului orăştian, "urmat de Moţa şi A.Popovici-Bărceanu, au prezentat unei mari adunări un plan de statute pentru o societate de asigurare a vitelor".[48] Dar pentru moment acest proiect rămâne doar un deziderat. În vara anului 1902, iniţiativa este reluată, considerându-se o necesitate crearea acesteia, căci astfel de reuniuni lipseau în mediile româneşti. În redacţia *Libertăţii* au fost concepute şi apoi publicate în paginile acesteia proiectul de statut.[49] Scopul reuniunii era de a oferi un ajutor în caz de moarte sau de întâmplări neprevăzute. Membru putea deveni oricare cetăţean din Orăştie, care îşi declară toate vitele şi caii. Se aprecia că sunt necesari cel puţin 500 de membri, cu un număr de 1.500 de vite, iar în eventualitatea unei dezvoltări, se puteau organiza secţii sau despărţăminte cu câte 2.500-

[46] P.Belciug, V.Dobrescu, Marisia, IX, 1979, p.327
[47] V.Orga, Corvineana, I, 1995, p.213-214
[48] Tovărăşia, VI, 1911, nr.10 din 29 sept./12 oct.
[49] Libertatea,I, 1902, nr.25 din 1/14 iun.

3.000 vite, în funcţie de teritoriu. Fiecare membru urma să plătească la înscriere 35 creiţari/vită şi era obligat să anunţe în timp de 24 de ore în scris paguba. Pentru constatarea pagubei se instituia o comisie din 2 membri de încredere, însoţiţi de un preţuitor jurat din comună. În caz de epidemie, proprietarii nu primeau decât jumătate din valoarea reală a animalelor pierdute. Tot în astfel de împrejurări, reuniunea nu primea noi membri. Reuniunea îşi asuma şi angajarea unui medic veterinar în caz de epidemie.[50] Pe 7 iulie a fost convocată, în biserica ortodoxă din localitate, Adunarea generală de constituire a Reuniunii. Apelul era semnat de 25 fruntaşi locali printre care dr.Mihu, dr.A.Vlad, dr.R.Dobo, I.Moţa, C.Baicu, D.David, I.I.Vulcu, I.Fleşeriu, A.P.Bărceanu ş.a.[51] La adunare i-au parte învăţători, preoţi, ţărani din 25 de comune din ţinutul Orăştiei, care dezbat statutele. Concluzia la care se ajunge este alcătuirea unei comisii (dr.Mihu, dr.Vlad, Moţa, dr.Dobo) care să studieze şi să completeze statutele cu recomandările sau obiecţiile ridicate de participanţi.[52]

La sfârşitul anului 1906, doi hunedoreni, Vasile C.Osvadă (directorul băncii "*Agricola*") şi Petru Şinca (directorul băncii "*Corvineana*"), "în urma sfaturilor date prin *Tovărăşia* şi a prelegerilor pe care cei doi le-au ţinut în mai multe comune din jurul Hunedoarei, tălmăcind sătenilor foloasele şi felul asigurării vitelor, s-a pornit o însufleţitoare mişcare pentru o mare tovărăşie, prin care să se asigure vitele plugarilor din Hunedoara şi vreo 15 comune învecinate,"[53] Proiectul va fi preluat şi pus în practică de Osvadă şi Moţa. Din august 1907 este lansată o campanie intensă în favoarea organizării unei astfel de reuniuni. Ei şi-au propus: "să sfătuim pe fraţii noştri să-şi alcătuiască - deocamdată - tovărăşii ocazionale pentru asigurarea vitelor. Sat de sat să se întovărăşească vremelnic, să-şi ajute împrumutat când pe unul pe altul îl ajunge năpasta pierderii în vite."[54]

În 28 august 1907, Vasile Osvadă lansează o invitaţie, în înţelegere cu "câţiva amici", pentru toţi cei ce doreau să sprijine ideea înfiinţării unei *Însoţiri pentru asigurarea contra pagubelor în vite*. Acesta anunţa că s-a întocmit un proiect de statute ce urma să fie dezbătut cu această ocazie.[55] După unele probleme, intreprinderea celor doi prinde

[50] Ibidem, nr.25-27 din 1/14 iun. - 15/28 iun.
[51] Ibidem, nr.27 din 15/28 iun.
[52] Ibidem,, nr.29 din 12 iul.
[53] Tovărăşia, I, 1906, nr.20 dec.
[54] Tovărăşia, II, 1907, nr.22 din 10 aug.
[55] Ibidem

contur dezvoltându-se în doar câțiva ani foarte mult, atât din punct de vedere numeric cât și teritorial. În 1911 reuniunea activa în comitatele: Hunedoara (66 localități), Alba Inferioară, Târnava Mică, Târnava Mare, Făgăraș, Cluj, Turda-Arieș, Odorhei, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobâca, Caraș-Severin, Timiș, Arad, Bihor, Brașov.[56] La înființarea reuniunii au fost sprijiniți și de către dr.A.Vlad, în acel moment deputat în Parlamentul de la Budapesta.[57]

După înființarea acestei noi reuniuni, foaia își schimbă iarăși subtitlul, în *"Foaie economică, care cuprinde tot felul de povețe despre formarea și conducerea tovărășiilor economice. Foaie oficială a Reuniunii prprietarilor de vite din Orăștie, care face asigurarea vitelor - sfaturi pentru agricultură, meserii și negoț și îndrumări pentru valorizarea productelor economice".*

Activitatea depusă de Osvadă la acest proiect, precum și la acela de înființare a unei Centrale a tovărășiilor, îi lasă timp foarte puțin pentru redactarea articolelor. Moța își ia măsuri de precauție, propunându-i colaborarea statornică lui Gavril Todica, contra unei renumerații de 3000 cor./an, care l-ar fi obligat să dea material pentru o pagină de ziar, la fiecare număr. Pentru o altă pagină fusese contactată o persoană din Sebeșul Săsesc, rămânând ca de celelalte pagini să se ocupe Osvadă.[58] Mai mult, proprietarul *Libertății* este foarte hotărât să respecte termenul de apariție al ziarului, tipărindu-l chiar și în cazul în care Osvadă nu trimite materialul,[59] asumându-și sarcina găsirii altor colaboratori sau scriind el însuși.

Tovărășia a făcut din Vasile C.Osvadă, un personaj respectat al gândirii economice românești ardelene, fapt ce i-a adus cooptarea sa în aparatul Consiliului Dirigent, creat după Unire.

Căutarea de care s-a bucurat Osvadă, eforturile pe care le face pentru punerea în practică a ideilor asociaționiste, îl rup de ziaristică. Astfel că, fără să mai poată conta pe el, preotul Moța, după o etapă de încercări făcute pentru menținerea foii, hotărăște suspendarea într-o perioadă în care atinsese tirajul de 8.000 de exemplare/număr (1911).

În plan practic, Moța continuă să activeze în cadrele *Reuniunii economice*, unde ajunge, în 1911, președinte, succedându-i în această

[56] Pe larg la V.Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie înainte de Unire*, mss, p.94-95.
[57] Arh.Muz.Național al Unirii Alba Iulia, fond G.Todica, doc.nr.3259/h [mai departe AMNUAI]
[58] Loc.cit., dos.scrispri, inv. 3259/k (I.Moța către G.Todica, la 1.05.1909)
[59] Loc.cit., inv.3259/g (I.Moța către G.Todică, la 26.08.1909)

funcție lui I.I.Lapedatu. Aceasta după ce un îndelungat timp a deținut funcția de secretar.[60]

Moța continuă să ia parte la adunările organizate de *Astra*, cel mai adesea cu disertații pe diferite teme: *Însemnătatea meseriilor* - 1894; *Neamul românesc* - 1907 (la Mada, Vinerea, Romoșel); *Viața lui Isus* - 1908 etc. El se implică alături de I.I.Vulcu, Nicolae Andrei, dr.R.Dobo, Iuliu Popovici în înlăturarea de la conducerea despărțământului a protopopului V.Domșa și a celorlați partizani ai lui A.Muntean. Aceștia îl impun pe Valer Moldovan, care deși locuia în Turda dorea să se stabilească în Orăștie. Demersul lor dorea să pună capăt unei perioade mai slabe din existența despărțământului. Comitetul central de la Sibiu îl trimite pentru a arbitra situația pe secretarul *Asociațiunii*, Ioan I.Lapedatu.[61] Acesta a fost un prilej ca cei doi să se cunoască.

Atunci când fruntașii orăștieni îi propun lui I.I.Lapedatu să accepte să lucreze pentru banca *Ardeleana*,[62] având în vedere că directorul acesteia, dr.Vlad, era prins și în activitățile politice și avea nevoie de un ajutor, Moța devine unul dintre cei mai fervenți susținători ai ideii.[63]

4. În apărarea identității naționale.

Păstrându-se pe aceeași linie pe care plecase, promovând ideile mișcării naționale a românilor, *Libertatea - foaie de luptă națională*, se opreşte asupra neregulilor din întregul sistem social maghiar. Ea se opune oricărei inițiative ce venea în spiritul politicii de maghiarizare. Dar articolele ei nu erau o simplă atitudine de protest față de măsurile venite de la Budapesta, ci explicând maselor efectul negativ al acestora pentru existența națională a românilor, oferea răspunsuri, variante de acțiune, îndemna la opoziție și la rezistență -firește în forme pașnice.

Poate cel mai ilustrativ caz, în acest sens îl putem considera învățământul. Situația acestuia a devenit deosebit de precară, fiind în pericol de continuă alterare, mai ales după 1907, dată a intrării în vigoare a legilor Appony. Participarea în număr mare la adunările de protest, care au avut loc în diferite localități din județ - cele mai mari au avut loc la Deva și Orăștie - la fel ca în întreaga provincie,[64] se datorează și

[60] Libertatea, X, 1911,nr.3 din 6/19 ian.
[61] V.Orga, *Asociaționism românes în Orăștie până la unire*, mss., p.64
[62] I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, p.70; 159
[63] Ibidem, p.132
[64] L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.88

campaniei pornite de Moța prin foile sale. El încearcă să limpezească pentru oamenii simpli, scopul politicii maghiare față de învățământ, și care era: "să ne lipsească pe rând de toate făcliile ce ard culturei noastre naționale, de școlile noastre, stingându-le flăcările una după alta și aprinzând în locul lor făclii de lumină străină."[65]

Poziția sa nu se limitează doar la campania de presă, ci în calitate de reprezentant în congregație el intervine în chestiunea școlii din Bârsău (lângă Deva), spunând: "noi prin școli vrem să-l luminăm (poporul-n.n.), dumneavoastră prin cele maghiare voiți să-l țineți în neștiință, să rămână prost, pentru că prea ușor să-l puteți cârmui."[66] În vâltoarea acelor vremuri, el atrăgea atenția că "dacă noi voim să rămânem ce au fost părinții noștrii: pogorâtori din o viță mare și fii mândri ai unui popor însemnat aci în răsăritul Europei - mai însemnat și cu mai mare viitor decât poporul maghiar! - atunci să ținem cu toții din toate puterile noastre la cultura noastră națională română, la cartea românească, la limba românească, prin care trăiește un neam (...) și orice îmbulzeală obraznică, pieziș, furișă, a unei culturi streine spre noi, s-o respingem de la noi și din casele noastre și din sufletele noastre și din sufletele copiilor noștrii..."[67]

Văzând în salvarea școlii, salvarea românismului în viitor, îndeamnă pe fiecare cărturar român "a se face pe sineși dascăl pentru cei din jurul său, cari n-ar ști ceti și scrie, învățându-i pe toți! C-apoi poate guvernul să tot vie cu școală ungurească între noi, poate să tot vie cu lege de alegeri legând dreptul de cetit și scris".[68] Pentru a-i încuraja pe dascăli să organizeze școală, în timpul iernii, cu bărbații și femeile neștiutori de carte din satul lor, Moța instituie în acest scop, din veniturile ziarului, două premii de câte 50 cor.

El considera că un rol important în apărarea școlii revine și preotului. Acesta, folosindu-se de influența chemării sale creștinești între credincioși, are sarcina de a aduna încă din vremea seceratului, obolul fiecărui sătean pentru școală, dând chiar exemplu de urmat, căci "va veni mâine judecata istoriei zilelor noastre și urâtă va fi pecetea ce va apăsa pe capul, pe numele celor de azi cari nici măcar nu au încercat să-și scape altarul culturei lor..."[69] Preoții, așadar, trebuie să fie - cum scria într-un alt articol- "cu crucea în frunte", chemând poporul în jurul lor.[70] El îndeamnă

[65] Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun)
[66] Ibidem, IV, 1905, nr.45 din 15/28 ian.
[67] Libertatea, X, 1911, nr.40 din 22 Sept./5 oct.
[68] Ibidem, VII, 1908, nr.42 din 4/17 oct.
[69] Ibidem, nr.11 din 1/14 mart.
[70] Ibidem, nr.4 din 15/25 ian.

pe săteni să-și facă "biserici iară din bârne, de lemn, frumoase, cu ferești luminate, -căci între zidurile acelora vă primește Dumnezeu rugăciunea, făcută din suflet curat și din inimă evlavioasă, dar lângă ea înălțați palat școalei românești, care să vă crească din copii voștrii creștini buni și evlavioși (...) că mai mare folos și mai bună slujbă faceți neamului."[71]

Cu ocazia unei adunări populare ținută la Băița (lângă Deva), Moța făcea chemarea către români să-și apere școala și copiii de învățătura străină: "De azi încolo fiecare părinte român, fiecare mamă română, care știu carte, *sunt datori a să face dascăli în cercul din jurul lor!* Fiecare român ce știe ceti, va lua iarna în afară de fiul său, pe nepotul său, ba pe copilul vecinului său, și va ținea cu el un fel de școală învățându-l și pe acela a ceti bine românește! Așa că unde azi am avut un dascăl român, *de azi încolo să avem 20, ba 30, și mai mulți dascăli și dăscălițe de voie bună, apostoli ai învățăturii de carte românească!* Și fiecare să-și țină de mândria sa, a putea arăta primăvara, că iacă și eu am învățat iarna asta pe un copil, (...) carte românească! Vor face apoi pe toți să ajungă a ceti o foaie ori o carte bună, din care să câștige și mai multă dragoste de cetit și spor în știința aceasta.

Ba și copilul pe care școala ungurească l-a învățat a ceti ungurește, noii apostoli îl vor întoarce la adevăr."[72]

De altfel, atribuind un rol deosebit culturii în salvarea identității naționale, Moța pledează în *Libertatea*, pentru înființarea unei bănci culturale, insistând asupra valorii ei atât pentru bunăstrea economică, cât și pentru înflorirea culturală. El nu consideră existența unei astfel de bănci ca un pericol pentru celelalte bănci românești. Proprietarul foilor orăștiene își oferă exemplul personal, subscriind cu 5 acțiuni a câte 100 cor., "pe care plătindu-le - sublinia el - nu-mi rezerv asupra lor nici un drept la nici un filer dividendă, și capitalul însuși să formeze proprietatea bisericii...!"[73] Firește că acest proiect nu și-a găsit un ecou prea mare în rândurile mișcării naționale din moment ce fiecare bancă aloca mereu sume pentru susținerea școlilor sau a elevilor.

Încă înainte de acest moment, Moța face propunerea în Adunarea generală a acționarilor "*Ardelenei*", din 28 februarie 1907, să se înființeze un fond de 20.000 cor. pentru Gimnaziul românesc din Brad. Fondul urma să se constituie în timp de 10 ani în cote de câte 2.000 cor/an. Propunerea a fost primită în unanimitate de cei prezenți.

[71] Ibidem, X, 1911, nr.46 din 3/16 nov.
[72] Ibidem, VI, 1907, nr.22 din 12/25 mai.
[73] Ibidem, VII, 1908, nr.23 din 24 mai/6 iun.

Aşa cum am mai arătat pe parcursul capitolelor anterioare, cel de-al doilea element pe care se sprijinea lupta pentru emancipare naţională a românilor era considerată economia.

Doar lecturând în treacăt *Libertatea*, am putea concluziona că Moţa consideră cultura, ca fiind elementul esenţial, dar având în vedere activitatea sa anterioară şi faptul că acest ziar avea un supliment economic, raportul dintre cultură şi economic poate fi echilibrat, dacă nu chiar răsturnat în favoarea acestuia din urmă. Totuşi era o mică deosebire în modul de abordare a celor două aspecte ale vieţii naţionale româneşti, determinat de faptul că în cultură şi învăţământ trebuiau apărate nişte structuri şi instituţii deja existente, în timp ce în economie trebuia clădit mereu.

În probleme economice, preotul Moţa era tributar ideilor dr.Mihu. Acesta din urmă scria Adunării acţionarilor *Ardelenei*, că doar acele bănci româneşti trebuiau susţinute, care lucrează în folosul poporului şi sunt fidele luptei naţionale. Esenţială este părerea potrivit căreia "scopul băncilor noastre nu mai poate fi astăzi numai a face bani, (...) nici de a învăţa publicul a face cruţare, (...) cu atât mai puţin a se restrânge numai la cămătărit, (...) a trecut acea vreme a averii moarte." El aprecia că "azi trăim în vremea capitalului (a puterii banului), însemnând capitalul o putere vie", prin care trebuie ajutat negoţul şi industria, meseriile româneşti.[74] Moţa va relua în mai multe editoriale această temă, căci considera el, românii erau în pericol să ajungă "sclavii capitalului străin". Considera de asemenea, că este necesară revigorarea întregii activităţi la români, căci aveau de dat o luptă pe două fronturi, cel economic -în care încearcă să se întărească saşii, şi cel politic - unde tari sunt maghiarii.[75]

În plan politic, *Libertatea* îşi are, datorită specificului ei poporal, meritul de a fi intransigentă cu orice abatere sau neînţelegere din PNR. Deosebit de dure sunt atacurile împotriva lui Mangra sau Şergescu, ori ale altora, care pentru promisiuni şi "un pumn de arginţi" au părăsit linia de conduită a partidului. Cu durere, foaia orăştiană condamnă neînţelegerile din partid (cazul "tinerilor oţeliţi")

Definitorie pentru poziţia raţională şi echilibrată a *Libertăţii* a fost atitudinea faţă de tratativele purtate de unii fruntaşi români cu autorităţile guvernamentale maghiare în anii 1910 şi 1913-1914.[76]

[74] Ibidem, X, 1911, nr.9 din 17 febr./2 mart.
[75] Ibidem, nr.5 din 20 ian./2 febr.
[76] I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.262

Întâlnirile dr.Ioan Mihu, din a doua parte a anului 1910, cu Tisza István, au fost considerate drept acţiuni trădătoare de către multe ziare româneşti din Ardeal. Din convingere, dar şi din alte considerente, *Libertatea*, printr-o serie de articole îi ia apărarea acestuia, apreciind că intenţiile lui Mihu izvorau din dorinţa sinceră de a-şi sluji poporul după puteri.[77]

De altfel, după cum reiese din corespondenţa dr. Mihu cu Goldiş, acesta, în momentul de impas în care se afla politica naţională - intraseră în Parlament doar 4 deputaţi naţionalişti - aprobă iniţiativa împăcării cu fruntaşii maghiarilor. Socotindu-l pe Mihu, singurul chemat să-i îndrepte pe "o cărare mai sănătoasă, mai reală", Goldiş îl încurajează pe parcursul tratativelor.[78] În timpul tratativelor, arădenii, R.Ciorogariu şi N.Oncu au avut discuţii la Sibiu cu liderii mişcării naţionale, informându-l pe Mihu despre opiniile acestora şi furnizându-i argumente pentru cererile cuprinse în memoriul prezentat primului-ministru ungar.[79] Trebuie reţinut că iniţiativa tratativelor aparţine contelui Tisza şi nu românilor.[80] Dr.Mihu va avea în acea perioadă, contacte şi cu regele Carol I, la Bucureşti, cu care ocazie îi prezintă acestuia mersul şi motivele întreruperii tratativelor, precum şi perspectiva luptei în viitor.[81] Pe timpul tratativelor purtate de acesta cu Hédérváry şi Tisza, fruntaşul orăştian avea toată încrederea opiniei publice româneşti, ştiind că tot ce face el e dezinteresat din punct de vedere personal. Dar aceeaşi opinie publică nu credea în succesul acestor tratative şi nu le privea cu încredere.[82]

O atitudine diferită a avut ziarul, faţă de tratativele din anii 1913-1914, când sesizează, prompt şi cu mult discernământ, intenţia guvernului de la Budapesta şi a liderului majorităţii parlamentare, contele Tisza, de a adormi vigilenţa românilor, acordându-le câteva concesii neînsemnate pe plan cultural în schimbul renunţării la pretenţiile politice vitale. Gazeta orăştiană şi-a manifestat, de altfel, fără rezerve scepticismul faţă de rezultatele tratativelor, considerând pe bună dreptate, că nu prin târguieli pot fi soluţionate interesele poporului român din Austro-Ungaria, ceea ce constituia expresia unei temeinice cunoaşteri a realităţilor politice ale vremii şi a unui deosebit simţ istoric. *Libertatea* nu poate, totuşi, să nu

[77] Libertatea, IX, 1910, nr.30-50 din 15/28 iul. - 2/15 dec.
[78] I.Mihu, *Spicuiri...*, p.XXVIII
[79] V.Popeamgă, *Romul Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean*, în Ziridava, XI, 1979, p.755
[80] K.Hitchins, *Mit şi realitate....*, p.45
[81] I.Mihu, *Spicuiri...*, p.XXIX
[82] I.I.Lapedatu, *Memorii şi amintiri*, Iaşi, 1998, p.126

constate, ca de pildă în articolul intitulat *"Politica noastră dă roade"*, că însăşi acceptarea de către guvernanţii maghiari a tratativelor cu românii, sub motivaţia exprimată de Tisza, că "aşa cer trebuinţele ţării", era semnul accentuării crizei monarhiei dualiste, al necesităţii tot mai mult resimţite de Viena şi Budapesta, de a căuta noi căi de salvare a artificialei construcţii multinaţionale.[83] Ziarul accentuează că iniţiativa maghiară este o încercare de a-şi asigura pe viitor graniţele din răsărit, unde România devenise o forţă politică şi militară, intrată în atenţia marilor puteri.[84] Eşecurile diplomaţiei austro-ungare - aprecia ziarul - sunt la fel de mari ca şi înfrângerile din 1866, când s-a impus soluţia dualismului. Se încerca limpezirea pentru opinia publică, asupra acestor tratative, prin raţionamentul, presupus, al monarhului: "va trebui să fac pe unguri, a face acum ei cu românii, ce am făcut eu cu ei în 1867; să-i împace pe români, ca pe poporul cel mai numeros (...) mai ales că au, (...) la spate şi România cea atât de preţuită azi."[85]

Dacă de-a lungul întregii sale apariţii, *Libertatea* a prezentat numeroase ştiri şi materiale despre viaţa politică din România, despre dinastie şi locul ei în relaţiile europene, după 1908 această temă este tot mai frecvent şi mai amplu abordată atât în paginile ziarului, cât şi în "adausurile" sale. În timpul tratativelor se atinge punctul culminant în această chestiune. Vecinătatea cu România îl îndemna pe Tisza, scria foaia lui Moţa, "să se împace cu noi! Cu noi pe care de 40 de ani ne prigoneşte şi nedreptăţeşte în chip barbar! De ce? Căci crescând foarte mult vaza şi însemnătatea României, şi România neputând să mai stea alături de o împărăţie în care 3 milioane de fraţi buni ai săi, români, sunt mereu chinuiţi, - Ungaria, ca România să nu se întoarcă cu totul în contra împărăţiei din care face parte şi Ungaria- are poruncă să o iee pe altă coardă cu românii din ţările coroanei sale."[86] Curajul foii merge şi mai departe, atrâgând atenţia lui Tisza: "trebuie să ştie că stă, nu în faţa a 3 milioane de români din Transilvania şi Ungaria, ci în faţa poporului român de 12 milioane de locuitori."[87]

Pe timpul tratativelor, politica lui Tisza, care -cum scria *Libertatea*- se strâmbă făcând gură dulce românilor, pe cari altfel i-ar sorbi dintr-o lingură de apă, (...) slobozind mult lanţurile pe care înaintaşii

[83] I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.262
[84] Libertatea, XIII, 1914, nr.5 din 20 ian./2 febr.
[85] Ibidem, nr.1 (Crăciun 1913)
[86] Ibidem
[87] Ibidem, nr.2 (Anul Nou)

săi, cu ştirea sa, le-au aruncat pe braţele acestui popor", se atenuează faţă de presă. Ziarului şi redactorilor săi le sunt iertate două procese.[88]

După întreruperea definitivă a tratativelor, în februarie 1914, în urma refuzului conducerii PNR de a accepta "îmbiemântul de pace al lui Tisza", care urmărea evident subminarea unităţii de luptă a românilor, ziarul va da expresie fără rezerve încrederii într-un apropiat viitor mai bun pentru românii din imperiu.[89] "Pentru români se ivesc zorile aducătoare de nădejdi vii. Pentru întreg neamul, oriunde s-ar afla el, în morminte mai largi sau mai strâmte, veni-va în curând, după această Golgotă, ziua învierii sale din mormânt."[90]

În cadrul programului său, ca organ de luptă naţională, *Libertatea* îşi asumă în timpul fiecărei campanii electorale, sarcini propagandistice. Cu ocazia alegerilor, apărea - fără să-i crească preţul abonamentului - de câte două ori pe săptămână, sau chiar cu suplimente ori în ediţii speciale. Aşa de pildă, cu ocazia alegerilor din 1910, într-o singură săptămână au apărut 3 numere, unul special pentru Caransebeş, într-un tiraj de 3000 exemplare.[91] În unele ocazii scade preţul abonamentului pe 3 luni (la 1 cor.), "pentru a da putinţă să o aboneze cât mai mulţi pe timpul alegerilor".[92] Deosebit de dură se arată a fi foaia la adresa acelor români, care acceptă să candideze pe listele guvernului, împotriva celor propuşi de PNR, numindu-i "români renegaţi", "vânzători de neam", considerând că luptând români contra români se "face mare tulbureală în popor."[93]

Cât entuziasm şi spirit mobilizator emana din articolele apărute în ajunul alegerilor din 1910, şi câtă durere şi dezamăgire au reflectat cele publicate după aflarea rezultatelor. Înfrângerea era pusă însă, printre altele, pe seama "ispitei banului care s-a vărsat, ca şi beutura, gârlă asupra alegătorilor celor slabi de înger, -continuând cu durere- noi n-am avut ce pune împotrivă, decât inimile noastre curate şi chemările de fraţi."[94]

Libertatea nu înfierează doar neînţelegerile dintre conducătorii fireşti ai poporului, sau abaterile unora de la linia de conduită a mişcării naţionale, ci se opreşte şi asupra aspectelor negative ale satului românesc din acele vremuri: băutura, cinstea femeilor, conflictele preoţilor sau

[88] Ibidem, nr.1 (Crăciun 1913)
[89] I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.262
[90] Libertatea, XIII, 1914, nr.16 din 16 apr.
[91] Ibidem, IX, 1910, nr.21 din 13/26 mai.
[92] Ibidem, nr.13 din 18/31 mart.
[93] Ibidem, nr.7 din 4/17 febr.
[94] Ibidem, nr.22 din 22 mai/4 iun.

învăţătorilor cu comunitatea sătească, abaterea preoţilor de la regulile morale cerute de canoanele bisericeşti şi de statutul lor în societate etc.

Atitudinea potrivnică faţă de rânduielile din monarhia austro-ungară s-a menţinut şi după izbucnirea conflagraţiei mondiale, deşi cenzura era mult mai aspră. Totuşi -cum scria însuşi Moţa- venirea războiului a schimbat şi rostul şi faţa foilor. Cei rămaşi acasă -mame, copii, soţii- erau dornici să afle cât mai multe veşti despre mersul frontului, unde mulţi români slujeau sub steag străin. Se pare că această schimbare a făcut să crească şi numărul de abonamente, până la 16000 exemplare/număr.[95]

Cu începere de la nr.38 din 4/17 august 1914, *Libertatea* se transformă în bisăptămânal, cu zile de apariţie lunea şi joia, păstrându-şi acelaşi preţ la abonament. Deşi nu era obligatoriu, numărul de luni era cerut de 6000 de abonaţi.[96] Răsfoind numerele apărute de la declanşarea războiului, putem observa şi existenţa veştilor mai puţin favorabile pentru maghiari. Moţa, pentru a putea da drumul şi la astfel de informaţii, reproducea ştirile din ziarele maghiare, sub formula "cetim din *Budapesti Hirlap*...", astfel că cenzura lăsa materialul întreg. După un timp a fost însă oprit sub pretext că "nu se poate da spre cetire oamenilor simpli din popor, ai foii (...), aceea ce dau ziarele mari pentru cetitorii lor intelectuali."[97]

5.Fermitate şi demnitate.

Activitatea uriaşă, pusă în slujba mişcării naţionale, l-a adus pe preotul Ioan Moţa în conflict nu doar cu superiorii săi bisericeşti sau cu unii credincioşi din parohie, ci mai ales cu autorităţile maghiare.

Aşa după cum am mai arătat, pe lângă acţiunile legate de activitatea *Reuniunii economice* sau a altor reuniuni mai vechi sau mai nou înfiinţate, ale *Casinei române* ori în Consiliul de administraţie[98] al băncii *Ardeleana*, Ioan Moţa îşi va împărţi timpul şi eforturile şi între Reprezentanţa oraşului şi şedinţele Congregaţiei comitatense. El ajunge în aceste foruri administrative, la început ales, apoi ca deputat de drept, dată fiind intrarea sa pe lista "viriliştilor", unde datorită clauzei acordată licenţiaţilor, i se dubla venitul. În anul 1910 se afla pe lista celor 12

[95] I.Moţa, *op.cit.*, p.46
[96] Ibidem, p.47
[97] Ibidem
[98] A fost începând cu 1900 membru al Comitetului de supraveghere, iar din 1913 membru al Consiliului de administraţie

români, din 31 "viriliştii", câţi existau în Orăştie. El urcă de la 881 cor. în 1910, la 1915 cor. în 1914, ceea ce dovedeşte că afacerile sale prosperau.

Am avut pe parcursul lucrării câte un exemplu din atitudinea pe care a adoptat-o în cele două adunări. Urmărind relatările din presă, suntem îndreptăţiţi să afirmăm că activitatea sa se înscrie pe aceleaşi coordonate ca şi scrisul şi acţiunea sa practică.

Meritã să reţinem aici, opinia sa despre "şovinism" şi "şovin". "Să ştiţi români, - scria el - că acestor dârji şovinişti, nu le vom înmuia năravul prin umblarea cu capul plecat. Ci numai răspunzând şovinismului lor cu acelaşi grad de şovinism ţinător la ce e al nostru, precum ţin şi ei la ce e al lor.

Aceasta să ne fie evanghelia în toate faptele noastre: a fi şi noi aşa de buni români, cum de buni maghiari sunt şi ei!

Aci nu merge cu înţelepciunea că: De ţi-o dat cineva o palmă întoarce-i şi celălalt obraz, -ci numai cu măsura, dinte pentru dinte, ochi pentru ochi."[99] De altfel, Moţa, aşa cum îşi amintea peste ani I.I.Lapedatu a făcut mereu "o politică radicală şi intransigentă".[100]

Această idee credem că l-a condus pe Moţa în întreaga sa activitate de luptător naţionalist, dar mai ales după 1908. Prin urmare, acţiunile sale erau mereu în contradicţie cu interesele maghiare din zonă. Încă de la 1902, după cum am mai arătat şi cu ocazia procesului judecat în primăvara anului următor, el era deja un personaj problemă pentru autorităţi.

Ilustrativ este momentul descris de Ioan I. Lapedatu, martor al evenimentelor prilejuite de organizarea şi desfăşurarea unei adunări cetăţeneşti româneşti la Orăştie. Printre vorbitori se afla şi preotul Moţa. Acesta, după obiceiul său, "a ţinut o vorbire de mare agitaţie. Oamenii începuseră să se agite şi să se tulbure." Căpitanul de poliţie care era de faţă cu un întreg stat major de poliţişti, atrage atenţia organizatorilor, că dacă Moţa îşi continuă discursul în aceeaşi notă, va dizolva adunarea. Vorbitorul este avertizat, dar fără a reuşi să-l domolească. "ţăranii erau într-o tensiune neobişnuită. Deodată căpitanul de poliţie, dă un ordin şi la un moment dat, din curţile caselor vecine apar câteva plutoane de jandarmi, cu baioneta pe puşcă şi arma ţinută în formă de atac şi vin în pas alergător spre mulţimea agitată". Dând dovadă de prezenţă de spirit, Lapedatu şi dr.S.Moldovan intervin la căpitan, liniştindu-l şi evitând un

[99] Libertatea, X, 1911, nr.18 din 21 apr./4 mai
[100] I.I.Lapedatu, *Memorii şi amintiri*, p.132

conflict. Moța însă "a continuat ceva mai domol, dar foarte agitatoric în fond".[101]

În 1910, Moța interceptează o scrisoare a căpitanului de poliție din Orăștie, către deputatul maghiar Farkas, pe care o publică în paginile ziarului său. Aceștia scriau: "Din *Libertatea* mi-am câștigat toți numerii și i-am tradus. Încă și în cel din urmă număr ațâță tare câinele de Moța! (...) Moța a fost pedepsit cu 40 de coroane pentru scoaterea unei broșuri ațâțătoare, și pe temeiul arătării mele procuratura supremă a pornit cercetarea (...) căci Moța trebuie strâmtorat."[102]

Dacă luăm în considerare cele 57 de luni de temniță cu care au fost pedepsiți redactorii foii și cele 4.400 coroane aur plătite ca amendă, dar și cele două procese iertate, putem spune că *Libertatea* a incomodat autoritățile serios prin conținutul său. Articolele împrocesuate au fost scrise - după afirmația lui S.Bornemisa, ginerele preotului-ziarist - de Ioan Moța, cu excepția poeziei *"Roata de la Bălgrad"*, al cărei autor a fost V.E.Moldovan.[103]

Neobosit, Moța s-a aflat mereu în legătură cu fruntașii mișcării naționale, în special cei ce au pornit spre vârf de lângă *Libertatea*. S-a aflat mereu în vâltoarea evenimentelor din zonă. A participat în 1903, la campania candidatului naționalist Ioan Suciu, din cercul Nădlac, alături de ceilalți fruntași orăștieni, ilustrând astfel legătura existentă între cele două grupuri, din Orăștie și Arad. În 1905, în acțiunile electorale intreprinse de grupul căruia îi aparținea, va încălca un paragraf al legii electorale, vorbind în biserica din Șibot, cu permisiunea preotului paroh Secărea, chemând la o adunare cu alegătorii.[104] "Pentru delicte contra drepturilor electorale", cei doi vor fi condamnați la câte 7 zile închisoare de stat și 50 cor., amendă în bani. Lui Simion Secărea i se oprește, pentru o perioadă de până la 7 iulie 1908, întregirea la salar, iar "în dreptățirea la întregire a parohului Ioan Moța o sistează permanent și pentru totdeauna, ori rămâne în parohia actuală ori se mută de acolo."[105]

Părintele Moța se află mereu alături de deputații români în turneele pe care aceștia le intreprind în localitățile apropiate, unele organizându-le chiar el.

În toată această perioadă, în care *Libertatea* i-a aparținut (1907-1915), a avut ca redactori responsabili pe: Alexandru Iozon (de la

[101] Ibidem, p.113
[102] Libertatea, 1910, nr.43 din 14/27 oct.
[103] S.Bornemisa, *Gazetele poporale*..., p.140
[104] Libertatea, IV, nr.16 din 2/15 apr.
[105] APO, 1906, pach.III, doc.nr.1098

nr.49/1907-la nr.38/1909), Ioan Adam (39/1909-36/1910), Constantin Șandru (37/1910-9/1912), Pompiliu Albu (10/1912-16/1914) și Ioan Vasiu (35/1914-40/1914. De la numărul 41/1914, deci la doar câteva săptămâni de la izbucnirea războiului, Ioan Moța își asumă direct responsabilitatea redactării foii sale.

Dintre colaboratorii foilor editate de preotul-ziarist, îi enumerăm pe: S.Bornemisa, Al.Cazaban, Il.Chendi, G.Bogdan Duică, Al.Vlahuță, Victor V.Delamaria, V.Bontescu, M.Sadoveanu, Șt.O.Iosif, P.Dulfu, H.Petra Petrescu, Th.Speranția, Zaharia Bârsan, G.Todica, V.C.Osvadă, I.Agârbiceanu, O.Goga, I.A.Basarabescu, Ecaterina Pitiș, S.Florea Marian, Elena Farago, I.Gorun ș.a.

Redactori și colaboratori statornici, direcți, pe care i-a avut Moța la foile sale, au fost Osvadă, Bornemisa, Tit Liviu Blaga, Ermil Borcia (Haralamb Călămar) și Nicolae Damian.[106] Ultimul se va ocupa de cele din urmă apariții din *Libertatea*, după trecerea proprietarului ei în România.

După criza prin care a trecut în 1908, părintele Moța a reușit să echilibreze bugetul foilor sale și să pună pe picioare o afacere înfloritoare, atât cu ziarele cât și în ce privește tipografia. O statistică asupra tirajului în care apărea *Libertatea* și suplimentele sale, avem doar pentru anul 1911. Atunci ele se tipăreau astfel: *Libertatea* - 9500; *Foaia Interesantă* - 12000; *Tovărășia* - 8000; *Bobârnaci* - 5000. Toate patru foi puteau fi abonate pentru 10 cor./an și doar 6 cor./an în cazul țăranilor.[107] Dar putem spune că aceste cifre erau în creștere, căci după cum am mai arătat, foaia politică înregistra în 1914, 16000 de abonamente.

Răspândirea acesteia, după o statistică publicată la începutul anului 1912, ar fi deosebit de mare. În comitatul Hunedoara erau înregistrate 1350 abonamente, în Alba Inferioară -992; Caraș Severin - 916; Sibiu -766; Arad -423; Turda Arieș -385; Cojocna -326; Bichiș -2; Bihor -150; Bistrița Năsăud -184; Brașov -159; Cenad -68; Cojocana - 326;; Solnoc-Dobâca -181; Făgăraș -424; Maramureș -24 Ciuc -11; Odorhei -10; Sălaj -93; Sătmar -116; Sibiu -766; Târnava Mare -256; Târnava Mică -212; Timiș -403; Torontal -213; Trei Scaune -30; Pesta - 13; Iász Nagy Kun -2; Camaron, Pojon, Bereg, Gömör, Ung, Nitra, Sepes,

[106] *Almanahul Presei*..., p.200
[107] Ibidem

Borşod -toate câte un abonament. Din afara graniţelor a mai fost abonată în România -52; Bucovina -24; Austria -12; Bosnia -9; America -348; Germani -32; Rusia -4; America de Sud -6; Africa de Sud -1.[108]

Din cele 6 periodice româneşti care apăreau la Orăştie, în debutul celui de-al doilea deceniu al secolului nostru, cinci erau proprietatea părintelui Moţa. Demn de reţinut ni se pare faptul că în Sibiu, în aceeaşi perioadă, existau 7 ziare româneşti, în vreme ce la Budapesta se editau cinci, la Arad -4, Blaj -2, Caransebeş -2, Lugoj-1 etc.[109]

Tot în slujba interes elor culturale ale românilor şi-a pus Moţa şi tipografia sa de la Orăştie. Spiritul său întreprinzător, politica sa de a oferi avantaje abonaţilor, astfel încât să se vândă toate tipăriturile, posibilităţile de reclamă şi preţurile mici practicate la lucrări de calitate, fac din cele două ocupaţii ale preotului orăştian, o frumoasă sursă de venit. *"Tipografia Nouă"* ajunge una dintre cele mai bine şi modern dotate tipografii româneşti, întrecându-le chiar pe multe dintre cele străine din Ardeal şi Ungaria. În 1911, aceasta era dotată cu o maşină de tipărit în două culori, concomitent, rară pentru acele vremuri -în Ardeal mai exista numai una; "o maşină dublă, care aruncă foile tipărite în două părţi deodată" -singura din întreaga provincie; o maşină plană de tipărit; o maşină de perforat şi una de legat, ş.a. Toate maşinile din tipografie erau puse în funcţiune de un motor cu benzină.[110]

Aici se tipăresc cărţile din editura *"Librăria Naţională Sebastian Bornemisa"* sau de aiurea. V.Eftimiu a publicat "*Poemele singurătăţii*", A.Cotruş, "*Poeziile*", Rebreanu "*Frământările*",[111] Al.Ciura "*Amintiri*", Agârbiceanu "*Schiţe şi povestiri*", Gh.Stoica "*Alte vremuri*", I.Dragoslav "*Volintirii*", E.Borcia "*Versuri fluşturate*" ş.a.

Dar vremurile tulburi aduse de evenimentele din vara anului 1914, duc forţat spre încheierea unei atât de bogate activităţi, cum a fost cea a preotului Moţa, dar mai ales a celei de-a doua etape din existenţa *Libertăţii*.

Cu un "palmares" bogat, în calitate de luptător naţionalist, Moţa devine persoană "non grata" pentru autorităţi. El îşi agravează statutul în Orăştie prin refuzul de a da curs invitaţiei Prefecturii din Deva, de a publica în foaie ştiri false despre Consiliile de coroană din România. Este suspectat că ar îndemna să dezerteze, pe cei care, înainte de plecarea pe front, îl căutau pentru spovedanie. Pus în gardă de un ofiţer german, găzduit în vecini, că viaţa sa este în pericol, el va pleca în decembrie 1914, împreună cu ginerele său, S.Bornemisa, la Bucureşti.[112] O întâmplare norocoasă, îl ajută să-şi întregească şi familia. Fiul său, fiind muşcat de un câine, soţia primeşte aprobarea de a-l duce la un consult la

[108] Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun)
[109] I.I.Şerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.253
[110] Libertatea, X, 1911, nr.34 din 11/24 aug.
[111] I.Muşlea, *Din istoria tipografiei, editurei şi librăriei româneşti în Ardeal (1830-1918)*, în Gând Românesc, VII, 1939, nr.10-12, p.420
[112] I.Moţa, *op.cit.*, p.48-49

Institutul antirabic din Predeal. Profitând de ocazie, aceasta îşi ia şi cele două fete, trecând cu toţii în Regat.[113]

După cum reiese din corespondenţa sa cu protopopul Domşa, din cererile adresate acestuia sau direct Consistoriului arhidiecezan pentru rezolvarea concediilor în vederea păstrării neocupate a parohiei sale, se pare că plecarea sa nu a fost cunoscută imediat, iar apoi reîntoarcerea sa părea iminentă. Totuşi el era un refugiat şi prin urmare, drumul său nu avea cale de întoarcere.

Înainte de plecare, Moţa a încredinţat foile în grija cumnatului său, Nicolae Damian.[114] Dar apariţiile pe anul 1915 vor fi puţine. Refuzând să facă vreun compromis, rezistând la presiunile autorităţilor, Damian va fi trimis pe front, iar ziarul suspendat, sub pretext că proprietarul nu se află în ţară.[115] Pe tipografia lui Moţa şi pe Librăria ginerelui său, S.Bornemisa se pune sechestru urmând ca pentru recuperarea daunelor de către stat şi de eventualii reclamanţi, acestea urmau să fie scoase la licitaţie.[116] Pentru a nu intra în posesia vreunui străin, revendicând unele datorii, banca *"Ardeleana"*, condusă de A.Vlad îşi adjudecă licitaţia şi o trece în proprietatea acesteia.[117]

În iulie 1916 este scos la concurs şi postul de paroh II în Orăştie, pentru luna august, sub pretextul cererilor mai multor credincioşi de "a se urgita întregirea parochiei..."[118]

Deposedat de averea sa, de viaţa sa activă, în "care trecea de la masa de scris la masa de administraţie, la masa de expediţie", din tipografia sa,[119] de parohie, pribeag printre fraţi, Moţa nu a dezarmat. În condiţii deosebite, el va da viaţă *Libertăţii* la Bucureşti şi mai apoi în America. Acest ziar nu putea şi nu avea voie să moară. Prin încetarea apariţiei *Libertăţii* în 1915 s-a încheiat o etapă, doar o bătălie din lungul ei război pentru emanciparea politică şi culturală a românilor.

[113] Ibidem, p.49
[114] Ibidem, p.50
[115] Ibidem şi S.Bornemisa, *Gazetele poporale...*, p.140
[116] APO, 1915, pach.I, doc.nr.533
[117] După informaţiile lui M.Vlad, octombrie 1997
[118] APO, 1916, pach.I, doc.nr.373
[119] *Almanahul Presei...*, p.99

CAPITOLUL V

CU *LIBERTATEA* IN PRIBEGIE

1. Refugiat în Bucureşti.

Situaţia în care se afla România după izbucnirea războiului, curtată fiind de ambele tabere, preţul mare care se punea pe atragerea spre una sau alta dintre grupările combatante, naşte noi şi mari speranţe pentru românii ardeleni, în realizarea visului atât de frumos al atâtor generaţii.

Ca oricare ardelean, părintele Moţa - după cum am văzut - se lasă tot mai mult furat de curajul ce-l inspiră apropierea clipei hotărâtoare, a clipei celei mari. Prin atitudinea manifestată, el devine un indezirabil, cercurile reacţionare din zonă aşteaptă momentul potrivit pentru a-l înlătura. În aceste condiţii tulburi, când activitatea sa era periclitată şi când acţiunile sale - considera el - ar fi mai potrivite şi mai folositoare, este nevoit să părăsească oraşul refugiindu-se în România, împreună cu cel mai apropiat colaborator, Sebastian Bornemisa.

Sosit în Bucureşti, la sfârşitul lunii octombrie 1914, Moţa se integrează repede în cercurile naţionaliştilor ardeleni emigraţi, care în cea mai mare parte a lor au fost redactori sau colaboratori de bază ai ziarelor româneşti din Ardeal: O.Goga, O.Ghibu, Sever Bocu, Vasile Stoica, Ghiţă Pop, Cassian R.Munteanu, V.Branişte, I.Agârbiceanu, I.Mateiu, Voicu Niţescu, Oct.Tăslăuanu ş.a. Cei mai mulţi dintre ei au militat prin scrisul lor, şi după 1914, pentru unitatea tuturor românilor. Întreaga lor forţă şi-au concentrat-o spre determinarea intrării României în război, împotriva Austro-Ungariei. Pentru aceasta le-au stat la dispoziţie paginile ziarelor din Bucureşti sau Iaşi, găsind sprijin la oameni politici şi de cultură animaţi de aceleaşi sentimente: Filipescu, Iorga, Delavrancea, N.D.Cocea ş.m.a., care conduceau ziare precum *Epoca, Neamul Românesc, Curentul, Naţionalul, Universul* etc.

Românii ardeleni îşi intensifică activitatea. Ei vor adresa directorului ziarului *Epoca*, o scrisoare prin care cereau ospitalitate pentru a lucra spre "realizarea ideii unităţii politice a neamului românesc", socotind că a "sosit ceasul să se îndeplinească visul atâtor generaţii". Printre semnatari, alături de Ioan Moţa au fost O.Goga, O.Tăslăuanu, V.Osvadă, O.Ghibu, Gh.Popp, S.Bornemisa, A.Imbroane

ş.a.[1] Pentru o vreme, N.Filipescu a rezervat în paginile ziarului ce-l conducea (*Epoca*) o rubrică numai pentru emigranţii ardeleni, intitulată *"Ardealul vorbeşte"*.[2] Printre semnatarii articolelor apărute la această rubrică s-a aflat şi Ioan Moţa. Această colaborare, dar mai ales conţinutul articolelor scrise le aduce unora dintre semnatari condamnarea la moarte din partea cercurilor şovine maghiare din Ardeal, prin Curtea Marţială din Cluj.

Totuşi, ardelenii considerau ca cea mai bună soluţie înfiinţarea unui ziar propriu, care să nu implice nici partide, nici personalităţi politice din România, dat fiind statutul de neutralitate al regatului român. După încercările eşuate: *Ardealul*, iniţiat, dar nematerializat, de Goga, *Unitatea Naţională*, al cărei directori urmau să fie Iorga, Delavrancea şi Goga, reuşeşte iniţiativa unui grup de foşti redactori şi colaboratori ai *Tribunei*, care reeditează în capitala regatului român un ziar sub acelaşi nume.[3] Iniţiată şi condusă de doi foşti redactori ai ziarului din Arad, Gh.Pop şi Constantin Bucşan noua gazetă va apare în intervalul 20 martie 1915-3 iulie 1916. Încă de la început este subliniat explicit faptul că ziarul "Apare sub îngrijirea unui comitet", menţionaţi fiind drept colaboratori: Zaharia Bârsan, Sever Bocu, Const.Bucşan, D.N.Ciotori, Iuliu Enescu, I.Al.George, Ioan Moţa, Gh.Popp, O.Ghibu, Gh.Stoica, I.U.Soricu, Oct.Tăslăuoanu ş.a.[4] Demnă de reţinut ni se pare declaraţia dintr-o "notă - program", apărută în primul număr: "Astăzi ne îngăduim a vorbi prin coloanele acestei reviste, cu toată modestia şi sinceritatea. Mâine, dacă va trebui, vom lăsa condeiul şi vom prinde arma - pentru izbânda aceluiaşi ideal."[5] Acest lucru s-a şi întâmplat cu cei mai mulţi dintre semnatarii articolelor din ziar odată cu intrarea României în război. Din această nouă serie a *Tribunei* au apărut până la intrarea României în război 68 de numere. Ca o notă definitorie, ziarul milita pentru intrarea armatei române în război de partea Antantei.

Pe la mijlocul lunii septembrie 1915, la Bucureşti se înfiinţează *"Federaţia Unionistă"*, organizaţie care se dorea mai radicală decât *"Liga culturală"* şi ale cărei rânduri înregimenta numeroşi ardeleni, dar şi fruntaşi ai partidelor politice din Regat şi mulţi alţi oameni de

[1] Epoca, XXII, 1916, nr.161 din 2/15 iun, cf.Şt.Pascu, *Făurirea statului naţional unitar român*, vol.I, Bucureşti, 1983, p.66
[2] Familia, 1988, nr.9 - supliment, p.II
[3] O.O.Ghibu, *"Tribuna" de la Bucureşti (1915-1916) - cea de-a treia "Tribună"*, în Repere sibiene.Studii şi referate, vol.II, Sibiu, 1980, p.24-285
[4] Ibidem, p.283-284
[5] Tribuna, I, 1915, nr.1, din 20 mart.

cultură români.[6] Printre aceştia se numărau şi cei doi orăştieni: Moţa şi Bornemisa.

Neastâmpărul, dar mai ales focul mistuitor al naţionalismului, îl îndeamnă pe Moţa să tipărească şi la Bucureşti ziarul său. Astfel, începând cu 29 septembrie/11 octombrie 1915 reapare în capitala României *Libertatea din Ardeal* şi adausul său *Foaia Interesantă*, având ca redactor pe S.Bornemisa.[7] Cele două ziare vor apărea până în 4/17 august 1916, cu câteva zile înainte de intrarea în război a României.[8] "Renăscută din cenuşă ca pasărea Phoenix", va activa cu aceeaşi energie pentru cauza naţională, cum a făcut-o timp de peste un deceniu, considerându-se un simbol al prezenţei românilor ardeleni în mijlocul fraţilor din ţara mamă şi, prin urmare, o expresie a solidarităţii întregului popor român. Gazeta milita, la fel ca celelalte, pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale, subliniind că numai în acest fel se poate împlini idealul sfânt al unităţii naţionale.[9] La scurtă vreme de la apariţie a fost abonată de cititori din Moldova, Muntenia şi Oltenia. Acest lucru îi permite lui Moţa să obţină din vânzarea ei beneficii.[10] Dar, nu numai ca tiraj ia amploare, ci şi ca arie de răspândire. Ea a ajuns să fie citită şi dincolo de hotarele românimii, în lagărele de prizonieri din Rusia europeană şi Siberia, unde se găseau zeci de mii de români care serviseră în armata austro-ungară, în rândul cărora întreţinea încrederea în victoria cauzei naţionale şi dorinţa de a contribui cu toţii la înfăptuirea statului naţional unitar român.[11]

O dată cu intrarea României în război, Ioan Moţa consideră mai important şi mai util, să se se înroleze în armata română, la fel ca alte mii de voluntari ardeleni, pentru care Vasile Lucaciu intervenise special la ministrul de război.[12] El va face parte din rândurile armatei române, ca sublocotenent, în calitate de translator pe lângă Comandamentul teritoriului ocupat, după trecerea trupelor româneşti peste Carpaţi.[13] Dar soarta nu a vrut ca suferinţele neamului românesc să înceteze, ci dimpotrivă, unirea trebuia plătită cu un tribut mult mai mare. Încolţită din toate părţile, armata română e nevoită să se retragă pas cu pas, până va ajunge în Moldova, unde se refugiase şi

[6] Şt.Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Bucureşti, p.261
[7] S.Bornemisa, *Gazetele poporale*....p.140
[8] *Almanahul Presei Române*, 1926, p.68
[9] Libertatea, 1916, nr.30-33
[10] I.Moţa, *op.cit.*, p.50
[11] S.Bornemisa, op.cit., p.140
[12] V *Dr.Vasile Lucaciu - luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj Napoca, 1988, p.389
[13] I.Moţa, *op.cit.*, p.50

administrația. Printre zecile de mii de refugiați din Moldova, numeroși erau ardelenii, pe care autoritățile române doreau să îi ferească din calea trupelor Puterilor Centrale. Printre aceștia se afla și Moța, împreună cu familia sa.

2. În SUA - luptător pentru cauza națională.

În luna aprilie 1917, ministrul de interne, Alexandru Constantinescu, îl contactează pe Vasile Lucaciu, comunicându-i că s-a luat hotărârea, în cadrul Consiliului de Miniștri, trimiterii unei Misiuni Naționale sub conducerea sa, în Statele Unite.[14] Scopul acestei Misiuni îl constituia propaganda în favoarea cauzei românilor din Transilvania, atât de puțin cunoscută de către cercurile politice americane, dar în aceeași măsură și de către opinia publică de peste ocean, dar și - cât ar fi fost cu putință - organizarea unei unități militare de voluntari români transilvăneni pentru frontul francez, care urma să facă parte din armata americană sau franceză, dar care să-și păstreze caracterul său românesc.[15]

Componența acestei Misiuni, până la definitivare, a avut câteva variante. La început, alături de Vasile Lucaciu trebuia să meargă Moța și Constantin Lucaciu. Considerându-se că ar fi bine ca din delegație să facă parte și un bucovinean, este propus prof. Nistor de la Cernăuți, care a dorit foarte mult să meargă, dar a fost nevoit să renunțe din motive familiale. A fost propus în cele din urmă tânărul Vasile Stoica,[16] proaspăt ieșit din spital unde zăcuse rănit. Deci, componența Misiunii era: V.Lucaciu, I.Moța și V.Stoica.

În cadrul unei întâlniri a celor trei cu ministrul de externe român, se stabilește denumirea delegației: *Misiunea Patriotică Națională*, care, deși trimisă de guvern, avea - lesne de înțeles - un caracter neoficial.[17]

În 23 aprilie 1917, membrii Misiunii părăsesc Iașul[18] cu destinația Petrograd, de unde timp de 11 zile vor călători cu trans-

[14] *Raport despre activitatea Misiunii Patriotice Naționale în Statele Unite ale Americii românilor*. Cluj Napoca, 1988, p.407

[15] *Raportul lui Vasile Stoica adresat ministrului C.*Angelescu, în G.Neamțu, *In America pentru Unirea Transilvaniei cu România*. Cluj, 1997, p.225; V.Stoica, *In America pentru cauza românească*, București, 1926, p.7

[16] *Dr.Vasile Lucaciu...*, p.408

[17] Ibidem

[18] Moța va povesti într-un lung foileton în paginile Foii Interesante, întreaga lor călătorie, ilustrând-o cu numeroase fotografii.

siberianul spre răsărit. Trecând prin Darnița, au luat cu ei și declarația semnată de cei 500 de reprezentanți ai celor peste 13.000 de prizonieri, cu scopul de a o publica în SUA.[19] De la Charbin - povestește Moța - au coborât spre Coreea, oprindu-se pentru a vizita la Mukden palatele vechi ale Împăraților coreeni. De la capătul sudic al Japoniei, din portul Simonoseki, vor străbate țara spre nord, oprindu-se pentru două zile la Tokio. Din Yokohama se îmbarcă pentru America. Cei trei vor poposi o jumătate de zi în Hawai, vizitând Honolulul. După 16 zile petrecute pe ocean ajung la San Francisco. De aici se îndreaptă spre Washington, unde stau o săptămână pentru formalități.[20] Curând vor rămâne fără bani, întrucât ceea ce au primit la plecare abia le acoperea cheltuielile de cazare, căci rublele care li se dăduseră, au scăzut vertiginos ca valoare.[21] Se vor stabili în cele din urmă la Cleveland, fiindcă în acest oraș trăiau foarte mulți români, "un fel de capitală pentru românii americani."[22]

Încă din 2 iulie, folosindu-se de scrisorile de recomandare primite de la ambasadorul Franței în România, Sainte-Aulaire și de la ataşatul american, I.Andrews, vor fi primiți în audiență de Robert Lansing, ministrul de externe și apoi de W.Philips, subsecretar de stat, precum și de A.Putney.[23] Cu această ocazie, pe clădirea Ministerului de Externe a fost arborat drapelul României. Ei vor expune politicienilor americani scopul vizitei lor în SUA. În 6 mai vor fi primiți de ministrul de război, Newton Baker. Prezentându-i situația românilor și eforturile făcute pentru dezrobire și unitate, cei trei își prezintă planul pentru înființarea unității militare românești, ca parte în armata americană. Proiectul avea ca puncte principale următoarele: 1. Se alcătuiește o unitate din români ardeleni voluntari care nu sunt cetățeni ai Statelor Unite (cetățenii cad sub Legea Recrutării); 2. Unitatea va fi încadrată în Armata Americană, purtând însă numele de *"Batalionul"*, *"Regimentul"* sau *"Brigada Română"*, după cât de mare va fi numărul voluntarilor. 3. Ofițerii vor fi americani sau se va putea cere și Guvernului Român un număr de ofițeri transilvăneni, avându-se în vedere că **toți românii din America sunt de origine din Transilvania și Ungaria.** 4. Subofițerii vor fi români, foști gradați în armata unde și-au făcut serviciul militar sau li se vor putea da un număr de subofițeri formați deja în armata Americană; 5. Limba de comandă va fi cea

[19] Șt.Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol.I, București, 1983, p.410

[20] I.Moța, *op.cit.*, p.52-53

[21] Dr.Vasile Lucaciu..., p.408

[22] I.Moța, *op.cit.*, p.53

[23] V.Stoica, *op.cit.*, p.7-8

engleză, cea de instrucție de asemenea, întrebuințându-se însă în caz de nevoie și limba română; 6. Cheltuielile de echipament, trai și transport vor fi suportate de Statul American; 7. Se va căuta o înțelegere întru toate cu Guvernul Român.[24] Planul este refuzat pe motivul că statul american a introdus obligativitatea serviciului militar și prin dezideratul unei armate care să fie "înainte de toate o armată americană, cu spirit american".[25] Ministrul de război american insistă ca ei să îndemne pe românii din America să intre în Armata Americană, având în vedere scopul pentru care Statele Unite au intrat în război.[26] Ei vor repeta propunerea în 3 august, în fața ambasadorului Franței Jules Jusserand.[27]Stoica a avut întrevederi și cu alte persoane politice, care au arătat interes pentru cauza românească: Franklin Lane - ministru de interne, Albert Burleson - ministru poștelor, William Phillips - subsecretar de stat la Afacerile străine, Hamilton Lewis, Gilbert Hitchckoc - senatori, John Barret - președintele *Uniunii Pan-Americane* ș.a.[28]

Pentru a-și atinge un alt scop al misiunii lor, realizarea unei imagini favorabile cauzei românești, cei trei vor ține, cu ajutorul societăților și asociaților românilor emigranți, o serie de adunări în diferite orașe. Cele mai mari asemenea adunări au fost la Yongstown, Trenton, Cleveland, Detroit. Presa americană va vorbi despre acestea și despre cauza ce-i aducea pe cei trei de la o asemenea distanță, deși la început ziarele americane dacă nu au fost indiferente au fost chiar dușmănoase. Corespondențele de război trimise din Europa de Carl Ackerman au creat o imagine foarte proastă României.[29] În același timp, emisarii români au avut de contracarat și campania emigrației maghiare care încearcă să discrediteze acțiunile Misiunii, dar și să creeze o imagine deformată a situației din Transilvania.[30] Ziarele întemeiate de români, printre care și doi foști redactori ai *Libertății*, I.V.Ioanovici și V.E.Moldovan, își pun paginile la dispoziția acestora. În 1917 în America erau cca 20 de gazete românești, multe cu caracter confesional, neinițiate însă în desfășurarea unei campanii politice.[31]

Din 2 august, părintele Moța tipărește la Cleveland, *Libertatea* și *Foaia Interesantă*, ajutând prin ele propaganda în chestiunea pentru care traversaseră oceanul. El dă foilor exact aspectul pe care îl

[24] G.Nemațu, *op.cit.*, p.226
[25] ibidem; *Dr.Vasile Lucaciu....* p.408; V.Stoica, op.cit., p.7-8
[26] G.Neamțu, *op.cit.*, p.227
[27] V.Stoica, *op.cit.*, p.9
[28] *Raportului lui V.Stoica...*, în G.Neamțu, *op.cit.*, p.229
[29] Ibidem, p.228
[30] G.Neamțu, *op.cit.*, p.116-117
[31] Familia, 1988, nr.9, supliment p.III

avuseseră în țară, stârnind nostalgia celor plecați. La două săptămâni de la apariție - va scrie Moța - "am primit atâtea abonamente, încât mi se acopereau cheltuielile de editare, ba îmi mai rămânea ceva pentru redactare."[32] Inițiativa acestuia nu scapă atenției celor din țară. Nicolae Iorga saluta apariția ziarului, arătând că aceasta își păstra identică forma veche spre bucuria ardelenilor emigranți.[33] Iorga îi aduce preotului Moța laude binemeritate, închinându-i un profil în ziarul său: *Omul de ispravă*, care se încheia într-o notă măgulitoare: "îi strigăm și noi de dincoace părintelui ostaș: cu misiune sau fără, ești tot omul de ispravă pe care l-am știut."[34]

Neamul Românesc al lui N.Iorga anunța în 15 septembrie, că "omul de ispravă, cinstit, dezinteresat și moral care e părintele Moța" a ținut o conferință în biserica românilor din Cleveland.[35]

Printre alte probleme, pe care Misiunea Patriotică le-a abordat, a fost și aceea a bisericii ortodoxe române din America. Membrii acesteia au fost informați de situația acesteia și de dorința de a se uni cu Mitropolia din București, respingând astfel autoritatea Mitropoliei din Sibiu, în scaunul căreia se afla V.Mangra, al cărui act de trădare nu era acceptat de românii americani. Dacă Vasile Lucaciu era de părere ca emigranții ardeleni să-și înființeze Episcopia română unită (a ortodocșilor cu a greco-catolicilor), Moța era împărțit în a susține: ca preot ortodox ideea păstrării raportului existent cu Mitropolia din Sibiu, iar în calitate de ziarist înclina să dea dreptate lui C.R.Pascu, redactorul șef al ziarului *America* și lui Iuliu V.Ioanovici, care susțineau teza că este o rușine ca Biserica română din America să fie sub jurisdicția unui mitropolit trădător de neam. Moța va declara în fața fruntașilor comunității românești din Cleveland că se impune ruperea relațiilor cu Sibiul și unirea cu Mitropolia din București.[36]

Telegramele din ziarele americane anunțau dezertări masive ale soldaților ruși la scurtă perioadă după ofensiva românească din Moldova. Veștile erau de natură să-l îngrijoreze pe Moța, a cărei familie se afla la Iași. El va lua hotărârea de a se întoarce în septembrie acasă,[37] după ce foile "treziseră un înălțător entuziasm românesc printre emigranții noștrii."[38] Cam în același timp se va retrage și V.Lucaciu la

[32] I.Moța, *op.cit.*, p.55
[33] Neamul Românesc, 1917, nr.261 din 23 sept.
[34] Ibidem, 1917, nr.262 din 24 sept.
[35] Ibidem, 1917, nr.253 din 15 sept.
[36] G.Neamțu, *op.cit.*, p.64-65
[37] I.Moța, *op.cit.*, p.56
[38] V.Stoica, *op.cit.*, p.10

fiul său Epaminonda, în timp ce V.Stoica continuă acțiunile de unul singur.

În drum spre casă, Moța este nevoit să staționeze câteva zile la Petrograd, de unde pleacă cu ajutorul Legației române, cu doar 3 zile înainte de izbucnirea revoluției.[39]

Sosit la Iași, Moța este solicitat să colaboreze pentru un timp la ziarul Statului Major, pentru ca în luna martie 1918 să primească, împreună cu S.Bornemisa, redactarea *Cuvântului Moldovenesc*, a lui Pan Halipa. Acesta a fost primul ziar din Basarabia scris în alfabetul latin. El va părăsi această foaie în decembrie 1918, pentru a se întoarce în Ardeal.[40] La Orăștie, însă, *Libertatea* ajunsese înaintea lui.

56

Române, 1926, p.75

LA RĂSCRUCEA... VREMURILOR

1. Reîntoarcerea în Orăștie.

Întors la Orăștie, în decembrie 1918, părintele Moța găsește o foaie cu numele popularei sale gazete: *Libertatea*. Aceasta era editată încă din primele zile ale lunii noiembrie 1918, de un grup de intelectuali: Gavril Todica - care își asumă răspunderea pentru editare, Constantin Baicu, Ioan Branga, Aurel Vlad ș.a., ca organ de presă al Consiliului Național din Orăștie (condus de acesta din urmă).[1]

Chiar dacă în condițiile tumultului fără precedent trăit de poporul român în acele zile memorabile, ziarul nu a mai beneficiat de aportul valorosului colectiv care îl consacrase înaintea războiului, activitatea desfășurată de *Libertatea* în cursul evenimentelor revoluționare din toamna anului 1918 reprezintă o adevărată apoteoză a întregii sale existențe. Ea a fost purtătoarea de stindard a tuturor acțiunilor intreprinse de populația românească din ținutul Orăștiei - și nu numai - un adevărat organ de presă al autorităților românești, care veneau să ia locul vechii administrații. În paginile sale și-au găsit loc numeroase și ample relatări despre fapte petrecute în ținut, dar și comentarii pertinente despre mișcările revoluționare ce au cuprins centru și estul Europei. De asemenea, publicația se face ecoul chemării poporului de a-și alege reprezentanții pentru Adunarea Națională ce urma să se țină la Alba Iulia.[2] Ziarul chema, în numele Consiliului Național Român din Orăștie, pe toți românii să participe la adunare: "Fraților, pentru ca adunarea aceasta să fie cât se poate de impozantă, datori suntem de a ne îngriji ca prin numărul participanților să dovedim lumii întregi că poporul român una este și toți împreună pretindem sus și tare formarea statului național român unitar și puternic."[3]

Din Orăștie au luat drumul către Alba Iulia 4-500 de oameni, alături de cei peste cei 200 din Deva, 50-60 din Brad, 40 din Hațeg etc.[4]

---

[1] Libertatea a reînceput să apară în 1/14 nov., considerându-se continuatoarea vechii gazete, dovadă și anul de apariție trecut pe frontispiciul ziarului - XV

[2] I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.* (I), p.263-265

[3] Libertatea, XV, 1918, nr.2 din 8/21 nov.

[4] I.Frățilă, V.Ionaș, *Aportul populației din județul Hunedoara la Unirea Transilvaniei cu România*, în Sargeția, XIV, 1979, p.471

Moța se vede pus în situația de a fi nevoit să își revendice dreptul asupra editării vechii *Libertăți*, dar și postul de paroh în Orăștie, pierdut în urma plecării la București. Postul de paroh II fusese ocupat prin concurs de Victor Păcurariu, în 17 decembrie 1917, dar care fusese concentrat preot militar.[5] După intervenții repetate făcute de protopopul Vasile Domșa, pentru a-l lăsa la vatră, acesta își ocupă postul în 10 iulie 1918. La scurt timp va fi mobilizat pentru campania din Ungaria. Protopopul își reia demersurile pentru demobilizarea lui Păcurariu în condițiile în care "comitetul parochial a trebuit să țină seama și de dorința unor credincioși amici politici ai preotului Moța, cari voiau în împrejurările de azi să-l reabiliteze în postul său avut aici mai înainte."[6] Cu toată opoziția lui Domșa, Moța își reocupă postul, iar V.Păcurariu va intra în învățământ.

"Făcătorul de gazete de la Orăștie", cum îl numește Sebastian Bornemisa, s-a integrat repede în sânul comunității pe care o părăsise de câtva timp. De acum putem vorbi despre cea de-a treia etapă din existența *Libertății*.

Începând de la 1 ianuarie 1919, Moța editează din nou *Libertatea* și adausul său *Foaie Interesantă*. Dar după o absență de patru ani, viața grea ce a urmat războiului, face ca din cele peste 12.000 de abonamente câte a avut în anii premergători izbucnirii războiului, doar 5-6.000 de abonați să mai solicite foile, arareori reușind să ajungă pe la 7.000.[7]

Din vechea echipă, părintele Moța rămâne fără Ermil Borcia, căzut în război, fără Vasile C.Osvadă, care fusese chemat la "rosturi mai înalte" de Consiliul Dirigent. Îi va fi alături pentru o perioadă lungă, Ioan Ciontea, conducătorul tipografiei *Libertatea* (fostă "*Tipografia Nouă*").[8] Rămas fidel convingerilor sale despre presa poporală, Moța editează nu după mult timp și suplimentul economic al foii sale, dar cu un nou titlu: *Plugarul Luminat*, întocmit de profesorul Simion Ordean.[9] *Foaia Interesantă* va fi redactată începând cu nr.1/1928 de soția sa, Maria.

Foile însă nu mai prindeau la fel ca în trecut, deși un abonament (pentru toate trei împreună) era de 50 de lei/an, iar pentru țărani 40 lei/an, scăzând în 1922 la 32 lei/an, în condițiile în care prețul unui singur ziar era

[5] A.P.O., Orăștie, pachet 1918, doc.nr.497
[6] A.P.O., pac.1919, doc.nr.446
[7] I.Moța, *op.cit.*, p.61
[8] Calendarul Național al Foii Interesante pe anul 1927, Orăștie, 1926, p.67. Acesta a fost doi ani redactor la Tribuna din Sibiu, apoi conducător de tipografii în Hațeg și Hunedoara. Din 1904 preia tipografia înființată de patru dintre fondatorii Libertății
[9] I.Moța, *op.cit.*, p.61

în 1921 de 1 leu. Pentru a atrage cititorii la abonamente, alături de alte facilități, erau trimise "numere de probă", fără plată, timp de o lună. Rămânând credincios ziaristicii "poporale", pe lângă stilul accesibil în care erau scrise foile, acesta continuă să tipărească părți din noua legislație "tradusă pe limba poporului așa fel, să o poată înțelege și cel din urmă țăran și își poate cunoaște astfel drepturile de cetățean la comună și la județ și dreptul slujbașilor față de el".[10] Tot în vechea practică, Moța va încerca să tipărească în tipografia sa o serie de cărticele care să fie accesibile, atât ca preț, cât și în ce privește conținutul. (*"Pagini alese din scriitori români"*).

Motivele acestei scăderi de tiraj, proprietarul gazetelor le găsește în schimbarea modului de gândire al oamenilor trecuți prin război și care preferau "o gazetă măciucă, care să lovească și să dărâme tot în jurul ei", dar și în concurența făcută de foaia poporală *Unirea Poporului*, editată de Mitropolia din Blaj. Cel mai serios motiv era, însă, cel al concurenței ziarelor din București cu ediții naționale.[11]

Realitatea era mult mai crudă. Acum se produce, cum scria Agârbiceanu, "moartea unei prese", căci s-a schimbat însăși structura socială, s-au schimbat preocupările principale ale societății. Marele ideal, odată atins, s-a răsturnat un echilibru moral: au pornit să se evidențieze apetiturile de ordin material în locul aspirațiilor de ordin național, cultural ori moral. Lupta între partide, care se resimte atât de greu în presa noastră, n-a fost promovată de publicistica ardeleană, ci a fost produsă de însuși spiritul public divizat de interese materiale, în simpatia pentru diverse partide politice. Vina a acestor stări de lucruri este a acelora care s-au grăbit să vină cu luptele de partid să divizeze Ardealul, împărțindu-l în tabere de interese de alt ordin decât cel general românesc.[12]

Pornind de la faptul că foile de cultură sunt rare, iar cele care existau, apăreau în cea mai mare parte în București, fiind scrise la un nivel intelectual mai ridicat, Moța a realizat o schimbare în conținutul *Foii Interesante*, schimbare anunțată și de noul subtitlu: *"Pentru petrecere și învățătură - magazin de cunoștiințe folositoare"*. În cuprinsul acesteia își fac loc cele mai senzaționale descoperiri ale științei și tehnicii, întâmplări extraordinare din întreaga lume, însoțite de numeroase fotografii. Aceeași amprentă o constatăm și în conținutul *Calendarelor Foii Interesante*. Iată cum prezenta măsurile luate în urma nevoilor de schimbare: "Acest fapt mă constrângea (...) a face o modificare în felul de redactare al F.I., introducând

[10] Foaie Interesantă, 1928, nr.47
[11] I.Moța, *op.cit.*, p.62
[12] I.Agârbiceanu, în Almanahul Presei Române, p.116

în ea şi alt material de cetit, decât cel literar. -Îţi voi da şi eu, dragă cetitorule (...) *ştiri senzaţionale*... Dar, cum eu niciodată nu m-am coborât prin foile mele la poporul de jos, ca să rămân şi eu acolo jos cu el, *ci ca să-l ridic pe el la mine*, aşa şi de data asta am zis: Îţi plac ştirile senzaţionale? Le vei avea şi în Foaia Interesantă a mea, dar nu de cele pe care le găseşti zilnic în presa de speculă, care îţi ridică părul în cap prin grozăviile crimelor ce-ţi descrie, cu amănunte mai sângeroase de cum au fost de fapt, ci îţi voi prelucra şi arăta *senzaţiile* de multe ori uimitoare *ale descoperirilor ştiinţei*, ale minunilor ce le face tehnica, aşa ca tu, cetind aceste senzaţii ştiinţifice, să ajungi a vedea cât mai bine în lumea ştiinţei înaintate de azi şi a o înţelege".[13] Cu aceste zbateri şi alte asemenea frământări a început cea de-a treia perioadă de existenţă a *Libertăţii - foaie pentru popor*.

În primii ani după Unire, I.Moţa fiind un membru activ al PNR, ziarul său s-a plasat pe linia politicii de partid. A devenit un neîmpăcat adversar al liberalilor în plan politic, sancţionând orice iniţiativă a acestora, indiferent dacă aceştia se aflau la putere sau în opoziţie. Numeroase sunt articolele care vin şi susţin, de exemplu, campania de explicitare a eşecului tratativelor pentru fuzionare dintre conducerile PNR şi PNL, din toamna anului 1921,[14] încercând să acopere în fapt adevăratele motive ale neînţelegirilor dintre Brătianu şi Maniu,[15] aruncând vina pe liberali.

În aceeaşi perioadă mai poate fi surprinsă atitudinea faţă de grupul ardelenilor, care au trecut în partidul lui Averescu, mai ales faţă de O.Goga,[16] Teodor Mihali şi Ioan Suciu. Fără a-i ataca în mod special, gazeta orăştiană nu scapă ocazia de a prezenta diverse situaţii dificile în care aceştia s-ar afla, străduindu-se să le creeze o imagine cât mai defavorabilă. Nu este iertat nici generalul Averescu, pentru că "a spart pe ardeleni", ispitindu-l pe

---

[13] I.Moţa, *op.cit.*, p.64-65

[14] I.I.C. Brătianu a mai făcut PNR o ofertă de fuziune şi în vara anului 1919, dar care a fost refuzată

[15] O analiză mai consistentă a momentului, la P.Şeicaru, *Istoria partidelor naţional, ţărănist şi naţional - ţărănist*, vol.II, Madrid, p.319

[16] La sfârşitul anului 1919 şi începutul celui următor, în sânul PNR au avut loc ample dezbateri, conturându-se două curente diametral opuse: unul, având în frunte pe O.Goga, considera că rolul istoric al PNR s-a încheiat la 1 Decembrie 1918, când Transilvania s-a unit cu România, şi ca atare el trebuia să se integreze în viaţa politică a României Mari, fuzionând cu unul dintre partidele din Vechiul Regat; altul, reprezentat de I.Maniu, aprecia că partidul trebuia să-şi continue activitatea, deoarece el trebuie să reprezinte cu precădere interesele românilor din Transilvania şi, în acelaşi timp, să-şi extindă influenţa la scara întregii ţări, prin crearea de organizaţii proprii şi prin fuzionări cu alte partide. Până la urmă punctul de vedere al lui Maniu s-a impus şi Goga împreună cu susţinătorii săi au părăsit partidul, în aprilie 1920, înscriindu-se în Partidul Poporului, prezidat de Al.Averescu

Goga şi pe ceilalţi, care s-au lăsat duşi "după steaua cu luciri false, care pe când răsărea şi apunea".[17]

Libertatea şi suplimentele sale, alături de proprietarul lor nu se abat de la linia naţionalistă pe care şi-au ales-o în 1902, când au pornit la drum, rămânând pe mai departe antimaghiari convinşi. În paginile ziarului sunt trase mereu semnale de alarmă cu referire la acţiuni sau posibile acţiuni ale maghiarilor, care pun în pericol, ori ar putea dăuna intereselor statului naţional unitar. Printre altele, se porneşte o campanie împotriva tolerării de către statul român al societăţii maghiare *Emke*, al cărei scop încă la înfiinţare fusese declarat şi era bine cunoscut de toată lumea, adică de maghiarizare a românilor ardeleni. Se considera că cel mai potrivit ar fi desfiinţarea acesteia şi trimiterea fondurilor sale *Astrei*, căci banii fuseseră adunaţi de la români.[18] Această atitudine o va avea Moţa şi la tribuna Parlamentului în calitate de senator.[19] Consideră de asemenea că guvernul român, acordând atâtea drepturi maghiarilor şi acceptându-le să se organizeze politic într-o Uniune Maghiară, nu face altceva decât să dea "dovadă şi de mare uşurătate cu care se iau la noi astfel de hotărâri".[20] Pe seama maghiarilor sunt puse şi acţiunile subversive ale "sindicatelor roşii". Acestea aparţineau, după părerea redacţiei orăştiene, lucrătorilor unguri, care, pentru a nu-şi da "arama lor naţională maghiară, se numesc *socialişti internaţionali*".[21]

Tot pe linia naţionalistă, se poate spune că ziarul are tot mai dese accente antisemite. Sunt scoase în evidenţă, în mod repetat, alianţele dintre evrei şi maghiari, care lucrează la erodarea fundamentului tânărului stat unitar, ori acţiunile comuniştilor, care sunt numai jidani, precum şi rolul malefic pe care evreii îl joacă în lumea satului românesc. Discursul naţionalist pe această temă este identic cu cel al presei româneşti de dreapta din perioada interbelică. Iată ce scria *Libertatea*, la începutul anului 1923, în timpul mişcărilor studenţeşti: "Ne prigonesc în casă la noi, deşi ei sunt puţini şi noi mulţi. Se încred în sacii de arginţi pe cari i-au adunat de la noi în tăcere, prin apucături istete şi viclene, în curs de zeci şi zeci de ani (...). Iar sacii de arginţi şi aur le dau îndrăsneală, cutezanţă, ca să ne prigonească nu numai pe tărâmul economic, ci să dea palme morale fiinţei noastre naţionale şi creştine".[22]

---

[17] Libertatea, 1922, nr.7 din 16 febr.

[18] Ibidem, 1921, nr.40 din 6 oct.

[19] Dezbaterile Senatului., şedinţa din 27 iulie 1931, p.315 [mai departe DS]

[20] Libertatea, 1921, nr.40 din 6 oct.

[21] Ibidem

[22] Libertatea, 1923, nr.1 (Crăciun 1922)

2. În primul Parlament al României Mari.

Activitatea lui Moța este și după 1918 la fel de complexă. Ca fruntaș local al PNR - va conduce la un moment dat organizația locală (până la trecerea sa la Acțiunea românească și apoi în Liga Apărării Național Creștine - LANC),[23] va candida pe listele partidului în mai multe rânduri, reușind să obțină două mandate de deputat, număr întregit apoi cu alte mandate de senator obținute însă pe alte liste. Astfel, preotul - ziarist, va face parte din primul Parlament al României Mari, ca reprezentant al Orăștiei (după ce A.Vlad, ales și la Dobra, optează pentru aceasta din urmă) deși fusese ales fără contracandidat la Romos.[24] Va reveni în Camera Deputaților și după alegerile din mai 1920, tot ca reprezentant al partidului condus de I.Maniu. Fără a urmări în mod special activitatea sa de parlamentar, remarcăm participarea alături de I.Maniu, A. Vlad, Al.Vaida Voevod și alți demnitari ardeleni la diverse întâlniri și mitinguri din județul Hunedoara și județele limitrofe, numărându-se cel mai adesea printre vorbitori. În Cameră el are câteva intervenții în diverse chestiuni: în cazul românilor veniți din America și care au fost jefuiți de vameșii sârbi, care le-au confiscat bunurile și banii; despre practica Legației austriece din Londra, care percepea numai românilor taxă pentru acordarea vizei de trecere spre România; în problema conflictului provocat de jandarmi în comuna Vaidei, de pe urma căruia câțiva săteni au avut de suferit și cărora nu li s-a făcut dreptate;[25] precum și în chestiunea recrutărilor din Ardeal, cae îi punea pe tinerii de aici în situația de a face 4-5 ani serviciul militar, după ce îl făcuse în armata austriacă și în gărzile naționale, prinzând și anii de război.[26] Ioan Moța se va număra printre deputații care au părăsit Adunarea în semn de protest la dezbaterile pe marginea Legii agrare, contribuind prin aceasta la căderea guvernului.

Libertatea a constituit un mijloc important de propagandă electorală pentru partid. În timpul campaniilor electorale acesta apărea de 2 ori pe săptămână și cel mai adesea în 8-12 pagini.

Activitatea politică îi va aduce lui Moța și neplăceri. În urma alegerilor din 1922 este acuzat de Aurel Vlad - care pierduse mandatul de Orăștie - că ar fi "corteșit" cu liberalii împotriva sa. Vlad era convins că

[23] L.Ciumașiu, M.Vlad, *Orăștia în viața și istoria Partidului Național Țărănesc* c.d., Simeria, 1993, p.32
[24] DAD, ședința din 26 nov.1919, p.23
[25] Libertatea, 1921, nr.28 din 14 iulie
[26] DAD, ședința din iulie 1920, p.352

liberalii au furat voturi folosindu-se de buletine albe, ștampilate ulterior, înlocuindu-se apoi o urmă. Aceste buletine ar fi fost tipărite în tipografia lui Moța.[27] În urma acuzelor, făcute și în ziarul *Solia Dreptății*, Moța îl provoacă pe acuzator la o discuție publică, în care Vlad să-i ceară socoteală.[28] Conflictul va degenera, ajungând să se spună lucruri ce nu le făceau cinste celor doi fruntași ai obștei și ai partidului. Se pare că Vlad l-a acuzat în public de laşitate pe Moța, alături de O.Goga și alți fruntași ardeleni, care ar fi fugit în România de teama frontului. Cuvintele folosite au fost însă mult mai grele. În apărarea sa acesta afirmă că a acceptat de bună voie să-și pună foile în slujba partidului, dar recunoaște că a refuzat să le transforme în "gazete electorale". El scria despre acest fapt: "susțin partidul, cu seriozitate, cu credință, dar orice bazaconii nu pot tipării în foaie. Aceea ce scriu în timpul alegerilor, doresc să pot să susțin și după aceea...".[29] În ciuda acuzațiilor făcute de Vlad, că s-ar fi lăsat corupt de liberali, acesta recunoaște că i s-a propus să candideze pe listele lor, dar a refuzat. Cu oarecare regret, acesta încheia un articol susținând că la alegerile din martie 1922 "la mine au venit oameni de a tuturor celorlalte partide, numai oamenii unui singur partid n-a venit: ai Partidului Național!" Și astfel ajunge să-l bănuiască pe Vlad că datorită lui, cei de la conducerea partidului au trecut peste el, fără a-i "cere nici măcar părerea, tot asemenea comitetul local electoral".[30] În cele din urmă, conflictul dintre cei doi se stinge, dar din păcate a pus capăt unei prietenii care a născut *Libertatea* și a trimis primul deputat român în Parlamentul de la Budapesta după o lungă perioadă de "pasivism" politic al ardelenilor.

Libertatea militează în paginile sale pentru o apropiere între PNR și Partidul Țărănesc, "ba chiar pentru o contopire a lor într-unul singur, căci partide surori sunt și ele (...) unul ca și celălalt, fericirea poporului nostru țăran o urmăreşte".[31] Vor mai trece însă câțiva ani buni până se va ajunge la contopirea celor două partide, însă gazeta orăștiană și proprietarul său își aflaseră deja alt drum.

Începând cu anul 1923 ziarul va arăta o simpatie deosebită mișcărilor studențești. Pentru cei din redacția orăștiană era o mângâiere că "ne-a dat Dumnezeu o tinerime la școlile înalte, care, simțind și ea jignirile (...) din partea prigonitorilor (...) -s-a aprins de nobilă mândrie de neam și

[27] Cf. Mircea Vlad (octombrie 1997)
[28] Libertatea, 1922, nr.13 din 30 martie
[29] Ibidem, nr.14 din 6 aprilie
[30] Ibidem
[31] Ibidem, 1921, nr.50 din 15 dec.

sfântă iubire de Isus, şi ea a ridicat glasul său ca un bucium de alamă, şi la nevoie braţul său de apărare - şi de-o lună, ba chiar două, cum răsună pe plaiurile frumoasei noastre Românii colindă mai frumoasă ca aceea, pe care o cântă mândrele cete de tineri fii ai neamului, de la Cluj, Bucureşti, Iaşi, Cernăuţi, Timişoara - cari înţelegând primejdia vremurilor de azi, mai ales a celor viitoare ne chiamă la luptă sfântă în jurul lui Christos (...)".[32] Pe linia acestei simpatii, dar şi a antisemitismului, tot mai mult promovat de foile lui, Moţa tipăreşte în luna august, a aceluiaşi an, *"Protocoalele Înţelepţilor Sionului"* în traducerea fiului său, Ioan I.Moţa. Mai mult, reproduce în serial în paginile ziarului său această lucrare. Porneşte chiar o campanie de susţinere materială şi morală a studenţimii răzvrătite. Atunci când li se vor intenta procese conducătorilor acestor mişcări, paginile ziarelor sale sunt pline de articole partizane. Pe timpul procesului intentat grupului de complotişti, cunoscut în istoriografie de "grupul de la Văcăreşti", redacţia şi administraţia se mută la Bucureşti, urmând să trimită ziarul direct din Capitală.[33] Putem admite ca firească atitudinea foilor orăştiene, din moment ce unul dintre acuzaţi este fiul lui I.Moţa, ajuns preşedinte al Centrului studenţesc "Petru Maior" şi conducător al studenţimii clujene. Totuşi putem spune că într-o primă fază, deşi de partea studenţilor, dezaproba influenţa lui A.C.Cuza asupra mişcării, încercând să-şi tempereze fiul în antisemitismul mult prea radical pe care îl propovăduia. Acesta îi scria profesorului la Iaşi în 1923: "Ţin să vă arăt la locul prim, părerea mea, care e şi a multor altora, că nu e în interesul mişcării ca aceşti tineri să fie concentraţi toţi la Iaşi. Ionel Moţa s-a ridicat în mijlocul tinerimei din Cluj şi are azi, în foarte mare măsură, încrederea ei. Acea tinerime îl doreşte, îl cere cu tărie să se întoarcă în mijlocul ei, îl reclamă oarecum ca pe al său. Cei din Cernăuţi pe ai lor. Dacă Moţa rămâne la Cluj, se dezvoltă în jurul lui o tinerime de foarte bună nădejde pentru viitorul luptei. (...) Fiul meu spune: *-Noi suntem cuzişti. După Conta şi Eminescu, d-ul Cuza susţine mai neted şi documentat principiul eliminării jidanilor dintre noi, şi anume cu orice preţ! Noi stăm în slujba acestui principiu şi suntem cari voim al realiza. Vom încerca-o cu mijloace mai domoale la început, iar întrucât vom vedea că aşa nu merge, vom recurge şi la mijloace de forţare cu orice preţ, chiar cele mai sângeroase şi orice ar costa!* -Cum orice ar costa? întreb eu. Dacă, ţinând seama de organizarea internaţională de azi, folosindu-vă de mijloace oricât de sângeroase pentru eliminarea, mai drept zis extirparea jidovimei, aţi expune ţara unei intervenţii străine, a-ţi face-o totuşi? *-Da! Neamul nostru, precum e stabilit de învăţaţii noştrii, fără această eliminare piere! Iar dacă e să piară, apoi să piară măcar în o luptă frumoasă, nu stând laş ca să fie*

[32] Ibidem, 1923, nr.1 (Crăciun)
[33] Ibidem, 1924, nr.13 din 27 mart.

ros de viermele nimicirii. (...) Ce frumos sună, ce teorie, d-le Cuza, aceste proclamaţiuni războinice, dar ce puţini români cu simţul răspunderii se vor găsi care să le urmeze! A lăsa pe aceşti băieţi să se familiarizeze cu aceste idei şi a le propovădui e egal cu a întoarce de către ei mii şi mii de români cari îi au azi dragi şi de sus şi de jos. Căci independenţa acestei ţări nu s-a cucerit începând cu minunatele sforţări patriotice ale Domnului Alexandru Cuza, urmate la 1877, 1881 şi 1916, pentru ca azi să o riscăm cu atâta uşurinţă, fără a ne da seama că ce va urma după aceea?(...).[34]

Atitudinea sa din timpul acestor frământări, precum şi implicarea fiului său în aceste evenimente, sunt două motive care aduc suspendarea *Libertăţii* începând cu 2 iunie 1924. Situaţia a fost puţin confuză căci înştiinţarea sosită la redacţia gazetelor era lacunară: "În conformitate cu Ordinul Corpului VII de Armată Nr. 24282/24 comunicat cu Ordinul Diviziei 18, Nr. 8575 din 2 iunie 1924 şi cu explicaţiunile date telefonic, cu onoare se face cunoscut că apariţia ziarului D.Voastre *Libertatea*, cu începere de la 5 iunie 1924, este oprită, până la sosirea noilor ordine!"[35]

Din nr.23, exemplarele rămase neexpediate, au fost confiscate. În locul nr.24 Moţa trimite abonaţilor *Plugarul Luminat*. Pentru numărul următor acesta găseşte o soluţie pentru a ieşi din această criză provocată de autorităţi, editând sub un nou titlu vechea foaie, *Libertatea Naţională*.[36] Putem considera ca motiv al suspendării şi încercarea de eliminare a concurenţei, de către liberalii aflaţi la putere, care tocmai începuseră editarea unei foi poporale la Cluj: *Înfrăţirea Poporului*.[37]

Începând cu nr.25, de când apare cu noul titlu, tonul său este tot mai curajos, provocând la răspundere pe cei care au hotărât această măsură de suspendare. După trei săptămâni de la sistarea apariţiei, Moţa cere socoteală prin intermediul noii sale foi, arătând că încă nu se cunoaşte "*din a cui poruncă* a fost oprită (...), în anul al 22-lea al vieţii sale, şi *pentru ce vină?*". El îi provoacă pe cei de la Comandamentul Corpului VII de Armată din Sibiu, emitenţii ordinului de oprire, să "trimită acel ordin, *să vedem cu cine avem de-a face* şi care este vina ce s-a *aflat acestei foi*?"[38]

Nu puţine au fost atitudiniile favorabile ziarului din Orăştie. *Neamul Românesc* condus de Iorga, mirându-se de măsura suspendării scria: "În faţa acestei nemaipomenite volnicii, cauţi o tălmăcire, - dar n-o poţi găsi.

[34] Biblioteca Academiei Române, fond A.C.Cuza, S 47/DL VIII, după G.Dumitrescu, *Corespondenţă Ioan I.Moţa - A.C.Cuza (1924-1927)*, în Arhivele Totalitarismului, an II, 1994, nr.3, p.115
[35] Plugarul Luminat, 1924, nr.5 (Rusalii)
[36] Ibidem
[37] Ibidem
[38] Libertatea Naţională, 1924, nr.26, 26 iunie

Libertatea în timpul din urmă a lunecat nițel de pe drumul său glorios din trecut. Fiindcă părintele Moța e tatăl cunoscutului student Moța de la Văcărești, a făcut din *Libertatea* o gazetă mai mult studențească decât țărănească. Aici a greșit părintele Moța, că prea a revărsat durearea sa de părinte peste paginile foii sale, care ar fi trebuit să rămână ceea ce a fost până acum: o foaie folositoare pentru popor, atât de trebuincioasă în Ardeal. Dar această greșală poate fi temei pentru o măsură ca cea dată de Corpul VII Armată? Nu!

Oprirea foii *Libertatea* e o rușine pentru acela care a ordonat-o și e o crimă față de poporul românesc din Ardeal, care și-a făcut în mare parte creșterea și luminarea prin această foaie..." Deputatul I.Matei în Cameră îl interpelează pe ministrul de război pentru motivul suspendării.[39] După scurtă vreme, Franasovici, secretar de stat la M.I. a hotărât anularea ordinului, iar ziarul se întoarce la formula tradițională.

3. Din Partidul Național în Liga Apărării Național Creștine.

Apropierea de mișcarea studențească, în care a fost atât de implicat fiul său, îl aduce pe preotul Moța în legătură cu naționaliștii antisemiți din jurul lui A.C. Cuza, care în martie 1923 înființaseră Liga Apărării Național Creștine. Considerăm că el a fost atras, într-o primă fază în "*Acțiunea Românească*", fondată printre alții de Em. Vasiliu, Iuliu Hațieganu, I.C. Cătuneanu, Valer Pop de către fiul său, Ionel Moța. Atunci când cele două formațiuni fuzionează în septembrie 1925 (și cu "*Fascia Română*" din Arad), preotul orăștian este ales în Comitetul executiv al *Ligii* alături de A.C.Cuza (președinte), C.Șumuleanu, V.Pop, N.Paulescu, I.C.Cătuneanu, I.Hațieganu, gen.Macridescu ș.a.[40] *Libertatea* scria după acest eveniment: "Luăm cu multă plăcere la cunoștință unirea de la Iași și legăm cele mai frumoase nădejdi de ea! Acesta e steagul național-creștinismului, ce l-am dorit din tot sufletul, de el se leagă azi nădejdea noastră de mai bine!"[41] De acum, constatăm în discursul său naționalist accente de antisemitism militant, depășind pragul avertismentelor, al semnalelor de alarmă asupra pericolului reprezentat de evrei pentru satul românesc sau pentru tânărul stat unitar, aflat la începuturile dezvoltării economice. Această radicalizare a discursului îi aduce pe redactorii foilor conduse de preotul Moța, în corul presei antisemite, ce abordează teme și motive inspirate din "doctrina

[39] Ibidem, 1924, nr.27 din 3 iulie
[40] Înfrățirea Românească, 1925, nr.11 din 1 oct.; Libertatea, 1925, nr.40 din 1 oct.
[41] Libertatea, 1925, nr.18 din 23 aprilie

cuzistă". Acum cheamă la luptă pentru a "pune mâna în piept primejdiei jidovești: sau o a răpune, scoțând neamul biruitor, sau apoi cade cu vrednicie". Soluția îndreptării situației "era - în opinia ziariștilor orăștieni - scoaterea afară din țară a Jidanilor, (...) mai întâi cei veniți de la 1914".[42]

Această reorientare a sa mai poate fi explicată și de răcirea relațiilor sale cu membrii din conducerea PNR. Cu ocazia *Serbărilor Încoronării de la Alba Iulia*, proprietarul *Libertății* organizează[43] un sondaj de opinie printre cititorii săi, consultându-i în problema participării sau neparticipării PNR la acest eveniment.[44] Rezultatele au fost favorabile participării la încoronare. Acțiunea lui a nemulțumit însă pe mulți dintre liderii ardeleni, dat fiind faptul că fuseseră publicate deja un *Manifest* și o declarație din partea partidului.[45] Moța se justifică astfel: "Din prilejul Încoronării, noi am dorit același lucru: să auzim și părerea mulțimii mari, a cetitorilor noștrii din popor. Ne poate cineva lua în nume de rău lucrul acesta? Când n-am cerut oamenilor să se mărturisească în dreapta sau stânga, ci le-am pus față în față părerile *pentru* și *contra* și am zis: acum alegeți fiecare după inima voastră, după capul vostru! (...) Răspunsurile lor cinstite le vom arăta celor în drept, cari vor trage încheieri din ele ori vor trece peste ele. Și vom urma cu acest obicei, a ține legătura între noi și cetitori la astfel de prilejuri însemnate, - tocmai fiindcă facem parte dintr-un partid democrat, în care vrem să fim cu adevărat democrați".[46] Maniu a intervenit să nu fie publicate aceste rezultate.[47] Ca urmare a atacurilor venite din partea altor fruntași ai partidului, (dr.Coltor și dr.Sever Dan).[48] Moța demisionează din PNR, revenind, însă, asupra hotărârii la insistențele lui Maniu. Îl vom găsi în Marele Comitet central al partidului,[49] dar, cu toate acestea ruptura se produsese. De aici și până la a apuca alt drum, marcat de principii naționaliste, chiar mai radicale, nu a fost deloc greu.[50]

Atitudinea ziarului atunci când sunt prezentate măsurile luate împotriva studenților (procesul grupului de la Văcărești, cazul Moța - Vernichescu, cazul Codreanu - Manciu) sau cele luate împotriva profesorilor

[42] Calendarul Național al Foii Interesante de la Orăștie pe anul 1926, p.28
[43] Libertatea, 1922, nr.37 din 14 septembrie
[44] Patria, IV, 1922, nr. 204 din 20 noiembrie
[45] Ibidem, IV, 1922, nr. 221 din 12 octombrie
[46] Libertatea, 1922, nr.38 din 21 septembrie
[47] După cele scrise de I. Moța rezultatul sondajului era favorabil participării la Serbări (80% pentru - 20% împotrivă)
[48] I.Moța, *op. cit*, p. 81
[49] Patria, 1923, nr.20 din 29 ianuarie
[50] I.Moța, *op. cit*., p. 81

simpatizanți (scoaterea de la catedră a lui A.C.Cuza sau a altora) dezvăluie un partizanat clar, arată noua linie pe care a pornit ziarul. Mai mult chiar, pentru o mai bună popularizare a luptei studenților, la Crăciunul anului 1924, oferă pe lângă *Foaie Interesantă* și *Flugarul Luminat* un al treilea "adaus" (supliment): *Mișcarea Studențească,* care să arate lumii "ce aveau ei mai grabnic de spus" și care să oglindească "sufletul lor dârz, războinic, bărbătesc".[51] Acest supliment are pe frontispiciul său și zvastica.

Aflat la Focșani cu ocazia procesului intentat lui Corneliu Zelea-Codreanu în "cazul Manciu", în calitate de ziarist, I.Moța face un serviciu religios pentru acesta. După o bună bucată de vreme, Ministerul Cultelor cere Consistoriului Ortodox din Sibiu (în 24 aprilie) să ordone o anchetă, fapt care se întâmplă prin protopopul din Orăștie, pentru a cerceta dacă s-a făcut slujba și cine i-a dat încuviințare să facă un astfel de serviciu într-o eparhie din care nu face parte. Cercetat de superiorul său, Moța face public acest demers, lăsând să apară în paginile ziarului și atacuri mai dure. El considera că Ministerul "ar fi în stare să prigonească un preot ce s-a rugat undeva lui Dumnezeu pentru neam și lege, pentru creștinism, pentru a face plăcere jidanilor". Dat fiind faptul că la acea dată preotul-ziarist nu avea parohie, demersul Ministerului Cultelor nu poate avea rațiune, și subliniază în încheierea unuia dintre articole că s-a aflat acolo, doar în calitate de ziarist.[52] Iată cum prezenta în *Calendarul Național* momentul achitării în "procesul național-politic" de la Turnu-Severin: "Nicicând în Țara Românească, un proces n-a învolburat întrega țară și nu a chemat-o cu gândul și cu inima spre eroul procesului, ca acesta! Peste 20.000 de inși s-au înființat ca apărători, și vorbirile celor vreo 40 de vorbitori, au fost ca tot atâtea biciuri de foc cari plesneau în răutatea jidovească, ba poate și mai ales în a celor ce au intrat sluji la jidani, cum intrase și nefericitul Manciu! În chip firesc, învinuitul de "omor" C.Z. Codreanu, a fost aflat nevinovat și slăvit chiar ca un erou al luptei de izbăvire a țării din sugrumarea jidanilor și jidăniților de la noi! El a fost acoperit de flori și purtat pe umeri, pentru biruință (...) Iar poporul în toată țara s-a trezit prin acest proces la cunoștința primejdiei evreiești, cât nu se trezea fără de el nici în 5 ori 10 ani, pe calea deșteptării de rând".[53]

După achitarea pronunțată în *procesul Manciu - Codreanu,* studențimea, tineretul naționalist încearcă să demonstreze țării că lupta lor e a unor oameni maturi. Ei organizează o tabără de muncă pentru ridicarea

[51] Libertatea, 1925, nr.1 (Crăciun 1924) [în total 22 pagini]
[52] Libertatea, 1925, nr.21 din 14 mai
[53] Calendarul Național..., p.31-32

unui *"Cămin cultural creștin"* la Iași: "cu cărămidă făcută de mâna studenților, cu fundament din beton lucrat și cărat de ei și cu ziduri înălțate de ei".[54] Inițiativa acestora demonstrează câtă popularitate a dobândit grupul nu demult închis la Văcărești, pentru complot împotriva siguranței statului, toți conducători ai mișcării studențești din anii 1922-1923. Acest grup devine nucleul în jurul căruia se încearcă concentrarea elementelor naționaliste din rândurile tineretului.

Moța continuă să pună la fel de mult suflet în sprijinirea acțiunilor tinerilor naționaliști. În timpul întemnițării acestora sau cu alte ocazii, proprietarul *Libertății* lansează liste de subscripție pentru ajutorarea celor închiși. Gestul este reluat și atunci când se pornește la zidirea Căminului cultural creștin. Astfel, s-au adunat sume importante: pentru Cămin se strânseseră până în martie 1927 nu mai puțin de 331.850 lei pentru studenții de la Galata-peste 8.000 lei; pentru un alt student arestat, N.Totu, în patru luni se adunaseră la redacția orăștiană peste 28.000 lei, etc. La aceste colecte au contribuit și românii din America. Deși paginile ziarului erau populate adesea cu știri și articole despre mișcările studențești, despre procesele studenților sau cu alte acțiuni ale acestora, în iunie 1925, Moța apreciază că mișcarea studențească nu mai dispune de organe de presă, datorită suspendării acestora, și prin urmare *Libertatea* se pune, explicit, la dispoziția tinerilor.[55]

Corneliu Z. Codreanu era liderul tineretului din LANC, iar Ionel I. Moța devenise șeful *"Frăției de cruce"*, înființate de dr. A.Frâncu imediat după Unire și cedate, cu întreg patrimoniul material și moral, Uniunii Naționale a Studenților Creștini, mai exact Centrului *"Petru Maior"*, în anii de culme ai mișcării studențești. *Libertatea* intră și ea în concertul celorlalte ziare naționaliste, popularizând inițiativele acestora.

După contopirea organizațiilor naționaliste care au dat naștere LANC (Fascia Națională, Acțiunea Românească, Liga Național Creștină), publicațiile lui Moța se fac pe de-a întregul mesagere ale principiilor și acțiunilor Ligii. Iată care erau considerate de către *Calendarul Național* cele mai importante evenimente ale anului 1925: 1. constituirea LANC; 2. "Marele proces național-politic de la Turnu-Severin" (în cazul Manciu); 3. nunta lui C.Z.Codreanu (iunie); 4.botezarea de către Codreanu a unui număr de 113 copii; 5. începerea lucrărilor la Căminul cultural creștin.[56]

[54] Ibidem, p.38
[55] Libertatea, 1925, nr. 24 din 11 iunie
[56] Calendarul Național...1926, p.23-41; p.52-53

În septembrie 1925, Ionel Moța și C.Z.Codreanu vor pleca la Grenoble (Franța), pentru a-și desăvârși studiile.[57] Se pare că în urma șederii lor acolo, Codreanu va datora mult părintelui Moța, care le trimite sume de bani aproape suficiente.[58] Dacă C.Z.Codreanu se întoarce în țară, în primăvara anului următor pentru a lua parte la campania electorală, I.I.Moța își va continua studiile, cu rezultate bune.

Dintr-un fruntaș al PNR, preotul va ajunge liderul LANC din jud.Hunedoara. Deși înregistrează un oarecare succes la alegerile locale, în Orăștie, norocul nu le va mai surâde și la alegerile parlamentare din mai 1926. La alegerile comunale din februarie 1926, Moța propune o listă curat românească, pentru a combate celelalte liste pe care se aflau maghiari, sași și evrei (inclusiv pe cea a PNR). Între cei 12, pe lângă preotul orăștian mai întâlnim numele lui I.I.Vulcu, Teodor Vulpe, Simion Damian. Despre această listă scria în *Libertatea* că "aci nu e vorba de a sluji nici un partid, căci membrii propuși sunt naționali, liberali, averscani, naționali-creștini, care în fața acestei alegeri, toți și-au dezbrăcat haina de partid politic și s-au unit numai ca români (...) cari nu cunosc târguieli asupra drepturilor lor de români în acest oraș și la conducerea lui!"[59] Ca urmare, pentru cele 12 locuri de consilieri au fost aleși 10 români, atât de pe lista PNR cât și de pe lista naționalistă a lui Moța și 2 sași. Acțiunea sa este taxată de organul de presă al PNR, *Patria*, care publică un articol *"Părintele Moța liberal"*.[60] Ziarul clujean îi refuză dreptul la replică astfel că răspunsul va fi publicat în *Libertatea*. După ce face o înșiruire a propunerilor pe care i le-au făcut liberalii, afirmă că "n-am fost, nu sunt și nu voi fi niciodată liberal". *Liga* va depune liste electorale în jud. Hunedoara. Cum este și firesc, "cap de listă" este preotul I.Moța, înaintea avocatului Em. Vasiliu. Lista acestoara va avea de înfruntat pe cele ale Partidului Poporului (cu dr. P.Groza), PNL (cu Al. Constantinescu - fost ministru de justiție), PNR (cu dr. A.Vlad), a socialiștilor (cu I.Flueraș) și comuniștilor. În aceste condiții *Liga* a obținut doar 1.000 de voturi, nereușind să trimită nici un parlamentar. Au fost aleși, însă, câte patru deputați de la PNR și Partidul Poporului și unul al Partidului Țărănesc. Printre fericiți A.Vlad, P.Groza, S.Bornemisa, S.Dragomir,[61] toți foști tovarăși de idei și luptă ai lui Moța.

---

[57] C.Z.Codreanu, *Fentru legionari*, p.266

[58] Ibidem., p.280; acest lucru ne-a fost întărit și de dr. Șerban Milcoveanu, în urma discuțiilor avute pe această temă în martie 1994

[59] Libertatea, 1926, nr. 7 din 4 februarie

[60] Patria, 1926, nr. 31 din 7 februarie

[61] Libertatea, 1926, nr.24 din 3 iun.

După aceste alegeri, în sânul Ligii încep să apară neînțelegeri. Nu intrăm în amănunte, ci ne oprim la observațiile care se pot face asupra *Libertății*. Începând cu nr. 34/1926 știrile din viața și activitatea LANC sunt tot mai reduse. Încep să lipsească articole militante. Totuși se respinge. într-o primă fază, orice zvon despre o eventuală criză în sânul formațiunii lui Cuza. Dacă facem legătură cu ce scria *Pământul Strămoșesc*, după alegerile din 1927, dar și cu ieșirea "grupului tânăr" în frunte cu C.Z.Codreanu și I.I.Moța, răcirea atitudinii preotului I.Moța nu este întâmplătoare sau dictată de interese pur personale: "un preot Moța, un Șumuleanu, un general Macridescu, un Găvănescu au fost taxați ca rătăciți sau răuvoitori mișcării, atunci când au încercat să atragă atenția că Liga merge pe o pantă periculoasă".[62] În condițiile crizei din interiorul LANC -care determină o scindare și depunerea în 1928 a câte două liste în numeroase județe, în timp ce pentru Hunedoara nu se vor depune candidaturi, iar alegătorii sunt îndrumați să aplice ștamplia de mai multe ori pentru a anula votul.[63] Atunci când alegerile vor fi câștigate, în 1928, detașat de PNȚ, *Libertatea* salută victoria și îi urează noului guvern "să plece de la putere cu același nume bun", scriind că "dacă așa va fi, atunci Maniu a împlinit marile nădejdi de mai bine, pe care vechiul Regat le-a legat de Ardeal!"[64]

După cum se observă din paginile ziarului, Moța se retrage din Ligă, avertizând la un moment dat, că cei ce vor merge cu A.C.Cuza "numai năcaz vor avea, că nu e om de înțelegere, ci un dâcos și un volnic cum n-am mai văzut", iar cât LANC îl are pe acesta "în cap, nu e nădejde de nici un nou avânt și de nici o ispravă".[65] El se arată chiar bucuros de victoria obținută de PNȚ, lăsând să răzbată marile speranțe puse în partidul condus de Maniu. Totodată își îndreaptă atenția spre "grupul Văcărești enilor", desprins din *Ligă* și care a înființat *Legiunea Arhanghelului Mihail*. În tipografia sa se va tipări ziarul *Pământul Strămoșesc*. El îi ajută chiar și cu bani, prin listele de subscripții, lansate de redacția orăștiană.

Dintre atitudinile mai clare din deceniul 3 ale ziarelor lui Moța remarcăm aceea îndreptată clar împotriva "fiicii diavolului" cum o numise într-un articol pe Elena Lupescu. Aceasta e considerată unealta evreilor prin care se urmărea slăbirea tronului, "puternicul stâlp de sprijin al țării, al statului".[66]

---

[62] Pământ Strămoșesc, 1928, nr.24 (Crăciun)

[63] Libertatea, 1927, nr.27 din 23 iun.

[64] Ibidem, 1928, nr.47 din 12 noiembrie

[65] Libertatea, 1928, nr. 50 din 6 dec.

[66] Foaie Interesantă, 1928, nr.22 din 23 iun.

În Parlament, el se va ridica în câteva rânduri atrăgând atenţia asupra unor probleme de nuanţă naţionalistă. Aşa a fost cazul asociaţiilor pentru cultură maghiară în Ardeal, în problema dobândirii cetăţeniei, precum şi în chestiunea mutării funcţionarilor de stat ş.a. Cu toată poziţia sa şi noua perspectivă oferită de tipărirea ei în Capitală, (cu un conţinut nou şi cu posibilităţi de difuzare) *Libertatea* este, în situaţia creată de legea conversiunii, în imposibilitatea de a apărea peste vara anului 1932.[67] "Aş fi putut să asigur apariţia lor, alăturându-mă vreunui partid politic *de guvernământ* care să le ajute în vremea crizei, mai ales că am fost de atâtea ori şi stăruitor invitat şi de un partid şi de altul, ca să mă alătur lor, *că n-o să-mi pară rău*... Dar nu m-am putut hotărâ la asta, pentru că simţeam, că dacă m-aş fi alăturat unui partid din cele vechi şi *de guvernământ*, prea curând trebuia să-l părăsesc, neputându-mă eu împăca cu *politica* ce se face de partidele noastre vechi, care de care cu mai mare număr de ploşniţe evreieşti în cojocul lor. (...) Mai bine să înceteze foaia, rămânând cu amintirea nepătată".[68]

Apropierea alegerilor face necesară reapariţia. Dar în perspectiva evenimentului electoral ziarul are de acum o nouă faţă şi chiar o nouă orientare. Pe manşeta sa apar sloganuri şi îndemnuri electorale purtând însemnul "Gărzii de Fier". Dar campania electorală pro-legionară o desfăşoară *Libertatea* nu pentru că prim-redactor e Ionel Moţa, ci pentru că aceste vederi le împărtăşesc atât fiul, cât şi tatăl. Ei vor candida împreună pe lista de deputaţi depusă în judeţul Hunedoara, numărul 1 fiind tânărul avocat. Sub redacţia acestuia din urmă pomenit, apare de sub teascurile tipografiei de la Orăştie, cu oaczia alegerilor şi ziarul *Garda de Fier*.

Firește, participarea la alegeri nu înseamnă automat şi înregimentarea părintelui Moţa în mişcarea legionară. El a fost, după cum am mai arătat, foarte aproape de mişcarea studenţească şi mai apoi de tinerii ce au pus bazele *"Legiunii Arhanghelul Mihail"*. În consecinţă i-a ajutat moral şi material, ca un prieten şi ca un părinte, împărtăşind naţionalismul curat al acestor tineri. Deşi mereu în preajma lor, el nu se va declara ca fiind legionar. Din punct de vedere politic se orientează spre extrema dreaptă, considerând că aici este răspunsul sănătos la chemarea vremurilor, atât în interior, cât şi în problemele de politică externă. Se plasează, firesc, pe poziţia anticomunismului intransigent. *Libertatea* devine un organ de propagare a ideilor legionare, printre "săteni şi muncitori". Nemulţumit de cenzura instaurată de guvernanţi, Moţa îşi pusese speranţe mari în vremurile

[67] Libertatea, 1932, nr.17 din 19 mai
[68] I. Moţa - *op.cit*, p.71

mai bune anunţate de mişcarea de dreapta, "care se dezvoltă şi se întăreşte în timpul din urmă atât de îmbucurător în toată ţara. Gorniştii pe poziţiile cele mai expuse, vestind acele vremuri, sunt Legionarii de extremă dreaptă, şi Partidul Naţional Creştin (...), sunt răspunsul sănătos al neamului la chemarea vremilor".[69]

Cu toată această reorientare, *Libertatea*, se pronunţă ferm pentru păstrarea integrităţii şi unităţii statului român. Ea se înscrie în curentul antirevizionist care începe a se contura în perspectiva complicării tot mai mult a situaţiei existente pe plan internaţional.[70] Ziarele părintelui Moţa făceau apel la toate "societăţile naţionale, culturale, bisericeşti, celor de femei, tuturor bunilor români, invitându-i" să participe la adunările organizate în acest scop.[71] O astfel de adunare va avea loc şi la Orăştie la începutul lunii decembrie 1932, dar şi în luna mai a anului următor.[72] După ce în anii 1923-1924 îl lăuda pe Mussolini şi fascismul italian, *Libertatea* a ajuns să scrie în 1929, în plină afirmare în plan extern a acestuia, că reprezenta "o primejdie pentru pacea Europei ori a lumii".[73]

După 1930, pentru *Libertatea* începuse aşadar, o perioadă grea, caracterizată prin nesiguranţa apariţiei, prin căutări pentru o formulă a succesului, dar mai ales printr-o înregimentare clară în rândurile extremei drepte în partea a doua a deceniului. În vara anului 1929, Moţa fusese nevoit să sisteze apariţia "adausului" *Plugarul Luminat*, atât pe motive financiare, cât datorită faptului că unul dintre colaboratorii săi de bază, I.S.Ordean, învăţător fiind, a fost mutat în repetate rânduri, ajungând în timpul guvernării PNŢ, inspector al secţiei "Şcoli de agricultură".[74] Încă de la primul număr al anului 1930, I.I.Moţa preia sarcina de redactor responsabil al ziarului, asumându-şi nu de puţine ori şi redactarea editorialului.

Problemele materiale, ca şi dorinţa extinderii ariei de difuzare, îl determină pe proprietarul foilor orăştiene să realizeze o "contopire" cu foaia sora *Lumina Satelor* de la Sibiu. În articolul "Rămas bun, Orăştie", acesta arată că "o cerinţă din cele mai strigătoare a acestor vremi, pe care *Libertatea* a propovăduit-o şi ea (...): *Întovărăşirea* întru sine atât a singuraticilor, cât şi a întreprinderilor mai mici sau mijloci, pentru a ajunge

[69] Ibidem, p. 72
[70] I.Lazăr, *Acţiuni de masă antirevizioniste, antirăzboinice în judeţul Hunedoara (1932-1936)*, Sargeţia, XVIII-XIX, 1984-1985, p.343
[71] Libertatea, 1932, nr. 47 din 25 noiembrie; 1932, nr. 49 din 8 decembrie
[72] I.Lazăr, *op. cit.*, p.344
[73] Libertatea, 1929, nr.25 din 13 iulie, idee reluată şi în 1936, nr.32 din 15 nov.
[74] Ibidem, nr.36 din 29 august

(...) mai puternice şi a răzbi mai uşor ... se dă pe sine pildă". Noua formulă urma să însumeze peste 20.000 de cititori (cifră pe care o şi atinge în toamna anului 1930)[75], căci *Libertatea* avea în jur de 7.000, iar *Lumina Satelor* 13.000. Proprietarii celor două foi îşi propuseseră să editeze un ziar, cu cele două titluri şi două suplimente *Oastea Domnului* şi *Foaie Interesantă*. Pentru reuşita acestui proiect Moţa se mută la Sibiu în septembrie 1930.[76] Deşi promiţătoare la început această combinaţie, datorită neînţelegerilor de ordin material devine un eşec.[77]

4.Senator al Uniunii Naţionale.

Din mai 1931, Moţa se retrage din afacere şi reîncepe redactarea foilor sale, dar de această dată la Bucureşti, tipărindu-le la *Universul*, ajutat fiind de directorul acestuia, Stelian Popoescu. El considera că din capitală "mai uşor se poate străbate în toate satele şi cătunele României, pentru a ajuta la aducerea întregului popor la înţelegerea deplină şi dreaptă a grijii ce trebuie să o aibă faţă de neamurile străine".[78] În noua formulă *Libertatea* şi *Foaie Interesantă* apar împreună în 6 pagini (4+2). Cum Iorga fusese de curând însărcinat cu formarea noului guvern, iar alegerile se prefigurau la orizont, Moţa anunţă susţinerea acestuia.[79] El va candida pe listele pentru Senat ale Uniunii Naţionale, promiţând că de va fi ales va merge în Parlament "tot cu credinţele mele şi cu neatârnarea mea, sprijinind, cum am făcut-o şi până acum, aceea ce voi vedea şi crede că e bine pentru neam şi ţară şi pentru buna noastră lege creştină..."[80] Drept urmare, deşi ales, ziarul său atacă guvernul pentru atitudinea sa faţă de Garda de Fier în timpul alegerilor, asigurând că în Sfatul ţării directorul său va ţine şi locul acestora atunci când va fi nevoie. Redactorii *Libertăţii* îşi arată mirarea că autorităţile i-au oprit de la propagandă electorală doar pe legionari, lăsându-i nestingheriţi pe socialişti şi comunişti.[81]

În Senat, Moţa are numeroase intervenţii în probleme ce priveau îndeosebi pe cei ce l-au votat: oameni simpli. El atrage atenţia asupra modului în care se lucrează la înlăturarea şi dezmoştenirea populaţiei

[75] I.Moţa, *op.cit.*, p.67
[76] Libertatea, 1930, nr.40 din 25 septembrie
[77] I.Moţa, *op. cit.*, p.67
[78] Libertatea, 1931, nr.1 din 21 mai
[79] Ibidem, nr.2 din 28 mai
[80] Ibidem, 1931, nr.2 din 28 mai
[81] Ibidem, 1931, nr.3 din 11 iun.

româneşti de pe cele două maluri ale Nistrului: cei din stânga sunt trimişi în Siberia, iar de pe partea română, depopularea elementului românesc este compensată de aşezarea în număr mare a evreilor, fapt ce periclitează siguranţa graniţei.[82] La scurt timp intervine pentru repararea măsurilor luate pentru strămutarea din cauze politice a unor slujbaşi ai statului (învăţători, ceferişti, poliţişti, jandarmi etc.).[83]

Cu ocazia discuţiilor pe marginea Legii Şcolilor Medii, el are un dialog aprins cu Sandor Iozsef referitor la rolul societăţii *Kulturegyelet*. Moţa, intransigent îl pune la punct pe senatorul maghiar, amintindu-i că în sală sunt ardeleni care au trăit acele vremuri, amintindu-i că "s-a pus pe Români bir special de 3% pentru *Kulturegylet*-ul din Cluj! În zadar ne-am luptat în adunările judeţene împotriva unui astfel de *arunc*, el ni s-a pus şi l-am plătit, ca să aibă dl. Sandor cu ce lucra la maghiarizarea copiilor şi tineretului nostru! (...)

Ştiind trecutul acelui *Kulturegyelet*, România când a luat stăpânirea în Ardeal, trebuia dintr-un început să-l prefacă în *praf şi cenuşă*, nu cum a făcut că l-a lăsat să trăiască (...). Nu dumneavoastră aveţi drept a vă plânge de *neîngăduinţa* guvernelor româneşti, ci noi românii din Ardeal şi Banat ne plângem de prea marea lor îngăduinţă faţă de dumneavoastră!" Dialogul dintre cei doi prelungindu-se şi în pauza dintre şedinţe.[84]

Aflat cu domiciliul în Bucureşti, Ionel I. Moţa, devine, din nou, prim redactor şi răspunzător, începând cu 24 septembrie 1931.Pentru anul următor, datorită problemelor financiare, din cele patru pagini, una era rezervată suplimentului *Foaie Interesantă*.

Situaţia de nesiguranţă, căderea guvernului Iorga, l-au determinat pe Moţa să-şi mute redacţia la Orăştie, începând cu 19 mai 1932. Dar problemele vor continua, şi la scurt timp *Libertatea* îşi încetează apariţia, promiţând totuşi revenirea în toamnă. El hotărăşte compensarea abonaţilor cu volume de *Foaie Interesantă* din anii precedenţi, cărţi tipărite de el, într-o valoare dublă decât rămăsese din abonament.

În timpul campaniei electoarale din vara anului 1932, reapare un singur număr, deşi îşi propusese să editeze pentru două luni. Curios este faptul că acest număr a fost tipărit la *Solia Dreptăţii*, unde director şi acţionar principal era Aurel Vlad. Apariţia meteorică din acea perioadă a fost suficientă pentru a înţelege că efortul era menit să susţină candidaţii listei Gărzii de Fier, unde preotul era numărul 2, în timp ce fiul său se afla în

[82] Ibidem, 1932, nr.13 din 31 mart.
[83] Ibidem, nr.14 din 7 apr.
[84] Ibidem, 1931, nr.7 din 9 iul.

capul listei. Mai mult la acest număr frontispiciul foii era drapat cu însemnele acestei formațiuni. Alegerile din acea vară au fost departe de a fi norocoase pentru cei doi Moța.

După o perioadă de absență, *Libertatea* reapare prin 10 octombrie 1932, dar în număr dublu (21/22), dovadă că posibilitățile de finanțare sunt încă nesigure. Mai mult în paginile ziarului se anunță că tipografia a fost dată în arendă lui George Lazăr.[85]

În iunie 1933 este nevoită să-și înceteze, din nou, apariția, în urma promulgării legii conversiunii datoriilor, de teamă că țăranii vor înțelege greșit situația și vor refuza să-i plătească abonamentele.

Guvernul liberal condus de I.G.Duca hotărște dizolvarea Gărzii de Fier și pornește o prigoană împotriva legionarilor, fiind vizați toți cei care într-un fel sau altul și-au arătat simpatia față de aceștia. I.Moța este și el arestat. Știindu-se nevinovat față de statul român, el considera că arestarea s-a produs "pentru *vina* că-s tatăl fiului meu", cum avea să scrie în 1935. La începutul lunii decembrie 1933 i-a fost pus sechestru și pe tipografie. După eliberarea sa casa parohială a continuat să fie supravegheată de agenții siguranței.[86] În cele din urmă, cel care a cunoscut și temnița maghiară, indignat avea să noteze: "În Ungaria am fost arestat pân'acum numai de 2 ori, doar că ungurii mă arestau după ce mă judecau, iar în România fără nici o judecată".[87]

Anul 1937 înseamnă transformarea totală a ziarului în organ de presă legionar, dar și pierderea fiului său: I.I.Moța, căzut în Spania. Această jertfă l-a adus pe protopopul Moța și mai aproape de Legiune.

Datorită popularității de care se bucură în rândul legionarilor sau al simpatizanților acestora, bătrânul protopop este ales în toate județele în care listele partidului "Totul pentru Țară" l-a avut "cap de listă": la Camera Deputaților - București, Hunedoara și Suceava - iar pentru Senat - la Arad. Acesta ar fi trebuit să fie apogeul carierei sale de politician. Dar evenimentele în curgerea lor au dat alte cadre de desfășurare politică în România și în general în Europa.

Deși la o vârstă înaintată, Moța continuă să fie, voit sau involuntar, în centrul evenimentelor. Prin forța împrejurărilor sau accidental, bătrânul preot ajunge să fie părtaș la "celebrul" Consiliu de Coroană din noaptea de 29/30 august [orele 2.30-5], care a acceptat arbitrajul cu 21 voturi contra

[85] Ibidem, 1932, nr.21-22 din 10 oct.
[86] I.Moța, *op. cit.*, p.74
[87] Ibidem., p.73-74

11.[88] Participarea sa, ca de altfel și a altora, nu se justifică. Atât adversari ai săi (sau ai participării sale la acest consiliu), cât și partizanii acestuia au contestat această implicare. Unele aprecieri au fost destul de dure, ale celor ce încercau să delimiteze mișcarea legionară de acest act, apreciind că atât Horia Codreanu, cât și preotul Moța nu erau în deplinătatea facultăților și deci cu atât mai puțin în măsură să reprezinte mișcarea la un asemenea nivel. Un partizan al "codrenismului", martor al acelor evenimente, mărturisea că bătrânul preot a fost oprit în gara Ploiești și obligat să se întoarcă pentru a participa la Consiliul de Coroană.[89] În sală, Moța era așezat pe partea opusă regelui Carol al II-lea, într-o poziție marginală, penultimul în stânga (ultimul fiind Horia Codreanu). După ce au fost citite telegramele trimise de Manoilescu (ministru de externe) aflat la Viena, au luat cuvântul președintele Senatului, Argetoianu, apoi Al. Vaida Voevod în calitate de președinte al Camerei, urmând să-și exprime punctul de vedere toți cei prezenți, de la stânga la dreapta. Moța a fost printre cei 21 care au votat în favoarea primirii arbitrajului (Argetoianu, Vaida, Mironescu, Caracostea, Crainic, Codreanu, A.Rădulescu, Gruia, Budișteanu, Macovei, Patriarhul, generalul D.Popescu, dr. Gomoiu, Tătărescu, generalul Mihail - șef M.S.M., Noveanu, Balif, Priboianu, Giugurtu - prim ministru).[90] Părerile și judecățile asupra gesturilor oamenilor politici ce au hotărât într-o oarecare măsură soarta României (ce a mai rămas de hotărât), au fost împărțite. E greu de stabilit care dintre părți a avut mai multă dreptate. Valer Pop, implicat în această chestiune, scria în volumul citat: "Respingerea ultimatumului de la Viena ar fi însemnat război, iar războiul ducea inexorabil la ocuparea întregului teritoriu național, la exterminarea sistematică a unei însemnate părți a neamului românesc, la împărțirea României și - poate - la înlăturarea definitivă a Uniunii Sovietice de Axă, de Germania. În orice caz România ar mai fi devenit încă de două ori teatrul unui război nemilos".[91] Întors de la București, Moța i-a făcut o vizită lui Aurel Vlad, cu care se împăcase între timp și care era director al consiliului de administrație al "Ardelenei", din care făcea parte și bătrânul preot. Acesta din urmă l-a primit scandalizat, întrebând: "-Cum ați putut vota o asemenea hotărâre, tocmai voi ardelenii?" La care acesta a răspuns că a fost soluția să salveze România. Un refuz ar fi

[88] V.Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, București, 1992, p.161; pentru momentul respectiv vezi și I.Mamina, *Consiliile de coroană*, București, 1997, p.230-249
[89] Cf. dr. Șerban Milcoveanu
[90] V.Pop, *op. cit.*, p. 162-163
[91] Ibidem, p.189

însemnat -în concepția sa- agresiune armată din partea celorlalți și am fi avut soarta Cehiei și Poloniei.[92]

Moța participă la Iași, în noiembrie 1940, la sărbătorirea *Sfântului Arhanghel Mihail, ziua Legiunii.* Cu această ocazie se îmbolnăvește grav și în câteva zile va muri la București. La moartea sa, regimul aflat atunci la conducerea României îi organizează funerarii naționale, decretând doliu național. Ultima zi din luna noiembrie 1940, a fost și ultima zi de viață a vajnicului naționalist Ioan Moța.

Plecat din lumea pământească el a lăsat în urma sa *Libertatea.* Împreună au trecut prin epoci de istorie, mai crunte sau mai blânde, fiind convinși că servesc mereu un singur stăpân - poporul român. Ilustrativă în acest sens ne apare declarația făcută într-unul dintre numerele *Libertății*: "Noi avem o singură stea după care ne călăuzim: iubirea nemărginită de neam și de legea noastră creștină, și toate mișcările partidelor, ca și a oamenilor singuratici, le judecăm numai din punctul acela de vedere...".[93] De apariția pe mai departe a foii se va îngriji nora sa, Iridenda Moța (n. Codreanu), ajutată de Viorel Trifa. Bătrânul preot, după o perioadă în care numele său apărea însoțit de titlul de Director - fondator, iar cel al fiului său ca "redactor sufletesc",[94] declară ziarul ca fiind proprietatea familiei moștenitoare a lui Ioan I.Moța.[95] Din martie 1938, acesta îl ia ajutor pe Gavril Pop, dar peste o lună, pe motiv de vârstă, dar și ca urmare a interdicției aplicate preoților de a face politică, el trece ziarul în grija Iridendei. Se pare chiar că a fost îndemnat la un asemenea gest, fiind de acord că încredințarea *Libertății* pe mâini mai tinere însemna o soluție "mai potrivită vremilor prin care trecem".[96] Interzisă în timpul dictaturii carliste, reapare după 13 octombrie 1940, dar numai până în ianuarie '41.

Activitatea lui Ioan Moța a fost orientată și în afara sferei politicului. Preot în parohia Orăștiei, ajunge protopop, desfășurând o intensă activitate și în această calitate. Una dintre cele mai importante realizări, dacă nu cea mai importantă, care se leagă de perioada "păstoririi" sale, a fost ridicarea unei mari și frumoase catedrale în centrul orașului său. Plănuită încă de la începutul secolului (1902)[97] proiectul se materializează abia în pragul izbucnirii marii conflagrații mondiale. Atunci la Orăștie, putea fi

[92] După relatarea lui M.Vlad care asistase la acest dialog dintre tatăl său și Ioan Moța
[93] Libertatea, 1929, nr.1 (Crăciun)
[94] De la nr.6/1937
[95] Libertatea, 1937, nr.24 din 17 iul.
[96] Ibidem, 1938, nr.14 din 3 apr.
[97] În arhiva Protopopiatului Orăștie se găsesc angajamente tipărite, multe chiar completate, pentru ajutor dat de membrii comunității la ridicarea unei biserici

văzută o adevărată bijuterie a arhitecturii acelor vremi. Cupola larg deschisă, cum scria gen.(r) V.Cugereanu, și campanila ce se înalță semeață spre cer au șters veacurile de umilință ale modestelor biserici românești.[98] Ideea fusese reluată în anul 1926, când prin intermediul *Libertății* se face apel la credincioșii orăștieni să-și aducă, după puteri, contribuția materială, anunțându-se totodată hotărârea Comitetului parohial de a trimite comisii la casele acestora. Pentru a da pildă tuturor, în ziar sunt publicate sumele mari cu care au subscris fruntașii obștii (A.Vlad și Teodor Vulpe cu câte 50.000; Ioan Solomon cu 60.000; Ioan Moța cu 30.000).[99] În arhivele Protopopiatului există un număr foarte mare de documente și rapoarte, care ilustrează convingător toate demersurile făcute de acesta pentru procurarea banilor sau a materialelor de construcție, a documentației necesare și a ofertelor de proiect. Consultarea acestora ne îndreptățește să-l considerăm pe I.Moța, ctitorul mărețului lăcaș de cult. Un ajutor l-a primit și de la banca "*Ardeleana*" în al cărui Consiliul de Administrație era membru, prin care s-au derulat contractele, dar contribuția hotărâtoare a avut-o Societatea "*Mica*", unde lucrase și fiul său ca avocat. Sprijin material au primit orăștienii și din partea Băncii Naționale, prin mijlocirea lui I.I.Lapedatu, care nu uitase anii petrecuți aici. Acesta recunoștea că implicarea sa s-a datorat mai mult relației care l-a legat de preotul Moța, pe care îl considera "sufletul și animatorul" construcției catedralei.[100] Dintre cele trei clopote ale bisericii, unul a fost plătit de preotul Moța, iar un altul de Aurel Vlad.[101] Apropiindu-se de faza finală în timpul guvernării legionare, construcția, la care a lucrat și un număr mare de legionari, a fost percepută de către comuniști după venirea lor la putere, ca o realizare a mișcării legionare. Pe seama "grijii" pe care au arătat-o aceștia realizărilor vechii orânduiri, circulă în oraș povestea că, acoperișul din țiglă verde al bisericii a fost înlocuit de comuniști cu tablă, care cu timpul a prins tot culoarea verde de care aceștia se temuseră atât.[102]

Deși noul lăcaș nu era încă terminat și nu a fost sfințit, slujba de înmormântare a lui Moța a avut loc în catedrală,[103] recunoscându-i-se astfel, pe deplin, meritele de către întreaga comunitate ortodoxă.

În calitatea sa de protopop, el s-a dovedit un activ apărător al drepturilor clerului aflat sub ocrotirea sa, mergând până la folosirea ziarului

[98] V.Cugereanu, *Ignoranța profanatorilor*, în Palia, (Orăstie), I, 1990, nr.6
[99] Libertatea, 1926, nr.2 de Anul Nou
[100] I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, p.132
[101] Cf.M.Vlad, Cluj, 20 octombrie 1997
[102] Cf. informațiilor primite de la gen.(r) V.Cugerean, de la preot I.Sabău, protopop L.Olaru și sculptorul N.Adam
[103] I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, p.133

în apărarea drepturilor acestei categorii sociale. Aşa s-a întâmplat când guvernul Iorga a luat hotărârea, după aplicarea "curbelor de sacrificiu" să impună şi o reducere cu 12% a salariilor preoţilor. Deşi senator din partea Uniunii Naţionale, el convocase o adunare de protest, a reprezentanţilor preoţilor în 11 octombrie 1931, la Orăştie, unde se redactează un memoriu către guvern şi forurile superioare, punându-şi cel dintâi semnătura pe acest act.[104] Va interveni şi la Consiliul arhiepiscopal din Sibiu să li se elibereze preoţilor din tractul său, adeverinţe pentru a fi scoşi de sub urmărire din cauza neplatei impozitului, dovedind că aceştia nu şi-au primit salariile.[105] Mai amintim aici, şi atitudinea pe care a avut-o faţa de Concordatul cu Statul papal. El considera acest act ca "o nedreptate strigătoare pe care toţi o mărturisesc, dar nu fac ca ea să înceteze", fiind de părere că biserica ortodoxă a primit mai puţin decât celelalte biserici şi se află într-o situaţie materială şi organizare precare.[106] Ca o recunoaştere a meritelor sale, Moţa va primi în iunie 1929, dreptul de a purta brâul roşu.[107]

În plan economic, ziaristul orăştian va rămâne adeptul însoţirilor, în varianta cooperativismului şi rolului educativ al presei în rândurile locuitorilor satului românesc. El va edita, în acest sens, nu întotdeauna respectând periodicitatea, timp de 9 ani, *Plugarul Luminat*. Pentru a îndemna oamenii din lumea satului la abonamente, Moţa oferă la un moment dat gratuit acest supliment, pentru cei care au subscris la *Libertatea* şi *Foaia Interesantă*. În anul 1923 va conduce, în calitate de preşedinte *Clubul economilor* din localitate (însoţire pentru asigurarea contra pagubelor în vite),[108] o continuare a Reuniunii economice din perioada anterioară anului 1918. Experimentatul propovăduitor al asociaţionismului rămânea la concluzia necesităţii înfiinţării cooperativelor în agricultură, considerând importantă asocierea acestora în forme superioare, într-o Centrală la nivelul întregii ţări sau într-un "cartel", prin care să se regleze preţul grâului şi să permită protecţia pieţei de cereale.[109] Mai mult, este de părere că singurul mijloc pentru întărirea economică a ţării este cooperaţia şi considerând-o ca soluţie pentru eliminarea intermediarilor, a cămătarilor, speculanţilor "care sunt străini de neamul nostru, de binele şi de ţântele lui".[110] El reactualizează

[104] Libertatea. 1931, nr.21 din 15 oct.
[105] Ibidem, 1932, nr.27-28 din 10 nov.
[106] Libertatea, 1929, nr.24 din 6 iun.
[107] Ibidem, nr.27 din 27 iun.
[108] Ibidem, 1923, nr.6 din 8 febr.
[109] Ibidem, 1930, nr.1 de Crăciun
[110] Ibidem, 1930, nr.10 din 27 febr.

o mai veche lozincă a sa; "Al cui e pământul, a aceluia e ţara".[111] Având informaţii, probabil, că guvernul discuta proiectul de înfiinţare a "Creditului agricol", Moţa declanşează o campanie prin care cere ca Banca Naţională să acorde împrumuturi celorlalte bănci, cu dobândă mică, dar *"cu legământul ca acele sume primite cu camete mici să fie împrumutate numai ţăranilor plugari"*, soluţie ca ţara întreagă să se "ridice din starea srâmtorată".[112]

Deşi nu avem informaţii foarte multe, suntem încredinţaţi să credem că cel puţin în primul deceniu după Unire, Moţa rămâne un membru activ al Astrei. De pildă, în 1928 îl găsim părtaş la un program de conferinţe ce urmau să se ţină în 10 comune, alături de alţi fruntaşi.[113]

El vine în sprijinului sătenilor şi prin înlesnirea accesului la informaţie prin presă şi tipărituri. Pe lângă politica de desfacere a tirajului ziarelor sale, cu prevederi mai avantajoase pentru lumea satului şi alte înlesniri amintite în treacăt, anterior, el mai are şi o producţie de carte şi broşuri, care au ca destinaţie lumea satului. De asemenea, oferă părţi din legislaţia internă, pe înţelesul omului simplu şi la un preţ accesibil. Un exemplu este broşura despre *Legea agrară pentru împărţirea pământului în Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş*, care la cele 96 de pagini costa doar 4 lei (un ziar de 4 pagini = 1 leu), sau cea despre *Legea pentru Unificare Administrativă* (1928). Începând cu anul 1931, este inaugurată în paginile *Libertăţii*, de către fiul său, Ioan I.Moţa, o rubrică specială, *Avocatul cititorilor*, unde dădea consultaţii juridice gratuite. I.I.Moţa putea fi contactat de către ţărani, fără taxă, în perioada în care a locuit la Orăştie şi apoi la Deva, la cabinetul său particular.

În calitatea sa de preot şi uzând de presa ce o gestiona, Moţa încearcă să tempereze prea marele zel ce-l puneau concetăţenii săi în disputele politice din timpul şi preajma alegerilor, cele mai multe încheiate cu încăierări şi chiar răniri. Într-un caz de agresiune, a căzut victimă şi un apropiat al său, I.I.Vulcu (liberal), agresat de naţional - ţărănişti. Ca urmare, el scria, adresându-se oamenilor politici: "Opriţi-vă! Să ne oprim cu toţii! Să nu mai învenінăm sufletul poporului cu ură de frate contra frate, că ne va bate Dumnezeu pentru aceasta", rememorând imaginea mitingurilor de altădată, când "o adunare politică era un fel de mică sărbătoare a cetăţenilor de cutare culoare politică".[114] Pe alegători îi îndeamnă: "Fă *politică* la alegeri. Sprijineşte-ţi *partidul* prin votul tău, dar când ai aruncat din mână

[111] Ibidem, nr.4 din 16 ian.
[112] Ibidem, 1929, nr.11-16 din 1 mart.-11 apr.
[113] Ibidem, 1928, nr.48 din 22 nov.
[114] Ibidem, 1929, nr.45 din 7 nov.

biletul de vot, aruncă şi orice gând de ură faţă de vecinul tău care ar fi fost de altă părere",[115] cerându-le ca fiecare să-şi iubească partidul său, fără a urî pe celălalt[116] şi atrage atenţia că la mulţi iubirea de partid înlocuieşte iubirea de neam.[117]

Ca o recunoaştere a activităţii sale de o viaţă, protopopul Moţa a fost decorat, în anul 1931, de regele Carol al II-lea, împreună cu toţi marii luptători pentru libertatea şi unitatea neamului, cu "*Ordinul Ferdinand* - în grad de ofiţer", într-o festivitate desfăşurată la Cluj.[118] Peste cinci ani, în primăvara anului 1936, va primi din mâna regelui aceeaşi distincţie, dar în grad de comandor.[119]

La moartea sa, autorităţile i-au organizat funeralii naţionale. Moţa mai ajunsese să vadă totuşi mişcarea iniţiată de fiul său urcată la guvernare. Dar fără cei care o creaseră şi datorită cărora s-au dezvoltat, în vremuri mult prea tulburi, legionarii au dezilouzionat total. Dar bătrânul preot a fost scutit să mai fie martor la ruşinoasa decădere a reprezentanţilor generaţiei de care îşi legase mari speranţe. Concetăţenii săi şi cei care l-au urmat pe fiul său, au sintetizat în inscripţia de pe mormântul de la Orăştie, o viaţă de trudă şi suferinţe, dar şi de mari împliniri: "Părinte iubitor, Îndrumător neobosit credincioşilor săi, Şi stâlp neclintit neamului său".

[115] Ibidem, 1930, nr.19 din 1 mai
[116] Ibidem, 1930, nr.1 de Crăciun
[117] Ibedem, nr.10 din 27 febr.
[118] Ibidem, 1931, nr.8 din 16 iulie
[119] Ibidem, 1936, nr.1, din 5 apr.

IOAN I. MOŢA SAU JERTFA TINEREŢII

1. Ioan I.Moţa şi mişcările studenţeşti de la Cluj.

În capitolul anterior ne-am referit şi la problema raporturilor preotului-ziarist, Ioan Moţa, cu tânăra generaţie de luptători naţionalişti, amintind de neplăcerile, dar şi de satisfacţiile ce au decurs din acestea. Apropierea sa de frământările tinerilor s-a datorat, într-o mare măsură, implicării fiului său în zbaterile generaţiei căreia îi aparţinea.

Ioan Moţa-fiul, a venit pe lume în familia încercatului luptător naţionalist, al treilea copil, după două surori, ca o şansă pentru acesta de a-i duce numele mai departe. S-a născut în acelaşi an cu *Libertatea*:1902, mai târziu însă, cu câteva luni (5 iulie). Ionel, cum îl alintau părinţii şi prietenii, a crescut şi a fost educat în anii de afirmare hotărâtă a conştiinţei naţionale, într-o perioadă în care românii se angajaseră cu toate eforturile, pentru emanciparea economică, culturală şi mai ales politică.[1] Având, nu de puţine ori, ocazia să fie printre primii cititori ai *Liberăţii* şi al celorlalte ziare tipărite în tipografia condusă de tatăl său, nu putea să nu-şi însuşească din duhul naţional, ce domina societatea românească din Ardeal, în anii premergători izbucnirii războiului. Această sursă a educaţiei sale, Ionel Moţa o va revendica mai târziu, ca jurnalist, când recunoaşte că pentru el "datoria îi cere să fie un simplu ziarist. Un ziarist luptător, aşa cum era în tradiţia presei cu adevărat româneşti, îndeosebi din Ardeal, de pe vremuri."[2]

După absolvirea şcolii primare, fără a ieşi în evidenţă prin rezultatele la învăţătură, mezinul familiei Moţa va urma cursurile gimnaziului "*Kun*" din Orăştie, timp de trei ani, fără a reuşi să le termine, căci izbucnise războiul. Noile condiţii create de evenimente, îl obligă să-şi urmeze tatăl la Bucureşti.[3] Aici va urma cursurile secundare la Liceul "*Gh.Lazăr*". Situaţia frontului obligă întrega familie, nu după multă vreme, să se refugieze la Iaşi. Soarta va lipsi familia de sprijinul tatălui, care fusese trimis în Statele Unite, în cadrul Misiunii Patriotice.

[1] E.Weber face o remarcă la adresa tinerilor ardeleni, în special pentru Moţa, că "a supt naţionalismul odată cu laptele mamei". Vezi E.Weber, *Dreapta românească*, Dacia, 1999, p.61
[2] I.I.Moţa, *Cranii de lemn*, p.227
[3] Amănunte legate de plecare în I.Moţa, op.cit.,p.49

După încheierea păcii, tânărul Moța își continuă studiile și își ia bacalaureatul la Liceul "*Sf.Sava*" din București. În toamna anului 1920 va pleca cu o bursă de stat la Sorbona unde se înscrie pentru a urma dreptul și științele politice. Deși își trece toate examenele, este nevoit să se întoarcă în țară, alături de mulți alți studenți, căci statul se află în imposibilitate de a continua să subvenționeze respectivele burse. Totuși, acestora li se dă o șansă și, recunoscându-li-se anul universitar, sunt înscriși la universitățile românești. Ionel Moța se înscrie la Universitatea din Cluj.

Anul petrecut în Franța, seriozitatea cu care aborda problemele, dar mai ales faptul că era purtătorul unui nume cu rezonanță în Ardeal, îl impun pe tânărul orăștian între colegii săi, și mai ales în atenția conducerii Centrului studențesc "Petru Maior" din Cluj.[4]

Încă de la începutul anului universitar 1922-1923, s-a putut constata o situație încordată în rândurile studenților de la Universitatea din Cluj. Aceasta se datora, în primul rând condițiilor materiale precare în care își desfășurau activitatea: numărul redus de locuri în cămine, posibilitățile modeste de asigurare a mesei, costul ridicat (speculativ) al chiriilor în oraș, taxele școlare devenite o povară în aceste condiții ș.a. Nemulțumirea crescândă față de aceste realități, tinde să-și găsească răbufnirea în alt plan, și anume cel al concurenței cu elementul evreiesc din Universitate.

Discursul antisemit al acelor decenii penetrează mai ușor în mediile românești, în condițiile valului mare de emigranți evrei intrați în țară după 1914, coroborate cu situația creată la negocierile de pace, în urma presiunilor făcute pentru rezolvarea acestei probleme conform cu interesele internaționale. Prin urmare, antisemitismul promovat de unele formațiuni politice sau de personalități din viața publică, prinde ușor pe structura intelectuală a acestor tineri, formată ea însăși pe principii naționaliste, într-o conjunctură specifică luptei unei întregi națiuni oprimate, pentru libertate socială și națională, în cele din urmă pentru unitate național-statală.

[4] Centrul studențesc "Petru Maior" a fost organizat după înființarea Universității române din Cluj și se revendica de la Societatea studenților români din Budapesta, fondată în 1862. Implicată în mișcările studențești de după anul 1922 este în repetate rânduri suspendată sau nerecunoscută de autoritățile universitare. Cu toate acestea activitatea ei are continuitate, făcându-se simțită în viața studențească pe tot parcursul perioadei interbelice. Va fi interzisă de autoritățile comuniste, după mișcările studențești din 1946 de la Cluj. A fost reînființată în 1992 de un grup de studenți de la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității "Babeș-Bolyai.

De aici, tinerilor universitari le era ușor să-și compare existența chinuită, cu viața tihnită a tinerilor evrei, beneficiari ai unor condiții materiale, cel mai adesea, mulțumitoare. Situația materială superioară, le oferea evreilor - în concepția tinerilor români - un avantaj și în concurența pe plan profesional, după terminarea studiilor. Reproșul studenților români nu se îndrepta în mod special asupra colegilor lor, ci înspre politica guvernelor. Acestea erau vinovate de situația materială, de politica slabă față de "invazia" din ultimii ani a străinilor, etc. Prin urmare, nemulțumirea tinerilor ardeleni va izbucni tocmai în legătură cu aceste probleme.

În ultimele întâlniri de la Centrul studențesc "Petru Maior" și mai ales la cele ale studenților de la Facultatea de medicină, starea de încordare nu lăsa nici o îndoială că momentul răbufnirii era aproape. Astfel că, la 1 decembrie 1922, studenții medicinești ocupă amfiteatrul[5] unde urma să se desfășoare cursul de anatomie, și le interzice colegilor evrei să participe la demonstrația practică a profesorului. Ei își motivează atitudinea, prin faptul că nu sunt de acord ca studenții evrei să facă disecții pe cadavre creștine, cerând autorităților universitare să intervină pe lângă comunitățile israelite, să asigure practica acestora cu cadavre de coreligionari.

Pe marginea acestui moment s-a țesut o întreagă legendă, care căpăta trăsături dramatice de la un povestitor la altul, de la un ziar la altul. Cert este că vestea s-a răspândit foate repede și studenții de la celelalte facultăți se solidarizează cu medicinștii. Manifestațiile studențești iau amploare la Cluj și se înregistrează câteva incidente: un sublocotenent evreu de la Institutul medico-legal lovește cu sabia un student și este la rândul lui bruscat de manifestanți; demonstrând pașnic în fața redacției ziarului de limbă maghiară, *Uj Kélet*, se ajunge în cele din urmă la devastarea redacției și într-o oarecare măsură a tipografiei.[6] În seara zilei de 30 noiembrie (ora 20.00), are loc o mare adunare la Centrul studențesc, în prezența profesorului Emil Hațieganu. Discuțiile s-au prelungit până la

[5] Potrivit ziarului Dacia Nouă, editat începând cu data de 23 decembrie 1922, la scurt timp după cele petrecute se povestea că în perioada 27-28 noiembrie studenții evrei au sustras cadavrul (după unii au fost mai multe cadavre) unui coreligionar care urma să fie folosit ca material didactic la seminarul de anatomie. Acest fapt îi deranjează pe studenții români. "Provocați și ofensați, studenții noștri au hotărât imediat excluderea faptică a studenților jidani de la cursuuri și în dimineața următoare au fost blocate intrările sălilor de cursuri și lucrări și n-au intrat decât creștinii. (...) Imediat în aceeași dimineață, Institutul de Anatomie a fost închis. Seara, mare consfătuire la Căminul studențesc, de unde studențimea a plecat în manifestație pe străzi."

[6] Dacia Nouă, I, 1922, nr.1 din 23 dec.

miezul nopții, hotărându-se în cele din urmă să se ceară introducerea "numerus clausus", iar studenții evrei care vor fi primiți la medicină, să aibă la dispoziție cadavre de coreligionari. S-a făcut apel, în cele din urmă, către toți studenții creștini să adere la acțiunea Centrului.[7] În fața acestei dezlănțuiri, președintele Centrului studențesc, Adam Popa demisionează (30 noiembrie). În locul său va fi ales George Alexa,[8] student în drept. În noul comitet va .intra și Ioan I.Moța, alături de Corneliu Georgescu, fostul său coleg de clasă de la colegiul "*Kun*", dar și un alt orăștian, Traian Breazu. Acest comitet funcționează până în 4 februarie 1923 cu statut de provizorat, dată de la care devine statutar în urma alegerilor.[9]

Merită reținut faptul că în aceeași ședință, dând dovadă de maturitate, studențimea refuză propunerea de intrare în masă în *Liga antisemită pentru apărarea națională*, precum și formularea și expedierea unor scrisori de adeziune către A.C.Cuza și N.Paulescu. Propunerile, deși au căzut, dovedeau existența unui număr de studenți, câștigați de ideile cuzismului, care acționau în spiritul lor.

Senatul universitar, întrunit în ședință în aceeași zi, hotărâse o serie de măsuri drastice pentru a preîntâmpina repetarea incidentelor și instituise o comisie de anchetă.[10]

În zilele următoare (4-5 decembrie) se înregistrează acțiuni de protest la Iași și Cernăuți, în care studenții își exprimă solidaritatea cu colegii lor din Cluj.

La scurt timp, în 10 decembrie, are loc în Capitală, o întâlnire a reprezentanților studenților din Cluj, Iași și București. Printre celelalte revendicări, de ordin material și profesional, se votează și o moțiune prin care se cere introducerea principiului "numerus clausus" în instituțiile de învățământ superior. Concomitent cu această întâlnire a reprezentanților, în centrele universitare au loc demonstrații ale studenților, care deși au fost în cea mai mare parte pașnice, s-au încheiat cu acțiuni de forță ale organelor de ordine (bruscări, răniri și arestări printre participanți). În

[7] Patria, 1922, nr.262 din 2 dec.; Dacia Nouă, 1923, nr.1 din 23 dec.
[8] BCU, FSSPM, dosar procese verbale, 1922, f.63
[9] Loc.cit., componența Comitetului Centrului studențesc era următoarea: G.Alexa - președinte; Al.Magda - vicepreș.; V.Șuiaga - secretar gen.; Tr.Breazu - casier; N.Crăsmariu și C.Georgescu - secretari de ședințe; Andaluza Zlătian - bibliotecară; I.Precup - vice-bibliotecar; I.I.Moța - arhivar; I.Trifan - controlor; Ol.Boieru, Av.Chirca - membri. La aceștia se mai adaugă alți 3 membri de la Academia Comericală, Academia Agricolă și Facultatea de Științe.
[10] Patria, 1922, nr.262 din 2 dec.

urma acestor evenimente se vor ridica voci care condamnă maniera în care au procedat autoritățile, dar și atitudinea rigidă a guvernanților.

Din acest moment, evenimentele se derulează având ca "fir roșu" alături de lista de revendicări -pe care o solicitau rezolvată "in integrum"- și ideea solidarității tuturor centrelor studențești.

I.I.Moța s-a dovedit deosebit de activ în timpul evenimentelor, ajungând să fie trimis, ca delegat al clujenilor la câteva întâlniri ale reprezentanților centrelor universitare.

În adunarea din 19 decembrie 1922, a Centrului "Petru Maior", după 5 ore de dezbateri se decide respingerea soluției oferite de Ministerul Instrucției Publice și se hotărește continuarea demersurilor la foruri mai înalte (Senat, Rege). Se votează printre altele și o moțiune în care se arăta: "Atitudinea studențimei nu este rezultatul unei hotărâriri pripite, nici zvâcnirea instantanee a sentimentului unui tineret svăpăiat, ci concluzia unei mature constatări, că interesele superioare ale neamului nostru sunt nesocotite, că culturii românești i se pun serioase obstacole." Anunța totodată că: "Rămâne pe mai departe pe baza stabilită în memoriul înaintat Ministerului și în această privință va avea grijă ca [sic!] cuvântul răspicat al studenților din Cluj, simțământul și acțiunea lor, să fie acelea ale tuturor studenților din țară." Își mai propunea să susțină înființarea unei organizații studențești la nivel național, precum și a unui organ de presă.[11] La ședință au participat și profesori, printre care Popescu-Voiteşti, Ştefănescu-Goangă și Virgil Bărbat. Discursurile acestora au îndemnat la moderație, promițând în același timp că vor susține revendicările tinerilor.[12]

La 23 decembrie a apărut primul număr al ziarului *Dacia Nouă*, de a cărei editare s-a îngrijit Moța și Justin Ilieșiu (autorul versurilor viitorului *Imn Studențesc*), editor fiind Gh.Ghili. Redactarea și tipărirea ziarului a fost un gest curajos, având în vedere că Ministerul de Interne, emite o circulară către prefecți și primari, prin care cere să nu mai acorde aprobare pentru apariția vreunei publicații, fie ea și cu conținut cultural.[13] Din păcate s-au păstrat puține din numerele ieșite de sub tipar, apariția acestui ziar fiind și de scurtă durată. În ce privește contribuția redacțională a lui Moța este greu de stabilit ce anume a scris acesta, datorită numărului redus de articole semnate. Unele dintre cele scrise de el au fost introduse în volumul *"Cranii de lemn"*. *Dacia Nouă* a fost considerată de N.Roșu:

[11] Dacia Nouă, 1923, nr.1 din 23 dec.
[12] Ibidem
[13] Patria, 1922, nr.270 din 13 dec.

"prima alarmă ziaristică a mişcării naţionaliste care începea, sau mai bine zis se continua cu o nouă generaţie." Articolele publicate aici, punctau primele etape ale unei bătăli care avea să se transforme într-o mare mişcare politică.[14]

Lecturând articolele lui Ioan I.Moţa, ne putem forma o idee despre puterea cu care acesta credea în cauza pentru care studenţimea a pornit la luptă, şi în aceeaşi măsură, intransigenţa spiritului tânăr care era. Astfel, în primul articol scria insistând asupara justeţii mişcării studenţeşti: "Cauza noastră e justă în ordinea morală şi serveşte progresului social", şi încheie "Numerus clausus al nostru e moral (...). Cauza noastră e aşadar dreaptă şi sfântă. Sfinte ne vor fi şi sacrificiile. Lupta trebuie să o ducem înainte cu perseverenţa apostolului şi cu vitejia sufletelor alese care ştiu că nu este nimic mai nobil decât a te uita pe tine şi a te jertfi pentru aproapele năpăstuit. Aşa a făcut Christos."[15] În numărul următor găsim un alt articol: *"Necesitatea naţionalismului radical"*, prin care reia ideea moralităţii luptei lor, moralitate asigurată de concordanţa acesteia cu dogma creştină.[16]

Măsurile drastice luate de autorităţi (instituirea stării de asediu), dar şi de conducerile Universităţilor, situaţia în care erau puşi studenţii, de a pierde anul, dacă nu se prezentau la cursuri, închiderea cantinelor şi căminelor, pentru şi după vacanţă, toate periclitau succesul mişcări studenţeşti. În urma întâlnirii Rectorilor şi Decanilor din centrele universitare, care are loc la minister, în 4 ianuarie 1923, se decide deschiderea universităţilor în 22 ianuarie. Comunicatul ministrului, în 12 puncte, face cunoscută asumarea rezolvării unora dintre revendicările studenţeşti, dar anunţă totodată o serie de măsuri.[17] Autorităţile universitare nu ezită să pună în practică măsurile ce vizau liniştirea spiritelor. Astfel că, la începutul lunii februarie a fost suspendat ziarul *Cuvântul Studenţesc,* ce apărea la Bucureşti, a fost interzisă activitatea Centrului studenţesc "Petru Maior" (6 februarie), a fost închisă Universitatea bucureşteană, iar mai mulţi studenţi, consideraţi recalcitranţi, au fost arestaţi.

Căile de urmat, pentru mişcare, după vacanţă, în viziunea celor două părţi, se conturează tot mai clar. Printre studenţi circula tot mai insistent zvonul că bucureştenii vor intra la cursuri, aşa cum printre

[14] N.Roşu, *Un ziarist de luptă: Ioan Moţa, în Convorbiri Literare,* LXIX, 1936, nr.8-10 din aug.-oct.
[15] Dacia Nouă, I, 1922 nr.1 din 23 dec.
[16] Ibidem, nr.2 din 30 dec.
[17] Textul Comunicatului în Dacia Nouă, I, 1923, nr.4 din 13 ian.

aceştia din urmă circula un zvon identic, referitor la clujeni. În faţa acestei noi situaţii, în rândurile studenţimii se conturează două curente de opinie. Preşedintele Centrului studenţesc, Alexa, prezintă într-o şedinţă de comitet cele două puncte de vedere, între care ar urma să se decidă: "1. În cazul când Universităţile se redeschid să urmăm regulat şi în linişte la cursuri, lupta însă să nu o cedăm, ci prin conferinţe şi şezători literare să pregătim poporul pentru o acţiune viitoare. În cazul acesta s-ar putea crede că intimidaţi de ameninţările guvernului ne-am retras din luptă. [2.] O a doua cale pe care o-am urma, ar fi calea perseverenţei, adecă ducerea luptei şi pe mai departe în felul în care o-am dus-o până în prezent. Prin aceasta s-ar mări prestigiu studenţimei în faţa poporului şi ar putea aduce eventual un succes imediat. În acest caz însă va trebui să ţinem seama de eventualele deraieri din partea unor studenţi."[18]

I.I.Moţa, împreună cu C.Georgescu se situau pe poziţia grupării ce dorea continuarea luptei, indiferent de sacrificiile care ar fi obligaţi să le facă.

După o nouă întâlnire a reprezentanţilor centrelor studenţeşti din ţară (la sfârşitul lunii februarie), la care participă însuşi preşedintele G.Alexa, dar printre alţii şi Corneliu Zelea Codreanu, se conturau în faţa mişcării, patru căi de continuare a luptei: "1) A persista în atitudinea de până acuma. Faptul acesta ar aduce închiderea Universităţilor şi risipirea studenţilor pe la ţară, unde ar urma să lămurească opinia publică asupra adevăratului caracter al Mişcării studenţeşti.

2) A persista în pasivitatea dârză, care după părerea mea (n.n.-Alexa) ar duce la demoralizarea spiritelor.

3) Organizarea studenţimii întregi într-un partid politic cu un program precis în care să se cuprindă şi cererile studenţeşti. Organizarea acestora ar cere foarte multă muncă şi un timp mai îndelungat. Cât priveşte părerea mea personală -spunea Alexa-, eu nu pot să-mi iau răspunderea de a aventura studenţimea într-un partid şi de a [o] sustrage astfel de la adevăratul ei rol - adecă de studii - pentru lungă vreme.

4) Participarea la cursuri şi susţinerea şi pe mai departe a deziderateloor studenţeşti, luând chezăşie autorităţile noastre superioare pentru satisfacerea lor. Ministrul a făcut promisiunea solemnă, că va ţine cont de principiul "numerus clausus" şi credem că se ţine de cuvânt."[19] Spre această ultimă soluţie ar înclina preşedintele studenţimii clujene. Au

[18] B.C.U. "Lucian Blaga" - CLuj-Napoca, Col.speciale, Fond Societatea Petru Maior, p.v. şedinţa Comitetului din 17 febr.1923 mai departe citâm BCU-FSSPM...
[19] BCU-FSSPM, p.v. şedinţa Comitetului din 25 febr.

loc discuții aprinse pe marginea acestei probleme, dar la care Moța nu ia parte. Aflat la București, ca delegat cu mandat nelimitat, el semnează din partea clujenilor un Comunicat, emis de toți reprezentanții studenților, în care este atacată atitudinea guvernului, acuzându-l printre altele că s-a limitat doar la promisiuni. Faptul că acest comunicat a fost ratificat în unanimitate de bucureșteni, în timp ce la Cluj se tindea spre o acceptare a celei de-a patra soluții, pune în dificultate Comitetul Centrului studențesc. Se făcea trimitere tot mai des la respectarea solidarității întregii mișcări. Moța își justifică demersul său - și al celorlalți delegați - prin nerespectarea angajamentelor asumate de parlamentari și de Guvern. El se considera astfel, dezlegat de hotărârea luată în ultima ședință a Comitetului.[20]

Ședința Comitetului, care are loc în data de 6 martie, împarte Comitetul în două tabere, se pare ireconciliabil, ceea ce va duce la unele modificări în conducerea studențimii clujene. Astfel, de-o parte se aflau cei care susțineau "armistițiul onorabil", iar de cealaltă parte erau cei care cereau anularea oricărei hotărâri de intrare la cursuri și erau pentru subscrierea la ideile cuprinse în Comunicatul emis la București de reprezentanții tuturor centrelor. De altfel, acest comunicat avea la bază Memoriul din 10 decembrie 1922 și presupunea continuarea luptei în aceeași formă. Dintre toți delegații studențimii din țară, prezenți la București, doar unul nu a fost de acord cu forma de luptă aleasă.[21]

După evenimentele de la începutul luni aprilie, în mișcarea studențească apar tot mai insistent voci care atrag atenția "asupra caracterului național al mișcării, căci a face numai antisemitism, ar fi să rămânem noi studenții - zicea Alexa - izolați și sub drapelul desfășurat de noi nu am avea bucuria să-i vedem adunați pe toți bunii români."[22] Bucureștenii îi acuză pe cei din Cernăuți și Iași că se lasă influențați de A.C.Cuza.[23] În aceste condiții, secretarul general al Centrului, Victor Șuiaga își prezintă demisia, fapt care slăbește aripa moderată condusă de Alexa.[24] Dialogul dintre cele două tabere este tot mai greu de realizat și ca o urmare firească demisionează și președintele G.Alexa. Acesta își motivează gestul astfel: "fiind obosit și ne mai având speranță de victorie", cu mijloacele folosite la acea dată, dar și datorită faptului că "studențimea începe să devieze de la calea cea dreaptă, intrând în

[20] Loc.cit, p.v. ședința din 6 martie
[21] Loc.cit., p.v. ședința din 7 martie
[22] Loc.cit, p.v. ședința din 12 martie
[23] Loc.cit., p.v. din 15 apr.
[24] Loc.cit, p.v. Adunarea generală din 18 apr.

organizațiunile d-lui Cuza, cari nu servesc decât la satisfacerea intereselor personale și politice. Am convingerea -declara Alexa în fața studenților- că a duce lupta mai departe înseamnă a te compromite. Am încercat să opresc studențimea clujeană de a mai urmări o himeră, nu am izbutit, deci trebuie să sufăr consecințele înaintându-mi demisia (...) Continuând lupta mai departe vom împărți studențimea în tabere ostile."[25] Nu era mai puțin adevărat că influența lui Cuza începea să se facă simțită, dar liga sa era concurată la Cluj de *Acțiunea Românească*, organizație naționalistă fondată în primăvara anului 1923. Printre fondatori se numărau o serie de cadre universitare și avocați cunoscuți din orașul de pe Someș: dr.Iuliu Hațiegan, Aurel Ciortea (rectorul Academiei Comerciale), I.Minea, I.Cătuneanu, C.Moldovan, C.Tătaru, Valer Roman, Valer Pop ș.a.[26]

Intuind momentul favorabil ce s-a creat, Moța, deși insistă ca Alexa să revină asupra hotărârii, atacă din opoziție argumentația acestuia, declarând: "Sunt pentru reintrarea la cursuri, dar atâta vreme cât studenții celorlalte Centre universitare se abțin de la cursuri, nu putem face nici noi altceva."[27]

Demisiile lui Șuiaga și Alexa, slăbesc curentul moderat, care susținea intrarea la cursuri, și îi deschid perspective de ascensiune "radicalului" Ioan I.Moța. În ședința plenară din 1 mai 1923, acesta este ales președinte interimar al Centrului studențesc "Petru Maior". Un motiv al retragerii președintelui Alexa și a secretarului Șuiaga, a fost și controlul pe care A.C.Cuza îl avea asupra ieșenilor, dar și a unei părți a studențimii din celelalte centre universitare. Încercarea de politizare, de transformare a studenților în masă de manevră era evidentă. Chiar și I.I.Moța frecventa *Acțiunea Românească*, asociație naționalistă fondată printre alții de profesorii I.C.Cătuneanu, A.Ciortea, Iuliu Hațieganu, avocat E.Vasiliu-Cluj ș.a.

După demisia lui Alexa, noul Comitet încearcă stabilirea unor priorități pentru acțiunile studenților. Astfel se propune redactarea unui manifest către popor, în care să se sublinieze caracterul național al mișcării, scopul fiind de "regenerare morală a neamului românesc"; convocarea președinților cercurilor regionale,[28] care să-și iau

[25] P.v. din 26 apr.
[26] Ideea Națională, I, 1923, nr.1 din 1 dec.
[27] Ibidem, pv din 26 apr.
[28] Cercurile regionale erau societăți ale studenților proveniți dintr-un oraș, județ sau regiune (ex.: Cercul studenților hunedoreni, Cercul studenților sătmăreni etc.). Situația acestora în raport cu Centrul studențesc a fost pe întreaga perioadă interbelică destul de neclară. Ele au activat cel mai adesea independent, dar au exitat momente în care conducerea Centrului a

angajamentul în numele cercurilor de a propaga ideile mişcării în toate colţurile ţării; rezolvarea problemelor legate de statutele Centrului, a statutului Fondului "Petru Maior"; informarea Rectoratului asupra situaţiei la zi; adresarea unui protest scris, fiecărui profesor în parte, pentru iniţiativa Rectorului de a aduce poliţia în Universitate, dar şi pentru tratamentul aplicat studenţilor cu ocazia recepţiei oferite în onoarea A.S.R.Principele Carol.[29]

Autorităţile universitare recurg la presiuni asupra studentelor, cerându-le să declare "în scris că se vor abţine de la mişcare şi se vor presenta la cursuri" fiind ameninţate că în cazul refuzului de a subscrie, vor fi date afară din cămin.[30] Studenţii de la Academia agricolă, precum şi cei de la Academia de comerţ au părăsit Universitatea şi căminele declarând că preferă acest gest decât să participe la cursuri alături de evrei.[31] De la Rectorat se încearcă impunerea convocării unei adunări generale, după un plan propus de profesori, dar Comitetul se opune convocării adunării.[32]

La scurtă vreme s-a afişat în Cluj ordonanţa referitoare la instituirea stării de asediu în oraş. La Universitate a fost adusă armata, care avea ordin să împrăştie orice grup mai mare de 4 persoane. Senatul universitar a hotărât să ia cele mai severe măsuri pentru a putea deschide cursurile, a decis eliminarea tuturor celor care agită pentru boicotarea cursurilor la care erau primiţi studenţii evrei şi destituirea celor aflaţi în serviciul instituţiei. Rectoratul era hotărât să înfrângă agitaţiile antisemite chiar cu introducerea forţelor de ordine.[33]

În 28 aprilie are loc o primă izbucnire: toţi evreii au fost izgoniţi de la cursuri.. Dumincă urma să sosească Principele moştenitor la Cluj pentru un miting sportiv. Centrul studenţesc urma să stabilească unele aspecte legate de o intervenţie la acesta, fapt pentru care trebuia să aibă loc o şedinţă. Rectoratul refuză să autorizeze o asemenea adunare, interzice oricărui student de a intra în universitate în acea zi, mai mult aducând şi forţe armate. În seara aceleiaşi zile câteva sute (după *Cuvântul studenţesc)* de studenţi fac o manifestaţie la locuinţa Rectorului,

---

reuşit să le aducă pe cele mai multe sub controlul său. Problemele pe care Centrul le avea cu Rectoratul făceau din aceste Cercuri regionale cadrele de manifestare legală a studenţimii.

[29] BCU-FSPM, p.v. din 13 mai 1923

[30] Ibidem

[31] Cuvântul studenţesc, I, 1923, nr.14 din 13 mai

[32] BCU-FSPM, p.v. 13 mai 1923

[33] Gazeta Voluntarilor, I, 1923, nr.11 din 18 mai

huiduindu-l copios. Gestul nu rămâne nesancţionat: studenţimii îi este interzisă participarea la recepţia oferită de Principe. Acesta din urmă repară parţial nedreptatea, fapt ce determină studenţimea să-şi manifeste simpatia şi ataşamentul pentru Casa regală. Ba chiar tinerii obţin o audienţă specială la Principele Carol. După această mică victorie, studenţimea hotăreşte într-o şedinţă a Centrului studenţesc să rămână solidară cu celelalte centre studenţeşti, abţinându-se pe mai departe de la cursuri, dar împiedicându-i în acelaşi timp şi pe studenţii evrei să intre în universitate. Tot cu această ocazie, conducerea radicală a Centrului provoacă debarcarea comitetului Societăţii studenţeşti de la medicină condus de Zeană, considerându-l prea împăciuitor şi înclinat spre intrare la cursuri.[34] În 2 mai apare comunicatul reprezentanţilor studenţimii de la Bucureşti,[35] dar încă din 1 mai studenţii având în frunte membrii Comitetului Centrului baricadează toate intrările în localurile universitare, împiedicând ţinerea oricărui curs. A doua zi lucrurile se repetă spre marea îngrijorare a conducerii Universităţii. Se întruneşte Senatul universitar, care hotăreşte suspendarea cursurilor până în 4 mai, când se vor relua cu asistenţa armatei.[36] În 3 mai se hotăreşte instituirea stării de asediu, în timp ce la Rectorat se decide: studenţii bursieri, care vor lipsi mai mult de

---

[34] Cuvântul studenţesc, I, 1923, nr.14 din 13 mai

[35] Comunicat: Reprezentanţii oficiali ai studenţimei din întreaga ţară întruniţi în şedinţă extraordinară în noaptea de 1-2 Mai a.c. după lungi dezbateri au stabilit: 1). Având în vedere că centrele universitare din Cluj, Iaşi, Cernăuţi, Timişoara şi Oradea Mare au hotărât în mod categoric şi unanim, abţinerea totală de la cursuri şi continuarea luptei; 2). Având în vedere că intervenţiunile studenţimei bucureştene pentru obţinerea de întruniri generale sau pe facultăţi în prezenţa corpului profesoral, au rămas zadarnice, iar prin măsurile inaugurate de rectorat s-a ştirbit demnitatea şi autonomia universităţii din Bucureşti sub presiunea baionetelor, şi că studenţii împreună cu majoritatea profesorilor nu înţeleg a ţine cursurile în acest fel. 3). Având în vedre că guvernul nu a început înfăptuirile nici a uneia din măsurile pozitive (laboratorii, clinici etc.) 4). Având în vedere că fără proporţionarea numărului Evreilor în Universităţi şi şcoli speciale, cultura naţională şi propăşirea elementului românesc rămân sub aceeaş gravă ameninţare. Studenţimea convinsă de dreptatea cauzei pentru care luptă şi nevoia unor soluţii radicale şi grabnice, conştientă de reponsabilitatea naţională ce îşi asumă, neprecupeţind sacrificiile cari se opun isbândei totale, a luat următoarea hotărâre: 1. Abţinerea întregii studenţimi române de la toate universităţile şi şcolile speciale, de la orice cursuri, lucrări practice şi examene. 2. Lupta energică cu orice sacrificii pentru realizarea proporţionalităţei Evreilor în Universităţi. 3. Un manifest către ţară expunând pe larg motivele care au determinat aceste hotărâri, forma de organizare a studenţimei şi modalităţile sub care lupta va fi continuată. Pentru conformitate: H.Rovenţa (Bucureşti), G.Grigorescu (Iaşi), E.Pascu (Cluj), T.Popescu (Cernăuţi), Vlădescu (Timişoara)

[36] Arhivele Naţionale - Direcţia Judeţeană Cluj, Fond Universitate, Registru proceselor verbale ale şedinţelor Senatului universitar 1922/23, p.v. din 1.05.1923

5 zile vor pierde bursa şi vor fi scoşi din cămin, intrarea în universitate se va face pe baza unor legitimaţii speciale eliberate doar pentru studenţii cu comportament paşnic şi eliminarea celor mai recalcitranţi studenţi.[37] Rectorul trimite o adresă prim-procurorului în care îi solicită să intervină pe motiv că "faptele comise nu mai aparţin Universităţii, ci vieţii publice".[38] Cu toate acestea, liderii studenţimii, Moţa, Mocanu, Boieriu ş.a. încearcă să împiedice studenţii să intre la cursuri, răspândind un manifest ce chema la solidaritate şi îi invita să participe într-un număr cât mai mare în vestibulul Universităţii la o demonstraţie de simpatie pentru profesorii care urmau să participe la Colegiul universitar.[39] Sunt exmatriculaţi pentru totdeauna din Universitatea clujeană: Ioan I,Moţa preşedintele provizor al Centrului studenţesc "Petru Maior", Isac Mocanu , membru în Comitetul Centrului şi preşedintele Societăţii Studenţilor în Ştiinţe, Olimpiu Boeriu, membru în comitet, Virgil Moldovan, Ioan Silaghi, Augustin Bidian, Victor Nicolae. A doua zi au fost chemaţi pentru interogatorii mai mulţi studenţi, unii dintre ei fiind în pericol de eliminare.[40] Pentru cei exmatriculaţi, conducerea Universităţii cere Ministrului Instrucţiunii Publice să interzică reînmatricularea lor la vreuna din instituţiile de învăţământ din ţară.

I.I. Moţa a publicat, la scurt timp după eliminare, un articol în *Dacia Nouă*, în care făcea o analiză a situaţiei mişcării studenţeşti la Cluj. "O culme - scria el - adesea nu se urcă dintr-un singur pas. Dacă povârnişul e greu, după primul efort chibzuit şi spornic, faci un popas, pleci pe urmă din nou, şi tot astfel mergând ajungi la culmea dorită. Noi n-am pornit lupta având ca ţel de căpetenie îmbunătăţirile materiale imediate, ci pentru a pune temeliile unui zid de stavilă contra străinilor pentru viitor. Numărul proporţional e şi rămâne pentru noi un principiu sfânt şi la care nu vom renunţa niciodată. (...) Numerus clausus e prima culme spre care tindem. Că nu o putem urca dintr-un singur salt, că nu îl putem obţine acum îndată pentru a satisface dorul de <<rezultat palpabil>> al celor ce ne caută nod în papură, e explicabil. Dar această aparentă lipsă de câştig actual, nu însemnează că lupta, această primă fază a luptei ne-a fost inutilă. E cert că suntem astăzi mai aproape de formula echitabilă şi salvatoare a numărului proporţional, decât în noiembrie 1922, şi acest rezultat e suficient pentru a ne justifica <<svârcolirea

[37] Dacia Nouă, II, 1923, nr.9 din 10 mai
[38] Loc.cit.,Rectorat, adresa 1.107/1922-23 din 2 mai 1923
[39] St.Neagoe, *Viaţa universitară clujeană interbelică*, vol.I, Dacia,1980, p.207
[40] Dacia Nouă, 1923, nr.9 din 10 mai; Cuvântul studenţesc, 1923, nr.14 din 13 mai

tinerească>>. (...)Deci lupta noastră se întinde poate în timpul mai multor ani. Datoria noastră de acum e însă să facem posibilă reisbucnirea ei mai târziu, înainte de a ne hotărâ să facem vreun popas...".[41]

După măsurile drastice luate la Cluj are loc o altă întrunire a reprezentanţilor Centrelor studenţeşti, cu care ocazie se face apel la studenţii bucureşteni ce au intrat la cursuri pentru a li se alătura. Semnatarii apelului sunt G.P.Grigorescu (Iaşi), I.I.Moţa, V.Şuiaga, Moga (Cluj), T.Popescu (Cernăuţi).[42]

Între timp, la nivel naţional se hotărâse ţinerea în vară a unui Congres general al studenţimii, dar existau semne de întrebare asupra autorizării organizării acestuia. În Bucureşti are loc o întâlnire a reprezentanţilor mai multor centre şi societăţi studenţeşti, la care participă, în numele clujenilor, Ioan I.Moţa. Cu această ocazie se pune cu insistenţă problema creării unei organizaţii studenţeşti, pornind mai ales de la iminenta intrare la cursuri. Se preconiza realizarea acestui deziderat, până cel târziu în toamnă, ca singura soluţie pentru reluarea luptei. Mai exact, aceasta trebuia să fie înfiinţată înainte de congres, pentru a putea fi validată cu această ocazie.

Proiectul "Consiliului suprauniversitar" (cum se propusese să se numească noua organizaţie), preciza încă de la început că acesta va fi o organizaţie de luptă doctrinară, de propagandă, care însă nu poate ordona atitudinea ce trebuia urmată de fiecare centru studenţesc. Fiecare organizaţie urma să delege reprezentanţi, câte un student şi un profesor, care să formeze consiliul de organizare, care însă nu se va amesteca în chestiuni amănunţite. În cadrul acestei organizaţii urma să se înfiinţeze şi o direcţie a *"Culturii naţionale"*. Scopul acesteia era de a atrage susţinere materială pentru elevii din licee, şi urma să aibă o structură organizatorică pe diferite nivele corespunzătoare unităţilor administrative (judeţe, oraşe, comune, sate). Toate acestea urmau să adune bani pentru elevii români[43] susţinându-se astfel elementul românesc.

Tot atunci, s-a stabilit că cea mai potrivită pentru desfăşurarea congresului, este luna august, iar localitatea urma să se desemneze între: Iaşi, Cernăuţi, Bucureşti şi Cluj. Clujenii îşi desemnează o comisie "care să-şi asume chestia tehnică a congresului".[44] Moţa pune la dispoziţie locuinţa unde stătea în gazdă, pentru desfăşurarea şedinţelor comitetului,

[41] Dacia Nouă, 1923, nr.9 din 10 mai
[42] Cuvântul studenţesc, 1923, nr.16 din 30 mai
[43] BCU-FSSPM, p.v. 23 mai 1923
[44] Ibidem, 23 mai

având în vedere situația Centrului studențesc. În cele din urmă s-a stabilit: congresul se va ține la Iași în 20 august.

Cu ocazia ședinței Comitetului Centrului "Petru Maior", din 10 iulie 1923, la care participă și reprezentanții studenților din Timișoara, Iași și Cernăuți, este prezentată propunerea clujenilor pentru programul congresului. Toți sunt de acord cu propunerea gazdelor. Cu această ocazie Moța face câteva precizări, afirmând că "acest congres trebuie să fie o manifestație a studențimei în fața opiniei publice, iar nu un prilej de certuri și șicane." Este de părere că e necesar să se evite chestiunile asupra cărora eventual nu s-ar putea cădea de acord. "Cu toții suntem de acord - aprecia acesta- în acțiunile de protestare contra noului regulament. Ne vom feri să ne angajăm în privința cursurilor de la toamnă. Cel mult vom fixa atitudinea comitetelor, care urmează să fie ratificate de plen în toamnă. (...) Vom demonstra mișcarea noastră din punct de vedere doctrinar. Nu renunțăm nici la principiul "numerus clausus", pentru care vom pleda mai departe, până la înfăptuirea lui legală." Președintele Centrului "Petru Maior" anunță intenția de a propune organizarea într-o formulă unitară a studențimii, (de altfel nu este primul-n.n.) iar în privința modului de desfășurare a congresului propune două genuri de ședințe: a) pur studențești -la care vor fi invitați și profesorii; b) ședințe publice, la care să participe oricine dorește din afara universității.[45] Urmează ca pentru stabilirea programului definitiv, reprezentanții centrelor studențești să se întâlnească cu o săptămână înainte de data congresului, la Cluj.[46]

În 19 august, are loc la Comitetul Centrului studențesc "Petru Maior", o ședință pentru stabilirea celor 10 delegați clujeni, care să participe la congresul de la Iași. Cu această ocazie Moța își exprima părerea că "dacă congresul din Iași va reuși să reorganizeze studențimea, va fi un succes foarte mare.[47] Delegații studențimii clujene urmau să susțină punctul de vedere potrivit căruia: "dacă se poate face și mișcare și școală se va schimba tactica, dacă nu, (...) mișcarea trebuia continuată cu aceeași tactică."[48] Acest lucru era cam greu de impus, dată fiind intransigența noului regulament universitar. Moța promite colegilor săi că va milita la congres, pentru reorganizarea centrelor studențești pe baze naționale[49] (idee susținută încă de la Congresul general studențesc din 1920).

[45] Loc.cit., p.v.din 10 iulie 1923
[46] Loc.cit,, p.v. din 10 iulie
[47] Loc.cit., p.v. din 19 aug.
[48] Lo.cit., p.v.din 19 aug.1923
[49] Ibidem

După trecerea în revistă a tuturor chestiunilor asupra cărora se va discuta la Iași, expunându-și în fața comitetului poziția pe care o va adopta, Moța se angajează că, în cazul altor probleme ce se vor ridica, "va vota provizoriu sub rezerva aprobării (ulterioare-n.n.) comitetului."[50]

La Congresul de la Iași, desfășurat cu peripeții sub președinția lui Moța,[51] se votează abținerea pe mai departe de la cursuri, declarându-se "luptă activă împotriva guvernului și a tuturor dușmanilor" studențimii. Pentru o mai bună colaborare pe viitor, ar urma organizarea "congreselor de delegați" la perioade de timp mult mai mici.[52]

După Congres studenții au dat un comunicat, prin care își anunțau hotărârile: 1. Menținerea pretențiunii "Numerus Clausus" și accelerarea luptei pentru obținerea lui; 2. Nu va intra nici un student la cursuri sub noul regulament universitar, care suprimă complet toate libertățile academice; 3. Reorganizarea Centrelor studențești pe baze naționale, susținându-se ideea ca studenții minoritari să aibă și ei centre spre a li se putea controla activitatea, care însă nu trebuie să fie împotriva ideii naționale.

Ei au ținut să arate că, "Pentru satisfacerea desideratelor juste ale studențimii (căminuri, taxe, laboratoare, etc.) nu s-a făcut nimic, deși suntem în pragul deschiderii noului an școlar. Va fi aceeași mizerie, aceeași îmbulzeală, aceeași lipsă de mijloace tehnice necesare învățământului universitar. În ce privește postulatele de alt ordin ale studenților, guvernul n-a rezolvat nimic, ci i-a încurcat și mai mult, ducând o politică de duplicitate".[53]

Tot cu această ocazie s-a hotărât proclamarea zilei de 10 Decembrie, ca sărbătoare națională a studențimii române, și s-a constituit un comitet care să stabilească directivele de acțiune ale mișcării. Din acest comitet făceau parte: C.Z.Codreanu, Ilie Gârneață, I.I.Moța, Tudose Popescu, și Simionescu. Codreanu avea să scrie după un deceniu de la acest eveniment, referindu-se la tânărul orăștian: "Mă bucuram de toate hotărârile acelui Congres, care era spiritul vederilor noastre, dar mai ales pentru că în grupul nostru câștigasem *un om*: pe Ionel Moța, președintele Centrului studențesc din Cluj".[54] Este ales cu această ocazie un comitet de acțiune din cinci membri, care urma să elaboreze directive de acțiune

[50] Ibidem
[51] Pe larg la C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*, p.161-163
[52] BCU-FSPM, p.v. din 1 sept.1923
[53] Patria, 1923, nr.185 din 26 aug.
[54] C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*, p.163

întregii mişcări studenţeşti.[55] În componenţa acestui comitet intra alături de reprezentantul clujenilor I.I.Moţa (Cluj), Teodosie Popescu (Cernăuţi), Ilie Gârneaţă (Iaşi), Simionescu (Bucureşti) şi Corneliu Codreanu, care nu mai era la acea dată student.

Decizia lor de a continua lupta a fost, se pare, pecetluită prin jurământ sfânt, căci iată ce relata preotul Moţa în ziarul său: "Într-o zi ne-am trezit cu el venind din Moldova (după congresul de la Iaşi) şi având geamantanul său mic de mână, plin de fiare ruginite. Ne-a dus şi ni le-a arătat cu evlavie: <<Uite mamă, ăstai obuz din tranşeiele de la Mărăşeşti, asta e o cască pe care a purtat-o oarecare erou şi ceva şrapnelă duşmană i-a crăpat-o în două cu capul lui cu tot; asta e grenată de mână descărcată, - iar asta, uite, mamă, *e iarbă crescută acolo în tranşee, hrănită cu sânge de eroi!* Mi-am luat-o ca un "talisman" şi o port la mine ca să mă păzească de rău!... Şi-i străluceau ochii vorbind de acele relicve culese din locuri sfinţite de eroii neamului>>.

Pe aceste lucruri se vede că îşi făcuseră şi jurământul lor, pe relicve de la Mărăşeşti şi pe iarbă crescută din sânge de eroi...

Şi le-a închis iară, ca lucruri sfinte, în geamantan."[56]

În toamnă, înainte de începerea cursurilor, comitetul îşi afirma hotărârea de a conduce studenţii, "atât cât aceştia vor asculta şi executa dispoziţiile (...) în vederea reuşitei mandatului primit."[57]

Autorităţile universitare de la Cluj fac misiunea comitetului mult mai dificilă, hotărând să deschidă cursurile la date diferite pentru fiecare facultate. Totuşi liderii studenţilor sperau că vor fi urmaţi de marea majoritate a acestora, ceea ce îi face să-şi stabilească un program de acţiune, care să atragă şi să ofere ocupaţii greviştilor.

Pentru a-şi uşura activitatea, pentru a putea ţine legătura cu studenţii, dar şi pentru a face cunoscute opiniei publice gândurile şi idealurile lor, comitetul avea nevoie de un ziar local care să le găzduiască propaganda. Moţa propune *Clujul*, cerând libertatea de a negocia cu directorul acestuia[58]. Propunerea este susţinută de mai mulţi membrii ai comitetului, care îl împuternicesc să poarte tratative în acest scop.

În 23 septembrie 1923 se deschide la Iaşi Congresul Uniunii Generale a Profesorilor Universitari. Cu această ocazie Moţa scrie un articol: *Scrisoare către părinţi...* în care le cere participanţilor să li se

[55] Ibidem
[56] Libertatea, 1923, nr.42 din 18 oct.; Cuvântul Studenţesc, XII, 1937, nr.1-4 din ian.febr.
[57] F.S.S."P.M."; p.v.din 1 sept 1923; vezi şi declaraţia lui I.I.Moţa în faţa organelor de instrucţie din 9 octombrie 1923, cf. *Totalitarismul de dreapta*..., p.379
[58] Director era avocatul Adam Popa, fost preşedinte al Societăţii "Petru Maior"

alături lor în solicitarea principiului *Numerus clausus*. "Cuvântul vostru poate aduce, deci, isbânda acum, fără întârziere! Nu spunem că fără el nu vom isbândi. Nu! Dar, pe această cale stingheră, calvarul ce ne aşteaptă va fi mult mai mare şi mai lung, până sus, la aceeaşi culme, pe care o vom atinge oricum, dar pe care cuvântul vostru o poate apropia fără noi şi într-adevăr scumpe jertfe, scumpe pentru ţară, nu pentru noi. (...) Cuvântul vostru ne e scump, deoarece el ne va aduce strigătul de isbândă sau sunetul de alarmă pentru atacul suprem. Noi vom rămâne aceiaşi! Scumpi părinţi: acum ori niciodată!"[59] Firesc, Congresul nu a luat o hotărâre care să-i bucure pe studenţi, dar s-a discutat în contradictoriu, înregistrându-se momente de dură confruntare.

Autorităţile refuzau să satisfacă în întregime revendicările răzvrătiţilor, declanşând concomitent o prigoană împotriva liderilor. În aceste condiţii, Ionel Moţa îi face o vizită lui Codreanu, pe Rarău şi încearcă să-l convingă de necesitatea schimbării tacticii: "Studenţii nu mai pot rezista în toamnă şi, decât o capitulare ruşinoasă, a noastră a tuturora, după un an de lupte, mai bine să-i îndemnăm să intre la cursuri, iar noi, cari i-am condus, să terminăm frumos mişcarea sacrificându-ne, dar făcând să cadă alături de noi, toţi acei pe cari îi găsim mai vinovaţi de trădarea intereselor româneşti. Să ne procurăm revolvere şi să tragem în ei, dând un exemplu groaznic, care să rămână de-a lungul istoriei noastre românesti. Ce se va alege după aceasta, de noi, vom muri sau vom rămâne toată viaţa în închisoare, nu mai interesează".[60] Se pare că nici Codreanu şi nici ceilalţi conducători ai studenţimii nu au fost greu de convins. Mişcarea, cuprinsă de oboseală, era pe cale să se stingă. N-o mai poate relansa decât un act care să ateste gravitatea motivelor pentru care se declanşase.

Ideea sacrificiului poate fi surprinsă încă din *Scrisoarea către părinţi*.... Moţa scrisese atunci: "Ştim că o luptă poate duce şi la înfrângere. Infrângerea e ruşinoasă într-un singur caz: când vina o poartă cel înfrânt şi mai ales când acesta nu şi-a făcut pe deplin datoria. Ei bine, aflaţi iubiţi părinţi, că noi socotim că, azi nu ni-am făcut toată datoria. Azi, acum, nu ne putem da învinşi, căci ne-am batjocori feţele tinere şi curate. (...) Zac în noi, greu înăbuşite, energiile nebănuite, care se nasc, în clipa supremă, în sufletele făcute pentru jertfă. Aceste energii n-au isbucnit, vor isbucni însă cu siguranţă, dacă isbânda nu le va potoli în curând. (...) Cu jertfa noastră personală, vom trece prin iureşul oricât de

[59] Cuvântul Studenţesc, I, 1923, nr.34 din 25 sept.
[60] C.Z.Codreanu, *Fentru legionari*, p.168

cumplit al ultimului atac, al încordării năstrușnice a ultimelor noastre energii, a celor sfinte, a celor nebănuite...".[61]

La scurt timp după vizita de pe Rarău avusese loc o întâlnire la Iași, în locuința închiriată de Moța, unde se conturase grupul hotărât pentru sacrificiu: Gârneață, Codreanu, Leonida Bandac (ieșeni), Moța, Georgescu, Vernichescu, Breazu (din Cluj), Tudose Popescu (Cernăuți). Tot atunci s-a discutat și lista celor vizați: frații Blank, directorii de ziare Rosenthal (Dimineața), Filderman (Adevărul), Honigman/Fagure (Lupta), politicienii Gh.Mârzescu, I.Th.Florescu etc.[62] Astfel că, în ziua de 10 octombrie 1923, opinia publică afla cu stupoare că, un grup "fascisto-antisemit" a pus la cale un complot împotriva guvernului. Cele mai alarmante știri le-a transmis *Adevărul, Lupta* și *Dimineața*. Se vorbea de 11 atentatori și despre un depozit de arme, revolvere și stilete. Primii pe liste erau consemnați, când ministrul Constantinescu, când Duca, primul ministru sau gen. Văitoianu, ș.a.

Printre arestați, în București, se aflau Corneliu Codreanu, I.I.Moța, Vernichesu, N.Dragoș, T.Popescu, R.Mironovici, C.Georgescu, Tr. Breazu (acesta arestat la Cluj). Ilie Gârneață se va preda singur mai târziu, în spirit de solidaritate.

După domolirea spiritelor și creșterea cantității de informație, *Patria* (organ de presă al PNR), nota: "Acestea fiind faptele, ni se pare că logic și cinstit este ca să reducem faptul la persoana celor implicați cu numele și să așteptăm rezultatul justiției". Acesta era un răspuns la modul în care era aruncată vina morală asupra diverselor persoane: "În orice caz, a atribui complotul de la București, când dlui A.C.Cuza, când Centrului studențesc, când cutărei Ligi, când acelui vag fascism, este dovada că nici presa alarmată de la București nu este clarificată asupra originii și răspunderii celor ce erau să se întâmple...".[63] Redactorii ziarului clujean au mai surprins și alte două aspecte, aflate în legătură cu această problemă: "alarma nechibzuită a unei părți din presă, și slăbirea autorității publice. În adevăr, presa care a vorbit de ecrazită, în loc de bricege, de o adevărată revoluție în perspectivă, demascându-și o slăbiciune puerilă, n-a venit decât să aducă apă la moara guvernului, care înseamnă falimentarea autorității în lăuntru". În opinia aceluiași ziar, toate mișcările

[61] Cuvântul studențesc, 1923, nr.34 din 25 sept.
[62] Gr.Tr.Pop, *Garda, Căpitanul și arhanghelul din cer,* București, 1996., vol.II, p.59; vezi și declarația lui I.I.Moța din 9 octombrie 1923, cf. *Totalitarismul de dreapta...*, p.380-381
[63] Patria, 1923, nr.222 din 13 oct.

radicale existente converg spre aceeași matcă a nemulțumirii populare de felul cum este guvernată țara.[64]

În timp ce în presă, ori la tribuna Parlamentului s-au spus multe, pro și contra acestor tineri, interesantă ne apare însă atitudinea colegilor lui Moța, din Cluj, care la câteva zile după arestarea acestuia s-au întâlnit într-o ședință, solidarizându-se cu liderul lor. Ei au ales un vicepreședinte, (instituind astfel o funcție nouă în comitet) care să-i țină locul, păstrându-l pe mai departe în fruntea Centrului studențesc "Petru Maior". Tot atunci s-a constituit un comitet din 15 persoane, care să conducă lupta și s-a hotărât trimiterea unui memoriu Regelui Ferdinand, prin care să ceară eliberarea celor arestați și un memoriu către guvern, anunțând că studențimea este dispusă să-și ducă lupta până la capăt.[65]

La rândul său, Moța le trimite celor de la "Petru Maior" o scrisoare, la finele lunii ianuarie 1924, în care încurajează continuarea luptei, evidențiind măreția idealului pentru care studențimea s-a pornit la luptă. Pentru ei, întemnițarea lor la Văcărești nu făcea altceva decât să scoată în evidență două aspecte: pe de-o parte "stăpânirea jidanilor și a jidăniților" care duc regatul pe "calea pieirii naționale", iar pe de altă parte se dovedește tenacitatea și perseverența în luptă a studențimii.[66]

Gestul clujenilor, precum și cele care au urmat în zilele procesului, l-au determinat pe Octavian Goga, să scrie: "Ce e mai interesant, însă, băieții de la Văcărești erau într-o strânsă legătură de credință cu zeci de mii de colegi de-ai lor, care la toate Universitățile, înfățișează întreaga noastră pătură intelectuală de mâine, cu puternice ramificații sufletești pe suprafața țării. Aceste zeci de mii și-au manifestat zgomotos solidaritatea lor cu inculpații pe care-i socoteau expresia unei simțiri unanime. Adăugați la avalanșa considerabilă, faptul că o întreagă pleiadă de fruntași ai legilor s-a grăbit să ia apărarea celor de pe banca acuzaților. Procesul s-a judecat într-o radiațiune de caldă simpatie a celor prezenți, pledoariile au mișcat asistența până la lacrimi, iar jurații în unanimitate au adus verdictul de achitare. Când s-a dat sentința, de la un capăt al țării la altul o vie mulțumire a înseninat frunțile și în multe părți s-au produs manifestații de aprobare.

Adevărul e deci că nu ne găsim în fața unui fenomen izolat de înfierbântare a câtorva singurateci, ci în plin curent de mulțime care

[64] Ibidem
[65] Ibidem, nr.223 din 14 oct.
[66] Scrisoare lui I.I.Moța către Comitetul CS"P.M.", Văcărești, 24 ian.1924, reprodusă în Ideea Națională, I, 1924, nr.14 din 15 mart. 1924

angajează conştiinţa publică."[67] Interesantă este şi atitudinea decanului Facultăţii de Drept, care face demersuri către Rectorat în "vederea satisfacerii dorinţei Societăţii studenţilor în drept (...) să se intervină la cei în drept pentru accelerarea instrucţiei celor arestaţi la Văcăreşti."[68]

La cumpăna dintre ani (1923/1924), colegii celor întemniţaţi ţin să le aducă aminte acestora că nu sunt singuri. Astfel că, Centrul studenţesc din Bucureşti înaintează un memoriu către Ministerul Justiţiei (Gh.Mârzescu) în care solicită eliberarea "văcăreştenilor". De Crăciun, grupuri de studenţi merg la Văcăreşti pentru a-i colinda, manifestând astfel la poarta inchisorii, în timp ce, la Cluj se pornise o campanie de colectare a ajutoarelor pentru sărbătorile de iarnă a celor închişi. Preotul Moţa deschide şi el la ziar o listă de subscripţii, al cărei rezultat va însemna aproximativ 26.000 lei.

Acuzaţi de complot împotriva guvernului, atât în presă, cât şi de la tribuna Parlamentului, tinerii încercau să lămurească adevărul. Acţiunea lor nu era îndreptată împotriva guvernului şi a ordinii de stat, ci împotriva duşmanilor cauzei studenţeşti. Ionel Moţa îi scria în acest sens tatălui său: "Doresc să ştii tată, că, comunicatul guvernului după care s-ar fi descoperit la noi un complot împotriva vieţii mai multor miniştrii, *nu e deloc adevărat*! [s.a.] Noi n-am mărturisit niciodată aşa ceva! Căci nu contra guvernului era îndreptată pornirea noastră. Şi mă mir că guvernul care cunoaşte mărturisirile noastre, nu desminte acel comunicat! Îl vom desminţi noi când vom avea putinţă.

Pornirea noastră era îndreptată împotriva duşmanilor cauzei noastre studenţeşti, cari sunt în acelaşi timp şi duşmanii ţării şi a-i neamului nostru!"[69]

În aşteptarea procesului, cu gândul la imaginea pe care o vor face cei şase împrocesuaţi, Moţa scria părinţilor săi, cerându-le să-i trimită un costum naţional: "...Şi acum o rugăminte mare de tot mai am către mama: Să-mi facă şi mie un costum naţional, port ţărănesc, aşa cum e pe la noi.

Căci dorinţa noastră este ca la proces să ne înfăţişăm toţi în costume naţionale, cari sunt de altfel uniforma oficială studenţească, după hotărârile luate la Congresul de la Iaşi.

Dar nu numai pentru proces, ci şi pentru mai târziu, sufletul mă îndeamnă să iau pildă de la fraţii mei moldoveni şi bucovineni, cari, din

[67] O.Goga, *Mustul care fierbe*, Bucureşti, 1992, p.74-75
[68] Arhivele Naţionale - Direcţia Judeţeană Cluj, Fond Universitate, Rectorat, adresa nr.628/ 1923-1924
[69] Cuvântul Studenţesc, XII, 1937, nr.1-4; Libertatea, 1923, nr. din 30 oct.

adevărată iubire de tărănime, poartă ţări, suman şi căciulă de miel (...) Doresc să-l am şi eu costumul meu, cu ţări subţiri de lână alb-gălbuie, cămaşă cu cusături ca pe la noi, şerpar-brâu de piele cu ţinte şi cu cuţitaş (dacă nu e cu supărare şi cu spăriere) şi-o căciulă de miel neagră, simplă. Ar mai trebui şi un pieptar şi un suman, - toate ca pe la noi, căci fiecare vrem să închipuim ţinutul din care suntem. După umblarea în atâtea haine negre, de oraş, în sufletul nostru e dor de opincă, de obială românească! Da, da! Să ne întoarcem la opincă, căci prea ne-am înstrăinat de cele sfinte şi frumoase ale neamului...".[70]

Programat să se judece începând cu 29 martie, procesul era aşteptat cu nerăbdare de opinia publică. În jurul acestuia s-a făcut o imensă agitaţie de către ziarele şi formaţiunile politice naţionaliste. Studenţii clujeni, implicaţi în mişcările înregistrate în acea perioadă, formulează un Memoriu, în zilele premergătoare procesului (26 martie), în patru puncte: "1.Studenţii de la Văcăreşti sunt reprezentanţii şi camarazii noştri; 2.Ei au luptat pentru problema vieţii, a tuturor românilor deci şi a noastră; 3.Ei se află pe calea apostolatului -pe care l-a impus conştiinţa lor curată- pentru salvarea neamului românesc; ca atare 4.Studenţimea clujeană se solidarizează cu totul cu ei!"[71]

Complotul din 1923 a fost, şi este încă, pentru mulţi, un eveniment straniu, greu explicabil, amestec de aventură adolescentină - a unor adolescenţi întârziaţi, e drept - patimă politică lipsită de cel mai elementar discernământ. "O joacă dementă" sau "disperare izvorâtă din puritatea inimei şi cugetului" unor tineri, s-a mai spus că ar fi fost complotul din 1923.[72]

În aşteptarea procesului, opinia publică interesată de acesta, este zguduită de vestea că unul dintre inculpaţi, I.I.Moţa, a atentat la viaţa colegului lor Vernichescu, bănuit de aceştia că ar fi trădat complotul; el fiind în opinia grupului întemniţat - idee susţinută cu insistenţă în toate scrierile legionare - agent plătit de Siguranţă. Înfăptuit în ajunul procesului, gestul a fost unul de curaj sau de nesăbuinţă, căci ar fi putut avea o influenţă negativă asupra desfăşurării judecăţii. Curajul autorului a mers însă mai departe susţinând că "a săvârşit fapta conştient, căci Vernichescu făcea îndoită operaţie de laş trădător şi de membru activ în viaţa studenţească".[73]

[70] Libertatea, 1923, nr. din 30 oct.
[71] Patria, 1924, nr.85 din 28 mart.
[72] după Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.63
[73] Cuvântul Studenţesc, 1937, nr.1-4, p.8

Astfel că, după procesul ce abia începea, se prefigura un altul, tinerii rebeli continuând să reţină atenţia opiniei publice pentru încă o perioadă bună de timp. Achitarea "grupului de la Văcăreşti" a însemnat o victorie, ce a dat un imbold nou mişcării studenţeşti. Entuziasmul ce a cuprins studenţimea naţionalistă a început însă să fie exploatat de mişcările extremiste mai vechi sau mai noi.

Bucuria achitării nu a fost însă deplină, căci Moţa rămânea pe mai departe (pentru încă 6 luni) închis la Văcăreşti, pentru noul act de violenţă. El va fi întovărăşit de colegul său de la Cluj, Leonida Vlad, cel care îi adusese arma.

Nu puţini erau cei care speculau achitarea pronunţată în primul proces, pentru a le crea celor doi o atmosferă şi o opinie favorabilă în rândurile populaţiei. Actul lui Moţa era considerat unul al pedepsirii trădării, fapt mărturisit judecătorului de instrucţie, instanţei şi publicului. Pe acest motiv şi-a brodat apărarea - foarte numeroasă - întreaga pledoarie.

Ideea pedepsirii trădătorului încolţise mai târziu în mintea lui Ionel, după cum declara şi Codreanu: "Pe Moţa îl vedeam îngândurat. El mereu ne spunea că de vom ieşi de aici nu vom putea face nici un pas înainte fără pedepsirea trădătorului. Trădărea ne-a măcinat puterile neamului. Noi, românii, nu ne-am aşezat niciodată cu arma în mână în faţa ei; de aceea a prins rădăcini, de aceea trădătorii s-au înmulţit pe toate cărările (...) Dacă nu rezolvăm problema trădării, opera noastră va fi compromisă".[74] În cartea sa, *Căpitanul* descrisese o scenă în care încercase să-l facă pe trădător să se deconspire, şi care se asemăna cu cea în care Iisus arătase apostolilor pe vânzătorul său.[75] Moţa îşi asumase pedepsirea trădătorului şi datorită faptului că se simţea vinovat faţă de ceilalţi, căci el îl adusese în grup pe Vernichescu.

Deşi îşi recunoşteau vina, cazul celor doi a fost mereu amânat, judecându-se în final în septembrie 1924. În timpul instrumentării cazului, Moţa i-a declarat judecătorului de instrucţie, în relatarea evenimentelor: "Recunosc faptele ce mi se impută. Am premeditat să omor pe Vernichescu şi aş fi dorit să moară. (...) Am reflectat mai multă vreme după aceea dacă planul meu, din punctul meu de vedere, era moral şi necesar şi mi-a întărit hotărârea şi mai mult atunci m-am gândit cum aş putea să ajung mai degrabă la omorârea lui Vernichescu."[76] Intuiţia şi

[74] C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*., p.191
[75] Ibidem., p.180
[76] ASRI, fond P., dos.111.041, vol.II, f.80, după Gr.TR.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.70; declaraţie reprodusă integral în volumul *Totalitarismul de dreapta*..., p.391-392

"anumite coincidenţe" îl făcuseră să-l bănuiască pe Vernichescu de trădare. Faptul că el fusese scos de sub acuzare, deşi era la fel de vinovat ca toţi ceilalţi şi fusese eliberat împreună cu alţi trei arestaţi în aceeaşi cauză, le întărise bănuiala. Nu trebuie omisă nici afirmaţia potrivit căreia N.Dragoş (fiu de ofiţer) ar fi văzut o notă informativă semnată de acesta la Siguranţă. "Am rugat pe studentul Dragoş - mărturisea Moţa la instrucţie - aceasta numai după ce dosarul instrucţiunii complotului devenise public, să-mi aducă o copie după declaraţia dată de Vernichescu la instrucţie; mi-a fost adusă această copie şi atunci m-am convins că într-adevăr Vernichescu trădase planurile noastre şi din acel moment m-am hotărât să-l omor. Am reflectat mai multă vreme după aceea dacă planul meu, din punctul meu de vedere, era moral şi necesar şi mi-am întărit hotărârea şi mai mult..." Atunci când ajunge la momentul procurării armei încearcă să-l acopere pe colegul său.[77] L.Vlad fusese cel care i-a adus arma colegului său, şi care după ce a avut loc atentatul asupra lui Vernichescu, în scurt timp s-a predat. E surprinzător cum Moţa sfidează atunci când recunoaşte actul de premeditare şi, prin declaraţia sa, taie posibilitatea apărării de a crea circumstanţe atenuante. Era, prin urmare, hotărât să se sacrifice pentru cauza lor. În cele din urmă, procesul din 26 septembrie a avut acelaşi deznodământ: achitarea inculpaţilor.

În timpul procesului Moţa şi-a susţinut cu tărie ideea, şi anume că trădarea trebuia pedepsită. Apărarea şi-a construit pledoaria pe acest mobil. O.Goga scria cu ocazia procesului: "Gestul n-a venit dintr-o revoltă spontană a unei clipe, ci s-a urzit cu încetul, zi de zi, noapte cu noapte, după dovezile palpabile ale prieteniei batjocorite. Studentul Moţa a trecut printr-un lung calvar moral. Între zidurile de la Văcăreşti, acest băiat dusese cu el un crez fanatic, care poate fi împărtăşit sau nu, dar care era dincolo de raza oricărui interes individual. Rob al ideii, el îşi pierduse libertatea, fără să murmure, până în ceasul când l-a izbit în obraz *trădarea*.(...)

Un lucru e cert, studentul de la Văcăreşti deschide o portiţă spre psihologia Ardealului nostru, în care, ca într-un cazan bătrân şi ruginit, clocotesc patimi adânci. Treceţi prin satele noastre, cântăriţi puţin ce e după privirea îngândurată a ţăranilor cari adăpostesc mistere de demult! (...) Veţi înţelelge degrabă, că o lume aspră, tare în credinţa ei, cu accente de energie nebănuită şi cu note de austeritate patriarhală, e pe cale să-şi strige evanghelia ei."[78]

[77] Ibidem
[78] O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.69-70

La rândul său, Em D.B.Vasiliu,[79] recunoştea deschis că proslăveşte "curajul, credinţa şi sinceritatea cu care, peste perspectiva înfiorătoare a prăbuşirei unei cariere în întunerecul ocnei, Moţa îşi apără ţara şi neamul. (...) Şi cu atât mai semnificativ este acest gest, - scria avocatul clujean - cu cât nu e al unui temperament impulsiv şi nici a unei minţi dezechilibrate. Tradiţia nedesminţită a unei familii cinstite şi fanatice în iubirea de neam şi lege, tovărăşia senină şi netulburată cu toţi camarazii săi, studiile sale eminente în toate şcolile urmate în ţară şi străinătate, stau să mărturisească, fără putinţă de desminţire, un suflet blând şi o minte chibzuită, care nu poate radia violenţa. Astfel, gestul său nu este decât un reflex. Un reflex al provocărilor pe care le fac acei cari, continuu şi progresiv, prin nemernicia lor, în numele ordinei formale, sapă mormânt acestui neam".[80] Aceste două păreri aveau să contribuie - alături de multe altele, semnate de condeie mai mult sau mai puţin consacrate - la conturarea profilului de eroi a "văcăreştenilor".

"*Acţiunea Românească*" a declanşat o amplă campanie, atât prin ziarul propriu - *Ideea Naţională* - cât şi prin foi volante, arătând că ţara este primejduită de jidani şi români jidoviţi, declarând că "se solidarizează cu fapta studenţilor Moţa şi Vlad, care recunoscând acest pericol au luptat pentru mântuirea ţării".[81] Dar, poate cea mai eficientă propagandă o fac studenţii creştini, care-l martirizează pe colegul lor. Ei tipăresc şi pun în vânzare - urmărind beneficiul pentru mişcare - mii de cărţi poştale cu chipul lui Moţa şi al lui L.Vlad, "doi dintre cei care luptă pentru propăşirea neamului." Pe avers, e tipărit un text ce doreşte să sensibilizeze şi să mobilizeze opinia publică în favoarea celor doi, dar şi împotriva evreilor. Mai putea fi întâlnit în acelaşi timp şi un afiş, cu fotografia lui Moţa, îmbrăcat în costum naţional, însoţit de un text care-l prezenta ca pe o victimă a autorităţilor vândute duşmanilor neamului.[82] Studenţimea naţionalistă îşi asumă totodată fapta fruntaşului ei, solidarizându-se cu acesta: "Fapta lui Moţa e a noastră a tuturor; el n-a fost decât solul revoltei noastre şi hotărât executor al unei pedepse care prea întârziase. Sângele în care canalia sperjură se scaldă, nu ne mişcă şi calificativul de crimă dat faptei lui Moţa nu e o ruşine pentru noi, căci nu e crimă să zdrobeşti ţeasta şarpelui ce-l strângi la sân şi te muşcă. Dacă Moţa e un criminal pentru că a căutat să suprime o creatură care n-are nimic bun şi sfânt, noi care îl înţelegem şi-l aprobăm nu ne dăm în lături să fim alături

[79] Avocat în Cluj şi director al ziarului Ideea Naţională
[80] Ideea Naţională, I, 1924, nr. 16 din 7 apr.
[81] Gazeta Voluntarilor, II, 1924, nr.35 din 28 sept.
[82] Conţinutul textului la Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.72

să fim numiţi criminali. La moartea trădătorilor noi nu ne facem nici semnul crucii, iar celui pus în lanţuri la Văcăreşti îi strigăm din tot sufletul: Trăiască Moţa al nostru!".[83]

La proces Codreanu declară: "Moţa nu mi-a spus nimic; n-am ştiut de premeditare. Regret însă că nu am tras eu, pentru că ocheam mai bine." Din afirmaţia acestuia se poate desprinde concluzia că deşi se căzuse de acord asupra trădătorului şi faptul că el trebuia să fie pedepsit, dar nu s-a discutat despre modul în care urma să fie pedepsit şi cine o va face.

Printre apărătorii care au cerut să pledeze în favoarea sa se numărau şi Paul Iliescu, Tache Policrat, Radu D.Rosetti, Ionescu Gregorian, Amos Frâncu, Valer Roman, Valer Pop, Em.D.B.Vasiliu. Avocatul clujean Valer Roman sublinia în pledoaria sa aspectul privind spiritul de sacrificiu şi al credinţei celui împrocesuat: "Moţa nu vine să-şi câştige judecata iertătoare. El vine şi se încarcă prin ce mărturiseşte, nu caută să se uşureze -atât de adâncă este credinţa lui, în curăţenia faptei sale."[84]

Deşi asupra sa plana o pedeapsă de cel puţin 5 ani de închisoare, Moţa şi-a permis să afirme în faţa juraţilor: "Noi voim liberarea poporului nostru (...) cu orice preţ! Când altfel nu s-a putea: chiar cu lovituri sângeroase. Căci nu orice faptă sângeroasă e şi diabolică. Nu din ură pentru un neam străin voim asta, ci din iubire pentru neamul nostru. Şi când spre aşa ceva ne pregătim, nu putem începe fundamentul muncii noastre, îngăduind trădarea lângă noi, între noi.

Voim reînvierea virtuţilor străbune şi dacă stările bolnave de azi, care ne duc neamul la moarte, nu le vom putea înlătura altfel, ne vom folosi de orice mijloace. Aceasta ne e credinţa. Dumneavoastră judecaţi-ni-o după inima dumneavoastră."[85]

După două zile de dezbateri, Moţa este achitat şi părăseşte închisoarea cu două săptămâni înainte de împlinirea unui an de la arestarea sa.

În faţa acestui verdict poziţia opiniei publice, dar mai ales a presei a fost diferită. Nu puţine au fost ziarele care au salutat achitarea, descriind reacţia de bucurie şi entuziasm ce a cuprins întreaga ţară. De partea cealaltă, eliberarea sa a fost ignorată sau condamnată cu vehemenţă.[86]

[83] Vezi Gr.Pop, *op.cit.*, II, p.73; Cuvânt studenţesc, 1924, nr.13 din 29 mart.
[84] Libertatea, 1924, nr.40 din 2 oct.
[85] Libertatea, XXIII, 1924, nr.40
[86] Vezi Dimineaţa, Adevărul

Atitudinea juraților a fost și rezultatul campaniei deosebit de agresive a extremiștilor, dar mai ales a modului în care avocații apărării (din nou foarte numeroși) au știut să apeleze la conștiința națională, la simțămintele lor patriotice, persuasiv, invocând argumente și scopuri ce privesc națiunea (periclitată) în ansamblul ei și nu vinovăția sau nevinovăția unui grup sau individ.

Nu ne vom strădui să dăm dreptate uneia sau alteia dintre părți; ne oprim doar asupra primirii pe care i-a făcut-o studențimea clujeană la întoarcerea lui Moța în mijlocul "petru-maioriștilor". Aceștia i-au organizat o manifestație, care deși inițial avusese asentimentul autorităților, este permisă doar cu condiția unei participări reduse și numai pe peronul gării. Totuși, el este purtat prin oraș de foștii săi colegi, cu cântece patriotice. La ședința Centrului studențesc "Petru Maior", Moța demisionează din funcția de președinte al acestuia, motivând decizia cu stabilirea sa în viitor la Iași. Îi este acceptată demisia, dar este ales președinte de onoare al Centrului.[87]

După ce își vizitează foștii colegi de la Cluj, părinții la Orăștie, și după un scurt turneu prin Moldova și Bucovina la sfârșitul lunii octombrie, Ionel Moța se stabilește la Iași, unde, în ciuda faptului că fusese exclus din toate facultățile din țară, A.C. Cuza îl inscrie la Facultatea de Drept, al cărui Decan era. Această decizie avea să acutizeze conflictul existent de mai multă vreme, între Cuza și Senatul Universității.

Dar libertatea a durat doar o lună, căci în urma împușcării prefectului poliției, Manciu,[88] de către C.Z. Codreanu, au fost arestați toți cei apropiați lui, printre care și cei șase "văcărești".[89] În semn de protest, I.I. Moța, T.Popescu, R.Mironovici și C.Georgescu declară greva foamei cerând eliberarea imediată. După 11 zile de grevă sunt eliberați toți, cu excepția lui C.Z. Codreanu. În acest timp, I.I. Moța redactase un memoriu adresat Regelui Ferdinand (29 nov.1925), act care va fi subscris apoi de studențimea nemulțumită.[90] Opinia publică este din nou sensibilizată prin intermediul presei și a adunărilor publice organizate de adepții lui Cuza și de societățile studențești, prin elementele lor radicale. Conform notelor informative ale Siguranței Generale, mannifestele

[87] Libertatea, 1924, nr.42, din 15 oct.

[88] Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.79-95; C.Z.Codreanu, *op.cit.*, p.231-249, Veiga, *op.cit.*

[89] Au fost arestați C.Z.Codreanu, I.I.Moța, Il.Gârneață, T.Popescu, C.Georgescu, D.Comerzan, Iordache Rugină, Eug.Bițescu, D.Brănișteanu, V.V.Nica. Toți, cu excepția lui Codreanu, erau în acel moment studenți ai Iașului universitar. În cele din urmă acuzații de complicitate se reține doar pentru Moța, Mironovici, Gârneață, Popescu și Georgescu

[90] Cuvânt studențesc, 1937, nr.1-4, p.9

adresate națiunii și guvernului de către studențimea română au fost tipărite la Orăștie în Tipografia preotului Moța.[91]

În urma consumării procesului intentat lui Corneliu Codreanu în "cazul Manciu", foștilor lideri ai studențimii răzvrătite le-a crescut și mai mult cota, bucurându-se de o tot mai mare popularitate.

După ce mișcările studențești reușiseră să acrediteze ideile renașterii naționale, ale necesității purificării moravurilor, eradicării corupției și românizării școlii și societății, procesele intentate, în cele 3 cazuri, fruntașilor mișcării, au creat opiniei publice imaginea unor eroi, oferindu-i soluția unei asanări morale a societății: tineretul singura speranță. În opoziție, încercarea autorităților de a impune un regim de mână forte, a fost percepută ca o acțiune împotriva intereselor naționale, iar unele acțiuni ale justiției, ca încercări de eliminare a adversarilor regimului (mult prea corupt).

Eliberați din închisoarea de la Văcărești, foștii conducători ai studențimii își propun să demonstreze că nu sunt o adunătură "fără căpătâi", pusă doar pe agitații, ci sunt în stare să facă ceva constructiv. Prin urmare ei strâng în jurul lor numeroși tineri - nu doar studenți - și pornesc ridicarea la Iași a unui Cămin cultural creștin. Acest proiect avea și un alt substrat, acela de a reține pe mai departe atenția opiniei publice, în conștiința căreia "grupul de la Văcărești" trebuia să crească tot mai mult, și în același timp trebuia să adune în jurul lor tot mai mulți tineri, care să-i accepte ca model și de ce nu, ca lideri.

De acum putem afirma că acesta este momentul în care, Codreanu e acceptat ca lider al tineretului naționalist. Este abandonat defetismul, iar tinerii conștientizează noua dimensiune a idealurilor lor. Mai mult, ei realizează posibilitățile de materializare a acestuia. Încă de la amânarea procesului și după decizia achitării lui la Turnu Severin, devine clar că o eventuală condamnare a inculpatului ar fi declanșat mari tulburări, al căror deznodământ ar fi fost greu de anticipat. Noii dușmani ai tineretului și implicit ai țării, nu mai erau guvernanții la zi, ci întreaga clasă politică, sistemul parlamentarismului, generator al corupției și slăbiciunii statului.

Ionel Moța este însărcinat cu conducerea taberei de muncă. În procesul verbal festiv, semnat printre alții și de acesta, se scria: "Astăzi 6 iulie 1925, cu ajutorul lui Dumnezeu și pe voința <<Generației Noi>>, s-a început la ceasurile 4 dimineața lucrările de săpătură pentru temeliile Căminului Cultural Creștin, făcând prin aceasta întâiul pas în era nouă a luptei noastre sfinte, spre zorii izbânzii." În această tabără de muncă s-au întâlnit studenții de la Cluj, din Basarabia, din Bucovina și din București,

[91] Cf. *Totalitarismul de dreapta...*, p.117

membrii "Frăţiilor de Cruce" organizate în diferite oraşe sub conducerea lui Moţa.[92]

În vara anului 1925, Moţa îi însoţeşte pe profesorii A.C.Cuza şi C.Şumuleanu, la Congresul mondial antisemit, ce s-a desfăşurat la Budapesta. Aici, el reprezenta tinerimea română, fiind, după *Cuvântul Studenţesc*, redactorul statutului secţiunii pentru tineret al mişcării.[93]

Moţa, şi cu el întreg grupul de la Văcăreşti se aflau sub influenţa "cuzismului". Nu putem afirma cu exactitate în ce măsură putem vorbi de o extindere a acestei influenţe asupra întregii mişcări studenţeşti. Ea exista, considerăm noi, cel puţin la Iaşi, Cernăuţi şi Cluj (parţial). Fostul preşedinte al Centrului studenţesc "Petru Maior" dobândise o veneraţie deosebită faţă de bătrânul profesor, considerându-l "părinte sufletesc" al tineretului. E drept că A.C.Cuza l-a reînmatriculat la Universitatea din Iaşi după ce fusese exmatriculat de la Cluj, îndatorîndu-l şi mai mult. Semnificativă considerăm că este în acest sens, scrisoarea trimisă către mentorul său, în timp ce se afla închis la Văcăreşti: "La lumina cuvântului scris de Domnia-Voastră, am ajuns să înţelegem semnificaţia <<istorică>> a mişcării noastre, pornită la început mai mult din instinct de conservare naţională, decât din o conştiinţă născută dintr-o ştiinţifică înţelegere a problemei (...) Şi vom merge astfel - scria Moţa în aşteptarea sentinţei - urmându-vă, până la capăt, fără şovăire şi slăbiciuni, până la izbândă! Credem în ea neclintit, şi rugăm pe Dumnezeu să vă păstreze încă mulţi ani, spre a ne conduce, a ne da tărie şi lumină şi de acum înainte şi spre a vă bucura de fericirea către care aţi îndreptat neamul nostru rătăcit o clipă, clipă care azi durează."[94]

Dincolo de tonul de prosternare al acestei scrisori, cert este că profesorul Cuza şi formaţiunea sa politică s-a folosit de mişcarea studenţilor, mai cu seamă după 1923, pentru a-şi creşte popularitatea. Astfel, Cuza pozează în apărător al studenţimii, prin presă, în Parlament şi adunări publice, iar mai apoi în instanţă. Scrisori de acest gen vor fi publicate de ziare purtând şi alte semnături ale fruntaşilor mişcării. Prin atitudinea avută faţă de tinerii porniţi la luptă, dar dezorientaţi la un moment dat, profesorul ieşean atrage fruntaşii acestora în formaţiunea sa politică.

În septembrie 1925, Moţa este arestat şi judecat în baza legii Mârzescu, primind o condamnare de o lună pentru organizarea unei manifestaţii. Este prima condamnare dintr-o serie de patru procese. Dacă

[92] C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*., p.257
[93] Cuvântul Studenţesc, 1937, nr1-4, p.10
[94] I.I.Moţa către A.C.Cuza, Văcăreşti, 14 mau 1924, după Ideea Naţională, I, 1924, nr.24 din 1 iunie

am lua în considerare evenimentele şi informaţiile furnizate de presă, condamnarea sa este legată mai degrabă de incidentul petrecut la începutul lunii august la Iaşi. Atunci profesorul A.C.Cuza este agresat de un evreu. Studentul Urziceanu se simte obligat să-l pedepsească pe morarul Grünspan, considerat autorul moral al acţiunii. El trage 4 focuri de armă asupra acestuia, cu un pistol ce-l primise de la Moţa. Sunt arestaţi imediat mai mulţi tineri, printre care şi I.I. Moţa, Sârbu şi Eremia, singurii care vor fi condamnaţi la 2 luni de închisoare. Pedeapsa va fi redusă la jumătate în urma recursului.[95]

Eliberat din închisoare, Moţa pleacă împreună cu Codreanu, la Grenoble, pentru a-şi completa studiile, în timp ce prietenul său se înscrisese pentru doctorat. Dacă pe camaradul său neastâmpărul politicii îl aduce în ţară foarte repede, în mai 1926, fiul preotului orăştian continuă studiile până la obţinerea licenţei. La 15 iunie 1927, el îşi susţine teza în ştiinţe juridice: *"La securité juridique dans la Societé de Nations"*.[96]

Reîntors în ţară, acesta recrutează şi urmează şcoala de ofiţeri în rezervă (infanterie) din Bucureşti, pe care o încheie în postură de şef de promoţie.[97]

Criza prin care trecea la începutul anului 1927 LANC, ruperea sa în două, despărţirea lui A.C.Cuza de o mare parte din piesele grele ale formaţiunii politice pe care o prezida, îl determină pe Codreanu să apuce o altă cale. La mijloc se pare că a stat şi poziţia pe care viitorul "Căpitan" a pierdut-o în relaţia cu tineretul LANC.[98] Rămas cu foarte puţini în jurul său, doar vechii tovarăşi de la Văcăreşti şi încă alţi 10-12 studenţi, Codreanu îşi va crea propria formaţiune politică, la 24 iunie 1927: Legiunea Arhanghelui Mihail.[99]

2. Ioan I.Moţa şi mişcarea legionară.

Nu vom insista aici asupra a ceea ce a însemnat pentru ei sau pentru contemporanii lor Legiunea, şi nici asupra consideraţiilor sau analizelor făcute peste timp de istorici şi politicieni. Ne vom opri şi de această dată doar asupra unor momente legate de persoana lui Ioan

[95] Libertatea, 1925, nr.32 din 6 august
[96] Există mai multe păreri asupra acestei lucrări. Unii, în special cei ce vin cu scrisul dinspre Legiune, au acreditat ideea că aceasta este teza lui de doctorat, în timp ce alţii susţin că aceasta este doar lucrarea lui de licenţă. Ediţia din 1932 are menţionat pe coperta I că reprezintă teza de doctorat la Universitatea din Grenoble.
[97] Pământ Strămoşesc, I, 1927, nr.2 din 15 aug., p.13
[98] C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*., p.290
[99] Ibidem, 295-297

I.Moța. Merită punctată o afirmație a lui Codreanu cu privire la ceea ce își propuneau ei: "piatra unghiulară de la care pornește Legiunea este omul; nu programul politic. Reforma omului, nu reforma programelor politice. Legiunea Arhanghelului Mihail va fi, prin urmare, mai mult o *școală și o oaste* decât un partid politic".[100] Ei au mai stabilit clar încă de la început: "Vom merge pe *linia legilor țării*, ocolind orice provocare, nerăspunzând la nici o provocare. Când însă nu vom mai putea suferi, sau când piedici de netrecut ni se vor pune în cale, drumul nostru va trebui să fie spre munte.

Nu e bine să încercăm răscoale de mase, căci astăzi ar fi măcinate cu tunul și ar fi să împrăștiem numai nenorocire și jale. Trebuie, din contră, să lucrăm singuri, în număr restrâns și numai pe a noastră întreagă răspundere."[101]

Ioan I. Moța scria la rândul său, pe un ton dominat de misticism: "Credem neclintit și vedem în zare, în lungul căii noastre, nebănuite biruințe și minuni cerești. Nu le anunțăm acum aici, pentru a fi crezuți deodată (știu că poate va fi contrarul), ci pentru că mâne, când ele se vor împlini, când asupra noastră se vor răspândi neînchipuite daruri ale milei cerești aducătoare de mântuire, atunci să avem o dovadă, că le-am prevăzut și că le judecăm bine."[102]

Pentru a-și lărgi mediul de influență, pentru a-și putea face cunoscute normele de viață și formele de organizare, noua grupare își fondează și o publicație proprie: *Pământ Strămoșesc*. Cum lipsa banilor era o problemă ce i-ar fi împiedicat să-și editeze ziarul, părintele Moța îi va ajuta, tipărind-o la Orăștie. Astfel că, la 1 august 1927 va apare primul număr, al unui ziar ce se dorea a fi un bilunar.

În articolul ce are ca titlu tocmai numele publicației, "văcărești" analizează situația din mișcarea națională după conflictul din LANC și încearcă să justifice noul drum pe care ei au pornit.[103] În același număr I.I.Moța are un articol ce s-a impus în literatura legionară: *"La icoană"*.[104]

Peste ani, în volumul *"Pentru legionari"*, Codreanu va afirma că între el și ceilalți "văcărești" - care făcuseră dreptul - se produsese o înțelegere: în timp ce camarazii săi vor practica avocatura, deschizând

[100] Ibidem, p.307
[101] Ibidem p.312-313
[102] După Cuvânt studențesc, 1937, nr.1-4
[103] Pământ Strămoșesc., I, 1927, nr.1 din 1 aug.
[104] Articol reprodus și în vol. I.I.Moța, *Cranii de lemn*

cabinete particulare, Căpitanul urma să se ocupe singur de organizarea Legiunii.[105]

Pentru a puncta, ca idee, locul pe care îl avea Ionel Moța în noua organizație, merită să amintim aici două amănunte: atunci când, la 8 noiembrie '27, primii legionari depun jurământul, el este cel care îi ia jurământul lui Codreanu și îi înmânează săculețul cu țărână, pentru ca mai apoi cei doi să își schimbe rolurile; pe de altă parte, tânărul orăștian s-a căsătorit (18 august '27) cu una dintre surorile prietenului și șefului său, Iridenda Codreanu. Spre deosebire de nunta camaradului său, aceasta s-a desfășurat la Mănăstirea Neamțului, în prezența a 30 de persoane, printre care multe fețe bisericești: P.S. Episcop Nicodim, Arhimandritul Daniel Ciobotaru - starețul Mănăstirii, Părintele Știrbei de la Iași.[106] Se pare, însă, că această căsătorie nu a fost agreată în totalitate de familia sa. În toastul făcut Moța a spus: "Eu nu vă voi înșela în ceea ce așteptați de la mine!...".[107]

Tânărul avocat începe, între timp, să-și practice meseria. Astfel după o scurtă perioadă petrecută la Sibiu, el își deschide birou avocațial în Orăștie, după care se va muta în Deva (1929-1930), revenind în orașul natal în 1931, de unde va pleca la București unde își deschide birou de la 1 octombrie 1932.[108] În calitate de avocat va pleda în mai multe procese printre care și împotriva evreilor. De pildă în 1930 este solicitat avocat de doi preoți și cinci studenți în cazul tulburărilor de la Borșa (Maramureș), unde va pleda alături de Amos Frâncu, Ilie Gârneață ș.a.[109] Va mai pleda în cazul unui tânăr român ucis de un evreu, obținând în cazul celui din urmă o pedeapsă de 6 ani temniță, redusă însă la recurs.[110] Își va mai apăra camarazii în diferite procese, chiar și pe Corneliu Codreanu. În calitate de avocat și ziarist totodată, va face parte dintre consilierii *Sindicatului ziariștilor români din Ardeal și Banat*, alături de vechiul său coleg din studenție, Justin Ilieșiu, în perioada în care destinele acestuia erau conduse de cumnatul său, dr.Sebastian Bornemisa.[111]

Reținem aici faptul că la începutul anului 1928, Moța semnează câteva articole cu precizarea "student-doctorand în Drept",[112] iar în

[105] C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*.,p.346
[106] Pământul Strămoșecs, 1927, nr.3 din 1 sept.
[107] Ibidem
[108] În acești ani Moța va lipsi pentru perioade scurte din țară.
[109] Libertatean 1930, nr35 din 21 aug.
[110] Ibidem, 1929, nr.28 din 4 iul.
[111] Ibidem, 1936, nr.26 din 4 oct.
[112] Pământ Strămoșesc, II, 1928, nr.1,1928 din 1 ian.

paginile ziarului Legiunii este menționat la donatorii "Comitetului de 100" cu 600 lei, pentru 6 luni, cu specificația că i-a trimis din Franța, unde se află la studii.[113] Tot *Fămîntul Strămoşesc* anunța la jumătatea lunii aprilie 1928 că acesta a promovat cu "foarte bine" examenele anului I de doctorat în Franța.[114] Se poate observa din simpla răsfoire a ziarului că timp de patru luni a lipsit semnătura sa, dovadă că acesta a fost într-adevăr plecat. Nu punem la îndoială înscrierea sa pentru obținerea titlului de doctor în științe juridice, dar lipsa de informații scrise, or de la persoane cu mare credibilitate ne face să ne oprim la această fază cu discuțiile asupra problemei.

În răstimpul scurs de la înființarea Legiunii lucrează la teza sa de licență (sau doctorat?) pe care o pregăteşte pentru publicare. Astfel, în 1932 va apare volumul *"La sécurité juridique dans la Societe des Nations"*. Iată ce scria în recenzia sa, Romulus A. Stănculescu, publicată în, *Acțiunea Românească* : "De la începutul şi până la sfârşitul cărții, am avut plăcuta impresiune de a fi antrenați de puterea unor argumente pe cât de fine, pe atât de temeinice, care trădau, nu numai hotărârea îndărătnică şi energia nestrămutată a naționalismului, dar şi subtilitatea gândirii, unită cu rigiditatea argumentării sale. Citatele din jurişti consacrați, abundă până la abuz. Printre ele însă, linia dreaptă, a unei logici inflexibile, răzbate învingătoare. Şi această logică, te conduce obiectiv şi sigur, către concluzia, că în Societatea Națiunilor nu există securitate juridică." Pentru Moța, aceasta nu era altceva decât un supra-stat cu tendințe dominatoare, care prin pretențiile sale şi prin acțiunile intreprinse ştirbeşte suveranitatea statelor membre. Neîmpăcat adversar al semitismului, având la îndemână ca argument, tratamentul rezervat României în problema evreiască, acesta se declară împotriva regimului autoritar al protecției minorităților. El merge până acolo încât acuză influența evreilor asupra preşedintelui SUA, W.Wilson. Fără a respinge importanța unei asemenea instituții suprastatale, îndoindu-se de posibilitățile acesteia de a asigura securitatea internațională, Moța considera că progresul justiției este în ultimă instanță determinat de evoluția moravurilor. Ca urmare, dată fiind şi educația sa, era de părere că pentru realizarea unei păci durabile şi a unei uniuni frățeşti, se impunea declanşarea unei vaste opere de inițiativă moralizatoare, cu concursul religiei creştine. "Spiritul de la Geneva trebuie să înțeleagă, că nu se va putea realiza acolo nimic temeinic, dacă nu se va veni mai întâi şi se va îngenunchia umil în altarul Bisericii lui Christ şi dacă nu se va porni de acolo, cu chipul Lui în inimă."[115]

Se pare că în această perioadă, I.I. Moța, se bucura în rândurile studențimii naționaliste de o popularitate mult mai mare decât ceilalți camarazi ai săi. Invitat fiind să participe la Congresul general studențesc de la Oradea Mare, ce s-a desfăşurat în decembrie 1927, el nu poate onora invitația şi prin urmare le scria delegaților o scrisoare în care le amintește despre datoria studenților de a continua lupta împotriva dușmanilor nației române. El insista pentru respingerea categorică a formulei ce ar reduce pe studenți doar la activitatea didactică, ceea ce ar însemna izolarea acestei categorii sociale de viața societății.[116] Ionel Moța va lua parte ca avocat al apărării studenților arestați în urma evenimentelor prilejuite de organizarea şi desfăşurarea Congresului. El va pleda alături de A.C.Cuza, Em.Vasiliu-Cluj, Tache Policrat, Radu Teodorescu, prof.Sim.Mândrescu, C.Z.Codreanu, T.Popescu ş.a.[117] Va participa, alături de ceilalți camarazi ai săi la diferite procese ca apărători, în care erau inculpați studenții antisemiți sau în procesele românilor împotriva evreilor.

În 15 decembrie 1929, este invitat să inaugureze Cercul de studii al Centrului studențesc Bucureşti, unde conferențiază pe tema *"Liga națiunilor, idealul, viciile şi primejdiile ei"*. La Congresul de la Craiova, din 17-19 aprilie 1935, este proclamat preşedinte de onoare al UNSCR, dovadă a popularității de care se bucura între studenți.

Pentru această perioadă putem afirma că Moța era purtătorul de cuvânt al noii formațiuni, chiar doctrinarul ei - atât cât se poate vorbi de doctrină la acea vreme. Talentul său jurnalistic, pregătirea pe care o avea, formația sa intelectuală, bogăția de teme şi motive religioase folosite în scrierile sale, înclinația sa spre misticism, făcea ca articolele să aibă succes la cititorii publicațiilor tot mai numeroase, editate de legionari. Totuşi, scrisul său va avea de concurat cu alte condeie, talentate şi îndrumate de personalități ale lumii culturale, mai ales după apropierea mişcării de Nichifor Crainic.

Implicarea lui Crainic, dar şi alte schimbări petrecute în evoluția formațiunii conduse de Codreanu, determină mutarea centrului de acțiune la Bucureşti. Acest lucru îl determină şi pe Ionel Moța, să-şi stabilească domiciliul în Capitală. Aici va lucra la Casa Autonomă a Monopolului, ca jurist, până după procesul din 1933 al Gărzii de Fier.[118]

---

[113] Ibidem, nr.6 din 15 mart.
[114] Ibidem, nr.8 din 15 apr.

[115] După Cuvântul Studențesc, XII, 1937, nr.1-4, p.12-13
[116] Pământ Strămoşesc, I, 1935, nr.1 din 1 ian.
[117] Cuvântul studențesc, IV, 1927, nr.5 din 25 dec.
[118] Ibidem. XII, 1937, p.14

La 12 aprilie 1930 ia fiinţă la Bucureşti, Garda de Fier. Actul nu însemna doar o transferare a centrului de comandă a Legiunii de la Iaşi în capitala ţării, ci semnifică mai ales transformarea unor idei din planul moralei în cel al politicii. Acest pas îl putem considera o etapă superioară în maturizarea politică a organizaţiei şi implicit a lideilor ei. Nu trebuie uitat însă faptul că această mutaţie aduce lupta Legiunii împotriva politicianismului tocmai în sfera politicului. În cele din urmă înfiinţarea Gărzii este un fenomen politic şi prin urmare nu e altceva decât o adaptare a mişcării legionare la realităţile româneşti.

Garda de Fier nu vine cu principii noi, dar dă veşmânt politic mişcării, valorifică politic marele capital pe care îl deţine şi care este în continuă creştere. Nu e un partid în sens tradiţional, cum nu va fi mai târziu nici formaţiunea "Totul pentru Ţară", dar aceasta devine o organizaţie politică de uz electoral, ce are ca principal scop prozelitismul legionar în forme care să nu vină prea mult în contradicţie cu obişnuinţa.[119] În concluzie putem spune că Garda este alternativa politică a legiunii, la ceea ce ei au combătut până atunci: politicianismul. Din perspectiva autorităţilor putem afirma că validarea ei ca partid a însemnat o punere a Legiunii în "rând cu lumea".

Dar, înlocuirea la interne a lui Vaida Voevod (considerat naşul Gărzii), cu I.Mihalache, aduce după sine şi dizolvarea partidului condus de Codreanu (11 iunie 1931). La aceasta a contribuit şi atentatul studentului macedonean Beza asupra ministrului Constantin Angelescu (iulie 1930) sau tentativa de asasinat a lui Dumitrescu Zăpădă, momente pe care legionarii le trec cu bine prin instanţă.

Cum alegerile parlamentare se apropiau, mişcarea legionară vine din nou în rând cu lumea şi se înscrie la comisia electorală sub denumirea de "Gruparea C.Z.Codreanu", alegându-şi ca semn electoral gratiile închisorii.

Cu cele 34.000 de voturi primite, legionarii rămân în afara Parlamentului, dar pentru puţin timp, căci rămas vacant un loc la Neamţ, Codreanu reuşeşte, în competiţie cu averescanii, liberalii, naţional-ţărăniştii, să intre în Camera Deputaţilor.

În ajunul alegerilor pentru un alt loc vacant la Tutova, guvernul Iorga-Argetoianu dizolvă pentru a doua oară Garda de Fier. Actul nu face altceva decât să-i martirizeze pe legionari şi ca rezultat, în Cameră intră şi Ioan Z.Codreanu.

[119] Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.146

Popularitatea Legiunii creşte, fapt care în relaţie cu ascensiunea mişcărilor de dreapta din Europa îi îngrijorează pe politicienii democraţi. Prin urmare se impuneau măsuri hotărâte care să stopeze această ascensiune. Venit la putere, I.G.Duca se dovedeşte omul hotărât să acţioneze în acest sens. El hotăreşte dizolvarea formaţiunii politice conduse de C.Z.Codreanu.

După dizolvarea Gărzii de Fier, în noaptea de 9/10 decembrie 1933, Moţa este arestat, împreună cu alţi legionari, fiind închişi la Jilava, în celebrul "Fort 13", devenit pentru ei, cu timpul, "academia eroică". Aici, acesta va redacta, împreună cu alţi fruntaşi ai mişcării, un Memoriu către regele Carol (21 dec.). La două zile de la înaintarea Memoriului se produce eliberarea tuturor, mai puţin a sa şi a altor doi camarazi, Sterie Ciumetti şi Vasile Marin. Cei trei vor rămâne între zidurile închisorii până în 29 decembrie.

În seara aceleaşi zile are loc asasinarea primului ministru I.G.Duca, pe peronul gării din Sinaia, în timp ce la Bucureşti era ucis Sterie Ciumetti.

Procesul care a urmat, prin deznodământul său, a şocat, rămânând un etern prilej de uimire pentru cei ce s-au aplecat asupra frontului larg al apărării împrocesuaţilor - făptaşi şi autori morali ai asasinatului - compus din avocaţi şi martori cu orientări politice diferite de ale legionarilor: Radu Budişteanu şi C.C. Brăescu (liberali georgişti), Em.Antonescu (gruparea Argetoianu), Fl.Zaharia (gruparea Manoilescu), C.R.Sturdza (Partidul Conservator), D.Vasiliu şi Gr.Trancu-Iaşi (Partidul Poporului), Gr.Iunian (Partidul Radical Ţărănesc), N.Furtună (gruparea Goga, fost liberal), Hans Brikner (naţional-socialist), Ioan Leon (gruparea N.Lupu), Gr.Odobescu (gruparea Goga), Victor Bianu (manist), V.Rădulescu-Mehedinţi şi Il.Lazăr (naţionali-ţărănişti).[120] În cele din urmă Moţa, la fel ca şi ceilalţi lideri ai mişcării sunt eliberaţi.

În perioada 16-17 decembrie 1934, Ionel Moţa participă la Montreux (Elveţia), în calitate de delegat al Gărzii de Fier, la Congresul anual organizat de "Comitetul de Acţiune pentru Universalitatea Romei", condus de deputatul italian (fascist) gen.Coselschi. La Congres participă reprezentanţi ai mişcărilor de dreapta din 16 ţări. Ionel Moţa va interveni în plen, militând pentru unificarea mişcărilor de tip fascist, într-un bloc european, chiar mondial, îndemnând la găsirea unui teren comun de înţelegere pe care această mişcare unificată să se poată baza în viitor. Totuşi va insista pentru asigurarea dreptului fiecărui popor de a-şi

[120] după Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.I, p.171

"rezerva facultatea de privire a problemelor speciale, în care noi nu avem dreptul să ne amestecăm."[121] Este arestat de poliția elvețiană, la îndemnul lui N.Titulescu.[122] În urma acestei întâmplări îi va trimite diplomatului român o scrisoare în care îl acuză de trădare şi pe care o încheie cu avertismentul: "România de mâine, a noastră, a tinerilor, care se va înstăpâni cu siguranță, şi în curând, va şti să spele toate aceste ofense de pe obrazul țării".[123]

Anul 1935 îi aduce o nouă recunoaştere a popularității de care se bucura în rândurile tinerilor. În luna aprilie ia ființă asociația "*Generația mişcării studenţeşti de la 1922*", iar Moța este ales preşedinte, la concurență cu dr.Ioan Simionescu, fostul preşedinte al Centrului studențesc Bucureşti (în 1923). Vorbind despre mişcarea pornită în 1922, a spus printre altele, exprimându-şi totodată speranța: "Când această mişcare va fi ajuns la biruință, iar fața României se va schimba ca prin farmec, se va putea spune şi despre tineretul acestei mişcări studenţeşti: <<ai despicat în două istoria...>> Fericită sfărâmare a unei unități de moarte, a unei solidarități de înjosire."[124] Cu ocazia Congresului următor (18-19 aprilie 1936), el va fi reales în funcția de preşedinte pentru încă un an.

Tot în primăvara anului 1936, I.I.Moța îşi asumă sarcina editării "bătrânei" *Libertăți*, de la Orăştie, proprietatea tatălui său. Deşi nu o transformă în oficios al mişcării, îi dă un caracter militant legionar.

Activitatea sa publicistică este deosebit de bogată, completând-o tot mai des cu turnee prin țară. "Nu de puține ori, între două trenuri, - scria I.Banea - trebuia să redacteze articolele cerute de către diversele reviste şi ziare, sau să-şi schițeze o nouă lucrare".[125] Colabora sistematic, în afara *Libertății*, la *Revista Mea, Cuvântul Studențesc, Pământ Strămoşesc, România Creştină, Crai Nou, Vestitorii ş.a.*

Dintre numeroasele articole de presă apărute până în 1935, fruntaşul mişcării legionare, face o selecție şi editează un volum, pe care îl intitulează "*Cranii de lemn*", tipărindu-l la Sibiu, în editura "Totul

[121] Cuvântul studențesc, XII, 1937, nr.1-4, p.16, citând "Comitetés d'action pour l'universalité de Rome -Reunion de Montreux", nr.16-17/1934, p.48
[122] La banchetul final este prezent şi N.Titulescu, care persiflează acțiunile şi suferințele legionarilor români, fapt ce-i prilejuieşte lui Moța un răspuns mai dur, considerat de diplomatul român ca jignitor. (vezi I.Motza, *Corespondenza col Welt-Dienst (1934-1936)*, Parma, 1996, p.10; p.24)
[123] Şt.Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, Bucureşti, 1993, p.23
[124] Cuvântul studențesc, XII, 1937, nr.1-4, p.17
[125] Glasul strămoşesc, an IV, 1941, nr.1

pentru Țară". Acesta îi anunță conținutul astfel: "Câteva imagini şi mărturii din 13 ani de frământări, lupte şi biruințe sub comanda Căpitanului." Cartea a apărut cu greu, trecând de cenzură sub pseudonimul Nuțu Danciu.

Titlul volumului, după cum mărturiseşte însuşi autorul în *Autobiografie*, este dat după "titlul articolului care aminteşte una dintre cele mai intense trăiri sufleteşti ale unei oşti luptătoare: îngroparea camaradului mort în luptă."[126] *Cranii de lemn* era considerată de legionari, expresia suferințelor şi victoriilor tineretului român, devenind alături de volumul *Pentru legionari*, a lui Codreanu, catehismul tineretului legionar.

Referitor la publicistica lui I.I.Moța cercetătorul E.Weber aprecia că are parfumul stilului lui Péguy, dar sunt în mod deosebit marcate de un sălbatic antisemitism. Ele însă îi aduc o deosebită faimă atât printre dușmani, cât şi printre susținători.[127] S.Alexandrescu caracteriza scrierile lui Moța ca excelând printr-o accentuată notă mistică şi adesea printr-o remarcabilă forță poetică.[128]

Poziția pe care o are Moța în cadrul Legiunii, îl obligă să ia atitudine la atacurile ce se dezlănțuiseră începând cu vara anului 1936. El ia apărarea mişcării, al cărei fondator era, acuzată de anarhie: *"Tineretul naționalist, legionar, nu e nici decum anarhic*. El nu practică violența în virtutea unui principiu nihilist şi nici măcar ca metodă normală de luptă. *Tineretul nostru e un tineret strâns legat de ideea de ordine, ordine morală în rândul întâi, ordine națională în rândul al doilea, şi chiar ordine legală*. Dovadă că se prezintă de bună voie în fața autorităților, spre a se supune prevederilor legale (pe care le-ar fi putut poate eluda). Tineretul acesta declară că îi sunt absolut suficiente cadrele legale pentru a-şi împlini misiunea sa istorică şi pentru a birui." El nu exclude însă riposta dură a acestor tineri: "Dar dacă violențele şi uneltirile lor (ale autorităților) vor continua, vor trebui să se isbească în plin de acest tineret care-şi apără, chiar cu sălbăticie, misiunea şi idealul său".[129]

La 22 noiembrie 1936, în urma hotărârii[130] de a merge în Spania, I.I.Moța trimite două scrisori, una părinților şi alta şefului său politic,

[126] I.I.Moța, *Cranii de lemn*, p.9
[127] E.Weber, *Dreapta românească*, p.62
[128] S.Alexandrescu, *Paradoxul Român*, Bucureşti, 1998, p.265
[129] Cuvântul studențesc, 1937, nr.1-4, p.18
[130] Ideea plecării în Spania îi aparține lui Moța care îl convinge pe Codreanu să trimită o echipă cu sabia pentru generalul Moscardo. Hotărârea finală aparține celor doi, la care se adăugase şi Alexandru Cantacuzino. Căpitanul ar fi insistat pe lângă Moța să nu plece, idee

Corneliu Codreanu. Peste două zile, în seara de 24 noiembrie grupul legionarilor, condus de gen.Gh. "Zizi" Cantacuzino Grănicerul părăsește țara cu misiunea de a-i înmâna gen.Moscardo o sabie de Toledo, ca semn de prețuire a curajului pe care acesta l-a arătat pe câmpul de luptă împotriva comuniștilor. În 4 decembrie pun pentru prima oară piciorul pe pământ spaniol. După ceromonia de predare a sabiei, echipa se stabilește la Talaverá de la Reina. Aici, începând cu data de 10 decembrie, se înrolează în *Legiunea străină*, condusă de col.Iague. "Au venit să lupte și să moară pentru Spania", ar fi spus generalul Cantacuzino în momentul când i-a prezentat comandanților naționaliștilor spanioli.[131] Înrolați în trupele gen.Franco, grupul de legionari, mai puțin bătrânul Cantacuzino, își continuă ritmul de viață spirituală proprie cuibului legionar, sub conducerea lui Moța. Acesta avea o singură preocupare: prestigiul Legiunii. Ei trăiesc însă din plin viața de front, participând la lupte. Botezul focului a avut loc pe 19 decembrie.[132] Iată cum povestește preotul I.Dumitrescu Borșa, participarea lor la un asalt: "Ce s-a petrecut cu Moța? Deodată sare în sus și strigă puternic către noi: <<Înainte! - apoi și mai tare: A mi la Legion!>> Nu-l mai recunosc. E înspăimântător. A pornit nebun înainte. Marin după el. Ce s-a petrecut cu noi, nu știu. Am uitat totul și neam pomenit fugind după ei...

Culcă-te, mai tragi câteva focuri, pune baioneta la armă, ridică-te și fugi iară... și iar...

Ortigoza a înțeles gestul lui Moța. A făcut semne disperate în toate părțile. Toată compania, întreaga Banderă a pornit electrizată, tot ce a mai rămas, a ieșit afară și a pornit la moarte sau la victorie... Răcnim, strângem din dinți... Suntem nebuni... fiare... Ortigoza, Felicindo, legionari vin în urma noastră, se apropie de noi. Moța tot în frunte face semne în dreapta, în stânga de înaintare... Rândurile alor noștri încep să se îndesească. Tragem, tragem fără țintă... nu mai ochim...".[133]

---

la care acesta nu renunță. Există mărturii potrivit cărora misiunea echipei era doar de a înmâna sabia, după care urma să revină în țară. De ce ar fi insistat Codreanu ca Moța să nu plece, dacă misiunea era redusă doar la aceast gest? Posibil că a existat o înțelegere ca echipa să participe și la lupte. Apare, în scrierile legionare, chiar ideea că după o perioadă cei ce luptau deja pe front, urmau să fie înlocuiți cu o altă echipă. Există mărturii potrivit cărora, ajunși în Spania, legionarii se înrolează fără a avea acordul Căpitanului. E greu de stabilit adevărul, mai ales în condițiile în care faptele au suferit transcrieri de la o epocă la alta în scrierile legionare.

[131] Dumitrescu-Borșa, *Cea mai mare jertfă legionară*, în Gazeta de Vest, 1993, nr.17 (ianuarie), p.2

[132] Axa, X, 1941, nr.56 din 14 ian.

[133] Dumitrescu Borșa, loc.cit., p.22

În timp ce se afla pe frontul spaniol, Moța, și alături de el, ing.Clime, Radu Mironovici, C.Georgescu, Il.Gârneață, Mile Lefter și Ioan Blănaru sunt ridicați la gradul de comandanți ai "Bunei Vestiri", ordin nou înființat de Codreanu pentru a-i individualiza pe colaboratorii săi cei mai vechi și mai apropiați, dintre comandanții legionari, deveniți mai numeroși după avântul pe care îl ia Legiunea.

La scurt timp după aceasta, Moța este numit vicepreședinte al partidului "Totul pentru Țară", președinte fiind gen. Zizi Cantacuzino.

Dacă în țară cariera sa politică atingea noi cote, pe front este urmărit de ghinion. Armatele naționaliste, în marș spre capitala țării. ocupaseră Majadahonda, care se afla pe linia Escurial - Madrid și care era considerat punct strategic de ambele părți. Bandera a 6-a, din care făceau parte și legionarii români a fost dislocată din scopuri strategice în această zonă. La un asalt al trupelor comuniste este rănit Bănică Dobre (4 ianuarie), pentru ca în 13 ianuarie să cadă Moța și Marin. Primul avea piciorul stâng despicat și pieptul ciuruit de schije, iar Marin capul și pieptul.[134]

Trupurile neînsuflețite ale celor doi sunt aduse cu mare pompă și înmormântate la Casa Verde, sediul Legiunii. Aici se ridică un mausoleu în cinstea lor. Înmormântarea are loc în 13 februarie 1937. Gen.Franco îi decorează *post mortem* pe cei doi cu ordinul "Crucea de război", în timp ce, pe camarazii lor participanți și ei la luptele din Spania îi distinge cu ordinul "Crucea Roșie".

Armand Călinescu, un adversar declarat și recunoscut al legionarilor, nota în ale sale "*Însemnări politice*" la aflarea veștii despre moartea celor doi: "Mari manifestații gardiste. Ies la iveală adeziuni numeroase în lumea bună, ofițerime, profesori. Se strâng bani pentru aducerea cadavrelor." El nota pentru zilele de 10-13 februarie, făcând referire la momentul aducerii în țară a corpurilor neînsuflețite ale celor doi eroi legionari: "Un tren special le plimbă în țară pe ruta Cernăuți - Bacău - Cluj - Orăștie - Sibiu - Piatra Olt - București. Pretutindeni în gări manifestațiuni. Participă preoți și episcopi. O circulară a Patriarhului i-a autorizat. În București cortegiul parcurge străzile de la gară la biserica Sf.Ilie Gorganul. Circa 2000 de legionari în cămăși verzi. Un număr mare de cetățeni vizitează în pelerinaj biserica. Impresie putenică în opinia publică. Guvernul alarmat, se simte depășit."[135]

La ceremonia funerară au participat o serie de personalități, printre care Mitropoliții Gurie și Bălan, Episcopul Vartolomeu, precum și

---

[134] Loc.cit., p.39

[135] A.Călinescu, *Însemnări zilnice, București*, 1990, p. 332, 334.

miniştrii acreditaţi la Bucureşti ai Germaniei, Italiei, Portugaliei, Japoniei şi un reprezentant al gen.Franco.

În cinstea celor doi, dar şi din motive propagandistice, Codreanu înfiinţează în cadrul mişcării legionare, "Corpul legionar Moţa - Marin", care avea ca deviză "Gata de moarte", şi al cărui număr era limitat la 10.000 de membri.

Dacă urmărim cu atenţie scrierile lui Ionel Moţa, ne vom întâlni adesea cu ideea jertfei, a sacrificiului de sine, spre binele grupului social căruia îi aparţine, a neamului sau a patriei. Acestă idee este o reluare a modelului Christic al jertfei. Asemeni lui Isus, care s-a jertfit pentru cei ce cred în răscumpărarea păcatelor lumii, genertia tânără, în special mişcarea legionară, trebuia să accepte jertfa pentru salvarea României. Moţa scria în această idee: "Căci aşa a vrut şi Dumnezeu: germenul unei înnoiri să nu poată creşte decât în moarte, din suferinţă. Trebuie să plătească cineva, cu suferintă păcatele care au înăbuşit un neam, trebuie să răscumpere cineva prin durere mântuirea de mâine. (...) Mântuitorul însuşi, primind cu seninătate moartea pe Cruce, nu s-a putut smulge durerii (...) Simţrea vie a durerilor noastre şi chiar mărturisirea lor nu întunecă onoarea unui legionar. Dimpotrivă, face vădită trăirea vie si eroică a jertfei legionare."[136] Spiritul de jertfă a fost propriu întregii mişcări legionare, şi putem spune că prin ceea ce a scris, dar mai ales prin exemplul personal, încă din primii ani ai mişcărilor studenţeşti şi până la jertfa sa din Spania, Moţa a contribuit în modul cel mai consistent la impregnarea sufletului legionarilor în acest spirit, până la fanatism. Articolele sale din *Dacia Nouă*, intervenţiile sale în şedinţele comitetului Centrului studenţesc "Petru Maior", militează pentru asumarea riscului de către studenţi, de a pierde anul universitar pentru continuarea luptei. Era în cele din urmă şi acesta o jertfă făcută de întreaga studenţime. În toamna anului 1923 el a fost cel care a propus jertfa, sacrificarea tinereţii lor, doar pentru a încheia un an întreg de luptă al studenţimii, deja obosite, pentru a salva - în concepţia sa - onoarea tinerimii universitare. De la exaltarea anilor de studenţie petrecuţi la Cluj, Ionel Moţa parcurge o perioadă de maturizare, asumându-şi cu responsabilitate imaginea şi rolul de conducător al unei mişcări politice, devenind "omul care-şi rânduia sever manifestările exterioare."[137] Arestările şi zilele petrecute în închisoare le accepta cu uşurinţă, împărţind momentele acelea cu adepţii ideologiei legionare, ca un adevărat lider. În februarie 1934, când s-au efectuat arestări în rândurile legionarilor, Moţa a fost arestat după eforturi îndelungate.

[136] I.I.Mota, *Cranii de lemn*, p.20
[137] N.Roşu, *Un ziarist de luptă*, în Convorbiri Literare, 1936, nr.8-10 (oct.-nov.), p.380

Amânarea arestării s-a datorat nevoii de timp pentru a rândui probleme de familie. Odată rezolvate, drumul către locul unde se aflau camarazii săi era ceva firesc. Ziaristul legionar N.Roşu povestea sosirea acestuia printre ei: "Închisoarea este un drum lung, şi cu un sfârşit întotdeauna ipotetic. Am verificat acest lucru, când l-am văzut pe I.I.Moţa desfăcând din geamantan o plapumă şi o pernă pe care am dormit împreună mai multe nopţi. (...) Asemenea strămoşilor săi, cari odinioară porneau la închisorile din Seghedin sau din Vacz pentru un timp care nu se ştia când se va sfârşi, Ioan I.Moţa, prevăzător, îşi luase toate cele necesare pentru odihna trupului. L-am văzut apoi scoţând din geamantan o Biblie şi codurile lui Hamangiu."[138]

Sugestive pentru modul de gândire al lui Moţa, precum şi pentru percepţia jertfei sale de către legionari, sunt cele scrise de Nae Ionescu în 1937: "Ioan Moţa s-a dus să moară.

Coborâse adânc în el încrederea că mântuirea Neamului nostru are nevoie de Jertfa patetică a fiinţei lui trupeşti; şi a plecat într-o transfigurantă hotărâre; nu ca să lupte; nu ca să învingă; ci pentru ca, cu moartea lui, să calce moartea noastră.

Dacă Moţa s-ar fi întors nevătămat din război, bucuria omenească a noastră, a celor care l-am cunoscut, ar fi stat alături de îndoiala lui Moţa, care se va fi gândit că, pentru păcatele cuiva, Dumnezeu i-a refuzat jertfa.

Oricât de groaznic ar fi omeneşte gândul acesta, eu sunt astăzi încredinţat că pentru mântuirea naţiei noastre, Dumnezeu trebuia să accepte *Jertfa lui Moţa*, aşa după cum, pentru mântuirea neamului omenesc, a acceptat jertfa mielului."[139]

El însuşi, în testament către Căpitan scria: "Mor, Corneliu, cu tot elanul şi toată fericirea, pentru Hristos şi Legiune. Nu cer nici răsplată, nimic, ci doar biruinţa." Părinţilor le transmitea în aceeaşi notă: "Biruinţa morală pe care noi o vom câştiga în Spania - cu orice jertfă! - va fi mai mare pentru lupta naţională, decât tot ceea ce am mai putea face în restul vieţii noastre, ba şi dincolo de ea... Omul doar nu a fost născut pentru a trăi numai decât un număr nu ştiu cât de ani, ci pentru a se apropia de Dumnezeu prin faptele vieţii sale!"[140] Nu trebuie uitat că Moţa făcea adesea apel la Seneca, citându-l: "Cine ştie să moară, nu va fi rob niciodată".[141]

[138] Ibidem, p.381
[139] N.Ionescu în prefaţa la vol.V.Marin, *Crez de generaţie*, 1937, după Învierea, II, 1993, nr.3 (iulie-septembrie)
[140] După ediţia Gordian.
[141] Cf. V.Isac, dr.Şerban Milcoveanu, Dumitru Groza

Mai raţional, deşi a fost în conflict şi în opoziţie cu manifestările legionarilor, istoricul Nicolae Iorga avea să scrie despre jertfa celor doi: "Luptând pentru credinţa lor creştină şi pentru cinstea poporului lor, pentru ce este etern, scump şi curat în latinitatea nebolşevizată, doi tineri români, doi băieţi viteji, Moţa şi Marin, au căzut înaintea Madridului apărat de Roşii (...)

Prinşi de un entuziasm care se cere condus şi nu înăbuşit, pentru că altfel rămâne *celălalt* entuziasm, contra căruia Statul nu poate lupta îndeajuns şi mai ales singur, încălziţi de ideea căreia i se închinaseră întregi, ei şi-au zis că e preferabil, decât să facă în România însăşi o agitaţie care nu-i aduce totdeauna bine, să meargă acolo unde nu sunt discursuri şi demonstraţii de stradă, ci acolo unde omul stă în fiecare clipă în faţa morţii pentru ce crede el că e sfânt şi mare. Şi-au căzut."[142]

În cele din urmă, moartea celor doi a împlinit un rol major în afirmarea Mişcării legionare sporindu-i popularitatea şi evidenţindu-i caracterul antibolşevic.[143] Nu trebuie omis aspectul popularităţii pe care Moţa o dobândise în timp datorită actelor sale de curaj ieşit din comun, vecine, adesea, cu inconştienţa, popularitate care a depăşit cadrele legiunii. Poate acest aspect a început să-l deranjeze pe Căpitan, care se temea de o eventuală concurenţă în faţa camarazilor, având în vedere calea pe care acesta o apucase în viaţa politică. Moartea lui Moţa a adus acel plus de popularitate a legiunii, capitalul politic nesperat, aşa după cum moartea lui Codreanu o pietrificare a ideii sacrificiului, a jertfei supreme în sufletul legionarilor. Nichifor Crainic a surprins această stare de fapt: "Legionarii sunt ca fântânile: în adâncul fiecăreia se reflectă identic chipul aceluiaşi soare. Puşcăria asta a devenit, un templu straniu unde nu se oficiază decât cultul Căpitanului. Chiar dacă el ar pieri, cultul ar continua, iar dacă ar fi osândit pe viaţă, cultul ar spori în chip mitologic.[144]

Dacă cei mai mulţi politicieni ai acelor vremi şi analişti sau istorici de mai târziu, au văzut în participarea legionarilor în Spania doar un gest simbolic, ce urmărea strângerea de capital politic, moartea lui Moţa şi Marin a transformat-o într-un fapt real, într-o contribuţie frăţească şi o solidaritate deplină cu lupta poporului spaniol.

Au existat, de asemenea, păreri potrivit cărora, Corneliu Codreanu a încurajat participarea unei echipe, din care era sigur că va

---

[142] N.Iorga, *Doi băieţi viteji: Moţa şi Marin*, în Oameni care au fost, vol.IV, Bucureşti, 1939, p. 200

[143] Vezi şi la Victor Isac, *O istorie obiectivă a Mişcării legionare*, Deva, 1998, p.43

[144] N.Crainic, op.cit., p.262

face parte şi Moţa, pe frontul spaniol, pentru a-l îndepărta pe acesta o vreme, căci devenise incomod de popular şi în acelaşi timp nu-i împărtăşea întotdeauna actele şi opiniile. Dacă despre popularitate am pomenit mai sus, vorbind despre prezenţa lui Moţa la diverse congrese sau conferinţe, în fruntea unor organizaţii sau societăţi, la care se mai adăuga activitatea jurnalistică mult mai bogată decât a Căpitanului, merită să ne oprim asupra celuilalt aspect: acordul asupra actelor decizionale. Se pare că, deşi cu o treaptă mai sus în ierarhie, Codreanu acorda prietenului şi principalului său colaborator un deosebit respect, consultându-l în problemele importante ale Mişcării. Acesta îi datora într-o oarecare măsură familiei Moţa ajutorul material din perioada studiilor de la Grenoble, iar bătrânului preot susţinerea financiară şi morală din perioada întemniţării grupului la Văcăreşti sau de la începuturile Legiunii. După relatările dr.Şerban Milcoveanu,[145] Ionel Moţa a contribuit foarte mult la consolidarea poziţiei Căpitanului în cadrul mişcării.[146] Prin scrierile sale Moţa a contribuit poate cel mai mult la creearea imaginii şi de ce nu a cultului legionarilor pentru Codreanu.[147] În opinia dr.Milcoveanu, Moţa era un intelectual de marcă, fin, în timp ce Codreanu era factorul creator, cu mare putere de organizare. Moţa era mai mult un cenzor spiritual al mişcării legionare, care avea simţ realist şi care avea judecată logică şi înţelepciune. Corneliu Codreanu, povesteşte dr.Milcoveanu, nu ieşea din cuvântul lui Moţa. Împreună discutau orice privea Legiunea: "Dacă Moţa demonstra că e alb, Căpitanul făcea alb, dacă zicea negru, era negru." Codreanu era factorul de dinamism, în timp ce Moţa asigura echilibrul.[148] Dincolo de această pseudocenzură efectuată de Moţa datorită ascendentului pe care îl avea în faţa şefului şi cumnatului său, cei doi se pare că aveau afinităţi diferite pentru regimurile politice totalitare din Europa: Codreanu era impresionat de modelul german, în timp ce camaradul său înclina spre corporatismul italian. De aici poate, şi apropierea lui Moţa de Vasile Marin ş.a. Acest aspect nu era însă un punct

---

[145] Dr.Şerban Milcoveanu îndeplinise în 1936-1937 funcţia de preşedinte al Uniunii Naţionale a Studenţilor Creştini din România şi venise în contact direct cu liderii Mişcării, făcând parte din aceasta. El i-a cunoscut personal pe amândoi şi a participat la unele discuţii ale acestora. Acum, acesta se consideră "codrenist", acuzându-l mereu pe H.Sima de distrugerea Legiunii, în timp ce reprezentanţi ai ambelor curente îl contestă.

[146] Pentru informaţii reţinem discuţia din aprilie 1994 ce am purtat-o la Bucureşti cu Ş.Milcoveanu. Moţa ar fi spus la înfiinţarea Legiunii: "Tu eşti Căpitanul, tu iei conducerea."

[147] Vezi ideea şi la E.Weber, *Dreapta românească*, p.61

[148] Conf. discuţiei cu dr.Şerban Milcoveanu; Şi Mihai F.Enescu sustine existenta unui ascendent a lui Mota fată de Căpitan, afirmând că primul era: "creierul lui Codreanu".

de divergență major, mai ales că Mișcarea legionară era cu totul altceva.[149]

Divergențe de opinie apar, se pare, și în problemele ce-l vizau pe Carol al II-lea ori pe Elena Lupescu. Este clar pentru toată lumea că pe diferite căi Codreanu a fost atras pentru o perioadă în sfera de interese ale Palatului. Atitudinea sa față de Elena Lupescu s-a calmat într-o bună măsură, fapt ce nu era împărtășit de o parte dintre apropiații săi. Iată ce consemna un raport al unui birou înființat și finanțat de metresa regelui, condus de directorul P.T.T., Pitulescu: "Cu toată apropierea ce ați reușit a realiza pe lângă Corneliu Codreanu, vă aducem la cunoștință că Moța, preotul Dumitrescu (Borșa -n.n.) și Voicu luptă ca să renască în mijlocul Gărzii de Fier același vechi spirit de dușmănie contra Dumneavostră. (...) Datorită acestor lucruri studențimea a început să se agite din nou contra Dumneavoastră, spiritele clocotesc...".[150] În privința atitudinii față de Carol al II-lea, cei doi aveau opinii diferite: Moța era pentru raporturi și demersuri legale: memorii, audiențe, campanii de presă, era pentru o politică de persuasiune, în timp ce Codreanu era mai categoric, înclinând spre o politică mai dură, fiind de părere că regele nu mai asculta de nimeni și nu mai poate fi îndreptat de pe drumul greșit.[151]

Între cei doi au existat probabil și alte divergențe de opinie, dar care n-au depășit perimetrul biroului în care cei doi discutau sau cel mult cadrele Legiunii. Așa de pildă s-a întâmplat cu "Memoriul de politică externă" pe care Codreanu l-a depus la Palat, dar cu care Moța n-a fost de acord, datorită unor formulări, așa după cum n-a împărtășit uciderea lui Stelescu, gest pe care Căpitanul l-a aprobat după săvârșire (poate și înainte). El era de părere că fostul lor camarad trebuia ignorat.[152]

Prin urmare, e greu de crezut că aceste diferende ar fi fost în măsură să-l facă pe Corneliu Codreanu să-și dorească îndepărtarea periodică sau eliminarea lui Moța. Nu trebuie uitat că acesta din urmă devenise, după plecarea în Spania, vicepreședinte al partidului "Totul pentru Țară", susținut / numit fiind de Căpitan.

Moța scria părinților săi referitor la decizia sa de a pleca în Spania: "Trebuie să mai adaug, spre a înlătura orice judecăți greșite, că eu

[149] Vezi D.Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelului Mihail între mit și realitate*, capitolul "Legionarismul românesc - specificul unei mișcări extremiste europene", p.44-75, unde face o pertinentă comparație a mișcării legionare, a ideologiei acesteia cu celelalte mișcări de extremă dreaptă din Europa.
[150] A.Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939*, Sibiu, 1987, p.102
[151] Cf.mărturiei dr.Ș.Milcoveanu
[152] Ibidem

n-am fost trimis de nimenea în Spania ca să i se facă o răspundere pentru asta, ci că eu singur am avut, cel dintâi gând și dorința de a lua parte la aceste lupte, pentru care am cerut și am primit aprobarea șefului nostru, mărginind el această plecare la o lună de zile. Nici odată n-aș fi primit să fiu înlocuit prin altcineva, căci sufletul meu îmi cerea împlinirea acestei datorii, pe care am și dus-o la îndeplinire."[153] Mircea Vulcănescu credea că adevărata cauză a plecării lui Moța în Spania era căința lui pentru împușcarea lui Vernichescu.; el ar fi plecat "la judecata lui Dumnezeu. Ca să răzbune o trădare ucisese (Vulcănescu exagerează - n.n./V.O.). Și oricât ar fi fost achitat de jurați și oricât ar fi socotit justificat faptul, dacă omul credea în Dumnezeu - și sunt dovezi că Moța credea cu adevărat - nu se poate ca faptul să nu-i fi dat căințe amare."[154]

Fără a se ridica la valoarea marilor condeie ale perioadei în care a trăit, Ionel Moța s-a impus totuși prin scrisul său. A atras atenția mai întâi prin actele sale și apoi a reținut-o prin scrisul său. De la gestul de sacrificiu, la a scrie despre necesitatea jerfei este un drum mult mai scurt și mai simplu decât invers. El acest drum l-a parcurs, de la faptă către scris. Dacă în faptă el a încercat să antreneze și grupul social căruia îi aparținea, prin scris jertfa era cerută tuturor, pentru salvarea neamului și a țării. Pentru el jertfa era văzută prin modelul Christic. Un om care și-a periclitat propria-i viață, care a pus mai presus idealul decât existența sa era mult mai ușor de crezut și mai ispititor atunci când vorbea de sacrificiu sau de luptă pentru idealurile naționale și creștine.

"Vom urca Golgota, - scria Moța - oricât de grozavă ar fi, vom căuta să urcăm întregul neam pe Ea, siguri fiind (căci credința ne e neclintită) că vom învia, biruind desăvârșit, chiar de ar fi să "murim". Căci de nu va fi așa, n-a avut rost Învierea lui Isus, de n-ar fi așa, însemnează că cerul e gol de atotputernica forță divină.[155] Încă din 1928, Moța intuia calea martirajului pentru deșteptarea și chiar pentru mântuirea neamului. Ideea va fi perpetuată în toate scrierile sale ulterioare.

Prin scrierile sale, prin temele abordate Moța a fost considerat de mulți, cel puțin până în 1930-1933, ca fiind ideologul mișcării (atât cât poate fi vorba de o ideologie). El a contribuit substanțial la influențarea publicațiilor mișcării legionare. Ideea că generația lor trebuie să sufere și suferă pentru țară, că această suferință nu trebuie să-i chinuie, pe ei cei tineri, întrucât ea este o asumare de bună voie a jertfei. După 1933, parcă

[153] Libertatea, XXXIII, 196, nr.38-39
[154] M.Vulcănescu, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*, București, 1992
[155] I.I.Moța, *Crănii de lemn*, p.80

pe lângă nota de romantism revoluţionar, apar accente ale realismului, ale pragmatismului politic. Să nu uităm că în acea perioadă centrul de comandă al Mişcării s-a mutat la Bucureşti, fruntaşii acesteia apar tot mai des în costume şi tot mai rar în port ţărănesc. În acei ani scrie articolul "*Excesul de abstracţiune*", în care invită şi se invită, la contactul cu realitatea, recunoscând astfel necesitatea cunoaşterii rostului vieţii. Regula abstractă "trebuie să fie cât mai apropiată de realităţi, păstrând o legătură directă şi cât mai strânsă cu realităţile pe care să le diformeze cât mai puţin."[156]

Dacă până atunci se gândea doar la o asanare morală a vieţii politice, la o reformare a statului, de acum vorbeşte despre schimbarea acestuia: "Structura noului Stat românesc, care va trebui să înlocuiască mâine actualul Stat democratic, va trebui să pornească de la o desfăşurare a acestui exces de abstracţiune de la o generală înapoiere la realităţi."[157]

Nu renunţă însă la ideea romantică a jertfei, pentru atingerea acestui deziderat: "Avem cu toţii la dispoziţie cea mai formidabilă dinamită, cel mai rezistibil instrument de luptă, mai puternic decât tancurile şi mitralierele: *este propria noastră cenuşă!* (s.a.) Nici o putere din lume nu va putea evita prăbuşirea atunci când se menţine pe cenuşa unor luptători viteji, căzuţi pentru Dreptate şi Dumnezeu".[158]

Prin scrisul său, dar mai ales prin jertfa sa Ioan I.Moţa a contribuit esenţial la conturarea spiritului de jertfă al legionarilor şi, deopotrivă, la creşterea prestigiului Legiunii. A fost după cum scria Bănică Dobre: "Tunul cel mai formidabil al Legiunii!"

A murit la doar 34 de ani şi a fost primul dintr-un lung şir de morţi ai Legiunii, pierderi care au subţiat atât de mult elita Mişcării, încât atunci când a ajuns la guvernare s-a văzut lipsită de lideri. Noii conducători, ce au urmat, au fost dominaţi de ambiţii personale, dar mai ales au fost inferiori personalităţii şi firii autoritare a lui Antonescu.

[156] Ibidem, p.100
[157] Ibidem
[158] Ibidem, p.174

FONDURI ARHIVISTICE

Bibioteca Centrală Universală, Colecţii speciale
- Fond Francisc Hossu-Longin
- Fond Gheorghe Pop de Băseşti
- Fond Societatea studenţească "Petru Maior"

Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Cluj
- Fond Universitate

Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Deva-Hunedoarta
- Fond Primăria Orăştie

Arhiva Muzeului Naţional al Unirii - Alba Iulia
- Fond Gavril Todică

Arhiva Protopopiatului Ortodox Orăştie
Arhiva personală a ing.Mircea Vlad (Germania)

SURSE ORALE

1. Ing.Mircea Vlad, fiul lui Aurel Vlad, născut în 4 decembrie 1913 la Orăştie (Bobâlna), actualmente stabilit în Germania, la Essen. A făcut studiile la Viena (licenţa în 1937). După 23 august 1944 este ales preşedintele organizaţiei Orăştie a PNŢ, iar apoi secretarul organizaţiei judeţene Hunedoara. Am purtat discuţii în octombrie 1997 şi în iulie-august 1998.

2. Dr.Şerban Milcoveanu, medic, legionar, fost preşedinte al Uniunii Asociaţilor Studenţilor Creştini din România în perioada 1937-1938. I-a cunoscut personal pe Ionel I.Moţa şi Corneliu Codreanu. A editat după 1990 periodicul *Învierea*. Am purtat discuţii în aprilie 1994, la Bucureşti.

3. Col.(r) Viorel Cugereanu, ofiţer superior în Armata Regală, rănit pe frontul de est a fost trecut instructor la Şcoala Superioară de Război. Va fi închis de autorităţile comuniste. Reîntors în Orăştie devine liderul de opinie al generaţiei sale şi desfăşoară o complexă activitate mai ales după 1990, în folosul urbei. Am avut mai multe întâlniri (în perioada 1992-1995) în care mi-a vorbit despre viaţa din Orăştie în anii dinainte de război şi mai ales despre ceea ce însemna preotul Moţa pentru orăştieni.

4. Preotul Ioan Sabău din Bobâlna, fostul secretar al protopopului Moţa (1940).

BIBLIOGRAFIE

Agârbiceanu, Ion - *Greutăţile presei româneşti din Ardeal*, în Almanahul Presei Române, 1926

Alexandrescu, Sorin - *Paradoxul român*, Bucureşti, 1998, 336 p.

Andruş, Rodica - *Din activitatea bibliotecilor înfiinţate de ASTRA în judeţul Hunedoara*, în Sargeţia, XX, 1986-1987

Andruş, Rodica - *Periodice hunedorene din colecţiile muzeului judeţean Deva (1876-1948)*, în Sargeţia, XVIII-XIX, 1984-1985, p.403-434

Basarab, Maria - *Consemnări etnografice hunedorene în revistele transilvănene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sargeţia, XV, 1981, p.493-498

Boia, Lucian - *Criza Partidului Naţional Român şi trecerea la activism (1893-1905)*, în Studii - revistă de istorie, T.24, 1971, nr.5

Boia, Lucian - *Eugen Brote (1850-1912)*, Bucureşti, 1974, 212p.

Bornemisa, Sebastian - *Gazetele poporale din Transilvania şi Banat*, în *Fraţilor Alexandru şi Ioan I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Bucureşti, 1936, p.136-142

Botezan, Liviu - *Contribuţii la studiul vieţii politice a Transilvaniei, din anii 1895-1898*, în AIIA-Cluj, VIII, 1970

Botezan, L., Cordoş, N. - *Din frământările Partidului Naţional Român transilvănean în anul 1897*, în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie - Cluj, XV, 1972, p.285-325

Botezan, L., Cordoş, N. - *Frământările din partidul naţional transilvănean în anul 1898*, în AIIA-Cluj, XVI, 1973, p.231-258

Botezan, L., Cordoş, N. - *Încercări de revitalizare a activităţii P.N.R. în anul 1899* (I-II), în AIIA-Cluj, XXI, 1978, p.209-231; XXII, 1979, p.227-243

Botezan, L., Cordoş, N. - *Politica guvernului Bánffy în Transilvania din anii 1897-1898*, în AIIA-Cluj, XIV, 1971, p.173-193

Călinescu, Armand - *Însemnări zilnice*, Bucureşti, 1990

Ciorogariu, Romul - *Din trecutul revistelor şi ziarelor de la noi "Speranţia" (1869), "Lumina" (1872), "Biserica şi Şcoala" (1887), "Tribuna" (1884-1912)*, Cluj, 1934

Ciumaşiu, L., Vlad, M. - *Orăştia în viaţa şi istoria Partidului Naţional Ţărănesc c.d.*, Simeria, 1993

Codreanu, Corneliu Zelea - *Pentru legionari*, vol.I, Miami Beach (SUA), 1990, 492 p.

Corespondenţa lui George Moroianu (1891-1920), vol.I, ed.îngrijită de Ş.Polverejan, Cluj-Napoca, 1981

Cugereanu, Viorel - *Ignoranţa profanatorilor*, în Palia, 1990, nr.6

Dăianu, Elie - *I.N.Roman*, în Almanahul Presei Române, Cluj, 1926

Demşea, Dan - *Dr.Aurel Vlad - note biografice comprehensive*, în Corvineana, I, 1995

Dobrescu, Vasile - *Elita românească în lumea satului transilvan. 1867-1918*, Tg.Mureş, 1996, 302 p.

Dobrescu, Vasile - *Făurirea unei vieţi economice naţionale*, în Apulum, 1980

Dobrescu, V., Kovacs, I. - *Presa românească despre cooperaţia din Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în AIIA-Cluj, XVIII, 1974, p.305-316

Dr.Vasile Lucaciu - luptător activ pentru unirea românilor, Cluj-Napoca, 1988

Enescu, Iuliu, Enescu, Ioan - *Ardealul, Banatul, Crişana şi Maramureşul din punct de vedere agricol, cultural şi economic*, Bucureşti, 1915

Frăţilă, Ion - *Prefectura judeţului Hunedoara*, în Sargeţia, VIII, 1971

Ghibu, Octavian O. - *"Tribuna" de la Bucureşti (1915-1916) - cea de-a treia "Tribună"*, Repere sibiene. Studii şi referate, vol.II, Sibiu, 1980, 282-286

Goga, Octavian - *Mustul care fierbe*, Bucureşti, Ed.Scripta, 1992

Hitchins, Keith - *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1970

Hossu-Longin, Francisc - *Amintiri din viaţa mea*, Cluj-Napoca, 1986

Iorga, Nicoale - *Oameni care au fost*, vol.IV, Bucureşti, 1939

Iliescu, Ion, Istrate, Tiberiu - *Orăştie - 750 de ani*, Deva, 1974, 384 p.

Isac, Victor - *O istorie obiectivă a Mişcării legionare*, Deva, 1998

Lapedatu, Ioan I., *Memorii şi amintiri*, Iaşi, 1998

Lapedatu, Ioan I. - *Monografia Institutului de credit şi economii "Ardeleana" societate pe acţii. 1885-1910*, Sibiu, 1912, 212 p.

Lazăr, Ioachim - *Acţiuni de masă antirevizioniste, antirăzboinice în judeţul Hunedoara (1932-1936)*, Sargeţia, XVIII-XIX, 1984-1985

Lupaş, Ioan - *Epocele istorice ale ziaristicei româneşti transilvănene*, în Studii istorice, vol.V, Sibiu, Cluj, 1945-1946

Maior, Liviu - *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiţionarismului românesc*, Cluj-Napoca, 1992

Maior, Liviu - *Mişcarea naţională românească din Transilvania 190-1914*, Cluj-Napoca, 1986

Mamina, Ioan - *Consiliile de coroană*, Bucureşti, 1997

Mândruţ, Stelian - *Mişcarea naţională şi activitatea parlamentară a deputaţilor partidului naţional român din Transilvania între anii 1905-1910*, Oradea, 1995, 174 p.

Mihu, Ioan - *Spicuiri din gândurile mele politice, culturale, economice*, studiu introductiv Silviu Dragomir, Sibiu, 1938

Moţa, Ioan - *42 de ani de gazetărie. Contribuţii la istoria gazetăriei poporale din Ardeal şi Banat*, Orăştie, 1935

Moţa, Ioan I. - *Cranii de lemn*, Sibiu, 1935

Motza, Ion I. - *Corrispondenza col Welt-Dienst (1934-1936)*, Prefazione Claudio Mutti, Parma, 1996, 102 p.
Mușlea, Ioan - *Din istoria tipografiei, editurei și librăriei românești în Ardeal (1830-1918)*, în Gând Românesc, VII, 1939, nr.10-12
Mutti, Claudio - *Penele Arhanghelului. Intelectualii românni și Garda de Fier*, București, 1997, 156 p.
Neamțu, Gelu - *În America pentru Unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 1997
Orga, Valentin - *Asociaționism românesc în Orăștie până la unire*, lucrare în manuscris, redactată 1999
Orga, Valentin - *Aurel Vlad student la Budapesta*, în Sargeția, 1998 (sub tipar)
Orga, Valentin - *Câteva aspecte ale colaborării dintre I. Moța și Vasile C.Osvadă*, în Corvineana, I, 1995, p.209-218
Orga, Valentin - *Ioan Moța - tabloul interzis al unui naționalist ardelean (I)*, în Sargeția, XXV, 1992-1994, p.669-690
Orga, Valentin - *Sfârșit de veac la Orăștie - frânturi din cronica luptei naționale (1895-1899)*, în Restituiri, III, Deva, 1995, p.161-178
Păcățianu, T.V. - *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, VII-VIII, Sibiu, 1913, 1915
Palaghiță Ștefan - *Garda de Fier spre reînvierea României*, București, Ed.Roza Vânturilor, 1993
Pascu, Ștefan - *Făurirea statului național unitar român*, vol.I-II, București, 1983
Pascu, Șt., Giurescu, C.C., Kovacs, I., Vajda, L. - *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900-1918)*, în Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900-1918, București, 1964
Pavel, D. - *Folclorul poetic în Revista Orăștiei (1895-1899)*, în Sargeția, XIV, 1979, p.453-464
Plămădeală, Antonie - *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939*, Sibiu, 1987
Pop, Dumitru - *Folclorul literar al Tribunei*, în Studii de istorie literară și folclor, Ed.Academiei - filiala Cluj, 1964
Pop, Grigore-Traian - *Garda, Căpitanul și Arhanghelul din cer*, București, 1995, 1996, vol.I-II
Pop, Valer - *Bătălia pentru Ardeal*, București, 1992
Popeangă, V. - *Romul Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean*, în Ziridava, XI, 1979, p.752-760
Popescu, Stelian - *Emigrația română din America de Nord*, în Apulum, XV, 1977
Radu, A. - *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Cluj-Napoca, 1982

N.Roșu - *Un ziarist de luptă: Ion I.Moța*, în Convorbiri Literare, LXIX, 1936, nr. 8-10, p.377-381
Russu-Șirianu, Ioan - *Românii din regatul ungar*, Arad, 1904
Șerban, Ioan I. - *Contribuția presei din Orăștie la lupta pentru reluarea activismului politic (1901-1905)*, în Apulum, XII, 1974, p.448-465
Șerban, Ioan I., Oargă, Cornelia - *Gavril Todică (1877-1946). Un răspânditor al științei și culturii românești din Transilvania*, în Apulum, XV, 1977, p.517-540
Șerban, I.I., Rotche, Horia - *Considerații privind rolul presei românești din Orăștie în lupta pentru eliberare națională (1895-1918)* (I), în Apulum, XXII, 1985, p.250-264; (II), XXVII-XXX, 1990-1993, p.501-519
Stoica, Vasile - *În America pentru cauza românească*, București, 1926
Surdu, Bujor - *Conferința de constituire a partidului Național Român din Ungaria (1881)*, în AIIA-Cluj, XI, 1968, p.307-325
Tulbure, George - *A murit o presă*, în Almanahul Presei Române, 1926
Vaida-Voevod, Alexandru - *Cum e fata și răsplata*, în Almanahul Presei Române, 1926
Veiga, Francisco - *Istoria Gărzii de Fier 1919-194. Mistica naționalismului*, București, 1993, 384 p.
Weber, Eugen - *Dreapta românească*, Cluj-Napoca, 1999, 120 p.
Zamfirescu, Dragoș - *Legiunea Arhanghelului Mihail de la mit la realitate*, București, Ed.Enciclopedică, 1997

PERIODICE

Activitatea (Orăștie) - 1901-1904
Almanhul Presei Române, Cluj, 1926
Almahul scriitorilor de la noi, Orăștie, 1911
Anuarul I al Societății pentru crearea unui fond de teatru românesc pe anul 18897-98, Brașov, T-fia Mureșianu
Anuarul institutului pedagogico-teologic al Archidiecesei ortodoxe române din Transilvania, în Sibiu, pentru anul scolastic 1887/8, Sibiu, T-fia arhidiecezană, 1888; [...] pe anul scolastic 1888/9; [...] pe anul scolastic 1893/94
Axa (București) 1940-1941
Bobârnaci (Orăștie) numere răslețe
Cuvânt Studențesc (București) - 1923-1927; 1936-1938; 1940-1941
Dacia Nouă (Cluj) - 1922-1923
Foaia Poporului (Sibiu) - 1893-1895
Foaie Interesantă (Orăștie) - 1906-1910 / 1920-1922
Înfrățirea Românească (Cluj) - 1924-1925
Gazeta de Vest (Timișoara) - 1991-1996
Libertatea (Orăștie) - 1902-1940
Neamul Românesc (București) - 1917

Pământ Strămoşesc (Iaşi - Bucureşti) - 1927-19
Raportu despre gimnasiu superior greco-catolic de Beiuşiu, editat de P.Mihuţiu, Beiuş, 1886; 1887
Revista Orăştiei (Orăştie) - 1895-1899
Tovărăşia (1906-1911)
Tribuna Poporului / Tribuna (Arad) - 1897-
Tribuna (Sibiu) 1887-1888; 1894-1897
Universul (Bucureşti) - 1940
Universul Literar (Cluj) - 1927

INDICI

Acker, F. (primar)-59
Adam, George-104
Adam, Ioan-131
Agârbiceanu, Ioan-15; 131; 135
Albani, Tit Liviu-17; 43-45; 49; 65
Albani, Septimiu-16; 17; 43; 65
Albu, Pompiliu-131
Alecsandri, Vasile-75
Alexa, George-172;175; 177
Alexandrescu, Sorin-205
Andrei, Nicolae-85; 121
Andrews, I.-139
Antonescu, Em.-203
Antonescu, Ion gen.-214
Apponyi (ministrul)-11; 121
Ardelean, I. (Deva)-83
Argetoianu, C-tin-202
Averescu, Al.-146
Augustini, Gustav-20; 43

Babeş, Vicenţiu-18
Baciu, Miţi -74
Baicu, Constantin-79; 119; 143
Baciu, George-78
Baker, Newton-139
Bălan, Mitropolit-207
Balif-163
Bandac, Leonida-186
Banea, Ioan-204
Banffy (prim ministru)-13; 14
Bănică, Dobre-207; 214
Bărbat, Virgil-173
Barret, John-140
Bârseanu, Zaharia-34; 131; 136
Bariţiu, George-14; 91
Bariţiu, Petre P.-32; 74
Basarabescu, I.A.-80; 131
Becescu, Fl.I.-81
Bercean, Laurean-32; 53; 72; 78; 88
Beza-202
Bianu, Victor-203
Bibicescu, I.G.-49
Bidian, Augustin-180
Blaga, Isidor-45
Blaga, Iosif-45; 80
Blaga, Tit Liviu-131
Blănaru, Ioan-207
Blank, fratii-186
Boca, Romul-21
Bocu, Sever-135; 136
Bogdan-Duică, Gh-17; 20; 43-45; 65; 131
Boieru, O.-180
Bonamour, G.-68
Bontescu, Mihai-91
Bontescu, Victor-92; 104;131
Borcea, Ermil-74; 131, 132; 144
Bornemisa, S.-114; 130-133; 135; 137; 144; 156; 199
Brăescu, C.C.-203
Branga, Ioan-71; 85; 143
Braniţte, Valeriu-16; 49; 135
Brătescu-Voineşti-81
Brătianu, I.I.C.-146
Breazu, Traian-172; 186
Brikner, Hans-203
Brote, Eugen-16; 17; 20; 42; 43; 46-48; 60; 63; 65
Bucşan, C-tin-136
Budişteanu, Radu-163; 203
Budoiu, I.-76
Burleson, Albert-140
Buzdugan, Ilie-78

Călinescu, Armand-208
Cantacuzino, Alexandru-206
Cantacuzino, Zizi-206; 207
Caracostea, D.-163
Caragiale, I.L-68; 80
Carol I, Regele-62; 115; 125
Carol II, Regele-115; 177-179; 203; 212
Castel, Robert-68
Cătuneanu, I.C.-152; 177
Cazaban, Al.-131
Chendi, Ilarie-33; 34; 68; 80; 92-94; 102; 114; 131
Chirtop, Zosim-104
Cicio-Pop, Şt.-20; 87; 104
Ciobotariu (Arhim.)-199
Ciontea, Ioan-144
Ciortea, Aurel-177
Ciorogariu, Roman-20; 87; 99; 125

Ciotori, D.N.-136
Ciufudean, I.M.-110
Ciumetti, Sterie-203
Ciura, Al.-102; 132
Clime, Gh.-207
Clintocu, Ioan-33
Cocea, N.D.-135
Codreanu, C.Z.-27; 153-157; 175; 183-186; 190; 194; 195; 197; 199; 201-203; 206; 208-211
Codreanu, Horia-163
Codreanu, Ioan Zelea-202
Codreanu, Iridenda-164
Coltor (manist)-152;
Coroian, Iuliu-18
Comşa, Demetriu-18; 33; 35; 44; 80
Comşa, Nicolae-20; 67; 92; 103; 104
Constantinescu, Al.-138; 156; 186
Corvin, Artemiu-78
Corvin, I.M.-32
Corvin, Sim. Junior-21; 78
Corvin, Sim. Senior-21; 78
Coşbuc, George-34; 68; 80
Coselski, general-203
Cotruş, Aron-132
Cosma, Aurel-93; 104
Cosma, Partenie-74
Crainic, Nichifor-22; 25; 26; 163; 201; 210
Creangă, I.-81; 114
Cristea, Elie Miron-33; 75; 77; 163
Cristea, Nicolae-18; 44
Cugereanu, Viorel-165
Cunţanu, D.-33
Cunţanu, Lenţi-74
Cunţanu, Maria-34
Cuza, Alexandru-151
Cuza, A.C.-21; 26; 150-152; 154; 157; 172; 175; 177; 186; 194; 196; 197; 201

Dăianu, Elie-91
Damian, Nicolae-131; 133
Damian, V.-104
Danciu, Aurel-17
Danciu, Nuţu (I.I.Moţa)-205
David, Cornel-21
David, Daniil-20; 79; 119
Delamarina, Victor-131
Delavrancea (Ştefănescu-)-135
Dima, George-33
Dimitrescu, I.Pr.-49
Dobo, Romul-21; 107; 119; 121
Dobre, I.-76
Doleanu, I.-35
Domşa, Vasile-21; 70; 78; 83; 88; 89; 97; 121; 133; 144
Dragomir, Silviu-29; 112; 156
Dragoş, N.-186; 191
Dragoslav, I.-132
Duca, I.G.162; 186; 203
Dulfu, P.-34; 80; 131
Dumitrescu Zăpadă-202
Dumitrescu-Borşa, I.-206; 212

Eftimiu, Victor-132
Elena din Ardeal-68
Eliade, Mircea-24
Elisabeta Regina-115; 117
Enescu, Iuliu-136
Erdelyi, Şt.-20; 32; 41; 79
Eremia (student)-197

Farago, Elena-131
Farkas (avocat)-98; 130
Felicindo, franchist-206
Ferdinand, Regele-115; 194
Filderman-186
Filipescu, N.-135; 136
Fleşeriu, Ioan-83; 119
Florescu, I.Th.-186
Flueraş, I.-156
Fodor, Alexandru-44
Fodor, Vasile-18; 104
Franasovici-152
Franco, general-206; 208
Frâncu, Amos-49; 65; 67; 109; 115; 199
Furtună-203

Gârneaţă, Ilie-183; 184; 186; 199; 207
George, Al-136.
Georgescu, Corneliu-172; 175; 186; 194; 207
Giugurtu-163
Ghibu, O.-135

Ghili, Gh.-173
Goga, O.-22; 24; 25; 102; 114; 131; 135; 146; 147; 149; 187
Goldiş, Iosif-67
Goldiş, Vasile-20; 45; 67; 87; 112; 125
Gomoiu-163
Gorovei, Artur-81
Gorun, I.-68; 80; 131
Grigorescu, G.-179; 181
Groza, Petru-156
Gruia-163
Gurie, Mitropolit-207

Halipa, Pan-142
Hamangiu, codurile lui-209
Hania, I.-33
Haţieganu, Iuliu-23; 25; 152
Haţieganu, Emil-171; 177
Hédérváry (ministru)-125
Hitchckoc, Gilbert-140
Hitler, A.-27
Hodza, Milan-105
Honigham/Fagure-186
Hossu-Longin, Fr.-14; 33; 52; 58; 63; 65; 91

Iague, colonel-206
Iancu, Avram-49; 115
Iliescu, Paul-193
Ilieşiu, Justin-173; 199
Imbroane, A.-135
Ioanovici, Iuliu V.-109; 110; 140; 141
Ionescu, Nae-26; 209
Ionescu, Take-46
Iorga, N-21; 25; 26; 68; 135; 141; 202; 2210
Iosif, Şt.O.-68; 80; 131
Iozon, Al.-110; 130
Ivan, Nicolae-32; 41
Iunian, Gr.-203

Lane, Franklin-140
Lang, Ianoş-145
Lansing, Robert-139
Lapedatu, Ioan I.-121; 129; 165
Lázár, Árpád-98
Lazăr, George-162
Lazăr, Ilie-203
Lăzărescu (Şiria)-49
Lefter, Mile-207
Lemeny, E.-45
Lewis, Hamilton-140
Lucaciu, Vasile-10; 15; 17; 18; 35; 42; 44; 46; 48; 49; 80; 87; 104; 105; 137; 138; 141
Lupaş, Ioan-102; 114
Lupescu, Elena-157; 212

Macovei-163
Macridescu, general-152; 157
Magda, Alexandru-171
Maier, Nicolae-45
Maior, George-33
Mălaiu, Tit-92
Mândrescu, Sim.-201
Mangra, Vasile-17; 20; 45-49; 87; 99; 112; 141; 146
Manciu-153; 154; 194; 195
Maniu, Iuliu-20; 67; 91; 93; 103; 104; 148; 153; 157
Marian, S.Fl.-131
Marin, Vasile-203; 206; 207; 210; 211
Mârzescu, Gh.-186, 192
Mateiu, I.-135; 152
Mihail, general-163
Mihaiu, Ioan-20; 70; 73; 78; 79; 83
Mihalache, I.-202
Mihali (Mihalyi), T.-9; 18; 103; 105; 112; 146
Mihu, Ioan-9; 20; 31; 38; 43; 44; 52; 53; 59; 60; 63; 66; 67; 70; 72; 73; 75-80; 82-85; 88; 89; 91; 94-96; 98; 101; 104; 110; 118; 119; 124; 125
Milcoveanu, Şerban-211
Minea, I.-177
Mironovici, Radu-186; 194; 207
Mocanu, Isac-180
Mocioneşti-9
Mocioni, Al.-43; 65
Moldovan, C.-177
Moldovan, Gerlgely-49
Moldovan, Silviu-20; 32; 41; 45; 59; 70-73; 83; 129
Moldovan, Valer-93; 102; 121

Moldovan, Vasile E.-102; 109; 110; 130; 140
Moldovan, Virgil-180
Moscardo, general-206
Mosora, D.A.-80
Moța, Maria-144
Muntean, Aurel –20; 66; 67; 70; 73; 75; 76; 78; 83; 88-90; 92; 96-99; 102; 111; 121
Muntean, Casian R.-135
Muntean, Ioachim-32; 97; 110
Mureşianu, A.A.-43; 65
Murnu, George-68
Mussolini27; 159

Nansen, P.-68
Nicoară, August-83
Nicoară, George-83
Nicodem, Episcop-199
Nicolae, Victor-180
Nistor, I.-33; 138
Nițescu, Voicu-135
Novacovici, Em.-102
Novacu, Aurel-104
Noveanu-163

Odobescu, Gr.-203
Oncu, Nicolae-20; 87; 125
Onişor, Victor-93
Olteanu, Aurel-104
Oprişiu, Nicolae-110
Orbonaş, Iosif-29; 83
Ordean, Simoin-144; 159
Ortigoza, franchist-206
Osvadă, Vasile C.-80; 111; 116-120; 131; 135; 144

Păcățianu, T.V.-102
Păcurariu, Nicolae-17
Păcurariu, Victor-144
Pascu, Emil-179
Patița, R.-18
Pavlovici, Ljubomir-105
Paulescu, Nicolae-26; 152; 172
Pazmany, Denes-14
Péguy-205
Petra-Petrescu, H.-131
Pitiş, Ecaterina-131
Pitulescu, director PTT-21
Philips, W.-139; 140
Policrta, Tache-193; 201
Poni, Matilda-68
Pop, Dumitru-34
Pop, D.-45
Pop, Ghiță-130; 136
Pop, Justin-93
Pop. Samuil-20
Pop, Ştefan-110
Pop, Valer-152; 163; 171; 193
Pop de Băseşti, G.-18; 112
Pop-Păcurariu, C.-35
Popa, Adam-172
Popescu, Lucreția-74
Popescu, Stelian-160
Popovic, A.C.-16; 17; 47
Popovic, Elie-21
Popovici, Iuliu-121
Popovic-Bănățanu I.-34
Popovici-Bărceanu, A.-17; 20; 32; 41; 45; 50; 59; 70; 73; 79; 82; 83; 118; 119
Popovici-Bărceanu, C.-83
Popovici-Bărceanu, D.-18; 33; 35; 44
Popescu, Tudose-179; 181; 183; 186; 194; 201
Popescu-Voietşti-173
Priboianu-163
Putney, A.-139

Radu, Ioan-45
Rădulescu-Mehedinți, V.-203
Rădulescu-Niger, N.-68
Rațiu, Ioan-16-18; 43-48; 50; 59; 63-66; 98
Rebreanu, L.-146
Roman, I.N.-68; 81
Roman, Savu-110
Roman, Valer-177; 193
Roşca, Letiția-74
Roşu, Nicolae-173; 209
Rosenthal-186
Rosetti, R.D.-68; 193
Rovența, H.-179
Russu-Şirianu, Ioan-16; 17; 20; 37; 43-45; 64; 65; 87; 99; 104

Sadoveanu, Mihai-114; 131
Saint-Aulaire-139
Sandor, Ioszef-161
Sârbu (student)-197
Schmidt, F.-34
Scrob, Carol-68
Scurtu, Cornel-35
Secărea, Simion-130
Sever, Axente-68
Sever, Dan-153
Silaghi, Ioan-180
Simionescu, Ioan-183; 184; 204
Slavici, Ioan-17; 20; 34; 45; 65
Speranția, T.B.-68; 80; 131
Stanculescu, R.A.-200
Stelescu, M.-212
Stavri, A.-68; 81
Stoica, Gh.-132; 136
Stoica, Vasile-10; 135; 138; 142
Sturdza, D.A.-16; 17; 64
Sturdz, C.R.-203
Suciu, Gavril -104
Suciu, George-83
Suciu, Ioan-20; 104; 112; 130; 146

Şandru, C-tin-131
Şinca, Petru-119
Şoricu, I.U.-136
Şpan, Petru-33; 34
Ştefănescu-Goangă-173
Ştirbei, preot-199
Şuiaga, Victor-172; 175; 177; 181
Şumuleanu, C.-152; 157; 196

Tăslăuan, O.-102; 114; 135; 136
Tătărescu, Gh.-163
Tătaru, C.-177
Teleor, D.-68
Teodorescu, R.-201
Tisza, Coloman-10
Tisza, István-100; 104; 105; 125; 126
Titulescu, Nicolae-204
Todica, Gavril-120; 131
Tordăşianu, V.-37
Trancu-Iaşi-203
Trifa, Viorel-164
Tripon, G.-18; 44
Truția, P.-20; 87
Tulbure, George-15

Vaida Voevod, Al.-9; 20; 91; 93; 103; 104; 148; 163; 202
Vartolomeu, Episcop-207
Vasiliu, D.-177; 203
Vasiliu, Em.-152; 156; 192; 193; 201
Vasiu, Ioan-131
Vasu, Octavian-104
Veliciu, M.-20
Vernichescu, Aurel-186; 189-191; 213
Vlad, Anuța-9; 94
Vlad, Aurel-9; 20; 21; 67; 91-105; 107; 108; 119-121; 132; 143; 148; 149; 156; 161; 163; 165
Vlad, Claudiu Al.-91
Vlad, Leonida-190-192
Vlădescu -179
Vlăduț, I. (Turda)-45
Vlahuță, Al.-68; 80; 131
Vlaicu, V.A.-74
Voicu-212
Vulcan, Iosif-68
Vulcănescu, Mircea-213
Vulcu, I.I.-21; 75; 107; 119; 121; 156; 167
Vulpe, Teodor-156; 165

Weber, Eugen-205
Wekerle (prim ministru)-13; 14
Wilson, W. (preş.SUA)-200

Zaharia, Fl.-203
Zamfirescu, Duiliu-68
Zeană-179
Zlătian, Andaluza-172
Zolla, E.-68

Emil Bocia

Ioan Moța
1926

În centru:
Maria și Ioan Moța

Vasile C. Osvadă

REDACȚIA "TRIBUNEI" DIN SIBIU 1895

De la stânga: Ioan Dordea, Ioan Moța, I. Rusu Șirianu, Gheorghe Moldovan, Ioan Dolean, Liviu Albini, Septimiu Albini, Gh. Bogdan-Duică, I. Augustini

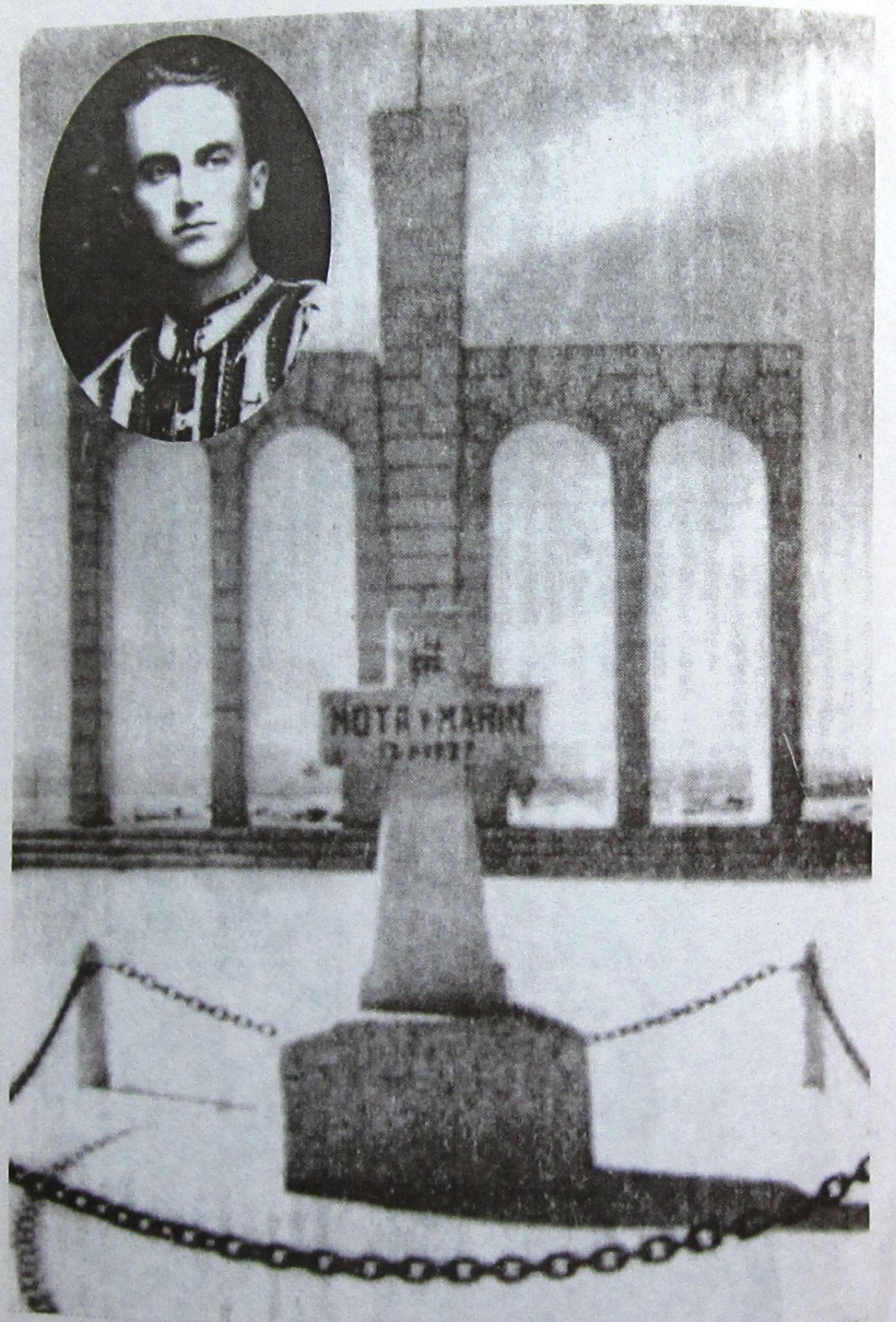

Monumentul de la Majadahonda
ridicat pe locul unde a murit Moța și Marin

CUPRINS

INTRODUCERE 7
CAP.I: SFÂRŞIT DE VEAC ÎN ORĂŞTIE 29
1. Orăştie, centru al luptei naţionale 29
2. Anii de studiu. Primii paşi în presă 32
3. *Revista Orăştiei*, primul ziar românesc
din comitatul Hunedoara 38
4. Ioan Moţa - redactor la *Revista Orăştiei* 43
5. Promotor al asociaţionismului economic şi cultural 69
CAP.II: DOI ANI FĂRĂ POLITICĂ. REDACTOR
LA *REVISTA ORĂŞTIEI* 77
CAP.III: GRUPUL NEOACTIST DE LA ORĂŞTIE 87
1. Criza grupului de la Orăştie. Primii paşi spre activism 88
2. Constituirea grupului neoactivist. Apariţia ziarului *Libertatea* .. 91
3. Triumful de la Dobra 98
4. Contribuţia orăştienilor la reorganizarea PNR 101
CAP.IV: IOAN MOŢA ŞI PRESA POPORALĂ 107
1. Proprietar şi editor al *Libertăţii* 107
2. Un "trust de presă" în slujba poporului 114
3. Aspecte ale unei colaborări: I.Moţa - Vasile C.Osvadă 118
4. In apărarea identităţii naţionale 121
5. Fermitate şi demnitate 128
CAP.V: LIBERATATEA ÎN PRIBEGIE 135
1.Refugiat la Bucureşti 135
2. În SUA - luptător pentru cauza naţională 138
CAP.VI: LA RĂSCRUCEA... VREMURILOR 143
1. Reîntoarcerea în Orăştie 143
2. În primul Parlament al Românniei Mari 148
3. Din Partidul Naţional în Liga Apărării Naţional-Creştine 152
4. Senator al Uniunii Naţionale 160
CAP.VII: IOAN I. MOŢA SAU JERTFA TINEREŢII 169
1. Ioan I.Moţa şi mişcările studenţeşti de la Cluj 169
2. Ioan I.Moţa şi Mişcarea legionară 197
BIBLIOGRAFIE 215
INDICE 221
FOTO 226
CUPRINS 229

LUCRĂRI APĂRUTE LA EDITURA "ARGONAUT"

Banciu, Maria, *Dreptul familiei* (Seria Juridica), vol.I, 1995.
Banciu, Maria, *Dreptul familiei. Teorie şi practică* (Seria Juridica), vol.II, 1997.
Banciu, Maria, *Dreptul familiei. Teorie şi practică*, Ediţie revăzută şi adăugită (Seria Juridica), 1998.
Boboş, Gheorghe, Vlădica Raţiu, George, *Răspunderea, responsabilitatea şi constrângerea în domeniul dreptului* (Seria Juridica), 1996.
Boboş, Gheorghe, *Teoria generală a dreptului*, (Seria Juridica), 1999 .
Bohăţel,Teodor, *Compendiu practic de patologie animală*, 1996.
Brătucu, Sebastian, Liviu, Uţiu, Ioana, Uţiu, Claudia, *Anatomia funcţională*, 1998.
Buda, Laurenţiu, *Clipa aceea* (Poezii postume), 1998.
Buhăţel, T., Popan, D.O., *Compediu de microbiologie aplicată*, 1998.
Codoban, Aurel, *Introducere în filosofie*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1995.
Constantinescu, Ion, *De pe masa de operaţii* (Epigrame), 1998
Costin, N. Mircea, Costin M. Călin, *Dreptul comerţului internaţional*, (Seria Juridica), vol.I, II, 1999.
Derevenco, Petru, *Elemente de fiziologie ale efortului sportiv*, 1998
Dorofteiu, Mircea, *Fiziologie. Coordonarea organismului uman*, 1992
Duma, Eugen, *Controlul medical în activitatea de educaţie fizică şi sport*, 1997.
Duma, Eugen, *Deficienţele de dezvoltare fizică (etiopatogenie, diagnostic, tratament)*, 1997.
Firoiu, V.Dumitru, *Istoria statului şi dreptului românesc*, (Seria Juridica), vol.I, II, 1998.
Firoiu, V.Dumitru, *Dreptul muncii şi securităţii sociale* (Seria Juridica), vol.I, II, 1999.
Funar, Sabina, Funar, Gheorghe, *Bazele contabilităţii*, 1998.
Gliga, Ioan, *Dreptul financiar* (Seria Juridica), 1996.
Hanga, Vladimir, *Drept privat roman* (Seria Juridica), 1996.
*** *Hronicul lui "7 Artilerie". File de istorie: 1923-1998*, Secţia de Istorie militară, Cluj-Napoca, 1998.
Iliescu, Vasile, *Antropologie culturală germană: Antichitate, Evul Mediu, Renaştere, Umanism, Reformă*, vol.I, 1998.
Iluţ, Petru, *Familia. Cunoaştere şi asistenţă*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1995.
Lupan, Ernest, Popescu, Dan A., Marga, Amalia, *Drept civil român. Subiectele raportului juridic civil*, (Seria Juridica), 1996.
Lupan, Ernest, *Drept civil. Partea generală*, (Seria Juridica), 1997.
Lupan, Ernest, *Dreptul mediului*, (Seria Juridica), 1998.
Mihu, Achim, *Sociologia dreptului*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1996.
Minea, Ştefan Mircea, *Regimul juridic al finanţelor publice în România*, (Seria Juridica), 1998.
Mureşan, S.Anton, Mureşan, Viorica, *Probleme date la concursuri de admitere în învăţământul superior (enunţuri, răspunsuri, îndrumări metodice)*, 1991.
Muscă, Vasile, *Introducere istorică în filosofie*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1996.
Negru, Andrei, *Din istoria cercetării sociale româneşti. Institutul Social Banat-Crişana* (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1999.
Nica, Henorel, Buzdugan, Dănuţ, *Caietul meu de religie* (Carte de colorat pentru copii. Tipărită cu binecuvântarea Înalt Preasfinţitului Arhiepiscop BARTOLOMEU al Vadului, Feleacului şi Clujului), 1998.
Niciu, I.Marţian, Chivu, Gabriela, *Organizaţii internaţionale guvernamentale*, (Seria Juridica), 1998.
Ozunu, Dumitru, *Bazele psihologice ale educaţiei*, 1994.
Perju-Dumbravă, Dan, Mărginean, Vălean, *Teorie şi practică medico-legală*, (Seria Juridica), 1996.
Petcu, Marioara, *Psihologie juridică*, 1997.
*** *Studii şi cercetări din domeniul ştiinţelor socio-umane* (Prezentate la sesiunile ştiinţifice anuale - 1995-1996 - ale I.C.S.U., Filiala Cluj Napoca a Academiei Române), 1997.
*** *Studii şi cercetări din domeniul ştiinţelor socio-umane* (Prezentate la sesiunea ştiinţifică anuală 1997 - a I.C.S.U., Filiala Cluj Napoca a Academiei Române), 1998.
Stan, Rodica, Ştefanovici, Anda, *Let's Play with Words*, 1996.
Ştefanovici, Anda, Stan, Rodica, *Test Youselves on English Idioms*, 1996.
Ungureanu, Ovidiu, *Nulităţile de procedură civilă. Drept român şi comparat*, (Seria Juridica), 1997.
Ungureanu, Ovidiu, Jugastru, Călina, *Manual de drept internaţional privat român* (Seria Juridica), 1998.
Ursa, Victor, *Criminologie* (Seria Juridica), 1996.
Ursa, Victor, *Drepturile de autor şi protecţia lor juridică în România* (Seria Juridica), 1997.
Uţiu, Ioana, *Metodica educaţiei fizice şcolare*, 1997.
Uţiu, Ioana, Uţiu, Claudia, *Anatomie. Caiet de lucrări practice*, 1998.
Vasiu, Ioana, *Drept penal. Partea specială* (Seria Juridica), vol.I, II, 1995.
Vasiu, Ioana, *Drept penal. Partea specială* (Seria Juridica), 1996.
Vida, Radu, *Harfa de ziuă* (Versuri), 1997.

OFERTE: Editura "ARGONAUT", Cluj-Napoca, cod.3400, Str.Ciucaşului, nr.5, bl.L-1, ap.15. Tel./fax: 064/425626 sau Căsuţa Poştală - 190, O.P. nr.1

Catedrala Ordodoxă din Orăștie
ctitorită de Ioan Moța

"Noi avem o singură stea după care ne călăuzim: iubirea nemărginită de neam și de legea noastră creștină, și toate mișcările partidelor, ca și a oamenilor singuratici, le judecăm numai din punctul acela de vedere..."

Ioan Moța în Libertatea nr. 1/1929

"Îi strigăm și noi de dincoace părintelui ostaș: cu misiune sau fără, ești tot omul de ispravă pe care l-am știut."

N. Iorga, *Omul de ispravă* în Neamul Românesc nr. 261/1917

SERIA
DOCUMENTE - ISTORIE - MARTURII

ISBN 973-9350-28-3